

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

VESTERSKJERNINGE- ULBØLLE OG OMEGN

INDLEDNING -
PRÆSTER OG SÅMTIDIGT - TILLÆG

SAMLET AF
L. BÖTTIGER

UDGIVET MED PÅSKØNNET UNDERSTØTTELSE
FRÅ DEN HJELMSTJERNE-ROSENCRONESKE STIFTELSE OG
HPOTHEKER A. E. SIBBERNSEN

VED

•SVENDBORG AMTS HISTORISKE SÅMFUND•
(•SVENDBORG AMT• 1923)

TILEGNES BEBOERNE I DE TO SOGNE

NYBORG
C. SCHØNEMÅNNS BOGTRYKKERI
1924

REDAKTIONSUDVALG:

Pastor *J. Chr. Clausen*, Korinth.

Forstander *Thøger Dissing*, Vejstrup.

Fhv. Forstander *J. P. Kristensen Randers*, Ollerup.

Indledning.

(Fra Salling Herred, nærmest før 1536.)

Vesterskjerninge-Ulbølle (— forkortet: „Vskj.-Ulb.“ —) udgjøre det sydøstligste Hjørne og omtr. $\frac{1}{30}$ af Salling Herred, som er $8\frac{1}{3}$ □ Mil stort, med et Fladeindhold af c. 87,000 Tdr. L., hvoraf godt 70,000 er Ager, Eng og Mose, henved 1000 Vande (hvoriblandt Fyens største Indsø Arreskov Sø) og knap 9000 Skov (hvoraf 1873 kun 124 i de skovfattige Sogne Vskj.-Ulb., hvor Skovarealet yderligere er formindsket i de følg. 50 Aar med c. $\frac{1}{3}$). Ifølge den saakaldte „Valdemar II's Jordebog“ fra 13de Aarh. hørte Foburgh, Horne med sit Tilliggende (— vurderet til 30 Mark Guld), to Dele af Swanæwich og Dighernæs til Kongens Jordegods. Salænghæreth, som da nævnes første Gang i Historien, skulde yde 4 „Nætters Gjæsteri“, o. en Omsætning af Ydelserne; — 2 „Nætters Vintergjæsteri“ var ansat til 5 Pund Honning, 6 Mark Havre, 1 M. Rug- og Hvedemel, $\frac{1}{3}$ M. Bygmel, 3 M. Malt, 1 M. Pors (til Øl), 26 saltede Svin og 14 levende, 16 saltede Oxer, 26 saltede Faar, 14 Ask (Æsker, Bøtter) Smør à $1\frac{1}{3}$ Pd., 360 Oste à 5 Brikker (o. Skiver), 360 Høns, 180 Gæs, 2 Pd. Peber og Kommen, 1 Pd. Salt, 8 Mes (o. Læst) Sild, 360 Stokfisk, fersk Fisk, Ved, samt

Penge til Marsken, Drostten, Mundskænken, Kapellanen, Almisseuddeleren, Kældermesteren, Kærte-, Diske- og Dugesvende m. Fl. Afgiften, som 1254 var 200 Mark og Plovpenge, pantsattes senere af Kongen, indtil Herredet gik over til Lehnsmænd. —

Salling Herred havde sit ældgamle, „fredhellige“ Thingsted i Salling By i Hillerslev (— „Hildesløff“ 1392 —) Sogn ved Sammenstødet af 5 Hovedveje til 5 fynske Kjøbstæder. Thingpladsen er nu ubekjendt; men Mindet er bevaret i Navnene „Thingskoven“ og „Galgebakken“. Mærkes kan det, at Hillerslev ligger i den store Sænkning mellem de fynske Højlande, som, omgivet af store Skovstrækninger, tidligst har været tæt bebygget, hvilket fremgaaer af over en halv Snes Stednavne med den ældgamle, her, fremfor ellers paa de danske Øer, selv i Nordfyn, hyppige Endelse „—inge“ (foruden „—lev“ og „—løse“, men ikke „—torp“), som ogsaa betegner Vester- og Østerskjerninges Ælde. (Skjern-, Svann-, Mill-, Flen-, Lyd-, Herr-, Find-, Vant-, Vitt-, Tørr-, Hæs-, Sallinge i Salling Herred, Sød-, Bolt-, Rysl-, Svindinge i Gudme H. og Skjern-, Taas- og Gjesinge i Sunds H.)

Naar *Thing* afholdtes, sad 8 „Thinghørere“, „Stokkemænd“ (o. Bisiddere, Retsvidner) paa 4 „Thingstokke“ o. Planker over Stene i en Firkant; midt paa den saaledes indhegnede Plads — „Thingdom“ — laa „inden 4 Stokke“ „Tyvstenen“ til den Anklagede; — i Nærheden var en Galge rejst, i Hillerslev paa den 260 Fod høje „Galgebakke“, hvor Stilladset vistnok benyttedes sidste Gang 1661. Kun Tyve hængtes levende; Mordere halsuggedes og ophængtes derefter parterede, f. Ex. Kokken paa Stensgaard 1591. Loven forbød Krohold nær Thingstedet. Thinget holdtes — med symbolsk Betydning — under aaben Himmel, saavidt Vejrliget tillod det; ellers i

Vaabenhuset eller Tiendeladen ved „Herredskirken“ (Hillerslevs), hvor Thingbogen opbevaredes; — endnu existerer den 1613 begyndte Bog. Senere opgav man helt Thing i det Frie; 1749 hedder det: „ingen Thinghus; men Thinget holdes (om Mandagen) i en Bondes Stue i Hillerslev, som dertil er lejet“; — Opførelse af Thinghuse var dog paabudt allerede 1669. Flytning af Thingstedet — dels af Beboerne selv, dels ifølge Kongebud — var tidligt begyndt paa Grund af Klager over lang Thingvej, idet Sallinge laa nær Herredets Nordgrændse: til Faaborg (siden 1493?), Hillerslev By (fra 1560 „for bestandigt“), Sallinge (1594), Espe Mark, Hillerslev (1749) og Faaborg (fra 1783). „Thingskriver“ var 1600 Degnen i Allested og 1624 Degnen i N. Broby; men 1621 forbødes det Degnene, uden dog at blive overholdt; — fra c. 1800 var Herredsskriver og -foged en Person. „Thingholderen“ (Fogeden), som skulde være en „god, gudfrygtig og ærlig, lovfaren Mand „og“ skikke hver Mand Lov og Ret uden Vild“, var oprindeligt en af Herredsbønderne valgt Selvejerbonde, senere beskikket af de kgl. Lehnsmænd og fra c. 1700 af Kongen selv; han lønnedes med Frigaard og Gjæsteripenge, senere med Sportler efter D. Lov, endnu senere med fast Lønning. Under Adelsvælden bleve Herremændenes Tjenere eller Yndlinger ofte Fogeder: saaledes bad en af Griffenfelds tre intime Veninder i Hovedstaden, Friherreinde af Brahetrolleborg, Enken Birgitte Brahe f. Trolle skriftlig (1672—74) sin „lille goven“ om at hjælpe hendes Tjener Rasmus til Fogedembedet i Salling Herred: „han drikker nu intet mer, Rasmus; jeg vil love for ham; han skal aldrig staa nogen Dag paa hans Ben, han jo skal bede godt for Dig“. Forbønnen hjalp dog neppe; thi 1674—98 (?) hed Fogeden Melchior Nielsen, og før ham havde Ridefogeden paa Rødkilde Laurits Christensen

i Faaborg haft. Bestillingen indtil senest 1671. 1418 var Per Torkil Foged, Broder til Abbeden i Holme Kloster, 1508 Hans Bøg i Hørup, 1534 Peder Laurentzen, 1582—4 Thyge Nielsen i Heden, 1594 Mogens Sørensen i Pejrupgaard indtil 1637, Morten Plov, 1645 Dines Madsen i V. Aaby, 1648—66 Christen Nielsen i Heden og Sør Laurids, 1671 og 1674—98 (se ovenfor!), 1698 Peder Falenkamp, 1716 Niels Krogstrup, 1718 Hans Falenkamp (se Traps Værk 1919, III, 418), 1737—82 Chr. Mølmark, som tillige var Byfoged og Borgmester i Faaborg. I det Tidsrum Rødkilde havde fælleds Ejere med Rantzowsholm (1608—57), der havde Birkeret fra gammel Tid og Thingsted i Spanget til 1886, maa de underliggende Bønder i Ulbølle have hørt til Birkefogedens Retsdistrikt. 1840 betalte Salling Herred 5625 Rdl. til det nye Raadhus i Faaborg, og 1845 lignedes paa Vskj. Sogn 3 Rdl. 7½ Sk. og paa Ulbølle 2 Rdl. 2 M. 4½ Sk. til Lys og Brændsel for Herredstinget, — antageligt en gammel Afgift, som nu er overgaaet til Amtskassen. — Salling Herreds *Segl* fra 1610 udviste en Haand med alle 5 Fingre oprakte; fra 1648 en Arm med et Sværd; — begge afbildede i Traps „Danmark“. 1700 fik Herredet en *Fane* af hvidt Taft med forgyldt Indskrift, — vistnok i Anledning af den samme Aar af Frederik IV oprettede Landmilitse, hvorved „hver 20 Tdr. H. Bøndergods el. Jordegods gjorde en Soldat“ o. 1800 i Fyen. — Fra Hillerslev By udgik Nordens ældste Korttegner Claudius Clausen *Svart*, „Svendborg Amts berømte Mand“, som inden 1428 udarbejdede en geografisk Beskrivelse af Norden med tilhørende Kort, hvad for en Del Aar siden er fundet i Bibliotheket i Nancy i Frankrig (jvfr. „Svendborg Amts Aarskrift 1915). En anden af Herredets tidligste, bekendte Mænd, den første danske kgl. Historieskriver, *Hans Svanning*, er bondefødt i Svanninge 1503. —

I Herredet laa tidligere c. 285 jordfaste Oldtidsmindesmærker (Stengrave og Kæmpehøje), hvoraf alene i Horne Sogn c. 55 Stengrave og i Diernisse 20, og hvoriblandt 1847 „ikke saa faa i Vskj.-Ulb.“; — efter Traps Danmark 1923: „i Vskj. c. 10 kjendte Oldtidsmindesmærker, i Ulb. nogle Dysser og en halv Snes Gravhøje, hvoraf kun 2 mindre ved Strandhuse ere endnu bevarede“ (paa Sognefoged Hans Johansens Jord). Kun èt anseeligt Gravkammer ved Hannemosegaard i Vskj. Søndermark staaer endnu urørt i Vskj.-Ulb. og er nu fredet: med en Overligger af godt 9 Al.'s Omfang, 3 store Bære = og 4 Indgangsstenene mod Øst. Ellers er i Vskj.-Ulb. kun tilbage fra Hedenold Jordfund, hvoriblandt Rensdyrtakker fra en Mose i Vskj. og en Mængde Brudstykker af et Elsdyrgevir fra Kasmose i Grdmd. Niels Fredeløkkes Mark (Skovle af indtil $\frac{1}{3}$ Al. i Tvermaal og hver med c. 16 Enders; Hornets Spændevide godt 2 Al.; Skelettet for skørt til at tages op). De øvrige Fund ere dels i Privateje, dels indsendte til eller erhvervede af Svendborg Museum (2 Øxer, 2 Knive og 1 Sav af Flint, 5 Stene til Flintegværer og en smuk, poleret Hammer af Granit m. M.) og af Nationalmuseet i Kjøbenhavn, hvor der gjemmes: a) fra Stenalderen: 2 Økser af Bjergart c. Granit og 5 af Flint, 1 Flintsav og 2 Slibestene; b) fra Bronzealderen: Brudstykker af et Sværd, 1 Dolk, 1 Naal, 1 Bøjlemaal, 1 Armbaand og 1 Paalstav, Alt af Bronze, 3 Armringe fra Matr. Nr. 3 i Vskj. 1880, 1 „Edsring“ af Guld fra Lavningen V. for Ringshøj ved Ringsgaard i Ulbølle 1858 og 2 Flintspyd fra selve Højen 1850; c) fra den yngre Bronzealder: det anseelige Fund 1858 i en Grav i Toppen af den nu udjevnedes „Korshøj“ paa Skjerninggaards Jord: 2 Sværd, 1 Niptang af Guld, 1 Ragekniv og Dobbeltknapper af Bronze, Brudstykker af et indført Bronzekar m. M.; fra Jern-

alderen Intet. Paa nævnte Korshøj stod rimeligvis — ifølge Navnet — tidligere et Kors, vel uden religiøs Bestemmelse paa katholsk Vis, kun som Mindetegn, ligesom det, der endnu ved Begyndelsen af 19de Aarh. saaes ved St. Jørgensgaards Lund, med Paaskriften: „Anno 1629 d. 29. Nov. er en Quindes Persohn Kirsten Peders Daater funden død og formyrdet paa dette Sted“. No. 15 af Præsterne i Vskj. erindrede 1844 fra sin Barndom, at paa Korshøj, „som var uden synlig Stensætning eller Gravkammer, stod et Træ eller stor Busk omgivet af et temmeligt højt Risgjærde, hvorfor den i Frastand lignede en Urtepotte med en Blomst; — det gamle Træ er nu (1844) gaaet ud, men en Del Rodskud af samme findes endnu paa Højen, som er omgivet af et Stengjærde for at frede den for Kreaturer“. — Nær Korshøj, i Nummegaards nordligste Vang, „Stenhøjmarken“, laa en Langdysse, hvor en Mængde Flintsager opgravedes, da dens store Sten kløvedes 1878 og benyttedes til Gaardens nye Stuehus; — vistnok samme Mark, som paa et Kort fra c. 1781 benævnes „Skibhøjeskift“, da dette Ord brugtes om Høje med Langdysser. Ligeledes ere store Sten bortførte fra en Runddysse (? — med Stenkiste) lige overfor Nummegaardsdysen, paa Sønderlunggaards tidligere vestligste Jord, og fra en Stensætning (med Urner) paa samme Gaards tidligere østligste Lod, maaske ogsaa til en ny Stuelænge 1877—78. I en rund Stensætning indeni den tidligere dobbelt saa høje „Birkehøj“ i Ulbølle — Vest for de nuværende Huse — er fundet flere Urner og Trækul og skøre Stykker af et Bronzesværd, som bleve Legetøj for Børn. Paa Præstegaardsjorden har ligget to Jættestuer, som Præsten No. 14 lod udgrave, og hvori fandtes adskillige Oldsager; — og Syd for samme Jord, „paa Huslodderne“ (Bolsstedet „Nøjsomheds“ Lod) en 6 Al. lang,

5 bred og 4 høj Overligger — „den største, jeg har seet“, skriver No. 15 — „som udkløvedes til mangfoldige Ledpæle og Trappetrin, bl. A. til Præstegaardens Stentrappe foran Gaarddøren“. Selv en Præstemand havde saaledes dengang ikke Sands for Bevarelse af de Oldtidsminder, som havde ligget i Fred gennem Tusinde Aar. I Vangen med de to Jættestuer — „Egesagre“, Syd for „Vemmenhøj“ (1781) — er i 1922 opgravet en Mængde store Sten, som Istidens Is vel har baaret herved fra Norges Fjelde og — efterat være bristet — saaet paa dette Sted, saa at Oldfolket fandt paa Stedet rigeligt Materiale til de to nævnte Stensætninger, — nær Havet, som gik op til Pladsen, og nær den dybe Kløft, hvori Aaen nu løber, og som vældige Vandmasser fra højere liggende Land havde „skaaret“ (Navnet Skjærning af Skaar, Skæring). — Mage til nævnte Kæmpesten er 1922 udgravet og sprængt med Aerolith paa Bondetoftes („Skadegaardens“) Jord i Ulbølle: $6\frac{1}{2}$ Al. lang, $3\frac{1}{2}$ bred og 15 i Omkreds (— sammenlign Maalene i Din Stue!). — No. 15 beretter fremdeles, at „paa en Sten i Vskj. Nørremark sees en Drageklo, hvilket maaske er et Naturspil“, — og at der i et Stengjærde i Ulbølle Grønnegade skal have været en anden stor Sten, som antoges at have ligget ved en hellig Kilde, og paa hvis dækkede Side der sagdes at staa indhugget: „Hellige Sten, det er mit Navn; — hvo mig rokker, det skal være hans Ugavn!“; — imidlertid er Stenen baade bleven rokket og bortført, — efter Sigende til Brobygningen ved Lindevads Aa først i 19de Aarh. Muligvis er det samme Sten, hvorm Rasmussen-Søkilde fortæller, at en Kæmpe, der stod paa V. Aaby Kirkebakke, kastede den efter Ulbølle Kirke, da denne var under Opførelse; — „nu er Stenen sprængt og brugt til Hegn ved Siden af Vejen“, siger R.-S.

Denne Sten naaede da ligesaa lidt sit Maal som den, Troldkvinden paa Taasinge slængede mod Kværndrup Kirke, og som faldt ned ved Langkildegaaard og ligesaa lidt som den, Kæmpen paa Langeland kastede efter Bregninge Kirke paa Taasinge. — Ogsaa fra Grønnegade er den Kæmpesten (— 9 Al. i Omkreds — dog en Dværg mod Danmarks største Sten paa Hesselager Mark, som er 50—60 Al. i Omkreds og 20 over Jorden —) hentet, som, med Efterligning af Oldtidens Gravkamre med deres Omgivelser af store Indfatningssten og vilde Buske, er rejst 1920 ved Apotheker A. E. Sibbernsens Offervillighed og med Skjønhedssans ved Vskj. Apothek til Minde om Gjenforeningen med desværre kun en mindre Del af det gamle, historiske Sønderjylland, der gik til Rendsborgporten med den nu i Kjbhvns Tøjhus opbevarede Sten med Indskriften paa Latin: „Ejderen det romerske Kejserriges Grændse“ („hvor Uffe slog og vandt, var Danmarks Grændse“). Ogsaa Ulbøllerne have i 1920 rejst en Gjenforeningssten fra Grdmd. Niels Madsens Jord paa den gamle Bystævneplads ved Kirken, hvor en Lind nu er tre gamle Asketræers Afløser; — Stenen er tagen ud af det endnu bevarede, paa store Sten rige Hegn, som sikkert har afgrændset de gamle Gaardtofter fra Fælledsmarken Nord for før Udflytningen.

— — Vistnok de eneste bevarede „hellige *Kilder*“ i Salling Herred ere „Frue Kilde“ ved Bøjden og „St. Olufs“ paa Svanninge Mark (sidste opkaldt efter hele Nordens Fælledshelgen). I ældre Tider fandtes slige Kilder paa en Mark i Herringe („Røde Kilde“ 1623), i Nybølle Mose i Hillerslev og i Trente Møllens Have. Opdyrkning, Udgrøftning og Dræning har allivet mange af de forhen talrige Kilder, hvoraf i Vskj.-Ulb.: Alle-, Ande-, Børne-, Bjørne-, Brylle-, Gaase-, Kaad-, Krybe-, Lamme-, Linde-,

Rød-, Skade-, Sluge-, Stavre-, Sø-, og Tørkilde. Navngivelsen viser Kildernes Anseelse og Betydning, selv om de just ikke vare „hellige“ Sundhedskilder (ingen i Vskj.-Ulb.). —

Af Herredets nuværende 20 *Herre- og Hovedgaarde* (— c. 1600: 24) nævnes Rødkilde 1314, samtidigt med Finstrup (Holstenshus), — Arreskov allerede 1210, Stensgaard 1310, Brobygaard 1351, Sandholt, Østrupgaard, Fjellebro og Hvedholm i 15de Aarh. og Damsbo m. fl. i 16de. Adelige Sædegaarde, hvoraf mange ere forsvundne (— i Hundstrup, Krarup, Grønderup, Haagerup, Heden, Sandholt, Søfælde, Horne, Svanninge, Katterød, Millinge —) vare Pilegaard 1338, Vejlegaard 1467, Gjelskov c. 1450, Nakkebølle 1463, Søbo 1480, Nordskov 1495, Flintholm 1506, Ølstedgaard 1583 og Skovsgaard i Espe 1614. —

I Salling Herred laa to *Klostre*: „Helligaands“ i Faa-borg 1477—1540, da det skænkedes til Odense Hospital, og det eneste historisk bekendte Landkloster i Sydøen, „Holmekloster“ fra 1172 (1568 „Rantzausholm“, 1672 „Brahetrolleborg“), af hvis betydelige Kloster-gods intet vides at have ligget i Vskj.-Ulb. (— medmindre det skulde være ifølge Navnet den c. 1700 nedbrudte „Munkegaard“ i Ulbølle — med „Mungketoft“ 1682 —, ligesom Klosterets 5 Gaarde paa Avernakø kaldtes „Munkebo“ —); derimod 1525 9 Gaarde i V. Aaby, 4 i Peirup og Æskebjerg i Hundstrup, hvilke 1536 inddroges under Kronen, der 1540 solgte dem til den rige Rigsraad Jakob Hardenberg til Hvedholm, Arreskov og Sandholt, hvorefter de pantsattes til forskellige Panthavere, indtil de 1568 kom til den „paa Penge, Bøger og Børn rige“ Henrik Rantzau, der oprettede Stamhuset Rantzausholm. —

Ved Reformationens Begyndelse fandtes 31 *Kirker* i Salling Herred, idet Finstrup Kirke var nedbrudt før 1525

(efter Sagnet: fordi den var vanhelliget ved, at en Adelsfrue havde ladet sin Hund begrave i den). 1539 ophørte den brøstfældige St. Nikolaj Kirke i Faaborg at bruges til Gudstjeneste, og Sognemenigheden henvistes til Klosterkirken; — den nedreves senere paa Taarnet nær, efter at have været Kornmagazin fra 1539, og ombyggedes til Raadhus fra 1550. Ligeledes maatte Haagerup-Flening Menigheder søge Kirkegang i Holmeklosterkirke, da deres to Sognekirker afbrødes 1569 (— noget senere blev Krarup Annexsogn). Saaledes var der 1589 kun 28 Kirker i Herredet (— 1 med Spir, 19 med og 8 uden Taarn—), samme Antal som i Nutiden. De 1870—71 afdækkede Rester af Finstrup Kirke i den af Holstenshus 1630—40 opslugte Finstrup By med Præstegaard (1581) ere den eneste bevarede middelalderlige Ruin i Herredet. — Under den almindelige Plyndring af Kirkeklokker til Kanoner 1525 maatte Salling Herred afgive 9, — hele Fyens Stift 263. — Utvivlsomt have Vskj. og Ulb. Kirker fra først af været Trækirker (— „Stavkirker“, svarende til Sognefolkets „Bulhuse“ —), som senere ere ombyggede af Kamp i den indtil Reformationen almindelige „gothiske“ Spidsbuestil og med et Par Alen tykke, hule Mure, samt med flere Altre, — Alt ved Pengehjælp fra de alm. Afladssalg — f. Ex. i 40 Dage — ifølge pavelige Afladsbreve til Fyen; — saaledes vedk. St. Jørgens og Stenstrup Kirker 1372; Svanninge 1400, 08 og 34, S. Broby paa ny 1408, Fennerup (Finstrup), Hundstrup og „Alstorp“ (Ollerup? — som 1371 kaldes Uldorp) 1416 og Kværndrup 7 Gange. Aflad kunde faaes ved f. Ex. at bede 5 Fadervor og 10 Ave-Marier foran den Korsfæstedes Billede. — Senere — i 16de Aarh., „Renaissancen“ med Rundbuestil ligesom før c. 1350 — har delvis Ombygning fundet Sted, samt Indmuring af større Vinduer

istedenfor de tidligere meget smaa, Opsætning af Kirkestole, Opførelse af Hvælvinger istedenfor fladt Bjælkeloft og af Støttestykker udvendigt, samt Tilbygning af Taarne af raa Kamp og Munkesten (før 1589 i Vskj.-Ulb.; i Vskj. Taarnet ved Vestenden, i Ulb. sideværts, vel af Hensyn til Terrænforholdene, paa Nordsiden, 26 $\frac{1}{2}$ Al. højt). I Vskj. tyder en Sammenføjning af raa Kampestenmur og mere regelmæssig Mur af brændte Sten paa en Tilbygning ikke blot af Taarn, men ogsaa af 4—6 Al. af Kirken selv, maaske ogsaa af Koret; — og sammesteds var ialtfald den ene af de tre Støttestykker, som nu alle ere af brændte Sten, tidligere af raa Kamp. Tidligere har der baade i Vskj. og i Ulb. været 2 Vaabenhuse, i Nord for Kvinder, og i Syd for Mænd. Granitdøbefonterne i begge Kirker, samt en i Vskj. Vaabenhus hensat Tympanon (∩: Overligger til en Dør) med Relieffer (et Kors og to Blomster) ere fra den romanske Tid (før c. 1350), — vistnok eneste Levninger fra de ældste Bygninger. Fonten i Ulb. har paa Kummen 4 Menneske- el. Englehoveder og Ornamentbaand og paa Fodstykket 2 Løvekroppe med fælles Hoved (fra Svend Estridsens Tid? — da der efter Adam af Bremen var 100 Kirker paa Fyen; nu c. 230). Relikvier fandtes 1847 indmurede i det gamle, da nedbrudte Alter i Ulb. Kirke (— nemlig „en Hovedskal og nogle Træfigurer (en vinget, skællet Skabning i menneskelig Form og et Brudstykke af en drejet Vase) og under en flad Sten bag Alterets Træbeklædning noget fint, halvt opraadnet Linned og nogle smaa, af Spanskgrønt halvt fortærede Kobber- el. Broncestykker af hul Form“ (Præsten No. 15). Ogsaa i det med en aldeles opraadnet Told lukkede Hul i Hovedet paa det ved Apotheker Sibbernsen restavrerede Krucifix af Eg i Vskj. Kirke (— tidligere i Ulb. Kirke paa en Bjælke over Indgangen

til Koret og derefter henliggende paa Præstegaardens Loft —) formener No. 15 at have været en hellig Gjenstand: Splint el. Lign. fra en Helgen, skjøndt han ikke fandt noget Sligt trods al anvendt Forsigtighed ved Undersøgelsen. En anden Formodning er, at der i Hullet, som gaaer helt ned til Øjnene, har været hædt Vand, som kunde løbe ud af den Korsfæstedes Øjne som Taarer virkende paa fromme Katholiker som et Jærtegn („grædende Krucifix“). Bag i Figurens Ryg er en stor Huling, hvori Apothekeren har indlagt beskrevet Papir og Fotografier fra Nutiden. Korsbilledet er af de gothiske med en Nagle gennem begge Fødder og med Tornekronen (— nu kun Spor deraf —), forestillende „Smerternes Mand“, — modsat de romanske Krucifixer med 2 Nagler, en gennem hver Fod, og med Kongekrone („Sejersfyrsten fra Livets Træ“)*. Et Røgelsekar fra Ulb. Kirke (fra c. 1275—1300) opbevares nu i Nationalmuseet, men har lidt Overlast ved plump Restavrering; hvad der kan læses af Runeskriften (dels Gammeldansk, dels Latin) er tydet saaledes paa Nydansk: „Mester Jacob Rød gjorde mig. Han giver mig til den hellige, mægtige Krist (til Frelse) for (sin) kjære Hustru Meretes Sjæl. Gud signe den, som gjorde mig. Hil Maria, fuld af Naade. Herren være med Dig. Velsignet være Du blandt Kvinder“. Jakob Rød levede i Svendborg som Kobbersmed og har leveret Røgelsekar til Kirkerne i Ollerup („Mester Jacob gjorde mig. Toke købte mig. Maria“), Stenstrup („Jacob Rødfarvet gjorde mig“), Hundstrup („Mester Rød“), Lunde, Faaborg o. s. v. (Se Lis Jakobsens Haandudg. af

*) Danske Relikvier vare bl. A. Noget af Jfr. Marias Klædebon, af St. Knuds Kappe og af Arons Kjæp, Pave Lucius's Hoved, St. Clemens's Bøn og et Fingerled af en af de 11,000 Jomfruer.

Wimmers: „De danske Runemindesmærker“!). Degnen i Brænderup havde 1720 brugt Røgelseskarret til at hente Ild i til Alterlysenes Tænding, saa at det var ganske forbrændt.

Fra Tiden før Reformationen kjendes ikke nogen som Papist afdød *Præst* i Vskj.-Ulb. (— derimod 4 i V. Aaby —); thi, naar der i et latinsk Dokument af 18—8—1372 nævnes „Andreas af Skerninge, Menighedsforstander“ (— sammen med bl. A. Kollegaen Johannes af Sædhorp o. Sørup og Væbnerne — o. adelige Godsejere, som ikke vare Riddere — Tymmo (— Fynne Aghisson? —) af Løghethwed o. Løjtved og Godekin af Beyerholm, som altsaa da har været en Herregaard ligesom Frigaaarden Beyerholm i Sønderjælland 1392 —), maa der menes Østerskjerninge som liggende i Sunds Herred. Efter Aktstykket blev en vis Botilde, Niels Kerffs Datter, paa Sunds Herreds Thing (i Lunde By) frakjendt Retten til noget „de Spedalskes Hus“ (o. St. Jørgensgaard) tilhørende Jordegods, som Valdemar Atterdags Drost Laurits Jonsen havde skænket til Huset, ligesom Marine Tykesdatter ogsaa havde tilskjødet noget Gods i Slæthebek i Sognet Kyrkeby (Kirkehist. Saml. III, 1, 551) Slige Huse, opkaldte efter Helgenen Jørgen (Georg) som de Svages Beskytter, vare almindelige ved Kjøbstæderne og særligt bestemte for Pestsyge og „Spedalske“ o. „Hospitaliske“ o. tjenlige til Optagelse i et „Hospital“ o. Gjæstehjem („Spedalsk Skov“ i Jylland). Sagnet om St. Jørgens ridderlige Kamp med den Gift udaandende Drage for den lybiske Kongedatters Skyld stedfæstes ogsaa til Svendborgegnen. Hospitalsvognen med „St. Jørans Bedere ved Svendborg Sund“ som til visse Tider kjørte rundt i Omegnen for at indsamle Godtfolks Almisser, kom ogsaa ind i Salling Herred, hvor Vskj.-Ulb. laa først for, og ved hvis eneste Kjøbstad ikke nævnes nogen St. Jørgensgaard.

Landsbypræsterne skulde, hvor Vognen kom, — ogsaa i Vskj.-Ulb. —, formane Folk til Kjærligheds Velgjerninger. Disse bestode da alene i Naturalier, ikke som nu i Penge; — selv, naar Folk kom i Kirke: „Kjære Børn — formanede Sjællands Biskop Peder Plade — foragter ikke de Fattige! kommer ikke tomhændede herind! Naar I faa en Kornkiste, at I da tager en Haandfuld Korn udi Eders Ærme eller Forklæde til Kirke med Eder“. — Et ærværdigt Minde om Hospitalet i gamle Dage er en mægtig, 1921 fredet Hestekastanie med stammetykke Grene, „Fyens største Træ“ af den Art (nu i Præstegaardshaven), hvis Alder er anslaaet til 400 Aar, — dog vel rigeligt, eftersom Hestekastanien først c. 1600 kom til Evropa fra Asien (1588 til Wien); — rimeligvis er det først plantet eller saaet efter Hospitalets Brand 1638, — og altsaa i Christian IV's Dage. —

No. 1. Anders Lach (Lech, Loch) † 1544.

Hr. Anders, som nævnes 1535, var den første lutherske Præst i Ulb.-Vskj.; maaske tidligere papistisk. Efternavnets Form er usikker. Wibergs Præstehistorie fremhæver „Loch“. Præstens egenhændige Underskrift 1535 haves ikke, — kun en Afskrift med Formen lach (ligesom Las Lachi i Balskov 1459); men, naar Afskriveren ogsaa skriver „Magens“ for Mogens, er en fejl Læsning eller Skrivning af Vokalen i Præstens Navn mulig, og Formerne med o og e (æ) ere de almindeligste! — saaledes: Bartolomæus lægæ i Odense 1490, Henrik lege i Svendborg 1499, Byfoged Hans Læghe i Assens c. 1518, Lauritz Lock i Thømmerup 1563, Rektor i Faaborg og

Præst i Svanninge Hans Hansen Lock † 1678, Provst Læch el. Lehc i Kolding 1699—1746, Gaardmændene Hans Loch i Ulbølle 1684 og 1768, Præsterne Andreas Leck i Tanderup 1721—32 og Foch Lech i Tostrup 1719—51 samt Vægter paa Rødkilde Rasmus Pedersen Lok † 1822. Endogsaa langt ned i Kirkebøgernes Tid var man, selv i disse, saare skjødesløs ved Navnes Nedskrivning. —

Hr. Anders oplevede „*Grevens Fejde*“ 1534—36, — en ogsaa for ham angst- og farefuld Trængselstid! — og Jordskælvet i hele Danmark 1541. Af Fejdens Historie meddeles her korteligt, hvad der særligt vedrører Syd-fyen (jvfr. forøvrigt Vedel-Simonsens: „Fyens Vilkaar i Grevens Fejde“ 1813). Ved Kong Frederik I's Død 1533 opstod der Uenighed i Folket om hans Efterfølger, og det blev en politisk Kamp mellem Adelsvælde og Borgerfrihed. Adelens Flertal var stemt for den Afdødes ældste Søn Hertug Christian af Holsten, medens Borger- og Bondestand foretrak — med Lybækernes Tilslutning — deres Ven, den tidligere, nu fængslede Konge Christian II. 19 fyenske Adelsmænd med Johan Friis til Hesselager og Fyens Biskop Knud Gyldenstjerne i Spidsen (— men uden Deltagelse fra Rødkilde, Nakkebølle og Finstrup —) sluttede sig 9—7—1534 i Hjallesø Kirke ved Odense (nedbrudt 1576 —) til den jyske Adels Valg i Rye af Hertugen til Landets Konge. Fyens Borgere og Bønder forbitredes derover og fore omkring som Ildgjerningsmænd med Plyndring og Opbrænding af Adels-sæder og Mishandling af ikke føjelige adelige Mænd, Fruer og Jomfruer; — „slaa Ulven ihjel, saa bliver der ingen Unger tilbage!“ hed det; — „det var i de Dage ikke fælligt at være eller hedde Adel“, skriver Hvitfeldt. De op-hidsede Svendborgere tændte først Oprørsluen og op-brændte Nybyen Ørkild (Svendborgs upriviligerede Kon-

kurrent, med 20 Gaarde og 2 til Hvidkilde hørende Vandmøller) og Slottet Ørkildshus (den forhaatte Bisp Knud Gyldenstjernes Ejendom); — sejlede dernæst op til Nakkebølle, hvis Borg paa „Herregaardsholmen“ el. „Høsemosen“ ødelagdes, og hvis Ejer Claus Eriksen „Slippe-slot“, Christian II's troløse Befalingsmand i sin Tid, blev ført til Svendborg og paa Pinebænken tvungen til Troskabsed til den fængslede Konge; — opbrændte Herregaarden Bondemosegaard i Svanninge og befæstede Svendborg By med Mure og Taarne. Nu kom Hertugens holstenske Tropper under Johan Rantzau søværts til Fyen og anrettede paa Fauerskov Bakker Nord for Assens Blodbad paa de oprørske Borgere og Bønder, hvoriblandt var Salling Herreds Bønder, som ved Angrebet sad og spiste deres Davre paa „Davrehøj“. Uøvede, kun med Knipler og Stager bevæbnede Bønder overfor harniskklædte, velberedne Tropper! Men Rantzau maatte tilbage til Holsten, og Grev Christoffer af Oldenburg, Christian II's Fætter og Sagfører, spillede med sin hvervede Hær Herre paa Fyen og udskrev 1 Svin af hver af Kronens Bønder, 10 Mark af hver Kirke og Præst og 3 af hver Degn, 200 à 2000 Lod Sølvskat af hver Kjøbstad (selv Svendborg) o s. v. Imidlertid rykkede Kong Christian med sin Armé Fyen til Hjælp først i 1535, idet Rantzau kom med 2—3000 Mand og 300 Heste fra Jylland over Als til Helnæs paa Fyn, ilede ad Middelfart til og traf og besejrede Fjenderne paa „Grevens Høje“ i Fjelsted. 3000 Grevelige faldt, mest Bønder, vel ogsaa fra Vskj.-Ulb. „En Miil fra Medelfar stod dette Bad, — de Qvæste vare saa skarpe (hidsige); — der bleff saa mangen Bonde uglied, — som bleff der død paa Marcke; — tretusende Mand der lagdes ned; — de andre ad Assens loede stande; — Ellefve Falcknetter (lange Kanoner) og Ellefve

Slanger (Feltkanoner) de loede der staae; — de vare saa banger; — dem gik saa ilde udj haande“ (gl. Vise). Fyenboerne stævnedes derefter til Lejren i Barløse for at forpligtige sig til ubrødelig Troskab mod Kongen: baade Adelige (hvoriblandt Knud Hvide til Rødkilde), Borgmester og Raad fra Byerne og Herredsfogeder og -mænd paa Bøndernes Vegne (Fogederne Peder Laurentsen for Salling og Henrik Laurentzen for Sunds Herreder, Jess Hanssen i Ollerup, Simen Olssen i Østerskjerninge, Severin Deghen i Kværndrup o. s. v.) Salling Herreds Gejstligheds Hyldest af Christian III er underskreven i Vesterhæsing 5te Paaskedag af Anders lack i Ulbølle, Henric Hansen i Oby (Aaby), Magens steen i Ostrup (Aastrup), Hans Matsen, Biskoppens Official i gejstlige Sager (o: Vikar) m. Fl.*)

Da en lybsk Flaade bragte friske Tropper i Foraaret, fortsattes Krigen med delvis Afbrænding af Faaborg, ny Plyndring af Herregaarde og Mishandling af Herremænd, som havde hyldet Hertugen, — bl. A. Knud Hvide til Rød-

*) I en af Christian III's Bibler fra 1550 i det kgl. Bibliothek, som har tilhørt nævnte Mogens Steen, der vistnok var af de tidligere katholske Præster, men med Iver sluttede sig til Reformationens værket, er noteret med Tilføjelse af to Mænds Vurdering ved Skiftet efter sl. Hr. Mogens: „Anno 1534, da annammede jeg Mogens Steen dette Efterskrevne i Ouby prestegaardh, som herefter følger og skal blive efter mig i fornævnte preste-gaardh: 1 Bryggekedel for 12 M. d. (senere tilføjet: „thenn fick Kong. Maiestat y kobberschat Anno 1565“), 1 Ølkar for 2 M. d., 2 gamle Heste for 6 Daler, 1 Arbejdsvogn med Tømme og Sele for 3 M. d., 1 Plov med Jern og Aag foruden queq (Plovkvæg) for 4 M. d., 1 lang Skammel for 6 Sk., 2 gamle Binge (Maltkasser) foruden Laag for 2 M. d., 1 Haandkværn for 8 Sk., 1 Dejntrug for 8 Sk., 1 Rustetruff (Malttrug) for 8 Sk., 1 langt Bord for 4 M. d., 2 Træsenge for 6 Sk., 1 flesk Ale (Saltekar) for 1 M. d., 1 latine Bibel“ („Kirkeh. Saml.“ I, 8). Hr. Mogens, „hæderlig og from“, døde Nytaarsnat 1560 af Tredjedagsfeber som Provst i Salling Herred efter Hans Madsen. Sognene V. Aaby og Aastrup forenedes i Reformationstiden.

kilde, hvis Gaard rimeligvis da er lagt i Aske af de Grevelige, eftersom Kongen 1535 befalede Johan Rantzau, „at hand skicker Frwe Knud Otthsenns udj Fyenn en ærlig wonnyng och verellse ther udj Faborig closter till seg och sytt folck till saa lenge att hendes hosbunde och hwn kunde bekomme att bigge theres gardtt jgienn, som er afbrendtt. Thersom thet er ther betagettt udj closteret, att hand tha ville flij hender saadan verellse udj en aff the andre clostere ther udj landett æntthen udj Otthennse eller andersteds . . .“ (D. Mag. 3 R. 5,34) (Munkene havde forladt Faaborg Kloster 1530). — — Bl. A. kom de Grevelige til Sandholt, hvis Ejer Jakob Hardenberg før sin Afrejse til den kgl. Armè havde betroet sit Guld og Sølv til Præsten i Svanninge Hans Madsens Vare-tægt. (H. M., som ovenfor er nævnt som Bispens Stifts-kapellan, var 1531 katholsk Klosterforstander i Faaborg med Svanninge som sit Kirkesogn og blev luthersk Præst og 1545 Provst i Salling Herred). Et lybsk Strejparti fik Nys derom, kom anden Gang til Præstegaarden, røvede og plyndrede, saa at Præstekonen og hendes Børn maatte tiltigge sig Brødet, og slæbte Præsten selv bort til en Gaard (i Odense?), puttede ham ind i et stort Skab, hængte ham ved begge Tommelfingre op under Loftet og lagde gloende Æg i hans Armhuler, — Alt uden at han røbede Noget. En Pige paa Stedet tog senere Æggene bort og satte en Tønde under Præstens Fødder. Fjenderne kom igen, tog Præsten ned og lukkede ham atter ind i Skabet, — i samme Stue, hvor de grevelige og lybækske Officerer hen paa Natten aftalte Tid, Sted, og Maade for Angrebet paa den kgl. Lejr ved Assens, saa at Præsten hørte det. Ved Opbrudet toge de ham, barfodet og bunden til Grimen paa en Hest, med og lagde ham, bunden med Bastliner, ind paa en Gaard

(Hvedholm? — Klingenberg i Faaborg?). Han sled sig løs om Natten, ilede til Stranden, sprang i en Baad, stagede sig ved en Humleraft over til Helnæs (el. Horne Land?) og løb, barbenet som han var, Dag og Nat, indtil han i meget forkommen Tilstand naaede en Juninat til sit Maal, hvor han opsøgte Hardenberg og fortalte Rantzau de Greveliges Planer: næste Dags Morgen at ville angribe fra to Sider med Tropper fra Faaborg og Assens (Denne Scene: Hans Madsen barfodet og med Humlestagen i Haanden, overfor Rantzau har Grev Bille Brahe 1837 ladet fremstille i Svanninge Kirke ved et Bronzebasrelief efter Thorvaldsens Kunstværk). R. tvivlede; men Hr. Hans „vilkorede sig ved et hengende, om saa ikke vaar.“ R. lod da Armeen ufortøvet bryde op for at forhindre Foreningen og afbrændte Lejren for at skuffe Fjenden. Hr. Hans, som var bleven forsynet med Klæder og Sko, red med, og, da det trak ud med at øjne Fjenden, udbrød R.: „Hr. Johan! vaarer Eder for it Hengende!“ Endeligt — Kl. 6 Efterm. — saaes Fjenden, forskandset med en Vognborg, paa det store Øxnebjerg, en Milsvej fra Assens. De Grevelige og Lybækerne kom fusende „som Vildsvin“ ned ad Bjerget og bleve forvirrede, da Rantzaus blottede Kanoner kom til at spille, og et i Baghold lagt Rytterkorps pludseligt angreb fra Siden, og da begge de lybske Anførere faldt. Efter 1½ Times blodige Kamp var Sejren Rantzaus, og Danmarks Krone var befæstet paa Hertugens Hoved. Mandefaldet, Fangernes Tal og Byttet var stort. „Af de Kongelige faldt kun 40 Mand“, — „hvilket fortjener at anføres, men ikke troes“. Fra det Slag stammer Udtrykket: „at løbe løbsk“, — altsaa rettere: „lybsk“, — og Mundheldet: „Den kom tidsnok, som kom i Grevens Fejde“. I Assens, Faaborg og Svendborg bleve Ringmure og Taarne sløjfede ud i

Gravene, og der plyndredes med den hensynsløse Rantzau Tilladelse, hvad aldrig tilstedtes af Admiral Peder Skram, „Danmarks Vovehals“, den første Dansker, der førte Kanoner paa sine Skibe, og den, som fuldstændig gjorde Sejren tillands ved sine heldige Kampe med lybske Skibe i Svendborg Sund og ved Bjørnø, hvorved Lybæks Sømagt fik en brat Ende. — Kongen sammenkaldte derefter Fyens Borger- og Bondestand til Odense og irettesagde, men lovede Tilgivelse og Naade, hvad der gjorde villig til Samtykke i hans Valg og til Hyldingsed 3-7-1535. Efter at det fynske frivillige Troppekontingent, hvortil den brandlidte Knud Hvide til Rødkilde kun var taxeret til 1 „gerustet“ Hest (—alm. var 2 à 6—), drog Kongen til Sjælland og videre Øst paa til nye Sejre og sluttede Freden med Lybæk først i 1536. Greven forlod Danmark, strengt og dog tillige naadigt tiltalt af Kongen: „Hvad vil I svare Gud for denne store Blodstyrning? gjør dog itide Bod! Jeg vil imidlertid mere anse vort Frændskab og mit eget, gode Navn end Eders Brøde og ikke hævne mig, men af Naade skænke Eder den Fred, I begjære!“ Krigen havde kostet Penge: efter Sejrén ved Øxnebjerg udskreves over hele Fyen en Sølvskat til Troppernes Sold: den halve Indkomst af Kirker og Præsteg og Degnekald (—altsaa ogsaa af Anders Lachs—) og ikke saa faa Lod Sølv af Byer og Herreder (Odense 2000, Svendborg 600, Faaborg 200, Sunds Herred 858, Salling Herred 1940), — Alt vistnok to Gange; — desuden Madskat: f. Ex. 1535 skulde hver 10 Mænd i Salling Herred“ giffue 1 lest øøll och 6 sider flesk, for the haffue ingen fisk“. Fyen frembød et sørgeligt Syn efter Krigen: overalt udyrkede Jorder, ødelagte Herregaarde og Landsbyer, delvis afbrændte Kjøbstæder, plyndrede Gaarde og Huse, —

og saa Armod efter den dobbelte Krigsskat til Fjender og Venner. Nogle fradømtes deres Ejendom (Anders Ulfeld til Oregaard, Claus Bang i Svendborg m. Fl.); Andre belønnedes: saaledes Præsterne Hans Madsen (hvis to Sønner blev Præster i Svanninge og Horne, „det bedste Kald i ganske Fyen“) og Hans Gaas i Svendborg (Biskop i Trondhjem 1549), der fik et Sølvkrus, der endnu 1740 var i Skaarup Præstegaard (Hans Mindestøtte i Jægersborg Slotshave*). Adelen fik størst Fordel af Krigen: Gaver og Privilegier, Gaarde og Birkeret: efter Biskopperne 150 Herregaarde til Deling. Trods betydelig Ejendoms-skade under Fejden kunde da den fornævnte Claus Eriksen til Nakkebølle og Erholm 1540 laane Kongen den store Sum af 1000 gode, fuldvægtige rhinske Gølden, for hvilke han fik Pant i 13 Krongaarde i Vesterskjerninge, som skyldte tilsammen 2 Læster (à 32 Tdr) og 5 Pd. (à 20—24 Skj.) Hartkorn, 7 fede Galte, $\frac{1}{2}$ Td. og 1 Skj. Smør m. M., samt i en Mølle sammesteds (Vestermølle), som skyldte 14 Pd. Mel, og i en Gaard i Aastrup, „at beholde som et frit og brugeligt Pant, til det igjen blev ham og hans Arvinger afløst, dog at han ikke forhuggede Skovene eller lod Pantet forringe“ (Salling Herreds Breve i Gehejmearkivet; her efter den ihærdige Arkivgransker Rasmussen-Søkilde). — Efter Krigen befæstede de Adelige deres Borge til Støtte for deres Uafhængighed: Egeskov, Glorup, Hesselager, Hvedholm, Nakkebølle og 20 andre paa Fyen. „Grevens Fejde“ indledede Adels-

*) Hans Gaas's Stedfader, Raadmand i Svendborg Niels Mogensen havde før Reformationen funderet Vor Frue Alter i St. Nikolaj Kirke ved Gave af tvende Gaarde i Vester- og Østerskjerninge, hvorom der var en Retssag 1547, som Stedsonnen tabte. Denne var tillige Møller — foruden Præst —, idet han 1546 anlagde den meget omstridte Pjentemølle.

vældens Tid foruden kirkeligt Reformationen. Samtidigt sank Gejstligheden og Borger- og Bondestanden i Magt og Betydning.

No. 2. Hans Thomsen † 1556.

I Hr. Hans' Præstetid grasserede den almindelige Pestilente 1548, og var Isen paa Østersøen 1546 saa stærk, at man kjørte med Heste og Vogn fra Sjælland til Meklenborg. — Naar der paa et Kongebrev 1555 er noteret nedenunder: „Skarø til Vesterskjerninge“ (— hvad Wibergs Præstehist. har optaget), skal det være Østerskjerninge; men Øen blev samme Aar, ligesom Hjortø (tidl. til Bjerrebø) og Birkholm (tidl. til Humble p. Langeland), underlagt Drejø, som havde faaet egen Præst 1535 (tidl. til Ærøeskøbing), og denne trængte til større Indtægt; — efter Sagnet, da et Brudepar kuldsejlede og druknede paa Vejen til Kirken i Ærøeskøbing. Fra Rudkjøbing udskiltes Strynø 1589 (?) og fra Faaborg Avernakø 1536 og Lyø 1592 (Pontoppidans Annaler III, 339). — Formodentligt have Vskj.-Ulb. Kirker eller ialtfald Hovedkirken i Hr. Hans' Tid faaet Exemplarer af den af Christian III 1550 bekostede, første danske Bibeloversættelse ved Chr. Pedersen, da den efter kgl. Befaling skulde anskaffes af hver Landsbykirke til Præstens Tjeneste; — ligesom senere Hans Thomissøns Psalmebog 1569. Disse Bøger samt Kirkeordinantsen 1539, Manualen 1556 (Alter bog) og Gradualet 1573 (Koralbog) skulde lækkes ved Jernkæder til Degnestolen; bortkom de ved Præstens Forsømmelse, skulde han afsættes. —

No. 3. Jens Andersen Tuxen el. Teuxen 1556—1604.

Født c. 1533, resid. Kap. i Svendborg, forflyttet til Vskj.-Ulb. 1556, † 1604 som Jubellærer, — samme Aar

som hans Provst i Espe, Laurits Jespersen, døde, Fader til 18 Børn, hvoraf 6 bleve Præster, og Stamfader til Slægten Pontoppidan (Latinisering af Sognavnet Broby). Hr. Jens's *Kaldsbrev* 6-4-1556, — paa en lille, uanseelig Lap Papir i Rigsarkivet —, lød saaledes: „Wij Efftschr^{ne} Kijerstijne Tymands datter knud Ottzens efftherleffuerscke till rudkiell, hr. Hansz mattszen sogne prest till suannige kircke, prouist udj saling herritt, anders michelszen udj vlbøllj, hansz nielszeen, christopher schriffuer ibidem, per clauszen ij Ore, nielsz hanszen, laursz hanzen oc hansz sterck udj scherninge kiendis oc giøre witttherliige for alle udj thette wortt opne breff: anden poske dag anno 1556 ware wij forsamlede paa vlbøllj kiergordet oc menige sognemendtt om en sogne prest att kalle oc uduelle till vlbøllj oc scherninge sogen effther salige her hansze død oc affgang oc wij tha effther kongeliige ordinandz ware tillmeltte en god Christen mandtt at kalle oc uduelle till samme sogen ij hans stedt paa mennige sognemendtts wegne. Tha effther wor oc alle sognemendtts willie oc begering udj vlbøllj og scherninge sogen haffue wij vduald, kallett oc begerett oc nu mett thette wortt opne breff udj alle maade vduelle, kalle oc begere hederlige oc fornumstig (forstandig) mandtt her jens anderszen capellan till St. nicolaj kircke udj suenborg till wor rette sogne prest oc ingen anden; wii wille udj alle maade oc giøre hannom then tilbørlige rentte oc rettighett som osz bør oc wij pleye att giffue wor rette sogne prest; att saa er gangen og faren udj alle maade som formellt er. Til ydermere widnesbyrde oc bedre foruaring trycke wij wore besegling nedenpaa thette wortt opne breff“. (Nedenunder 8 Segl, hvoraf kun de 3 endnu ere hele, og Lidt tilbage af det fjerde). — Ifølge Kirkeordinantsen af 1539 skulde „de Bedste i Kirken“ 7: „7 af de menige Sognemænd

Udvalgte“ (1542) sammen med Provsten udvælge „en bekvem Person“ til Stedets Præst ved Vakance; Biskoppen skulde billige, og Lehnsmanden paa Kongens Vegne stadfæste Valget. Senere overdrog Kongen Kaldsretten til stedse flere og flere Adelsfolk („Patronatsret“), indtil Kancelliet 1660 og den enevældige Konge 1683 forbeholdt sig selv Retten til de Embeder, de ikke lod Adelen besætte efter Bortsalg. —

Af Hr. Jens's 10 *Børn* „levende og døde“ (1589) kjendes 5: 1. Anders, Præst i Tranekjær, † 1629; — 2. Niels, Degn i Kirkeby, senere Faderens Eftermand; — 3. Morten, som „undertiden tjente i Kjøbenhavn Fru Margrethe“ (fra Rødkilde), og som Faderen vilde 1589 have ordineret, hvad neppe er lykkedes, fordi „Handen huggen sønder i Københaffn“ (Biskoppen) (Studenterlivet i Hovedstaden var da meget raat og uvorn med Svir, Slagsmaal og Gadeoptøjer, hvorfor Kongen nødtes til at befale 1598, at ingen Student maatte færdes paa Gaden, „naar Klokken hun er slagen halvgaaen 7“); — 4. Jens (Johannes), Studiosus 1589 og 1598 „Degn udi Ulbølle og til Vesterskjerninge“ istedenfor Anders Hansen, som 1594 var „opsætsig mod Præsten“, men dog fik „godt Vidnesbyrd“ af Menigheden; — og 5. Datteren Elisabeth, † før 1589, Moder til 7 Børn i Ægteskab med Præsten i Stenstrup Gregers Krag, som blev Farfader til Præsten No. 8 og 1589 havde „gifte Tøszet“. Jens var „siddende Degn“, „Sædedegn“ (— modsat „Løbedegne“ fra nærmeste Latinskole), — med Degnebolig og svarende i Afgift („Degnepension“) af begge Sogne til Faaborg Skole 4 à 6 Skj. Byg à 8 Sk. og 3 M. til Vadmel til fattige Peblinger. Degnene „skulde kunne læse og skrive skikkelig Latin og sjunge alle Messer, Officium og alleluja paa Latin“ (paabudt endnu 1562), samt „læse med Børnene“ (o: Katekismus). —

25-9-1573 gjorde Frederik II vitterligt fra det af ham istandsatte og beboede Koldinghus: „Hr. Jens Andersen har berettet, at hans *Præstegaard* i Ulbølle, hvori han nu boer, ikke er saa god, at han deri kan have sin tilbørlige Underholdning; men i hans Annex Vesterskjerninge ligger en Gaard, som er bedre. Det tillades ham derfor at flytte i den Præstegaard i Vesterskjerninge, og at hans Efterkommere Sognepræster til for^{te} Sogne altid herefter skulle blive boendes der“. Dernæst tilskrev Kongen Axel Vifert (Lehnsmanden) 18-1-1574: „For nogen Tid siden er der bevilget Hr. Jens i Ulbølle at maatte bekomme en Gaard i Vesterskjern til Præstegaard. For at nu Bonden, som maa rømme Gaarden i Vesterskjerninge (Kronens), ikke skal være husvild, maa han uden Stedsmaal (Indfæstning) flytte ind i den Gaard, Hr. Jens i Ulbølle hidtil har beboet“ (Fyenske og smaalandske Registre No. 1 Fol. 42 og Tegninger I, 25. Rørdams „Danske Kirkelove“ II, 219.) Flytningen af Præstens Bopæl fra Ulb. til Vskj. (skraas overfor det nuværende Apothek) maa dog være foregaaet langt senere (saa at Tidsangivelsen i de to sidste Udg. af Traps „Danmark“ er fejl); thi 15-6-1589 udgik Sendebrev til Lehnsmanden i Salling Herred, Laurits Brockenhuus om „at lade Præsten Jens Andersen faa en Gaard i Annexsognet (Vskj.) til ret Præstegaard, da han har den afdøde Konges Brev (af 25-9-1573) derpaa, og igjen lade den derpaa boende Bonde faa Præstens Gaard eller tilbagebetale ham hans udgivne Stedsmaal“ („Kancelliets Brevbøger“ 1908, S. 186). — Aaret efter Hr. Jens' Død fældedes paa Salling Herredsting 10-9-1605 en Dom, ifølge hvilken „Tungehaugen, som Hr. Jens Tuxen bevilgede den Bonde, som boede i Vesterskjerninge Annexgaard, sin Livstid at nyde, imod at denne godvilligen vilde gjøre ham denne Gaard ryddelig og inddrage i den

tidligere Præstegaard i Ulbølle, skulde efter Bondens Død følge Vesterskjerninge Præstegaard, paa hvilken Grund den ligger“ (Efter en Embedsbog i Landsarkivet, hvor Salling Herreds Thingbøger først begynde 1613 og fortsættes med Afbrydelser indtil 1637). Senere tales om „Præstens Andel i Rug i Skovhaven, som kaldes Tungehafven“; — den laa i Søndermark (1779). — Den gamle Præstegaard i Ulbølle, som laa Vest for den nuværende Skole (— i hvis Have der for faa Aar siden er opgravet en gammel Sølvske med Bogstaverne J. A., Bomærke og allegoriske Figurer, „i Formen lignende Erik af Pommerns Ske i Fabricius' Danmarkshist.“), blev Annexgaard, hvoraf Præsten som Husbond nok først (før 1690) fik „al Herlighed“ (Landgilde, Fæste m. M.), siden blot de 3 Parter Korntiende og hele Kvægtienden, da den blev Rødkildes. „Men hvorledes Gaarden som utvivlsomt en Mensalgaard, der bortfæstedes af Sognepræsten (som Præstegods), er kommen under Rødkilde, er vanskeligt at indse; dog: de adelige Godsejeres Vilkaarlighed i hine første Dage efter Reformationen forklarer dette som saa meget andet“, skriver Præsten No. 15, som dog fejler med Tidsangivelsen. Rødkilde udflyttede Gaarden c. 1782 til „Toestoft“ (Thorstoft); — Stuehuset med gamle Zirater over Dørene blev staaende (— vistnok ombygget —) til senere Udflytning til Langemark (solgt 1798). Den i den gamle Præstegaard indflyttede Mand kaldes Rasmus „Bonde“ el. „Præstegaard“, † c. 1593, og efterfulgtes af Niels Pedersen „Præstegaard“, som 1611—12 gav i Landgilde 2 Pd. Byg, Havre, 1 Gaas og 2 Høns; — senere antageligt af Hans Pedersen „Præstegaard“, hvis lille Barn døde 1702, og af Rasmus „Præstegaard“, som „i Skoven blev ihjelslagen 1774 — 50 Aar gammel — af et Træ, som faldt paa ham, da han skulde save det over, efter at det var

fældet“. Rødkilde tilskjødede Gaarden med 6 $\frac{1}{2}$ Td. gl. H. for 2800 Rdl. til Sognefoged Anders Hendriksen Barsmarch, † 1813, hvis Enke døde 22, 82 Aar gl., paa Aftægt hos Svigersønnen (siden 1794) Rasmus Andersen Krog fra Gaarden Galbjerg, som, efter at være bleven Husmand og Enkemand 31, døde 43, 72 Aar gl., som Almisselem i Fattighuset. Efter ham Mads Hansen Skade fra Bondetofte fra 28, † 64, 66 Aar, Svigersøn (60) Hans Vilh. Andersen 65, med Guldbryllup 1910, † 1921, 93 Aar, og dennes Søn Anders Andersen 1911. 19 b. frasolgt 98. — Jens Tuxen var Præst under de 3 første evangeliske Biskopper i Fyen: Hans Jørgensen Sadolin 1539—59, Niels Jespersen † 1587 og Jacob Madsen Vejle † 1606. I Blochs og Næraa's „Den fyenske Gejstligheds Historie“ II, 1790 findes Odense Synodeartikler 1568—85, hvoraf kan sees, hvad der da foreskrevet Præsteskabet, og hvad altsaa ogsaa Hr. Jens havde at holde sig efterrettelig. Præsterne skulde „rette sig efter de paa Prædikestolene anordnede Timeglas („Stundeglas“), at de ej prædike over een Time“ og „have en vis Orden i deres Prædikener, som de skulde skrive, og hvert Aar prædike eet og det samme (— altid samme Ting og paa samme Maade og altid de samme Ting med samme Ord —), at Tilhørerne des bedre kunne fatte det“; „i Prædikener maa ej bruges gjekkelige, latterlige, nedrige, opdagede Ting, men alene alvorlige og passende til det, der afhandles“. De skulde (for at undgaa 16 M. Danskes Mulkt) sørge for, „at Børn kom i Kirke 1ste el. 2den Søndag efter de er fødte, om de og ere hjemmedøbte“, „flittig studere, synderligt i Hemmingsens Skrifter“, „præstere et klart Register paa alle deres theologiske Bøger“, „holde sig ved Konventer fra liderlig og ublue Snak, Drukken-skab og unyttige Disputer“ („ingen Disputatser tillades

angaaende Herrens Nadver eller nogen anden omtvistet Ting.“) og „skicke siig y deris Bøndergilde hederligen, tuctige og beskedelige oc icke som en Hob omflaatte ephterdi di skal werre et Spigell oc exempel for andre“. De maatte icke befatte sig „med Besværelser (Manen) og andre Djevlespil“, — icke „give Syge Altervin for Øjensvaghed eller Ørepine“, — icke holde „Christmesse“ om Julenat 12 Slet eller om Morgen 4 Slet, som her thill Dags er skeet paa Herregaarde oc andensteds“, — icke „gjøre Barselgilder længere end een Dag“, — icke „verre Skaffer til noget Brøllup eller Verdscaff, ey heller Allermannd y nogen Bygilde“, — icke „selff Personligen gaa om ij sit Sogn ephter Æg oc slig Rente, men lade sin Suend oc Tienere eller en anden med Degnen eller huem hand will sancke sig saadan Renthe; thi det er saa gaat som nogen spottelig oc gerrig sordes (Nedriched), som icke wel bequemer en Gudtz Ordzt Thienere“, — og icke (— under Straf at afsættes fra Embedet —) „have Bøsser hos sig, enten i Huse, paa Reiser, i Mark og Skov eller anden Sted, eller holde Jagthunde“. Præsterne skulde (under 4 gamle Dalers Mulkt —) „forbyde deris Hustruer offuerflødig, wsømmelig Klæde Sed, som denem retteligen icke sømmer, synderlig Fløyells Kraffuer, Kamlotz Kjorteler (vævet Uldtøj af Kamelgedens Haar), Dammaskes Trøyer oc høye standende Krumkraffuer. Icke heller skal Prester haffue douellt ruer (Rynker, Folder) om theris Skiortekraffuer“; — deres Klædedragt skulde være anstændig baade hjemme og ude; — ligeledes deres Børns i Skolen: disses „Kappe maa naa nedenfor Knæene; Kraven derpaa kun 3 eller højst 4 Fingre bred; Kjolen af samme Længde, med snevre Ærmer; Vesten maa naa til midt paa Laarene; Kabusen passende til Hovedet, uden bredt Slag; i Benklæderne allene een

engelsk Alen“. „Skoledegnene, naar de bydes til Gjestebud, maa ej dandse eller drikke sig drukne; men, naar Maaltidet er endt, skal Præsten advare dem om at reise hjem“. —

Biskop Jakob Madsen Vejle, der havde studeret i Wittenberg, var almindeligt agtet og yndet og som Biskop en nidkjær og utrættelig Visitator, der efter 7 Aars Forløb havde besøgt alle Menigheder i sit vidtløftige Stift, hvortil da hørte Als (indtil 1819), Femern, Lolland og Falster (indtil 1803), — ofte flere Gange sammesteds; saaledes i Faaborg i hvert af hans 18 Bispeaar undt. 1. Han kunde holde Visitats baade Kl. 6—7 Morgen og Kl. 9—10 Aften og engang i 7 Dage i 21 Kirker og 16 Menigheder. Han var ivrig for at udrense af Kirkerne alle papistiske Levninger: Vievandssten, Røgelsekar, Monstrantser (Gjemmer med en større indviet Oblat til Beskuelse), overflødige Altre (undertiden 2—4) og „Skarns“ Altertavler med Helgener (f. Ex. Antonius med sin Gris) og med Jfr. Maria i „Solgitzel“ (Solglands; — Aab: 12,1) og med Krone. Han paatalte, hvad der var imod Ritualiet (f. Ex. Præsters Knæfald for Brødet og Vinen med Korsets Tegn), og hvad der var Vanhelligelse af Kirken (Præsters og Andres Korn, Halm, Hø, Øl og Fade med Mel i Kirkerummet). Strengt irettesatte han Præster og Degne for Drukkenskab (— meget almindelig! —), Usædelighed, „Bordedage“ (Slagsmaal), Haardhed mod Hustruen og Overdaadighed (f. Ex. 15 Retter Mad ved en Visitats 1601 i Nr. Aaby), — men ogsaa Præstekoner („N. N. fik af mig en Skrabe; hun skulde tage Vare paa hendes Rok, ikke paa Stevning at udgive“) og Borgmestere (— om den drikfældige Konsul i Assens: „aldeles et Svin af Epikurs Hjord“). Om Degne: „en underlig Kompan“ (i Ollerup og Horne), — „en Sinke, som sjunger daar-

ligt“, — „sjunger gjennem Næsen“, — „duer inthet“, — „et lille Barn“, „en Fantast“, — „skal (I) ægte Formandens Enke“, — „slog Pintsedag 1 Mand i Hoved en Kande i synder“ o. s. v. Bispnen kunde ogsaa kjærligt søge at forlige uforligelige Ægtefæller og Brødre (f. Ex. Præsterne i Ollerup og Egense). Ofte fik han at mærke ved sine kirkelige Bestræbelser, at det var Adelsvældens Tid f. Ex. 1590, da han vilde have et Alter i Næraa Kirke bort, og den senere nævnte Laurits Straale paa Torpegaard svarede, at han havde ikke bygget det og ikke heller vilde nedbryde det. — Af Biskop Jakob Madsens af Pastor Crone 1853 udgivne Visitatsbog, hvori er en Blanding af Dansk og Latin, gives her et Uddrag for Vskj.-Ulb.'s Vedk., med Oversættelse af det Latinske og med indskudte Bemærkninger i Parentheser. — „Ao. 1589 Jul. 1 Kl. 10 visiterede jeg i Vesterskjerninge. Tiendeydere 31 (1687: 42). Hr. Jens Andersz: Alder 56. Han prædikede ikke, men i den anden Kirke. Jeg gjorde min Skyldighed. Degen sidendis. Begge godt Vidnesbyrd. (Biskoppen udspurgte om Præsters og Degnes Liv og Lære). Kirken paa it Berg, tornet; noget Bly paa nordeste Side; Latter (Lægter) bare (1599 „Kirken fejler paa Tag“). 1 Clock synder og bruden (Ny Klokke først 5 Aar efter, med latinske Uncialbogstaver: „Mens jeg trækkes, hører! jeg kalder Eder til Livets Glæder. Matthias Bennicke, gjorde mig 1594“. Klokkestøberen boede i Lybæk). Alt hualde, 5 Huellinger. Meget bygfallen. Knud Bilde til Flintholm (forarmet Adelsmand) Kirken plictige, opbær Kornet: 2 el. 2¹/₂ hundr. Dr. 1 liden Taffle met Crucifix oc begge Marier ved Siden. 1 Altere nederfor Choret, affbrødis. 1 Magestrans (Monstrants) bort (4 Gange paatalt). Fonten i Tornet. (Bispnen ønskede Fonterne i Koret). Prædickestolen paa Hiørnet mod Synder-

side. Kirkegordsmur Kamp, nederfallen nogle Steder. Laden (Kirketiendeladen) ond, faller neder. Westerskernings Mølle, 1 Quern, hør Knud Bille til (maaske var det der i Vskj. han døde 1592 i yderste Armod), løber af Olderop Sø. Ingen Aar, Søer“. — „1 Julij Ao. 1589 Kl. 2 visiterede jeg i Vibøl. Tiendeydere 30 (1687: 45). Hr. Jens Anderszon, røskeget (de katholske Præster var ragede). Hustru Eline, 10 Børn. God Røst, langsom, lærer godt. „Hjartens Christen“, en stor Smigger (sagtens brugt vel ofte i Præstens Prædiken). Drog aff Kjortelen, hand vilde i Serken (o. Messeskjorten; i Tved: „1 lang Meszeserk, hand kleder sig i“. 1587: „De lange Messesercke, der kiltes, skall affleggis och mand skall kiøbe Røchelin igien „o. en Slags Messeskjorte?). Hand fremsatte Luc. 1: Maria stod op, Undfangelsen ved den Helligaand. Tre Undere: 1. det springende Foster, 2. Elisabeth, 3. Marias Lovsang . . . Degnen Hans . . . skal give mere til Skolen (end 4 Skj.; se S. 26). Begge godt Vidnesbyrd. Templum paa et høyt Berg; Tornet mit for Nørside paa Kirken; ingen Lofft udj (oplagt 1599). 2 Clocker der udj. Kirken met Tegel meste Parten. Huellinger 4. Alter Tafflen Chrij crucifix met Reffuern, Fløjeler (to Døre til at lukke i for Tavlen) malet. Fonten i Westerende. Prædike-stol Fyr, nederfor Synderende aff Choret. Stager 2 Meszinge. Laden forfallen for Tag. Linnevads Mølle (— ikke i Ulbølle Sogn! — tilhørte Hvidkilde), 2 Querne (Paa den Tid kun 2 Vejrmøller i hele Salling Herred, — 1809 den den første i Svendborg, 10—20 Aar senere en i Ulbølle Langemark, afløst i Halvtresinderne af den nuværende ved Chausseen) Huidvads Aa . . . “. — „Visiterede 1594 Ap. 3. Begge godt Vidnesbyrd. Degnen rebelsk overfor Præsten (S. 26) Om Eftermiddagen i Vibøl. Faa Sognefolk var tilstede . . . „ (Efter Visitatserne 1589 spiste Biskoppen

hos Fru Margrethe paa Rødkilde og overnattede vel dér, da han næste Dag skulde visitere i Faaborg; men, da han 25-5-95 Kl. 9 Aften kom fra Ulbølle til Faaborg, havde han ikke været paa Rødkilde, da „Margrethe ikke var hjemme“; hun var paa Taarbækgaard, hvor hun døde knap en Maaned efter). — „Visiterede Ao. 99 Apr. 3 Kl. 12 Middag i Vesterskjerninge. Alt vel. Od dér inthet (thi Frokost i Ollerup efter Gudstjenesten dér Kl. 7, Middagsmad i V. Aaby). Jeg holdt en Formaningstale (— maa-ske som andensteds Opmuntring til „stadigt at høre Guds Ord, uden hvilket ingen Frelse, at tage Børnene med i Kirken og sende dem i Skole“ —). Præsten svagelig af Alderdom (66 Aar), da i Templet. Kl. 3 i Vibøl. Jeg ventede længe paa Menigheden, og her var Præsten ikke tilstede . . .“. — Da Hr. Jens havde døbt i Vesterskjerninge Kirke et Barn fra Bejerholm, hvilken Gaard vel havde megen Jord i Vskj., men laa i Ollerup Sogn, *stævnedes* han af Hr. Niels Knudsen i Ollerup 1580. Dommen, som er ukjendt, afsagdes i Faaborg af Provsten Laurids Jespersen i Espe og Præsterne i Svanninge og Haagerup. Samme Ollerup Præst („flinskallet“ kalder Bispen ham —) procederede ogsaa med Sophie Lunge paa Nielstrup om Præstegaardens halve Avling, som Næstformanden havde maattet afstaa, og som nu fradømtes Kaldet. —

Syvaarskrigen 1563—70 paaførte Hr. Jens og alle hans Kaldsfæller store *Skatter*: 1563 en Pengeskat, flere Gange en Fetaljeskat (Kjød, Flæsk, Mel, Malt, Salt, Gryn, Havre) og 1566 en Sølvskat. — 1578 udkom den første danske *Almanak*, som skulde fortrænge de tyske, — nemlig mathem. Prof. Dybvads eneberettigede, til hvis Trykning Bogtrykker Laurits Benedicht i Kjbhvn. fik Eneret. 1627 forbødes Salg af en lybæksk Almanak. — 20-10-1585 „en Thimme offver Midnath blesde en vsige-

lig stor *Storm*, som icke mange kand mindis och gjorde stor Skade paa Husse, Skiff och Skow och andith mere“; — og 9-5-1598 „wor Herre Himmelfarss Dag war ith stort Wer med stor Sne och Blesth, som icke haffver werith sligt y Mands Minde“ (Fra Nakkebølle). —

— 25-3-1589 udgik kgl. aabent Brev med Gjentagelse af Forbudet fra 1470, 1480, 1518 og 1560 mod at bruge ulovlige *Havne* paa Fyen, bl. A. ved Skjerningaa, Ullemose og Skovsbo. Der ind- og udskibedes Korn, Øxne, saltet Kjød, Humle, Staal, Salt m. M. Trods alle Foranstaltninger havde Strandfogederne nok at gjøre, og det var ikke sjeldent, at Lehnsmændene kunde opføre i deres Regnskaber betydelige Indkomster af „forbrudt Gods, optaget paa kgl. Maj.'s Strande i Sydfyen“. De gamle Landingspladser ere lige til Nutiden benyttede til Smugleri. —

I Sommeren 1590 har vel Hr. Jens — ifølge Paabudet til alle Præster — fra Prædikestolene i Vskj.-Ulb. Kirker *takket* Gud, „fordi han saa lykkeligt og vel havde ført Kong Jacob og Gemalinde (Prindsesse Anna) til Skotland og den danske Flaade tilbage igen“, — saa meget mere, da Margrethe Skrivers, Kisten Sontags og Anne Vintappers m. Fl. i Kjøbenhavn havde forsøgt „at forgjøre og omkomme Kongens Skibsflaade“. —

1591—92 blev Poul Lauritzen af Vesterskjerninge „rettet“ til Sunds Herreds Thing for sin Misgjerning, „og hans Hovedlod falder til Kronen“. —

Indenfor Jens Tuxens lange Præstetid døde 3 Søkende af Hvideslægten paa *Rødkilde*. Herregaarden siges at have Navn „efter de mange jernholdige Kilder omkring den, som farve Alt i Nærheden rustrødt“ (— modsat Hvidkilde, „Wittekelde“ 1376, med kalkholdigt Vand); — maaske dog rimeligere af Røde o. Sump, sur Plet i et Kjær, (jvfr. Røedkier 1682 i Ulbølle Nørremark, Rødkilde

ved Glamsbjerg og Svendborg, paa Møen, 3 Steder i Nordsjælland og 2 i Jylland, Røde Kilde 1623 i Herringe, Rødbjerg i Hundstrup, Rødbjerg Kilde paa Bornholm, Rødby, -bæk, -enge, -have, -høj, -klit, -lund, -mose, -slet, -sten, -vig). Det ældste Rødkilde laa lidt Nordvest for det nuværende, hvor Mur- og Tagsten af gammel Form ere fundne, og en rund Plads tyder paa, at der har været Taarn paa Borgen. Gaarden nævnes allerede 1314—62 Aar før Hvidkilde — som tilhørende Kongens Kammer-svend, Ridder Tyge Lauridsen Abildgaard („Abbelgaard“), Hertug Valdemar Drost og vistnok Fange sammen med ham i 9 Maaneder paa Søborg Slot 1285. Han hørte, ligesom Gotskalk Litle paa Finstrup og Rane Jonsen paa Ranildsholm ved Lundegaard til Marsk StigsBande 1286; — om han var med i Finderup Lade til det sidste Kongemord i Danmark, er dog uvist, — ligledes om „han blev fangen, men slap løs“. Dernæst deltog han og hans Brødre sikkert i Sæmmensværgelsen mod Erik Menveds Liv 1312; — alligevel var Tyge 1313 med til at dømme de jyske Oprørere, blandt hvis Førere vare hans Brødre Niels og Timme til Margaarde. Aaret efter skal han selv sammen med Flere være bleven paa Viborg Landsting dømt fra Liv og Gods for Landsforræderi; — dog, naar Rasmussen-Søkilde siger i „Holstenshus og Nakkebølle“, at han blev henrettet, er det rimeligvis Forvexling med Broderen (?) Timme Lauridsen (se Barfods Fædrelands-historie I, 434); thi 1318 nævnes Tyge som siddende i Hertug Christophers Raad og beseglende et Forlig mellem Hertugen, Ærkebisk Esger og de svenske Hertuginder. Ved Erik Menveds Død 1319 maa han, den nye Konges haandgangne Mand, da ogsaa let have faaet sit Gods tilbage, ligesom de andre Fredløse (jvfr. Adelsaar-bogen I, II og IV og Thisets Stamtavler I). — Adels-

slægten Abildgaard, hvis første kjendte Mand ogsaa hed Tyge (1230 Medforlover for Valdemar Sejrs Løsesum), og hvis sidste Mand døde 1705, samt hvis Vaaben udviste et flettet, grønt Gjærde og 3 røde Æbler i Sølvskjoldet og et rødt Æble mellem to forsølvede, harniskklædte Arme paa Hjelmen, var sammen med Slægterne Bekker og Limbek paa Dronning Margrethes Tid 1387—1412 af den overmodige Adels mægtigste, hvorom Dronningen udtalte forblømt, at hun maatte opsætte til bedre Tider „at skudde Abilden, bryde Bægeret og stemme Bækken“. —

I næsten $1\frac{1}{2}$ Aarh. efter Tyge A.'s Tid vides ikke Noget om Rødkildes Ejere indtil „Hans Poulsen (Hvide) til Rødkilde“ nævnes 1461—2 (som Medudsteder af et Vidne i Fyenbo Landsting og af et andet paa Sunds Herredsting), og 1469 hans Broder „Otto til Rødkilde“, som efter det Aar — maaske ved Hans's Død — flyttede fra Jylland, hvor Fædrenegaarden laa i Vilsted Sogn ved Løgstør, til Fyen og 1498 — hans Dødsaar — pantsatte Gods i Lundløse (o. Lyndelse, 1553: „Lundlosze“) til Mikkil Brockenhuus til Bramstrup. Brødrene nedstammede i sjette Led fra Marsk Stig og hørte ligesom denne (— samt Absalon og Esbern Snare, Jakob Erlandsen og Jens Grand, Rane Jonsen og maaske Niels Ebbesen —) til den mægtige og berømte Hvideslægt, hvoraf en Gren besad Rødkilde i tre Slægtled gennem maaske $1\frac{1}{2}$ Hundred Aar, og hvis Vaabenmærke var en spvoddet Sølvstjerne i blaat Felt i Skjoldet og samme Stjerne mellem to Arme paa Hjelmen. I det lange, tilslørede Tidsrum mellem Tyge Abildgaard og Hans og Otto Hvide har Gaarden muligvis været besiddet af Mænd af de to Slægter, eftersom der mellem de to Brødrers Stammefrænder var omtr. 1350 gjentagne Gange Ægteskabsforbindelser

med Tyges Slægt (se Adelsaarbogen I—XXIII). — Otto Poulsen Hvide til Rødkilde havde en Hustru af „Søblade-Skinkel“erne paa Egeskov og Døtrene Margrethe paa Tommerup og Mette, hvis Dattersøn Oluf Brockenhuus blev Rødkildes Ejer efter Hviderne, men altsaa med deres Blod i sig. —

Ottos Søn Knud „Otzen“ Hvide var Fætter til Poul Stigsen Hvide paa en forsvunden Herregaard i Katterød og til den i Fr. Barfods Fædrelandshistorie I, 620 omtalte Søhane (o. -røver) Otto Stigsen, ved hvis Død c. 1567 Marsk Stigs Slægt uddøde i direkte mandlig Nedstamning (Stamtavle i Adelsaarbogen 1898). Knud, som et Par Gange er omtalt i „Grevens Fejde“ (S. 19 og 22) besøgte 1510 et Dokument til Vitterlighed, underskrev 1526 sammen med Ejler Bølle paa Nakkebølle et Brev om V. Aabys Præstegaards Tilliggende og fik 1532 Befaling til sammen med tre andre Standsfæller at kjende i en Sag om en Ager i Bjerne Mark og 1536 Følgebrev (Skjøde, Transport) paa 2 af Kronens Gaarde i Hundstrup (tidl. Bispestolens). Han var gift med Kirsten Jakobsd. Tymand (Timann, Tidemand; se S. 20), som 1551 havde — sammen med Kusinen Gese Timann — en Retssag med en Kjøbmand i Odense om en Fordring fra 1519 paa Jakob Timann — og døde 1562 efter 25 Aars Enkestand. Knud efterlod ved sin Død 1537 fire Børn: Søhanen Otto til Hønnerup, som 1545 havde forødt sin Fædrearv og døde 1562, og Jakob til Rødkilde med Søstrene Anne og Margrethe. —

Jakob Knudsen Hvide — † St. Ibsdag d. 25-7-1563 — var 1550 med til at udstede Vedtægten for Fyen, — skikkedes 1552 med 3 andre Hofsinder (o. Væbnere) til Kallundborg for at vogte den fængslede Christian II, — sendtes 1553 til Island, — var 1557 Skibshovedsmand

paa et Togt til de norske Kyster efter Sørøvere, — deltog 1559 i Ditmarskerkrigen, da en Kanonkugle borttog hans Hat og Hovedhud med Haar, — og holdt Bryllup $1\frac{1}{2}$ Aarstid efter paa Nyborg Slot Fastelavnssøndag 1560 med Lene Gøye (Gjøe) „til Trunderup Gods“ i Sunds Herred, Datter af Anders G. til Kjærstrup paa Lolland og Karen Walchendorff. Kongen gjorde Brylluppet (sammen med Axel Viffertz's); men det synes at have været lille og stille (paa Grund af Brudens Faders Død?); thi kun 14 vare indbudne: Jakobs Moder paa Rødkilde, hans Broder Otto med Hustru og hans Søstre Anne (Enke) og Margrethe med Mand, Lenes Brødre Absalon til Løgetved (Løjtved) og Henning til Kjærstrup, Lehnsmand paa Holbæk Slot Jørgen Walchendorff og Søster Margrethe (forgjort 1567) med sin Mand Jørgen Skinckel til Lammehave, Ølgard (Øllegaard) Walckendorff (Peder Falsters Enke paa Falster) og Landsdommer i Lolland-Falster Mogens Falster med Hustru Mette Walckendorff. Fru Lene havde som Enke Underhold fra 1582 fra og efter 1595 (Svigerindens Dødsaar paa Rødkilde) Ophold i det berøgtede Maribo Kloster, men tilbragte — barnløs — sine sidste Dage paa Løjtved (Gjøernes), med Hans v. Mehlen paa Broholm til (1608) kgl. udnævnt Lavværge istedenfor den retmæssige, og døde uden at efterlade sig Noget. 1599 skyldte Lene $69\frac{1}{2}$ Dl. 10 Sk. og 1 Læst Byg til en Borger i Maribo, der klagede til Kongen over, at han ofte og med stor Besvær havde forgjæves krævet hos hende; Kongebrev udgik da til Lehnsmanden om at indeholde hendes aarlige Genant (Pension) af Klosteret, indtil Gjælden var betalt. 1601 var Lene Gjøe indbudt af Kongen til at være med til at „bepryde“ Statholder i Kjbhvn. Breide Rantzau til Rantzausholms Bryllup paa Kronborg med Karen Gjøe. —

Anne Knudsdatter Hvide var før Rødkildes Brand 1535 (S. 20) bleven gift med Jesper Friis af en ubekendt Gren af „Egern-Friiserne“, Søn af Christian Friis og en Datter af Hans Pedersen til Højsgaard (Højbygaard?) paa Lol-land, tapper og sejerrig Forsvarer af „Kärnan“ i Helsingborg 1535 overfor en lybsk Flaade, Lehnsmand paa Malmøhus 1541—49 og paa Akershus 51—56, „paa Gislevgaard og Hammergeard“ i Norge, † 1558 paa Rødkilde (se „Saml. til Fyens Hist. og Topogr.“ VI). Fru Anne mistede 4 Aar efter Mandens Død sit vistnok eneste, 18-aarige Barn Margrethe og boede og døde 13-3-1577 (begr. $26\frac{1}{4}$ i Ulb. Kirke) i den maaske af hende c. 1560 opførte Gaard i Svendborg Fruestræde, som nu er Museumsbygning, og hvor der 1913 opdagedes Kalkmalerier med Egern-Friisernes og Hvidernes Vaabener. Paa de øverste Stole i Koret i Svendborg Frue Kirke fandtes tidligere de to Ægtefællers Vaabener og Aarstallet 1560. —

Margrethe Knudsdatter Hvide blev efter 1554 gift med Enkemanden, Ejer af Kragerup, „Embedsmand paa Elmelund“ paa Møen Claus Eggertsen („Aagesen“ i D. Atl.) Ulfeld, † 1566, fra hvis Farbroder Forræderen Korfits Ulfeld nedstammede i fjerde Led, og som havde 4 Børn af sit første Ægteskab med Dorthe Lunge fra Tirsbæk, hvoraf Margrethe voldte sin Stedmoder Græmmelse, idet hun som Enke vitterligt for Alle „førte et slemt, løsaagtigt Levnet og trods tidligere Arrest stadigt var sin Slægt og Venner til Skam“, hvorfor Kongen paabød 1578, at hun skulde „indmures (o. indespærres) for Livstid paa Thømmerup. Selv havde Margrethe Hvide ikke Børn, saa at ved hendes Død 1595 (— sikkert i en meget høj Alder, — 29 Aar efter Mandens Død, 32—3 efter Broderen Jakobs, 18 efter Søsterens, 58 efter Faderens og 28 efter Moderens —) arvedes Rødkilde (og Anne Hvides

Gaard i Svendborg) af den 70-aarige, i Slaget ved Svarteraa 1565 saarede Oluf Brockenhuus til Sebberkloster ved Limfjorden (fra 1581,*) Søn af Margrethes Næstsøskendebarn Gese Timann og Broder til Godske Br. paa Pilegaard. Ved hans Død 1608 (smuk Ligsten i Sebber Kirke! —) gik Rødkilde over til Brejde Rantzau paa Rantzausholm (S. 39) og dennes Efterfølgere i 1/2 Aarh. (Kaj, Frands og Sophie Kajsdatter Rantzau, hendes Moder Anne og Morbroder Frands Lykke), indtil den ulykkelige Kaj Frandsen Lykkes Fald 1661. —

Som Enke lejede Fru Margrethe Hvide efter Sigende Ulbølle Byjorder ved Stranden, og, da 20 Aar var forløbne, og hun havde faaet Hævd paa dem, lagde hun dem til Strandhuse c. 1585 (Aldertids Hævd lovfæstedes først ved D. L. 1683); — og det er sandsynligt hende, der menes, naar et Marknavn, som er overført paa en udflyttet Gaard i Ulbølle Langemark, var „Fruens Lejde“ (o. Hvilejord; fyensk „at saa Byg i Lej“). Hun synes undertiden at have opholdt sig for længere Tid i Hovedstaden, betjent af Præstens Søn fra Ulbølle (se S. 26), og oftere har hun vel været med ved Kongehusets Fester af sørgelig og glædelig Art, — saaledes 11-2-1559, da „den menige Adel i Fyen var tilsagt til at møde i Odense saa sortklædt som muligt med ligeledes sortklædte og hænglede (o. med Hængler, nedhængende Hovedpønt) Hustruer og Jomfruer for paafølgende Mandag at følge den afdøde Konge til hans Lejersted“ (i Odense), — og Søndagen 13-8 s. A., da den nye Konges Kroning fandt Sted i Kjøbenhavn med storslaaet Festligbed, hvorom man faaer en Forestilling ved at høre, at 4 Lehnsmænd

*) 1597 fik O. Br. Stadfæstelsesbrev for Livst'd paa Kirkens Part af Ulbølle Korntiende, hvoraf aarligt skulde svares 6 Ørtuger Rug og 6 Byg til Kirken (o. 60 Skj. Rug og 72 Byg.)

skulde skaffe 100 fede Galte, 1200 Lam, 10 fede Kalve, 1200 Par Høns, 16 Tdr. Æg og 78 Tdr. Smør, — at der laantes c. 400 Tinfade, c. 670 Tintallerkener, c. 400 Duge, 10 Lysekroner, c. 100 Lysestager, c. 40 Kjedler og 16 opredte Senge, — og det gamle Torvs Stenbro optoges og bortkjørtes for Turneringens Skyld, men siden lagdes paany (60 Daler) (efter „Kancelliets Brevbøger“). — Til Ulbølle Kirke skænkede Fru Margrethe i sin Enkestand 1579 to svære, smukke Lysestager af lyst, gulagtigt Malm, mærkede med C. U. og M. H. i Forbindelse med Ulfeldernes og Hvidernes Vaabenskjolde, henholdsvis med en Ulv og med en Stjerne. Denne Gave stod utvivlsomt i Forbindelse med et større Arbejde ved eller i Kirkebygningen Aaret forud; thi 4-6-1578 fik Kirkeværgerne for Ulbølle Kirke „det Aars Afgift af Kronens Part af Korntienden af Østerskjerninge, Olderup og Egens Sogne til deres Kirkes Bygning“, imod Regnskab for Anvendelsen (— atter for Aar 1580). — Fremdeles lod Margrethe pietetsfuldt ialtfald 2 af Ligstenene i Kirken hugge i fint Arbejde 1573—77. Hendes Frænke og maaske Husfælle i nogen Tid Margrethe Henriksdatter Friis fra Ørbæklunde (Søster til den senere nævnte Fru Bertha paa Nakkebølle), som 1579 ægtede Hofsinden (Væbner) Laurits Straale paa „Taarbækgaard“ (Torpegaard i S. Næraa) og døde Aaret efter, gav 1575 som 25 aarig Jomfru stærkt forgyldte Kalk og Disk af Sølv til Ulbølle Kirke; paa Kalken, hvis Kumme er forstørret 1874, et Krucifix og Egern-Friisernes og Bildernes Vaabener; paa Disken, som er opforgyldt 1891, et Kors og M. F. — Paa nævnte Gaard døde Margrethe Hvide — sikkert en ædel og from Adelsfrue — Tirsdag 17-6-1595, 4 Dage efter, at Husets Frue Mette Bille til

Lammehave, L. Straales*) anden, vel ogsaa med den Af-døde beslægtede Hustru, havde barslet (— „p Stenbuckens Thegen“ —), i hvilken Anledning Margrethe utvivlsomt var kommen til „Taarupgaard“ for at være til Hjælp; Barnet døbttes da ogsaa med hendes Navn (og døde først 1675 som 80 aarig Enke efter Niels Gyldenstjerne til Ivernæs). Fru Margr. oplevede da ikke Slutningen af Nakkebølle-Tragedien i hendes Nærhed, som senere skal omtales, og som hun maa have fulgt med Deltagelse. Over en Maaned efter Dødsfaldet (— før 1602 alm. 6 Uger efter blandt de Adelige —), Tirsdagen 29 Juli, blev hendes Lig nedsat i Ulbølle Kirke, ved hvilken Lejlighed Biskoppen efter almindelig Skik i Adelen holdt Ligprædikenen og vel fik det sædvanlige Honorar (— 16,40,100 Rdl. eller, ofte foruden, 60—120 Lod forarbejdet Sølv. — Mærkeligt da, at det 1592 forbødes Præsterne at tage Betaling eller Gaver ved Begravelser!); — Biskoppen forblev Andendagen over paa Rødkilde. Margrethes beslægtede Efterfølger paa Rødkilde har antageligt — i taknemmelig Erindring — ophængt 1599 i Kirkens Skib den Mindetavle af Træ, med forgyldte Zirater og med forgyldt Kobberplade i Midten, hvorpaa staaer forneden med gothisk Skrift: „Hun er hedensoffuit i Herren med hen-

*) Da L. Straale 1588 var med Flere indbudt af Kongen til et adeligt Bryllup paa Haderslev Hus „for at gjøre sig glade med Kongen“, var han vistnok Enkemand. Hans Moder Fru Anne Skinkel, Peder Lauridsens Enke, havde 1584 en lille Dværgpige, Datter af en Præst paa Fyen, som Dronningen havde Lyst til, hvorfor Absalon Gjøe skulde forhandle med Fruen og Præsten om Afstaaelse af Pigen til Kongen, „som vilde lade hende underholde sømmeligt“. Laurids, som 1587 havde Næraa og Østerskjerninge Kongetiender i Fæste for 1 gl. D1 for hver Tønde Rug og Byg og $\frac{1}{3}$ for Havre, døde 17-3-1596 paa Vejlegaard Straale, Bild og Hvide vare blandt de over 70 danske Adelslægter, som uddøde 1559—1648, saa at „kun Stubbe og vissent Løv blev tilbage“.

des Forfæderne 1595 oc er forsamlet til sit Folk“. „Jeg ligger oc soffuer oc opvoger; thi Herren opholder meg. Ps. 3. Christus er de Døde deris Opstandelse“; — paa Pladen med latinske Bogstaver: „Her leger Begraved erlige oc Welbyrdige Frou Margrete Huiden till Rudkeld, salige Claves Wlfelds Efterleverske, war salige Knud Ottesens Daather till forbemeldthe Rudkeld, oc kallede Gud hinde paa Thaarpegaard d. 17. Juni 1595, Gud gifue hinde med alle tro Christne en glædelig, ærefuld Opstandelse. Amen“. Et andet Mindesmærke for hende og hendes Mand er en Ligsten paa Kirkens Kormur, med Vaabener og vedføjede Slægtsnavne, i Kanten tilvenstre nedad: Ulfeld, Stralendorff (— drop), Grube, Espelgaard, Brock, Krumdike og Basse; tilhøjre: Hvide, Timann, Skinkel, Bild, Krumdike, Ulf, Rantzau og Sandberg. Sandstenen var endnu i Præsten No. 17's Tid indfattet af en (1862—3 opmalet) Træramme med to riflede korinthiske Søjler, en Frontespice med forskellige Figurer (navnligt en Regnbue, hvorpaa Herren thronede, trædende paa Jordkloden, med Sol og Maane ved Siderne) og med Gravskrift med latinske Uncialbogstaver nedenunder: („Her ligger begrafven erlig oc velbyrdig Mand Claus Ulfeld af Rødkæld met sin kære Hostru Fru Margrete Hvide. Gud giffve them baade en salig Opstandelse, oc kallet Gud Claus Ulfeld det Aar 1566“), — samt et Fodstykke med de Dødes Opstandelse i Udskæring og underneden: „Staaer op, i Døde, oc gaaer for Dom, — staae nøgen som I i Verden kom, — Oc seer nu, hvad I før hafver giort; — det er aabenbare baade Lidet oc Stort; — O Jesu Christ, barmhiertig offver alle, — vi arme Sindere paa Dig kalde, — Du døm os af Naade oc ei af ret, — som Du vor Frelser har jet (o. forjættet), — Fru Margrete Hvide, salig Claus Ulfelds til Røkeld mon hun hede, — som lod tenne

Steen bekoste oc rede“ (Træværket opmaledes 1863 og er nu borttaget. Ogsaa i Kragerupgaards Sognekirkes Kor i Ørslev findes en Ligsten over Cl. Ulfeld). — I Kirkens Vaabenhus staa fra 1862—3 4 andre Sandstensmonumenter, som oprindeligt have ligget i Korets Gulv, inden og udenfor Knæfaldet, og som derfor ere en Del afslidte, — til Minde om Knud og Jakob Hvide, samt Jesper Friis, og deres Hustruer og den Sidstnævntes Datter Margrethe, der er afbildet som fuldvoxen, vandrende med en Bog i Haveallèer med Kirke og Borg i Baggrunden; — paa den Førstnævntes Sten staa to Børn, en mindre Dreng og en større Pige (Jakob el. Knud og Karine?) ved Siden af Forældrene, imellem hvem foroven et Krucifix. Ligstenene, hvoraf 3 ere afbildede i Abildgaards Tegninger i oldnordisk Museums Bibliothek, vise Riddere i Rustning og med Vaaben og Ridderfruer i Datidens Dragt, hængede med et langt, smalt Stykke Tøj fra Hoved til Fod; — 2 af Ridderne ere i Harnisk og med Hjelm, Sværd og Stridsøxe, 1 i Læderkøllert og med Sværd alene. Vaabenerne i Randen af Stenene oplyse om Ahnerne i to Led opad, Mandens til den ene Side og Hustruens til den anden, og i hver Række er første Vaaben Moderens, derefter de to Bedstemøders og sidst de fire Oldemøders. —

I Jens Tuxens 13 sidste Leveaar taltes der sikkert meget i og udenfor hans Hjem om, hvad der forefaldt i Omegnen af opsigtvækkende, sørgelige og grufulde Begivenheder: Drab paa Finstrup, Hexeri paa Nakkebølle, en Jomfrus „Indmuring“ paa Egeskov og Pesten, som 1593—4 rasede i Faaborg, hvor bl. A. Sognepræsten og Hans Hustru bleve Ofre for den, og atter 1603, da Eftermanden og alle hans Børn paa et nær døde af Pestilentse (500 i Middelfart 1603 og 400 i Nyborg 1604); — mon ogsaa Jens Tuxen 1604? —

Den myndige og virksomme, haarde og proceslystne Knud Venstermand paa Finstrup (scnere „Holstenshus“), som 1579 havde faaet Kronens Herlighed i to „Kirkegaarde“ (o. tilhørende Kirken) i Ulbølle for andet Gods, og af hvis Sostre Anne var gift med Godske Brockenhuus til Lejholm (Pilegaard) og Cathrine med Broderen Otto Br. til den nu forsvundne Herregaard Vollerslev ved Odense (— Svendborgs højagtede Amtmand Grev Brockenhus Schaks Stamfader —), skød en Bonde paa Finstrup 1591. Ogsaa de Adeliges Ugjerninger bleve — trods modsatte Fremstillinger — straffede og det strengt: Peder Nordby blev saaledes halshugget 1595 ved Slottet i Kjøbenhavn, fordi „han havde stucket syn Kari død i Othensee“, Birgitte Rosenkrantz 1608 og Gjord Kaas for Blodskam, Albert Skeel 1609 for Mord, Joachim Brockdorff 1610, Palle Friis og Hans Munk 1616 og Jfr. Sibylle Gøye 1635 for Barnemord, — og, da Laurits Brockenhuus fra Egeskov, Søn af den berømte Frands Br., som faldt ved Varbjerg 1569 sammen med Daniel Rantzaw, havde som kun 19-aarig Hofsinde dræbt 1571“ uden skjellig og billig Aarsag“ en Kvinde i Kjbhv., maatte han købe sin Fred af Kongens Naade for den meget høje Sum af 10,000 gamle Daler*). Men for Knuds Venster-

*) Dog holdt han samme Aar Bryllup paa Egeskov med Admiral Peder Skrams lærde Datter, en 27-aarig Enke, og Kongen gav ham — maaske senere — Nyborg Lehn, hvortil Salling Herred hørte. Som Lehsmænd fik han 1597 i aarlig Genant (Lønning) 100 Dl., 10 Læster Rug, 16 Byg og 9 Havre, 1 Læst $6\frac{1}{2}$ Td. Smør, 40 Bolgalte, 30 Øxne, 150 Faar og Lam, 152 Gæs, 12 Tdr. Gryn og $\frac{1}{10}$ af uvis Indkomst; men han skulde stalde og fodre godt 20 Øxne for Kongen om Vinteren og tjene Riget med 10 geruste Heste. Da Vskj. Kongetiende blev ledig 1597 ved Fru Madelen Banners Død, skulde han bortfæste den for højest mulig aarlig Afgift til Markus Bille paa Hvidkilde, som ønskede den i Fæste. 1585 havde han, efter Klage over ham, faaet alvorligt kgl. Paabud om „ikke at bruge nogensomhelst Bønder under Nyborg Slot til at gjøre Ægt og Arbejde til sine Gaarde (Bramstrups), saafremt Kongen ikke skulde tænke et andet Sind dertil“.

mands Vedkommende bevisliggjordes det edeligt, at hans Drab var Nødværge under voldeligt Overfald paa ham; Kongebrev fritog ham endogsaa for Bøde til den Dræbtes Slægt. Da Præsten i Faaborg-Diernisse havde absolveret ham, før han kjendte Brevet, og derved kom i Forlegenhed, gik Knud i Forbøn for ham og skrev til Biskoppen et Brev, der viser, at han ikke tog sig Drabet. let: „Jeg har gjort mit Skriftemaal i Kirken i Guds og Menigheds Nærværelse, og siden har Præsten, som har afløst mig af mine Synder, fra Prædikestolen offentligt ombedet alle Sognefolk at ville for Guds Skyld gjøre en christelig Bøn for min Bekjendelse og mine Synders Overtrædelse“. Den rige Knud gik senere fra Gaarden og døde i Armod 1609 i Faaborg efter at have været sagsøgt 1597 af sin egen Søn angaaende dennes Mødrene arv og afkrævet 1609 (— forøvrigt sammen med Andre —) 50 Dlr. for sin Svigermoders Nedsættelse i Frue Kirke i Kjbhvn. Efter hans Død søgte hans Søster Anne at faa sit Tilgodehavende ind ved Salg af hans Gaard med Løsøre i Landskrone, og Borgerne samsteds deres Udlæg af 208 Rdl. ved hans Begravelse. Knud var langtfra den eneste Adelige, som forarmedes i de Tider. Hans Broder Hennings Enke maatte sælge Brobygaard og „sad derefter til Huse til en Tjeners, hun havde i Ølsted“. Ejler Brockenhuus paa Nakkebølle efterlod en forgjældet Enke, og Flinholms Ejer Knud Bille døde i Vskj. 1592 i yderste Pungenød efter at have handlet ilde med sin Kone Birgitte Banners Arv: selve Flinholm og sjællandsk og jydsk Gods, hvoraf en Del var ombyttet 1574 med 13 Gaarde, 1 Bol og 1 Mølle i Vskj. og 1579 med en Gaard og Kronens Rettighed i 3 jordegne Gaarde i Ulbølle og 2 i Mynderup (Kolderup-Rosenvinges „Gl. danske Domme“ IV, 133 og „Kancelliets Brevbøger“ 1900).

Fra 17de Aarh.'s Begyndelse gik Adelen almindeligt økonomisk tilbage som Følge af Krige, Dyrtid, ufrugtbare Aar, Godsspekulationer, Skatter og Bøndernes Restancer med Landgilde; — dernæst moralsk tilbage med et vildt Liv i Drukkenskab og Spil og i Usædelighed med Bolskaber (trods Kongens Forbud 1580) og Slegfredbørn, hvad der smittede nedad i Borger- og Bondestand: 1642 stod i V. Aaby 11 Kvinder aabentbart Skrifte for uægte Fødsler, enkelte for 3die, 4de Gang. Baa Ejer Brockenhuus til Søndergaard selv, hans Fader, Hustru og to Søstre havde nok alle uægte Børn, — og Ejler, en berøgtet Herre, der endogsaa beskyldtes af Røgtet for Forgivelse af sin egen Moder og sit eget Barn med sin egen Søster, foruden for falske Beskyldninger mod Rigsraadet, maatte bøde for sit utugtige Levnet og sine Smædeord med 27 Aars strengt Fangenskab i Statsfængslet paa Draxholm, hvor han blev skørhovedet. — Da Rigborg Brockenhuus, Datter af ovennævnte Laurits Br. paa Egeskov og Hofdame hos Dronningen, „af en Hændelse“ fik, 20 Aar gl., 1599 et paa Lindved født Barn ved Hofinden (— junker) Fr. Rosenkrantz til Rosenvold (— eller selve Kongen, yntedes der —), tog Faderen med Jernhaand paa Datterens Beskæmmelse af Husets Ære, trods Rosenkrantz's Tilbud om Ægteskab og trods Kongens Forbøn, med Forglemmelse af hans egen, større Ungdomsforsyndelse. Herredagen dømte Forførelsen til at miste to Fingre og være æreløs, hvorefter han drog udenlands i fremmed Tjeneste, og Rigborg til at „indmures“ (indespærres) paa Livstid, sammen med en Pige, i et Kammer paa Egeskov, som endnu vises, og hvor hun fik Maden gjennem et Hul i Døren. Først ved den ubønhørligt strenge Faders Død 1604 blev hun friere stillet under Moderens Opsigt († 1625), og senere fik hun Bolig paa

Nybøllegaard med fri Færden, dog kun til Sognekirken og Odense, tillagdes betydeligt Gods og betragtedes af Alle som Adelsfrue († 1641). Sønnen Holger Rosenkrantz blev efter udenlandsk Tjeneste Befalingsmand over Landeværnet i Fyen 1628, men drog 1634 atter ud af Landet, efter at have 1631 tabt sin Proces om det solgte Arvegods Rosenvold. Ved et Besøg hos „Fru Rigborg“ 1634 fandt Biskoppen hende meget bedrøvet over Sønnens Død (Hist. Tidsskr. IV, 4 og 5 og Fyenske Saml. VI, 168). —

Nævnte Laurits Brockenhuus's Fætter Ejler Brockenhuus havde arvet Nakkebølle og Damsbo efter sin Fader, den fra Syvaarskrigen bekjendte, heltemodige Admiral, Lehnsmand paa Helsingborg og Landsdommer i Fyen Jakob Br. til Damsbo, † 1577, hvis Slægt omkring 1600 ejede 19 fyenske Herregaarde, og som var gift med den energiske og fromme Susanne Bølle († 1569), Claus „Slippeslot“'s Enke paa Nakkebølle siden 1541, til hvis Ære hendes Mand lod sætte over Borgdøren: „Medens jeg i Sverrig fangen waar (1563—70), da bygde min Hustru denne Gaar“; — som den staaer den Dag idag! . . .

I Jakobs Tid hørte de ovenfor omtalte, af Kronen 1540 pantsatte 13 Gaarde og 1 Mølle m. M. til Nakkebølle (Pantets Fornøelse 1551), — i Sønnens Tid kun 1 Gaard, som afbrændte en Fredagmorgen 4-11-1597. (1654: 5 G. og 1 H. i Vskj. til Nakkebølle). Ejler Brockenhuus opførte Familiekapellet (med 4 Ligsten) ved Aastrup Kirke (sydlige Korsfløj), skænkede ny Altertavle og Prædikestol og opsatte et nu forsvundet Spir paa Kirken 1594, skjøndt han ikke havde Patronatsret. Efter Biskoppens Opfordring bekostede han en ny Prædikestol til St. Knuds Kirke i Odense. I Fruerstuen i hans Hjem balddyredes det kunstfærdige Tæppe, som endnu opbevares

i det adelige Jomfrukloster i Odense, og som er omtalt og afbildet i „Fra Arkiv og Museum“ for 1919: indbroderet er med forskjelligtartede Sting og med forskjelligt-farvet Silke paa fint, hvidt Lærred Navnebogstaver og Vaabener, Aarstallet 1589, Baandslyng, Blade og Blomster, Menneskehoveder, Skriftsprog og Kryptogrammer. — En af Ejler ført og til Nutiden bevaret Dagbog vidner om hans historiske Sands og livsglade Færd i Slægts og Venners Kreds, — om hans ringe Sprogdygtighed („Aamerall“ o. Admiral, „Luthenanth“ o. Løjtnant, „Chapetin“ o. Kaptajn, „Komponiet“ o. Kompagniet, „Chonterfej“ o. Kontrefej o. s. v.), — om hans Overtroiskhed („13-9-94 en Fredag falth myn Tand wd“ — uheldigt Varsell), — om hans Gjæstfrihed, som paadrog ham stor Gjæld (Besøg af en skotsk Gesandt og en Hertug og af den unge Christian IV som Prinds ved Datteren Susannes Bryllup 1594 med Markvard Bille til Hvidkilde, hvem Biskoppen viede; i Forbindelse med to Præsters Bryllup; — en glimrende Fest! hvortil Kongen havde givet 4 St. Daavildt fra Kronens Skove paa Hindsholm), — om Drikkeri som de Stores Skjødesynd dengang (ogsaa Kongens), — og om Tidens Raahed („1594 bleff myn Karl Thobias stuckith ihjell y Faaborrig aff myn Kellersuend om Affthenen mellem iij och 5“; — „1598 bleff Matz Lauritsen myn Fogith stucket paa Hellerup och døde 5 Dage effther“; — „1601 stack myn Staldreng Jorren mynn Karl Hans Alssing hjhjel y Lunnene om Affthenen“). — Ejler var først gift (Bryllup i Odense) i 8 Aar med Bertha Friis fra Ørbæklunde († 1582, 33 Aar gl.; se S. 42), dernæst fra 1584 med den 19-aarige Anna Bille fra Billesholm, D. af Jens Bille (Bilde), og Karen Rønnow fra Hvidkilde, Søster til Markvard Bille til Hvidkilde og Stedmoder til dennes Hustru. Fru Anna havde

i Huset fra sin Forgængers Tid en 20-aarig, fattig, adelig, overfor hende hadefuld, maaske skuffet og derfor skinsyg Jomfru, Christence Axelsdatter Krukow fra Aarslevgaard, Søster til Jens Krukow, som holdt Bryllup paa Rødkilde 1585 med Dorthe Sandberg fra Tøjstrup, og beslægtet med Ejlers første Kone og med Ejler selv. Anna fødte 17 Gange i 14 Aar enten i Utide eller dødfødte eller kortlevende Børn, og hendes Helbred og Sind led derunder; hverken Konsultation hos udenlandske Læger, som kom til Nakkebølle, eller 6 Ugers Baderejse til Karlsbad 1591 hjalp; — „Gud husuale oss: en Gang effter syn guddommelige Wilge!“ skrev hendes Mand gjentagende i sin Dagbog, som aander virkelig Kjærlighed til hende.*) Da Ulykken havde gjentaget sig 15 Gange i de 12 første Ægteskabsaar, fik den mørke Tanke Indgang hos den fortvivlede Moder, at hun var forgjort ved Trolddom, og hun bestyrkedes deri ved at høre, hvorledes hendes Kusine i sit Fædrenehjem paa Hagenskov Slot i en legemlig-sjælelig Sygdomstilstand indtil Sindsforvirring og i religiøs Overspændthed efter et Barns Død troede sig forfulgt af skjulte Fjender med Hexekunster og havde faaet en mistænkt Hex brændt paa Baag Herredsting 1596. Tre Uger efter holdt Fru Anna i „Godtfolks“ (o. Adeliges) Nærværelse, men vistnok i Mandens Fraværelse i Kjøbvn. Forhør paa Nakkebølle over en gammel Kvinde fra Faaborg, Ouse Lauritses, som havde tjent paa Gaarden, og denne bekjendte, at hun i Forening med Jfr. Christence som anførende og 3 andre Kvinder havde for 12 Aar siden, Fredagen før Annas Bryllup, maalt Brudesengen og under Vielsen i Gaardens Sal om Søndagen (— efter adelig Skik Bryllupsdag i Almindelighed —)

*) Erik Menveds Dronning Ingeborg skal have født 14 Sønner, hvoraf 11 vare dødfødte, og 3 døde smaa.

slaaet en Knude paa Maalesnoren (— hvad der skulde bevirke Ufrugtbarhed —) og havde lavet et Voxbarn, faaet det døbt en Fredag i Aastrup Kirke med Navnet Anna og ofret med det, samt havde nedgravet det under Fruens Kirkestol i Præstens, Bryggepigens, Kjældersvendens og Fletes Overværelse; — ved Alt havde en Dreng hjulpet, som Jomfruen havde kaldt Jeronymus, og som var Djævelen.*) Ouse havde udbrudt: „nu gjøre vi den Synd og Gjerning, os aldrig kan forlades!“ men Jomfruen havde taget Ansvar paa sig og givet Klæder i Foræring. Konen følte sig nu slaaet i sin Samvittighed ved den foreliggende sørgelige Opfyldelse af deres onde Ønsker, bad, at Gud vilde straffe hende og Jomfruen for de 15 uskyldige Børns Død, blev stillet for Salling Herreds Thing, gjentog sin Bekjendelse og blev brændt i Oktober 1596. Flere andre Kvinder forhørtes senere og fik maaske samme Lod (maaske efter pinligt Forhør med glødede Tommeskruer eller andre Marterredskaber). Historisk vides kun, at $\frac{1}{2}$ Aar efter, da Fru Anna atter havde født et dødfødt Barn, var en femte Kvinde, Johanne Jenses, i Forhør i Danne-mænds Paahør, og hun fortalte, at Jfr. Christence — „den Djævell! saa faa hun Skam!“ — havde forført hende; — havde to Gange haft hende med paa Bloksbjerg, idet de

*) Sjællands Biskop Peder Plade, der — ligesom Alle lige op til Kongen — delte Tidens Mening om Galskaben, havde 1554 — ligesom Fyens biskop Niels Jespersen 1561 og 75 — indskærpet at lade Børnene blotte ved Daaben, „for at Hexene ikke skulde indsmugle deres Voksbørn og faa dem døbt til at drive Trolddom med“; og Blottelse maa have været almindelig, siden Odense Biskop 30–40 Aar senere udtrykkeligt bemærker om to Børn, han døbt, at „de var i Cleder“. Afklædning nødvendigjordes da ogsaa ved den tidligst brugte Neddypelse i de store Fontkummer (uden Døbefad), hvad Plade alt havde foreskrevet 1524. Ved at lave et Voks-billede, tilføje det Skade og ønske denne overført paa den Person, Billedet forestillede, mente man at kunne faa sit Ønske opfyldt.

rede paa Drengene i flyvende Fart med en Spillemand foran, og paa Hexesabbathen dandset i Ring med hende, medens Djævelen gav dem Vin; — havde byttet Fru Annas vævede Brudetæppe og med Forbandelse over Ægteskabet anbragt tre af Smeden lavede, i Papir — sammen med Haar af de sammensvorne Kvinder — indsvøbte og med sort Silketraad omviklede Staalkors under Fodenden af Fruens Brudeseng, for at hun ikke skulde trives; — og havde Torsdag efter Brylluppet søgt at faa Anna til at drikke en Skaal Mælk med en Edderkop i fra hendes Brudeseng, hvad hun vægrede sig ved, hvorefter Fanden kom og tog den. Ogsaa denne Kvinde brændtes som Hex: „Fru Anna skulde faa sin Helbred igen, naar Alle, som havdet været med at forgjøre hende, vare brændte“. Men Jfr. Christence havde følt Jorden brænde under sine Fødder, da hendes Kunster vare røbede, hvorfor hun tidligt var rejst fra Nakkebølle. Hun indrømmede paa Thinge, at hun havde maalt Sengen, men kun for at lade en anden Seng lave efter Maalet, og hun forsvor Alt, hvad de udædiske Fruentimmer iøvrigt havde udsagt. I Landsthinget vilde Dommeren hverken dømme „til Erklæring“ (Frifindelse) eller til Skade, men henstillede Sagen til Kongens Dom som Adelens rette Forum; men ingen indstævnedede Christence hertil. Derimod stævnedede hendes Broder baade Landsdommeren og Ejler Br. for Æreskrænkelser af Søsteren; men begge frikjendtes. Jfr. Chr. drog helt op til Aalborg og dannede sammen med Søsteren Anne en Hexeskole, voldte Ulykke i Fru Annas Broders Hus og drev sit Spil saavidt, at hun blev halshugget i Kjøbhvn 1621 for Trolddomsværk. Før sin Død stiftede hun et Legat paa 500 Rdl., som endnu eksisterer under Navnet: „Den halshuggede Jomfrus Legat“ til Bedste for fattige Studenter (nu 905 Kr. stort). I hendes Dødsaar døde og-

saa Slægtens sidste Mand Niels Kruchow, efterat Søskendeflokken paa Aarslevgaard havde sørget for Slægtens slette Eftermæle i Historien.*) —

Trods Sorger, Svaghed og Uheldets Gjentakelse ialtfald to Gange senere naaede Fru Anna paa Nakkebølle over Støvets Aar († 1640; Enke i 38 Aar; Ligsten i Aastrup Kirke). „Der er intet Lyspunkt i hendes Liv“. At en Præstesøn i Jordløse, Degneaspirant, havde besvangret en Pige, som fik Tvillinger (— Ejler gik dog i Forbøn for ham —), og at Præsten i Egense „beruset havde sovet paa Prædikestolen“ (— hvad Hr. Claus selv benægtede —), refererede hun gladeligt til Biskoppen, hvem hun og Ejler vare fortrolige med og gav Skjænk, en Gang 2 Potter Vin, en anden Gang „4 Sprætter (o. Sild), 2 Stykker Lax og 1 K. kolde Skole“. Hun førte Processer med sin Broder og Svigerson paa Hvidkilde om Nakkebølle og med sine Bønder, og synderlig Respekt for Adelsfruen hos Menigmand tyder det ikke paa, at, da en Tjenestekarl fra Aastrup kjørte for hende, og hun paa Hjemvejen vilde om til Nybøllegaard for at besøge „Fru

*) Christences Søster Anne fik 1605 Broderen Epler til Beltinge til Værge, „da hendes Broder Jens til Aarslevgaard, som skulde være det efter Loven, paaførte hende forskellige Trætter“. Baade Epler 1592 og Søsteren Eline 1603 fik kgl. Paabud om deres Gjælds Betaling. Søsteren Mette var den onde Aand paa Søndergaard som Christence paa Nakkebølle, spekulerede i Gaarden og beskyldte derfor Fruen der „for ikke at være kommen i Ægteseng som en ærlig Adelsjomfru“, hvorfor hun indstævnedes 1587 til Salling Thing og Kongens Retterthing som Æreskjænder; — 1591 anklagedes hun af Christen Jørgensen i Allested (?) „for paa forskjellig Maade at forurette ham“, og s. A., klagede hun selv over, at „hun og hendes Folk i mange Maader tribuleredes og overfaldtes af en af Kongens Tjenere“, hvad Lehnsmanden skulde tage sig af, for at „Kongen kunde blive fri for videre Overløb af hende“; — 1595 blev hun skilt fra sin tyske Mand eller forladt af ham, og 1620 døde hun i Armod i Svendborg efter dog at have stiftet et mindre, nu forsvundet Legat.

Rigborg“ (se S. 48), hvad Karlen præstod at ligge udenfor Fartplanen, „bandede denne og overskjændte hende og bad, at Djævelen vilde kjøre for hende“; Fruen maatte staa af Vognen og lade Bonden kjøre hjem. Anders Hansen og Hans Markussen (Markvardsen?) i Vesterskjerninge lod hun tiltale paa Salling Herreds Thing 17-10-1637 for den Ulydighed, de havde udvist, da hun var rejst fra Nakkebølle til Svendborg og havde paabudt dem at hente hende om anden Dag; de kom ikke trods gjentagne Paa-mindelser, og efter at have ligget 4 Dage i Svendborg maatte hun leje Vogn for egne Penge, hvorfor hun stod paa, at de skulde have deres Fæste forbrudt. —

Endnu 1685 førtes Sag paa Salling Herredsting mod en Hex fra Svanninge; men den sidste Brænding faldt dog her før 1660 (— 1671 brændtes en Hex i Sørslev i Skovby Herred og en i Vissenbjerg i Odense Herred). En Hex paa Falster brændtes vel 1693, men først efter at være henrettet med Sværdet. Af et Regnskab 1621 ved en Troldkvindes Brænding sees, at Udgiften var „5 Tjæretønder à 1 M., Stigen, hvortil Hexen blev bunden, inden hun kastedes ind i Baalet, 20 Sk., Kosten 2 Sk. om Dagen, Skarpretteren 9 Daler“; — til andre Hexebaal 16—20 Læs Brænde (af Datidens Størrelse). — I 1½ Aarh, rasede Hexefølgelsen epidemisk her i Landet og i Udlandet, — med Paaberaabelse af 2 Mos. 22,18 og i Overensstemmelse med Danske Lov af 1683. Baalene flammede overalt, og mange ulykkelige Kvinder — ogsaa Meddelagtige, selv blandt Præster og Degne, — slængtes ind i dem; alene i 1589 13 i Kjbhvn.; i et svensk Landskab 71 i Løbet af 2 Maaneder; — „Ofrene i 1520—1670 i alle Lande maa regnes i Millionvis“. En Hexepoces i Fyen 1704—10 endte med Frikjendelsesdom ved Landstinget, og dermed ophørte de ganske. Men Efter-

dønningerne af den gamle Hexeforfølgelse kjendes endnu fra 18—19de Aarh. i Udlandet: 1879 brændtes en russisk Bondekone som Hex, og 1888 af Befolkningen en Amerikanerinde. — Efter Hexeprocessernes Ophør i vort Land vedblev Overtroen: „naar En fik Sting i Siden eller Gigt i Benene eller spyttede Blod, — naar Øllet ikke vilde gjære eller Fløden ikke give Smør, — naar Kalvene døde, Køerne satte Mælken, og Svinene ikke vilde trives, — da var det Forhexelse!“ I Aarene efter Svenskekrigen vovede en ung Karl at drikke Fæstensøl med en Enke i Aastrup, som man ikke troede Godt om, og fæstede hendes Gaard; men, da hun Midsommersaften efter almindelig Sengetid vilde have ham til at gaa hen paa Kirkegaarden og hente Christenjord til at strø udenom Gaarden, „da han ellers ikke kunde nære sig“, blev han bange for, at hun var en Hex, og gik næste Morgen til Fogeden paa Nakkebølle Henrik Wrangel; men denne vilde ikke have med Sagen at gjøre. Paa et Sognestævne gav Johanne Mads Smed onde Ord, og han beskyldte til Gjengjæld hende for at have „forgjort“ hans Smør. Næste Søndag pantede en Del Mænd hos hende, og 3 Aar efter fik hun Wrangel til at indkalde Aastrupmændene for Pantningen; Sagen faldt hen af sig selv. — 1667 klagedes til Kongen over, at den nye Præst i V. Aaby Jens Rosenkilde havde givet en Pige fra Sjælland Ægteskabsløfte og alligevel ladet sig trolove med en fornemme Raadmandsdatter fra Odense, hvilket ordnedes saaledes, at han skulde stille Pigen tilfreds, hvis han ikke vilde ægte hende. Værre for Hr. Jens var det, at han og hans Hustru „troldedes“ af Degnen Ejler Madsen († 1692) saaledes, at han faldt i en svær Sygdom, og hun gik fra Forstanden. Da Rosenkildes Svigersøn og Kapellan (1690) en Dag fandt under Alterdugen en Pakke med Menneskehaar og -negle, hvad altid havde været anset for virk-

somme Trolddomsmidler, forstod han, at det var Ejler Degn, som var ham fjendsk, der havde været paa Spil, hvorfor han gav ham en Dragt Prygl (Anne Ejlers blev som Enke stejlet for Mord af en gammel Kone i hendes Hus: „de kom i Klammeri og mordisk viis trakterede hinanden, saa at den ene, 73 Aar gl., blev dræbt paa Stæden, men den anden, 78 Aar gl., fik mange Saar“). Et Aarh. tidligere (1594) var Degnen i Hillerslev fradømt Kaldet af Provsten „for sin Spøgeri (Trolleri), han bruger, og Dom fældet (1563) over Michel Degn i Rørup, „som havde øvet Kogleri og Bedrageri“, og N. N. (1589) havde ladet Oluf Gaas i Svendborg, som var „forhexet“, „se i Vand hans Skademand til hans Sjugdom“. — Den „oplyste“ Nutid føler sig hævet over Fortidens, selv Kongers og Bispers Tro paa Hexeri og Trolddom, — og har Surrogat i Spiritismen! —

No. 4. Niels Jensen Tuxen 1604—13.

Formandens Søn (se S. 26), † 1613.

I *Skattelisten* over Nyborg Lehns jordegne Bønder 1610 opføres i Vskj. 26 Gaarde (hvoriblandt „Vestergaard“), 1 Mølle, 5 Gadehuse (o. uden Jord) og 15 Dreng (o. Karle) at have givet 17½ Daler 1 Ort i Skat; — i Ulbølle 24 Gaarde (hvoriblandt „Østergaard“), 8 Huse, 12 Dreng med fuld og 1 med halv Løn 34 Daler 1 Ort. De jordegne Bønder betalte den største Skat, Fæstebønderne halv Skat mod hine, og Ugedagstjenerne eller Hovbønderne i Reglen ingen, — ligesom i Almindelighed Adelen, der istedenfor skulde gaa med i Krigen og sende et vist Antal Folk — særligt Ryttere — til Kongens Hær. — Samtidigt (c. 1598—1629) var Søren Jensen i Ulbølle „Delefoged“ o. Sagfører (af gl. Dansk „at dele“

o. føre Proces) og fik 12 Tdr. Gjæsterihavre for sin Umage. Disse Fogeder kunde ogsaa fritages for Landgilde, Ægt og Arbejde af deres Gaarde. —

No. 5. Claus Rasmussen Herrested 1613—26.

Vistnok 1589 i Odense Skole; † 1626; Søn af Præsten i Herrested Rasmus Pedersen Bregnemose, som i 3 Ægteskaber i samme Præstegaard havde 17 Børn, og i hvis Hus Børnene ved Visitatsen 1589 „leste for Biskoppen Aftenen og sang overmaade fromt“, saa at det er tænkeligt, at Hr. Claus er udgaaet fra Barndomshjemmet med fromme Indtryk, der have præget hele hans Liv. Om Faderen skriver Biskoppen Hans Mikkelsen i sin Visitatsbog: „God Bas. Rød under Ansigtet. God Taler“. — 1616 udgik Forordning om Bededage 3, 4 og 5 Februar efter Stormfloden paa Sønderjyllands Vestkyst i Dec. 1615.

No. 6. Jesper Poulsen Kullerup 1626—27.

Kun $\frac{1}{2}$ Aar i Vskj.-Ulb., da han døde; tidl. resid. Kap. i Bogense (1624) 15-4-26 præsenterede Biskoppen ham — efter kirkelig Skik — for Kantsler Jakob Ulfeld til Egeskov, D. R. R. (o. Danmarks Riges Raad), Fader til Korfits Ulfeld. Efter Wibergs Præstehist. var Hr. Jesper „maaske Præstesøn fra Kullerup“; men saa passer „Poulsen“ ikke. —

No. 7. Iver Lauritsen Struch 1627—45.

Født i Ribe 1597; i Ribe Skole sammen med Broderen Hans 1603—10; alene i Mesterlektien fra 1611;

Student 1617; Hører i Ribe og Vejle; tog Bakkalaureus-Graden (svarende til filosofisk Examen nu) 1619; pers. Kap. ved Odense St. Knuds Kirke 24, Sognepræst i Vskj.-Ulb. 27, † 45. Efternavnet Struch (jvfr. det sønderjydske Sogne- og Herredsnavn Strukstrup) træffes ofte, tidligere, samtidigt og senere, især i og ved Ribe og paa Fyen. Henholdsvis 1595 og c. 1634 nævnes Bertel og Herredsfoged Laurs Struch som ansete Raadmænd i Ribe, — Førstnævnte Anders Sørensen Vedels Svigersøn og Sidstnævnte formentligt Ivers's Fader. 13 andre Præster i Danmark og Skaane (Peder Bertelsen Str. 1624) have baaret Navnet, hvoraf 1 i Marslev 1714—42, 2 i Næraa 1688—1750, 2 i Østerskjærninge 1755—1815 (se No. 111) og 1 i Brorstrup 1801—12 vare Efterslægt i tre Led efter Tolder og Raadmand i Svendborg Johan Ps. Struch. — 1631 brændte Hr. Ivers *Præstegaard* med næsten Alt, hvad han ejede, hvorfor Biskop Hans Mikkelsen indbød ved en latinsk Rundskrivelse af 22-4-31 Stiftets Præster til at understøtte ham og hans talrige Børneflok i deres Nød og hjælpe ham til at faa Gaarden opbygget paany (jvfr. Blochs trykte og utrykte Saml. i Universitetsbibl.). Samme Aar var Struch paabudet en Skat, til hvis Betaling han ogsaa søgte Hjælp, hvad Biskoppen tilsagde. Rime- ligvis er efter Branden foretaget Mageskifte, saa at Stedets Præst da flyttede derhen, hvor Præstegaarden nu ligger. Et Mageskiftet brev mellem Hr. Iver og Jørgen Bisgaard, som angik „en liden Kaalhave, liggende Sønder her (!) for Præstegaarden, hvori nu er et Vandested og Fiskedam“ (afstaaet 1886 til Kommunen til Branddam —), er nemlig dateret 1-5-1631 (— Salling Thingbog for det Aar existerer ikke længere). Den paa Brandtomten gjen- opførte Gaard, som vistnok „Niels Rasmussen Præstegaard i Vskj.“, der 1677 gav 15 Skj. Rug i Landgilde, beboede paa den Tid, og senere Mathias „Præstegaard“, hvis

Hustru døde 1730, udflyttedes 1800 til Sønderlungen efter Udskiftningen mellem Skjoldemose-Bønderne og har været ejet af Rasmus Pedersen „Præstegaard“, som frikøbte (?), indtil 1808; Jørgen Pedersen; Hans Markvardsen („Markusen“ i Kirkebogen) † 16, 60 Aar, hvis Enke, † 24, bortforpagtede (?) til 27, og hvis Søn Markvard Hansen overtog 28, † 50! hans Enke og fra 57 hans Søn Hans Markvardsen (nyt Stuehus 78) † 1900, 70 Aar; g. m. Bodil Frandsen fra No. 26 i Ulb., † 1902, 71 Aar; Søn Johan Jørgen Markvardsen (Navneforandring 1912), nu paa Korshøj, g. 88 m. Vilh. Christensen fra Skovlyst; Axel Søndergaard fra No. 10 i Ulb. 1916 for 65,000 Kr. Den gamle Gaardsplads med Have blev 1800 lagt til No. 32 og er senere bebygget med Husene S. Ø. for Apotheket. —

1631 „rosteres Struch for Gudsfrygtighed, Lærdom og Skikkelighed; men han maa være bleven ganske forandret“; thi 29-7-39 skrev Biskoppen i sin Dagbog: „Hr. Ivers Hustru berettede (— mundtligt? —) ikke faa gyselige Ting om hendes Mands Drukkenskab, Hor, Grumhed og Ugudelighed“. Biskoppen besvarede $\frac{7}{11}$ en Skrivelse af $\frac{8}{11}$ fra Lehnsmanden Mogens Kaas og fik $\frac{28}{11}$ Ordre til at *stævne* Struch til $\frac{12}{12}$ (— og samtidigt den drikkældige Hr. Jens Bjerg i Egense), „hvorpaa Struch $\frac{26}{11}$ gav sin Forpligt til Biskoppen streng nok“, og $\frac{12}{12}$ tillodes det ham at blive i Embedet, „fordi Provsten Hr. Claus Juel i Kirkeby-Lunde* kjendte ham fri“ (— mon som fungerende Provst ogsaa i Salling Herred?). Da Hr. Claus havde været Provst ligefra S's Tiltrædelse i Vskj., og som nærboende vel maa have kjendt nøje begge de stridende Parter personligt eller i altfald af Omtale, taler Frikjen-

*) Ved hvis Død 1644 Kirkeby blev Annex til Ollerup og Lunde til Stenstrup.

delsen ikke til Gunst for Præstekonen (jvfr. Matth. 7,3), selv om Samlivet med en Ægtefælle som Struch kan have været vanskeligt og trykkende nok paa mange Maader („utilbørlig Adfærd mod hans egen Hustru“ —; Palladius: „Des bedre Du far med hende, des bedre har Du hende“). Struchs anden Sag kun godt et Aars Tid efter giver ikke noget tiltalende Indtryk af hans Personlighed. 3 Mænds (hvoriblandt Jost Ifversøn „med egen Haand“; se S. 63), af 5 indstævnede Vidner edeligt bekræftede Beretning om, hvorledes det „gik“ ved følgende Beretelse, lød saaledes: „30-5-1641 blev Hr. Iffver kaldet til Hans (Hansen) Kjergaard (— boende i en af de to „Kirkegaarde“? —) at skulle meddele ham Chr. Legem og Blod. Oc der Hr. Iffver kom ind ad Døren i Stuen, da sagde han: er det nu tid at sende Bud efter mig, oc sagde siden: Dagen er vel saa lang, at det kunde have været bestillet tilforn. Oc sagde til Sal. Hans Kjergaard ved Sengen: det er nu godt, at jeg kunde finde Eder her, i kunde drage til Foburg oc Svendborg oc udi alle Huse oc paa andre Steder, uden i Guds Hus, dør kand i ikke komme, oc skal i vide, at, dersom i vil forlige Eder med Gud, da skal i oc forlige Eder med eders næste. Da svarede Hans Kj.: jeg ved Ingen, jeg har for-tørnet; da svarede Hr. Iffver: det er mig, i hafver for-tørnet; Det er nu 6 Aar siden, i forklagede mig for eders forrige Husbonde Hr. Jørgen Brahe (— „den lille Konge paa Fyen“, Ejer af Hvedholm og 6 andre fyenske Herregaarde, Lehnsmand paa Hagenskov, Tycho Brahes Brodersøn —) for de bier, i løj mig paa. Da sagde Hans Kj.: nej det haffver jeg icke giort. Da sagde Hr. Iffver: ja Gud haffver i giort det oc skal i vide, at, dersom i ikke afbeder mig det, da skal i vide, at, saamange bier, som i skyller mig for hos eders forrige Husbonde, saamange

diefle skal føre Eders Sjæl oc levere dend udi i Helvede, ja, i haffver løjet mig paa, som ingen ærlig Mand, nu vil jeg icke videre haffve med Eder at bestille, uden i beder mig det aff oc drager det til Minde, i godtfolk, her staaer, oc drager nu hen oc klager, huor eder lyst; oc derefter fik de hverandres Haand, oc da sagde Hr. Iffver: nu haffver hand bedet mig det aff, oc jeg haffver givet ham det til; gaaer nu ud, nu vil jeg skrifte ham, oc siden bestillede Hr. Iffver sit Kald, som han burde at gjøre“. Dernæst udstedte 4 andre Mænd i Vskj. et beseglet, aabent Brev af flg. Ordlyd: „ . . . Aar 1641, 7 S. e. Tr. tilspurgde hæderlig Mand Hr. Iffr. Lauritsen Struck sine Sognemænd paa Sognestevne, om dem ikke droges til minde, hvorledes tilgik med Hans Kirckegaards Skudsmaal, som blev skudt over hans Grav (efter Ligprædikenen), og herefter som skete, med efterfølgende Ord: Efter gammel Skik oc christelig Vis er jeg ombedet denne S. mands skudsmaal at skjude, da for min Person, eftersom det er alle vitterligt, som nu tilstede er, at mig og hannom har været et Irring og Trætte imellem, hvorudi han højligen har forgrebet sig mod mig, saa har han dog udi sin sidste Tid bekjendt og afbedet saadan sin Forseelse, saa jeg har ligesom en anden medlidende Christen givet ham det til, og vi ere bleven venlig og vel forligte her, saa jeg haa-ber, at vi ville findes Venner paa den yderste Dag, saa jeg har hannem intet Andet at eftersige, end som Dyd og godt er“. Efter Brevvexling midt i September mel-Biskoppen og den verdslige Avtoritet kom Sagen for ²¹/₈ og afgjordes derhen, at Struch blev mulkteret med 50 Daler til de Fattige og paamindet om „at leve sit kirkelige Embede værdigt, hvis han ikke vilde afsættes“. Knud Ulfeld af Egeskov († 1646) var ¹⁹/₈ gaaet i Forbøn for ham hos Biskoppen, men altsaa forgjæves, medmindre

Dommen derved formildedes. — En ny Bøde havde Struch kan hænde faaet, om han havde levet længere, idet han havde ladet en Kvinde, Præsten i Faaborg havde viet uden tilstrækkelige Oplysninger, tage aabenbar Afløsning hos sig og ikke i Flensborg, hvor hun havde forset sig. —

7-7-1632 visiterede *Biskop* Hans Mikkelsen i Vskj.: „Børnene forsømmeligt underviste. Degnen blev paaminde- det om sin Pligt, og jeg paabød, at en Substitut skulde adjungeres ham“. Samme Skudsmaal fik Undervisningen i Ø. Sk., hvor „den nyligt kaldede Degn Ivar Pedersen lovede Flid (— endnu 1660 i Embedet); ham klippede Hr. Malthesius (Præsten Malte Sonesen) efter mit Paalæg og gjorde en Klærk af en Hofmand“. I Egense vare Børnene „ikke overmaade godt underviste“, — i Ollerup „ret godt“. — 21-5-1637 var Biskoppen i Ulbølle: „Bør- nene faa, men middelmaadigt underviste. Jeg adjungerede Degnen Joh. Schmid en Substitut Just Iversen. Efter Middagsmaaltid hjem. Havde overnattet i Ø. Skjærninge :⁰/₅“. — Nævnte „sjældent dygtige og retsindige og herligt begavede“ Biskop (1616—51), som „med egen Haand revsede Skolelærere for begangne Forseelser“, og om hvem „gamle Folk vidste længe at fortælle, at han dandsede Polsk Dands med Brudene“, meddeler i sin Dag- bog flere betegnende Træk til Tidsbilledet (— se „Saml. til Fyens Hist. og Topogr.“ VII). 1626 var der paa Lol- land en Pige paa 8 Aar, som begjærede at giftes med en ung Bonde, hvad Bispen dog ikke vilde tillade, — og 1627 sammesteds en Kvinde, som bekjendte at have seet 2 Dage tilforn Christus med Tornekroner og Naglegabene. 1629 laante Bispen en Bibel bort til en fransk Soldat, som gav sig ud for en Profet, skjændte han paa en Præst, der havde tvunget en Bonde til at lægge Haanden paa en Bibel og sværge, klagede Hr. Jens i Lunde til Biskoppen

over, at Hr. Knud i Egense (— vistnok kun Kapellan hos den ovennævnte fordrukne Jens Bjerg —) havde givet ham et Ørefigen tilblods ved et Præstekonvent i Ljungby (o. Lumby, 1231 „Lyungby“) Kirke. 1630 vægrede en Kvinde sig ved at drikke af Kalken (— Rest af Papismen! —), og stævnedes en tidligere for Hor beskyldt Præst, som nu pryglede sin for Utroskab mistænkte Hustru. I Dagbogen medtages ogsaa Meget fra Biskoppens Privatliv, der viser hans alsidige Interesser, — saaledes, at han 1630 skikkede Bud til Hr. Ole i Lumby om sin tyvagtigt bortførte Kat, — sendte 1631 Asparages*) til Als, — „satte Duerne sammen $1\frac{1}{2}$ efter Adskillelse i Vinter“, — „rejste til Lundegaard for at se sit Kvæg“. At der var Humor hos Biskoppen ved Siden af Alvor, viser et Par Notater: ved en Visitats 1629: „Sildene meget smaa, Øllet meget tyndt og Brødet slet bagt“; — og: „1626 døde paa Drejø den 83 Aar gl. Hans Carlsen, Degn, Skrædder og Smed. Paa én Dag blev de begravet og det udi én Kiste. Fire stærke Karle bar dem til Graven; kun én Enke saaes grædende samme Dag; Smeden havde Sønner to, Datter én. Skrædderen og Degnen havde ligesaa mange, og dog ved denne Jordefærd blev kun 3 faderløse“. —

No. 8. Gregers Knudsen Krag 1645—81.

Søn af Præsten Knud Gregersen i Stenstrup (se S. 26) og Broder til Præsten i Odense Peder Falsters Hustru Maren, „som forhen havde været trolovet med Peder

*) De paa Øerne i Odense Fjord m. fl. St. vildtvoksende Asparags, hvis spiselige Stængler indsaltedes og forsendtes, ogsaa til Kongens Bord, ligesom syltede Roser.

Hansen i Hundtofte, men ved Lov og Ret var skilt fra ham, efterdi hun dertil var tvungen af sine Forældre“; Maren giftede sig paany med sin Mands Efterfølger og „beklagede sig ved dennes Død, at hun nød ingen Indkomst af Kaldet eller Andet“. Gregers, f. 1617, blev Student fra Odense 40, kaldet til Vskj.-Uib. 4—6—45, Provst (ligesom to Brødre i Hørup og Fuglse) efter Mag. H. Achthon i N. Broby 18—10—78; død 5—1—81, 64 Aar gl., efter at have oplevet Skuet af den „forskrækkeligt og usædvanligt store“ Komet sidst i December 1680. Sit Navn underskrev han tydeligt og fast med mange zirlige Snirkler. Af hans før 44 ægtede Hustrus Navn kjendes kun Forbogsstaverne K. T. D., som — sammen med G. K. K. og Aarstallet 1662 — staa paa et Løsholt i Stuehusets Udbygning, der maa antages om- el. tilbygget i det Aar. Af hans kjendte Børn blev Kirstine gift med Præsterne Jakob Bagger og Eftermand Henrik Morville i Kjøng paa Fyen, og Maren (f. c. 44, † 1716; 14 Børn) med Præsten Ole Holmboe i Torrild, hvis Fader blev 100 Aar, og som selv var mest sengeliggende i sine sidste 20 Aar, † 1714. Sønnen Knud Krag blev Præst i Søndersø 1681 (hvor 18 Præster vare hans Gjæster ved en Datters Daab) efterat at have været Hører i Svendborg og Faderens Medhjælper til dennes Død. „Gregers Knudsen Krag, som paa Grund af Svagelighed og Alder ikke længere kunde betjene sit Præsteembede, havde hos Stedets Patron Hr. Generalfiskalen (paa Rødkilde; se S. 90) opnaaet, at hans ældste (!) Søn Knud var bleven kaldet til hans Kapellan med Løfte om Sukcession, hvorfor han 1678 bad Biskop Kingo om at ordinere ham“; — mærk! samme Aar den „svagelige“ Hr. Gregers paatog sig yderligere at betjene et Provsteembede. Naar Sønnen alligevel ikke blev Faderens Efterfølger 1681, kom det af, at

Kongen da havde faaet Kaldsretten og begunstigede sin Skomagere Søn; men en Maanedstid efter dennes Kaldelse $1\frac{1}{2}$ blev Knud kaldet til Sønderø. —

I *Biskop* (1651—63) Laurids Jacobsens Dagbog (Kirkehist. Saml. IV, 2 og V, 3) læses: „24—11—1651 sua-rede ieg H. Gregers i Wester Skierninge paa sin skrif-fuelse om det barn, som i hans Sogn waar ligget ihiel aff foreldrene“. Det var sørgeligt almindeligt, men forstaaeligt nok i hine Tider med Alkover og uden Vugger; — allerede 1378 Afladsbreve desangaaende; — midt i 17de Aarh. omkom c. 38 Børn aarligt i Aarhus Stift paa den Maade; — 1740 2 Børn i Ulbølle og 1743 1 i Vskj.; — 1665—1789 25 i Hillerslev-Ø. Hæsinge. 1610 var forordnet, at Mødrene skulde straffes med Pengebøder og aabentbart Skrifte*) første Gang og anden Gang paa Halsen; — en Kone i Skamby benaadedes dog 1651 paa Livet for anden Gangs Forseelse, da hun havde godt Vidnesbyrd. Endnu 1906—15 omkom i Danmark 290 Børn „ved Kvælning i Sengetøj eller ved Ihjelligning“. (Jvfr. Fortællingen i 1 Kong. 3). — Nogle andre Udpluk af nævnte Dagbog: 1654 rejste den svenske Dronning Christine (— paa Vejen til Rom efter Frasigelse af den svenske Throne for at gaa over til Papismen —) gjen-nem Odense „som en Cavaller, i Karle Kleder“ (— „i Mantz-Kleder“ noterer ogsaa Lehnsmanden Jørgen Brahe i sin Dagbog. Exemplet fulgte den danske Dronning Caroline Mathilde 1770); — „1657 gjorde min Hustru wor Stuepige et lidet Bryllup paa 3 Sæt Mad i Huset, som hun skall boe“; — 1658 Juleaften vilde den svenske Ober-Commissarius Siltmann (— som $\frac{8}{9}$ havde tilskikket

*) Synderen førtes frem for Menigheden og maatte tilstaa sin Forseelse for den og bede om dens Tilgivelse, hvorefter Præsten meddelte Afløsning.

Bispen 20 Rdl. „i Myndt“ til Uddeling til Fattige — have Biskoppen til at forbyde Præsterne at bede for den danske Konge og nævne hans Navn; men Laurids Jacobsen vilde ikke efterkomme den strenge Befaling og vilde „før quitere sin Bestilling“; — „1662, imellem Søndag og Mandag, som waar den 2 Martij blev L. pr. evacueret og gaff derfor 8 Daler“ (Priveter tømtes dengang tidt med mange Aars Melletrum! selv i de bedste Huse! — og det da der ofte rasede Landsot!). —

— I *Kirkerne*, som Kongen ejede, ere Prædikestolen fra 1650 og den store Klokke fra 1661 i Ulbølle, mærkede med Krag's Navn, ligesom ogsaa Kalken fra 1645 i Vskj., paa hvis Fod er indridset i plump Udførelse: „L. Cruchow 1750“, idet han (Præsten No. 12) rimeligvis har faaet det da næsten 100-aarige Bæger restavreret eller forstørret. Ogsaa den i Vskj. 1817 borttagne Prædikestol fra 1656, — „med Billedhuggerarbejde“, saavidt Præsten No. 15 mindedes, beklagende, at det „rimeligvis var tilintetgjort“ — bar Krag's Navn. Begge Stole ere antageligt forarbejdede af Datidens mest fremtrædende fynske „Billedsnider“, Anders Bildthugger i Odense, ligesom Prædikestolen i Nyborg Kirke fra 1653. Da der tidligere stod malet paa Hvælvingen op imod Koret i Vskj. Kirke: „Frid. III — Sophia Amalie — 1656“, — vel til Minde om en større Restavrering af den Kongen tilhørende Kirke —, er der Sandsynlighed for, at Kongeparret da har skænket til Kirken baade Prædikestolen og den ligeledes 1817 nedtagne Altertavle fra samme Aar som Stolen. „Saavidt jeg mindes — skriver No. 15 — var den gamle Altertavle af en smuk Form, næsten ganske i samme Smag som Altertavlen i St. Knuds Kirke i Odense (der er opsat 1649). Hovedmaleriet forestillede Nadverens Indstiftelse, omgivet af to snoede Søjler, omvundne med

Vinløv, paa hver Side. Ovenover et mindre Maleri, saa vidt jeg mindes, forestillende Opstandelsen, ogsaa omgivet af lignende mindre Søjler. Jeg synes dunkelt at kunne erindre, at der endnu øverst var en udhugget Træfigur forestillende den triumferende Christus med Fane“. Om de gamle inskriptionsløse Lypestager i Vskj. bemærker No. 15, „at de ikke engang ere rigtigt afdrejede, men have en noget uregelmæssig, oval Form“, hvilket ikke passer nu, hvordan Uoverensstemmelsen saa skal forklares. — „Prædikestolen i Ulb. er ustridigt Kirkens største Prydelse, overalt prydet med ophøjede, i Eg udskaarne Figurer (i sen Renæssancestil). Foruden en Mængde Løvværk findes paa den øverste Kant Engle- og Løvehoveder, mellem hvilke er anbragt Bogstaverne H. P. S. og M. J. I. (o. Kirkeværgerne Hans Pedersen og Mogens Jørgensen); paa den nederste Kant staaer helt udført: „Gregorius Canuti Kragius P. L. (Stedets Præst) Anno 1650“. Imod Kirken er 4 Afdelinger, adskilte ved 5 Piller med Karyatider (o. kvindelige Figurer): Troen med Kors, Haabet med Anker, Kjærligheden med Børn ved Brystet, Retfærdigheden med Vægtskaal og Taalmodigheden el. Ydmygheden med en Byrde paa Skulderen. I de 4 Afdelinger findes flg. bibelske Billeder ligeledes i ophøjet Arbejde: Syndefaldet Gen. 3, Marias Bebudelse Luk. 1, Christi Fødsel Luk. 2 og Korsfæstelsen Joh. 19. Ligesom den øverste Kant er den nederste prydet med Engle- og Løvehoveder. Himmelen over Prædikestolen udgjør en uregelmæssig Firkant, hvoraf den længste Side er anbragt mod Muren; ogsaa denne er prydet med mange Figurer af udskaaet Egetræ. De to Sider have Opsatser, en Portal med Løvværk og et Dyrehoved; i hver Portal er en fritstaaende Basunengel; den tredje Opsats mangler, men har været anbragt over et Fyrretræsskab fra nyere

Tid ved Skriftestolen og er forsvundet med Skabet. En Due hænger under Himmelens Loft lige over Prædikan- tens Hoved“ (efter No. 15); — Stolen sænkedes 15 T. i 1881. — Den store Klokke i Ulbølle har forudens Krags og de to nævnte Kirkeværgers Navne den daværende Degn Hans Clausens (Fris? maaske Broder til Byfogeden L. Clausen i Svendborg; sagsøgt 1670 af Svogeren Jep Simensen smsteds i en Arvesag), — samt Klokkestøberen Baltzer Melchiors og Støbermærket sz o. Zeigernmeister o. Uhrmager („Zeigerklokker“ o. som stod i Forbindelse med Uhre; jvfr. et „Segerværk“ i Sønderby c. 1600, som slog Kvarterslag). Nævnte Støber boede i Flensborg 1636—63 og har leveret Klokker til mange Kirker: i V. Aaby, Hillerslev, Slesvig, Viborg, Aalborg o. s. v. Klok- ken i Ulbølle har fremdeles samme Inskription paa Latin som den i Vskj. fra 1594 (som er støbt af Matthias Ben- nicke i Lybæk, og som tidligere — endnu 1843 — var anbragt i et stort Lydhul i Taarnets vestre Side —): „Medens jeg trækkes, hører! jeg kalder Eder til Livets Glæder!“. Den lille Klokke i Ulbølle (— omstøbt 1881 af Firmaet M. P. Allerup i Odense —) havde samme Me- sters Navn som den store: „Paa Ulbølle Sognebeboeres Bekostning har Baltzer Melchior støbt mig 1652“. „Dette — skriver No. 15 1845 — bestyrker Sagnet, at denne Klokke egentlig var anskaffet af Sognemændene til en Stævne- klokke og har hængt ved den endnu eksisterende Gade- stævne N. V. for Kirken, hvor et Par gamle Asketræer minde om den gamle Tid“ (S. 10). Der var dog allerede 1589 to Klokker i Taarnet. 1882 flyttedes Klokkerne fra Lydhullerne ind i Taarnet og, da dettes vestre Bindings- gavl ombyggedes 6 Aar efter, blev desværre et gammelt, nu ukjendt Aarstal omsmedet til det nuværende 1888. Asken var i 16—17de Aarh. og vel ogsaa tidligere langt

overvejende det almindeligste Træ paa Kirkegaardene (ofte 10—30) og paa Bystævner; — mon dette skulde staa i Forbindelse med den gamle Gudelæres Ygdrasil, der var en Ask, saa at dette Træ er blevet betragtet som helligt? Hylden betragtedes tidligst som Ukrudt. —

Fra Vskj. *Grandestævne*, der efter Sigende laa — med store Sten — lige Øst for „Holstenschussmedien“ (den vestligste i Byen) og maaske har givet Navn til „Stefns-gaarden“, er en Voldssag optegnet i „Hist. Tidsskr. „IV, 5, 234. Da Vskj. Mænd sad paa Stævnen 1663 (— alt-saa i Krag's Tid —) for at høre paa de 8 Mænd, der havde synet Gjærder og „skulde kjende paa Byens Ved-tægter“ (Byloven), kom en Mand Hendrik Rasmussen lidt til Ords med en af Synsmændene Rasmus Nielsen og forlangte bl. A., at de skulde vise ham de Stykker Hegn, for hvilke han skulde betale „Vide“ (Bøde). Da den til-talte Synsmand svarede ham, at saa skulde han have gaaet med, saa kunde han have seet det selv, blev Hendrik vred og slog til Synsmanden med to Slag af sin Kjæp; men denne betalte Slaget med et Hug med en gammel Strids-øxe, der blev Mandens Bane. Vskj. Bylov haves ikke længere, — derimod Vantinges og Avernakøs fra Salling Herred. Efter Bylovene skulde Enhver „giøre sine gier-der, der udgaaer til mark, græs eller eng, lovlig og for-svarlig høie og sterke, saa de kand staa for it fuldt siun ved mortensdags og voldermisses Tider og holde for bæ-ster, kvæg og svin; ellers bøedes . . . Paa stefne skal hver mand begægne hinanden høflig. Skulde nogen be-gynde nogen klammer eller kif med bulder, banden, svær-gen eller løigten, bøde hver, som her udi sig forseer . . “. Bøderne bestode i Penge, Øl, Brændevin eller Korn. —

1647 ³/₆ udgik kgl. Befaling til Fyens Stiftsøvrighed (Lehnsmand Mogens Kaas paa Nyborg Slot og Biskop

Hans Mikkelsen) til at erklære sig om Falk Gjøe til Hvidkilde's Begjæring om at faa *Patronatsret* til 4 Sognekirker i Nyborg Lehn: Sørup, Kirkeby, Vester- og Østerskjerninge. Men Frants Lykke paa Brahetrolleborg protesterede for de to sidstnævnte Kirkers Vedk., da han havde Herregaardene Flindtholm i det til Ø. Skj. annexerede Hundstrup Sogn og Rødkilde i det med Vskj. forenede Ulbølle Sogn, — og ligeledes Ejler Høeg til Dalund for Kirkebyes Vedk., da han havde juspatron. til Hovedsognet Olderup med hans Herregaard dér (Nielstrup).

— 1653, 22.—24. Nov. „munstridt“ (mønstrede) Lehnsmanden paa Hagenskov Slot Jørgen Brahe til Hvedholm (S. 61) Morten Hermandsens Compagnie i Vester Schierning, Peder Findtzens i Sundzherrit og Diderick Meierhoffs ved Hillersløff Kiercke: „de Bynder, som icke var antegned til Rytter (i Indkvartering), schulle giffue Penge lige ved de andre til Landekisten och aff Lensmendene indkreffuis“. Samme Aar mødte Kaj Lykke til Rantzauholm (— Oberst for „Kongens Livregiment“ paa 1000 hvervede Mand til Hest i Fyen —) med 8 Heste til Mønstring i V. Aaby. Fædrelandet fik faa Aar efter Brug baade for Landeværnet og Regimentet i *Svenskekrigen* 1658—60, — en for Hr. Gregers og alle Fynboere ond Tid med Fare og Nød. Med Ilfart var den svenske Konge Carl X, „Nordens Lønild“, kommen med sin krigsvante Hær under Carl Gustav Wrangel som General fra Polen til Jylland for over Landjord og Isbroer at gaa mod Danmarks Hovedstad. „Fremad! fremad! — om saa Mennesker og Heste styrte i Tusindvis!“ sagde Kongen. Vinteren 1657—8 var ualmindelig haard: i mindre end 14 Dage gik Sveakongen med 3000 Fodfolk, 9000 Ryttere, Kanoner og Pakvogne over 6 islagte Vande, hvoraf 1 var

3 Mile bredt, — et i Historien enestaaende Vovestykke, der kronedes med Held (— 9 Cm. Is bærer Infanteri, 16 let Skyts, 40 Alt —). Lørdag ^{30/1} passerede den store Hær over Lillebælt til Ivernæs (Wedelsborg) og Fønsskov. De danske Tropper — 700 Landeværnsfolk til Fods, mest Bønder, og 24 Eskadroner — strakte efter en kort Kanonkamp Vaaben og tog Flugten. Blandt faldne Danske var Jørgen Kaas fra Lindskov (Lehnskov), hvis Lig den svenske Konge som Elsker af Tapperhed, selv hos en Fjende, fulgte en Fjerdingsvej, og ved hvis Begravelse i Egense Kirke ^{26/6} (!) Biskoppen talte og honoreredes med en Sølvkande paa 100 Lod af Enken. Salling Herreds Mænd havde tiltraadt Marchen til Bæltet, men opløstes ved Meldingen om Fjendens Overgang. Forstærkningen paa 500 Ryttere og 450 Soldater toges til Fange i Faaborg og Svendborg. I faa Dage var hele Fyen i Kong Carl Gustavs Vold og blev grundigt udplyndret, — først Sandager Præstegaard paa Vejen til Assens, hvor Præsten laa Lig, og Enken med 5 faderløse Børn „ikke beholdt det ringeste Kledemon, hvormed de kunde hylde deres Legemer uden Skamme, ej heller Sengkleder“; — dernæst Assens, hvor det var en forfærdelig Nat efter Overgangsdagen; — Haarby, hvor Præstegaarden afbrændtes; — Brobyværk, hvor Geværfabriken ødelagdes; — Faaborg, hvor 40 Gaarde og Huse afsvedes eller ruineredes; — Aastrup By, hvor der plyndredes flere Dage i Træk; — og V. Aaby, hvorfra haves Præsten Jørgen Jakobsens Beretning (Kirkehist. Saml. II, 6, 335). „1658, 3. Februar, som var en Onsdag, blev jeg plyndret tvende Gange af de svenske Marodebrødre (o. Marodører, Soldater, som under Paaskud af Træthed bleve tilbage for at plyndre), første Gang ved Middagstid af 4 Ryttere, 2 Timer derefter af 8 Ryttere, hvilke alle tog med sig, saa meget

de kunde føre udi Sække og sammensyede Sengeklæder, paa 12 Heste“; — „1658, 22. Februar, fik jeg Peiter Suensche af den Humborgsche Fyrstis Stalmester og var hos mig i 20 Uger, i hvilke han med sine Heste kostede mig mere end 120 Daler“.) I Lindevads Mølle blev — kan hælde senere — Møllerens Dyner opsprættede af de Svenske, som vilde se, om der skulde være skjulte Penge deri; Fjerene kastedes i Aaen, og Vaarene brugtes til Hestedækkener og Sække; ved selv at opsprætte en gammel Dyne og strø Fjerene omkring udenfor Gaarden friede mangan snild Bonde sin Gaard for Plyndring. Det blev et Mundheld ved stor Uordentlighed: „det seer ud, som Svenskere have været her!“ Til Plyndringen kom Brandskatning, — f. Ex. af Brahetrolleborg Gods 4650 Rdl. og 2 Rdl. ugentligt af hver Ryttertjener. — Præsten No. 15 beretter 1844—46, at han havde hørt af sin Fader (No. 14) fra dennes Barndom, „at, da de Svenske kom til Ulbølle, havde man hængt en Rytterkappe om den store Sten, som da stod paa den 1650 afdøde Hans Jensens Grav paa Kirkegaarden, der ligger meget højt, og derfor kunde sees langt borte, hvorved Fjenden blev bragt paa den Tanke, at der laa Garnison, og derfor und-

*) Samme Præstemand var 1653 suspenderet for en Tid for usømmelig Opførsel overfor sin Biskop i Anledning af et Provstevalg i N. Broby Kirke, hvorved han mente sig uretfærdigt forbigaaet „imod Ordinantsen, da han var den ældste Herredspræst“ (— Praxis, men ikke lovfæstet! —), hvorfor han beskyldte Bispem for „Krumspring udi Ordinantsen“. Bagved stod nok paa den ene Side Fru Kirsten Munk paa Lundegaard i N. Broby, hvis Præst valgtes til Provst, og paa den anden Kaj Lykke som Ejer af Brændegaard i V. Aaby; — se Kirkehist.; Saml. III, 4. — Jørgen Jakobsen døde 1666, efter at have været Præst i Aaby i 45 Aar, og havde med 3 Hustruer 16 + 1 + 4 Børn; — Præsten Tranekjær i Vesterhæsinge, † 1710, i to Ægteskaber 23 Børn; — derimod den samtidige Ejer af Billeskov ved Assens, Erik Høg, i 5 kun 1 Barn.

gik at komme ind i Byen, som saaledes slap for Plyndring“. Stenen over „den ærlige Dannemand Hans Jensen i Oure“ (hvor nu „Orehus“ ved Aaby Aa) blev senere flyttet fra „Korgavlen ved Kirken“ til Diget ved Indgangen til Kirkegaarden og derfra 1896 ind i Vaabenhuset; — Manden var „Sandemand“ o. egentligt „Sandhedsmand“, en af de 8 lovfaste, jordegne Mænd i hvert Herred, som, udnævnte paa Livstid af Fogeden, „kjendte edeligt“ i tvivlsomme Drabssager og i Trætter om Markskjel, — altsaa Nutidens „Nævninger“ (1579 Hans Nielsen og Anders Ibsen i Ulbølle). Med anførte Sagn kan jevnføres et andet. „Da Budskabet om Fjendens Plyndring og Afbrænding Vest paa kom til Ulbølle, var der Gudstjeneste i Kirken; ifølge en pludselig Indskydelse ringede Præsten hele Menigheden sammen og gik i Spidsen, i Ornat og med Alterdugen, ud til en lille Høj Syd for, bredte Dugen ud paa en Sten, prædikede, messede og holdt Bøn under Alles Knælen, — og se! den vilde Krigerskare, der var naaet til Aaby Aa, delte sig i to Hold, der droge Nord om Byen (— i saa Fald neppe ad Alfarsejden, da denne vistnok da gik igjennem Byen —) og Syd om langs Stranden, og Ulbølle By led ingen Overlast“. Det Faktiske er vel kun, at Fjenden gik udenom Byen i to Afdelinger af strategiske Grunde. — No. 15 meddeler fremdeles, „at en da 72 Aar gl. Pige Inger Philipsdatter havde hørt af sin Mormoder“ (som vel kan antages at have levet c. 50 Aar efter Krigen),“ at de Svenske gik i Land paa Isen ved Syltemæe (ved Vskj. Strand). Man kunde allerede høre Larmen af dem ovre ved Ærø Den danske Befalingsmand kunde have forhindret deres Landgang, naar han havde villet; thi deres Gang paa Isen var meget besværlig, eftersom de maatte vade i dybt Vand, som stod ovenpaa den“ (— ved Overgan-

gen til Langeland i Alen Vand at vade i). „Befalingsmandens“ Navn er ubekjendt; men, hvad der sigtes til, er nok — hvad der er historisk —, at paa sin Tilbage- tur fra Undersøgelse af Isen mellem Langeland og Lol- land gjorde Generalkvartermester Dahlberg en Afstikker fra Taasinge til Ærø med sine 80 Østgøtaryttere. Et Sagn fortæller, at en svensk Rytter havde forvildet sig til Drejø og om Aftenen sildigt red gennem Drejø By; en gam- mel Kone undenfor Skolehuset sagde for sig selv: „Gud fri os fra Svensken!“, og Rytteren svarede for ikke at blive kendt: „Ja, Gud høre det, Moer!“. — Fremdeles fortalte Inger, at „de Svenske skulde have ødelagt en Præste- gaard, som laa ved Ourehus ved Aaby Aa“; — en „Præste- gaard“ har det ialtfald ikke været, men muligvis en af de 3 Ouregaarde, som 1721 bleve afbrudte med deres Jorders Indtagelse under Rødkilde. — Endeligt havde In- gers Bedstemoder omtalt, at „de Svenske havde røvet og plyndret og myrdet, hvor de kom frem, saa at Koner maatte skjule sig med deres smaa Børn i Snedriver“; — fra Assens berettes, „at Mænd og Kvinder afførtes deres Klæder til de bare Legemer, saa at de i den haarde Vinter- kulde maatte gaa nøgne og pjaltede paa Gaden“. —

Allerede sidst i Februar stod Svenskerne foran Kjøben- havn, — „en skøn Jomfru, vel værd at dandse for!“ sagde Sveakongen. Faa Dage efter sluttedes i Roeskilde „den tungeste Fred, Danmark nogensinde havde sluttet“; — „havde de Danske — udtalte Carl Gustav — ladet ham gjøre saa lang en Dands ligefra Polen, maatte de i det Mindste betale ham Spillemændene.“ — Men i Juli for- trød og brød han Fredslutningen, kom i August sejlene fra Kiel til Korsør med Tropper paa 11 Orlogsskibe og gik atter mod Kjøbenhavn, medens Svenskerne fordreves af Tydskerne fra Als til Faaborg og Omegn, hvorom Hr.

Jørgen i V. Aaby beretter: „7—12—1658 kom Brandenborgerne til Sønderborg og dér afslo de Suenske, som var Oberst Knuds og Oberst Aschenbergs, af hvilke Oberst A. udbrød af Slottet og kom flygtig til Foborg med nogle af sit Regiment“; — endvidere: „15—12—1658 rejste den svenske Carl Gustav Wrangel fra Faaborg til Sjælland efter at have ligget nogle Nætter til Laurits Hansens (Borgmesteren) i Faaborg“.

— Saa kom den i Danmarks Historie mindeværdige Stormnat 20.—21. Februar 1659: „al Verden maa forundre sig over Guds Domme, — skrev Hr. Jørgen i Aaby —; skal denne Dag højtideligholdes for en Taksigelsedag over al Danmark.“ Imidlertid forblev Hovedstaden indesluttet indtil den tarvelige Fred i Kjøbenhavn 27. Maj (ny Stil: 6. Juni) 1660. Medens dette foregik paa Sjælland, laa 7000 hvervede Brandenborgere og Polakker af Falsgreven af Sultzbachs Tropper paa Fyen, og disse „vore Venner og Hjælpere“ — „Jordens Afskum“ — hærgede og brandskattede ligesaa slemt som Svenskerne, — ligesom de beskyldes for at have bragt med deres Furage det i sin Tid meget besværlige Markkrudd Gul Oxøje („Onde Urter“, „Brandenborgere“) herind i Landet (Planten fandtes dog allerede c. 1650 paa Svendborg Marker „i Overflødighed“, — „Svendborg Urt“). „Ach mach uns frei insonderheit — von der Polakken Freundlichkeit!“ sukkede Folket. „De fremmede Krigsfolk i Fyn toge overalt paa Landet, hvor de komme frem, barbarisk Vis afsted, fornemmelig hos Præster, Fogeder og Bønder. Paa Præstekonen i Tommerup øvede de særdeles et cruel Stykke; thi de stoppede Svovl ind i hendes Næseborer og stak Ild deri, pinende hende saaledes jammerligen til Døde;“ — „adskillige Godtfolk fra Landet kom ind til

Odense med nogle ringe Pjalter paa Kroppen og ofte lemlæstede;" — „Svenske Fangers Koner bleve indtil deres blotte Særker afførte og ofte voldtagne“. —

Fyen befriedes for de Svenske efter det blodige Slag ved Nyborg Søndagen 24.—11.—1659 (ny Stil) ∴ efter 86 Ugers Forløb: „De Svenske bleve totaliter ruinerede Gud være evig Ære! Helligtrekongersdag bleff giort Tack-sigelse af Prædickestolene her i Landet for den herlige Seyervinding, Gud gaff woris Folck offuer de Suenske ved Nyborg“ (Biskoppen); „samme 1⁴/11 (efter gammel Stil) skal noteres i Almanakken med røde Bogstaver og kaldes Frederiks Dag“ (Aaby Præsten). Paa en udskaaret, af Geværkugler gjennemboret, nu i Folkemuseet i Lyngby opbevaret Dør fra Langeland staaer: „Gud fri os fra saadan Plag, — som Svenscke Folk har haft Behag, — i det at plyndre Huset ud; — De arme Døre skød itu; — i Barselseng den Kone laa, — De velted hende i bare straae, — med et spædt Barn udi sin Arm; — hun udstod dog den skræk og harm; — Gud hjalp dem dog af den Nød. — Ved Nyborg maatte fienden døe. — Gud lad os æde vort brød med fred og roe, — og siden i Himmerigs Rige boe!“ — „Fyens Tab bliver min Ligkiste!“ udbrød Kong Carl, — og tre Maaneder efter — 22.—2.—60 — døde han i Gøteborg af en hidsig Galdefeber, — „maatte Svenske Konge Carl Gustav skære op der at gaa Verdens Gang“, udtrykker Aaby-Præsten sig, — som 15.—11.—60 sammen med Hr. Peder Jørgensen i S. Broby var paa Salling Herredspræsters Vegne i Kjøbenhavn for at hylde Frederik III som Arvekonge: „Søndagen derefter kom saa stor en Sne og stort et Snefug efter Middagen, at mange folck døde i Sneen paa deres Kirkevej, og de, som vare paa deres Hjemrejse fra Hyldingen i Kjøben-

benhavn“. 28.—3.—61 var Hr. Jørgen med de andre Præster i Fyen i Odense for at besegle Arvehyldingen.*)

— Under Svenskekrigen og dens ødelæggende Følger blev det skønne og frugtbare Fyens Land i den Grad medtaget, at i mange Egne mere end hver tredje Gaard var afbrændt eller stod øde, uden Bygninger, Besætning og Sæd, og, selv hvor Husene nogenlunde havde faaet Lov at staa, savnede de ilde mishandlede Beboere oftest det Allernødvendigste til Livets Ophold, hvad Synsforretningerne efter Krigen tilfulde godtgjorde. I Stenstrup var der 11 øde Gaarde (hvoraf 7 nedbrudte), og kun 2 Bønder sad endnu ved deres Ejendomme, i ruinerede Huse og uden Sæd og Underholdning; — i Ringe 25 øde Gaarde, i Gudme By 12 af 16 o. s. v. I Svendborg var over 100 Gaarde og Huse af 138 helt nedbrudte eller meget beskadigede; der var Intet tilbage af Gerritsgade fra Porten til St. Nikolaj Kirke eller af Møllergade til Bymøllen eller af Bagergade til Pjentemøllen. Endnu 3 Aar efter Krigen var der 4 øde Gaarde i Egens, 4 i Ollerup og 1 i Staagerup, 4 i Ø. Skjerninge, 4 i Egebjerg, 1 i Kirkeby og 15 i Sørup, hvor kun 1 Gaard og 2 Gadehuse vare tilbage, og hvor Kirken var saa ødelagt, at der ikke kunde holdes Gudstjeneste i den lige til 1663. Da Bønderne i Ørbæk, som i 5 Uger havde opholdt sig i Skovene, vendte tilbage til deres Huse, fandt de disse tomme og ramponerede, — Alt var stjaalet, bl. A. over 100 Heste til 1000 Rdl.s Værdi. Degnen i Horne

*) En halv Snes Aar efter — 14.—3—1670 — vare Salling Herreds Præster i Odense for sammen med alle Andre af gejstlig og verdslig Stand under Fyenbo Landsting at blive af to kgl. Kommissarier tagne i Troskabsed til den nye Konge Christian V. Ved Sørgegudstjenesten $\frac{3}{8}$ blev i alle Bispesæders Hovedkirker prædikeret først paa Latin (!) af Bispen, der næst paa Dansk af Sognepræsten.

havde maattet 4 Gange flygte fra Hus og Hjem. Hos Herredsfogeden i Sunds Herred Laurids Andersen paa Ullemose, hvor der stadigt laa Strandvagt, blev der tidt plyndret, saa at han tidt og ofte maatte „med sin fattige Hustru“ og sine Folk forlade Gaarden og i Foraaret hverken havde Heste, Kvæg eller Sædekorn; selv sad han ogsaa en Tid 1659 som Arrestant i Odense, indtil han fik laant hos gode Venner de ham afkrævede Penge (Den Hustru, som oplevede Krigen og overlevede Manden, der døde 1664, var hans tredje og hed Karen Christensen; thi efter hans Ligsten i Østerskjærninge Vaabenhus — med ikke udfyldt Plads til hans Dødstid — vare hans to Hustruer, „erlige og gudfrygtige Quinder“ Sophie Iversdatter og Anne Rasmusdatter døde 1653 og 1655)*). — Til en Gaard i V. Aaby var der 1660 — lige efter Fredslutningen — kun avlet 10 Traver Rug, 8 Byg og $\frac{1}{2}$ Blandkorn; til 2 Gaarde i Ulbølle kun 15 og 13 Tr. Hertil bidrog, at 1658, 59 og 61 vare Misvæxtaar. Fyens Kapitelstaxt steg 1660—61 til 20—24 Mark for 1 Pd. Rug, 12—16 for Byg og 8—10 for Havre; — i senere Aar 4—5 Mark for Rug og 40—48 Sk. for Havre. Selveje blev da til billigt Kjøb efter Krigen: 24 Sk. for 1 Td. Land og 20—80 Sletdaler (à 96 Sk.) for en Selvejergaard med Ager, Eng og Skov. Mange maatte gaa om og tigge, og Mange døde af Hunger og Sygdom paa Grund af utilstrækkelig og usund Føde: i èt Sogn 117 Døde mod 8—12 ellers; i et andet fødtes 9 og døde 90 i 1660 — i et tredje 702 i 1659; en Præst skriver: „Anno 60 døde der nogle 100

*) Samme Aar L. A. døde var han gaaet i Borgen for Bondekarlen Peter Eskeberg, som var truffen med ladet Bøsse paa Drejø, Rigsraad Otto Krags Ejendom, men slap fri paa Godtfolks Forbøn mod at levere 3 Sælhundede paa Egeskov for alle de Sæler, han skød mellem Drejø og Korshavn, og mod ikke at gaa i Land paa førstnævnte Ø.

af mine Sognefolk af Hunger. Ved min Salighed! de hente Mask hos mig og bagede Kager af og aad“. En jydsk Degn indberettede 1661: „1 Sk. Rug, 4 Brød og $\frac{1}{2}$ Gaas af hver Gaard, og jeg har Intet bekommet deraf i min Tid“ (fra 1652); — en anden samtidigt“ . . . men ellers er det nu saa møgit øde og for Armit, at ieg kand icke haffue det baare brød deraff och icke en schipp Korn til malt, huercken Til mig, min fattig hustru eller børn, men maa drikke vand“; — de fyenske Degnes Kaar vare vel ikke bedre. Under saadanne Forhold var efter Fjendens Forjagelse den danske Indkvartering fra Nov. 1659 med nye Udskrivninger en trykkende Byrde, — og de Danske — forøvrigt mest hvervede Tydskere — vare undertiden værre end Svenskerne. Oberst Friis's Regiment i Kirkeby tog 1660 Kvæg, Heste, Korn, Proviant, Indbo, og hvad Andet det fandt i Husene, fra Bønderne i Staagerup, Hundstrup, Rudme, Stenstrup, Lunde og Dungshøjrup: „naar Nogen sig for de hosværende Officerer beklagede, var intet Godt at erlange end som Hug og Slag“. Svendborg maatte udrede for 4500 Rdl. til de med os allierede hollandske Officerer og Soldater, 6000 i rede Penge og 133 til de Danske, efter at der var udgivet til Svenskerne for 18,177 Rdl.; — Faaborg 12,575 Rdl. til de dansk-hollandske Tropper, efter at „de Kejserslige“ (Brandenburgere og Polakker) havde udplyndret for 2000 Rdl., saa at kun 5—6 Borgere kunde betale Skat. Desuagtet havde Præstestanden efter Opfordring kunnet skænke rede Penge til Landets Forsvar (Bispen i Odense 400 Lod Sølv). — Hvad der forværrede Tilstanden, vare de retsløse Forhold: man kjendte neppe Lov og Ret i de af Krigen mest medtagne Egne, hvor Herredstthingene sjældent eller aldrig bleve holdte; — saaledes i Salling Herred ikke „før vor egen Konges Folk var Landet mægtigt“ (i Salling Thing-

bog for 1663). Ofte var Thinghuset og -bøgerne ødelagte. Selvfølgelig benyttede slette Folk sig heraf til at stjæle: det gik paa Fjendens Konto! En (— som dog dømtes til Galge og Gren —) havde stjaalet 22 Heste, 2 Stude, 3 Lam og en Del Gods; — en Anden efterlyste efter Krigen 13 ham frastjaalne Heste. Et enkelt betegnende Exempel paa vore Egnes Frækhed er følgende. I Juni 1659 gjorde en Kaptajn Cornelius Kruse, ledsaget af en Løjtnant m. Fl., et Slags Krigstog til Skarø og Hjortø; de løb paa et Skib fra Svendborg op ad Sundet, gik i Land paa Skarø, behandlede Øen som Erobring fra Fjenden, sloge Døre og Vinduer, Borde og Skabe itu og udplyndrede Husene; en af Skarøboerne taltale dem som Tyranner og Mordere og fik til Svar, at de selv ikke vare bedre. Skriftlig Klage blev indgivet, og Husbonden Erik Kaas til Lindskov (Lehnskov) udmeldte Synsmænd og stævnedes Kaptajnen; — men denne frikjendtes paa et sjællandsk Thing 1663! — Maaske var det til Sikring i Tilfælde af senere fjendtlige Overfald med Plyndringer, at Gregers Krag i Vskj. — idet han mindedes, hvad han havde oplevet — indrettede under den formentligt af ham 1662 opførte Udbygning i Præstegaarden en Fordybning i Skorstenens Grund, hvis Aabning let kunde tilmures saaledes, at det ikke kunde sees; dér kunde da Kirkens hellige Kar og egne Værdisager skjules (efter Præsten No. 15). —

Længe efter Krigens Ophør stod de forarmede Bønder til Restance baade til Husbonden og Kronen. Kaj Lykke paa Brahetrolleborg, hvem en Del i Ulbølle og andre Byer boende Bønder under Flintholm og Rødkilde tilhørte, havde, skjøndt han er stemplet som Bondeplager, vist sig som sine Hovbønders Ven ved at eftergive deres Landgilde og gjøre Udlæg for dem til Fjenderne og til

deres egne Fornødenheder; men det blev haardere for dem, da de efter hans Fald kom under Kronen, at tilhøre Kongen efter Krigen end Kaj under Krigen. 1662 gav Kongen streng Ordre til sine Fogeder om at indkræve Restancer paa Brahetrolleborg Gods. Den hensynsløse Amtsforvalter Peter Børtning paa Gjelskov — tidl. Kaj Lykkens Ridefoged og hans fældende Avindsmand — stævnedede jevnligt en hel Række Bønder til Thinge for at afpresse dem de Fordringer, han rimeligvis for en Ubedydelighed havde indkjøbt hos de kgl. Kommissærer; — saaledes April 1664 6 Mænd i Grønderup for 257 Rdl., 22 i Pejrup og Aaby for 608, 9 i Ulbølle for 246, 1 i Oure i Ulbølle for 20, 4 i Hundstrup for 22 og 6 i Vskj. for 182, — rimeligvis med et tarveligt Resultat; men saagjæntoges Stævningen gjennem flere senere Aar. Ogsaa Fogeden paa Lehnkov indkaldte 1662 de under Gaarden sorterende Vesterskjæringer for resterende Landgilde. — 1669 optoges Syn over to Gaarde, der laa under Rødkilde; den ene savnede Fod, Vindskeer, Lægter og Tag (vurderet til 41 Rdl. 2 M.) og havde af Indbo kun en Haandkværn til 2 M., et gammelt Bord til 3 M., et Skab til 24 Sk. og en Kiste til 3 M.; da Fæsteren Christoffer Markvardsen i V. Aaby kort efter opsagde den og maatte gaa omkring og tigge Brødet, udlejedes Jorden af Fogeden paa Rødkilde, og Bygningerne faldt ned af sig selv; — i den anden Gaard fattedes Stuehuset ligeledes Fod, Vindskeer og Tag (20 Rdl. 2 M.) og nordre Lade Tømmer og Tag (21 Rdl. 2 M.); 5 Fag Hus i Gaarden maatte ombygges (10 Rdl.); den vestre Side af Gaarden var ganske borte (31 Rdl. 2 M. til Gjenopbygning). 1671 vare de fleste Gaarde i Ulbølle brøstfældige, og 1 laa øde. 1675 synedes Rødkildes Bøndergods, og der erklæredes da om 12 Gaarde og Huse i Strandhuse: „8

Mænd vel eller nogenlunde ved Magt, 2 forarmede; Rasmus Jørgensens Gaard brøstfældig alle Vegne; Stuehuset duer saa godt som Intet; Jørgen Andersens Gaard duer ganske Intet, uden det af Nyt opbygges; Hans Hansens Gaard er nær ved at falde ned; Ras Jensens Hus ganske nedfalden; Anders Andersens Hus ganske øde, og findes Intet paa Stedet; et øde Sted har der før staaet Hus paa, findes hverken Stik eller Stage paa Stedet“. I Ulbølle 4 Gaarde (med 2, 14, 31 og 38 Daler i Landgilde) og 2 Huse (2 og 3 D.): „alle Mand vel eller nogenlunde ved Magt undt. 2 Gaardmænd forarmede og kan ej give Landgilde“. I Vskj. 5 Gaarde (5 á 19 D.): „Mændene nogenledes ved Magt; Knud Andersen Bisgaard vel ved Magt“ (Hist. Tidsskr. IV, 5). —

Da Kongen ikke vidste anden Udvej ud af en Gjæld paa 50,000 Rdl. til Københavns Fattigvæsen end at lade Præsterne købe deres *Præstegaarde*, vurderedes den i Vskj. 1663 til 190 Rdl. og — hvad der tyder paa, at den ikke har taget synderlig Skade under Krigen — Brøstfældigheden til 18 Sletdaler 2 M. 8 Sk. (— andensteds fra 120 til 350 Rdl. og fra 10 til 43 Sletd.). Bilagt Taxeringen blev en af Gregers Krag og 11 øvrige Landsbypræster i Salling Herred underskreven, fra Hillerslev Kirke udstedt Erklæring af 23.—5.—1663, „at, da Hs. kgl. Maj.'s Amtsskriver og Ridefoged efter kgl. Ordre have ladet Præstegaardenes Bygning syne og taxere i Nyborg Lehn og derefter begjærer Thingsvidne, da er vort Svar hertil, at vi aldrig have begjæret at købe vore Præstegaardes Bygning, ej heller have Formue dertil i nogen Maade . . . , hvorfor det er vor Begjæring, at Hs. kgl. Maj. . . . vil bevillige naadeligst efter de den gejstlige Stand forundte nye Privilegiers Art. 5, vi maa nyde vore Præstegaarde med Bygning og andet Tilliggende, som de af Arilds Tid

haft have; begjære ogsaa, at Hs. Maj. vil anse, at denne Provinds baade af Fjenden, saa ogsaa af de Allierede er saaledes medhandlet og udplyndret, at her findes vel næppe en Præst, som har Formue at købe Præstegaarden. Thi Sognene her ere saaledes næsten overalt forarmede, at mangel en Præst ikke kan have sin Underholdning deraf, og her findes de, som Krigens Besværing har sat i en saadan bundløs Gjæld, at de ej kunne aflægge Renten, langt mindre Hovedstolen, og end foruden det gives mange Steder Afgift til fattige, højstrængende Præsteenker og bliver hjulpet paa fattige, fader- og moderløse Præstebørn, hvortil der findes ringere Indkomst af Sognet, end man troer. Saa det er os umuligt at købe vore Præstegaardens Bygning og . . . vi begjære og forvisselig forhaabe, at Hs. kgl. Maj. af medfødt Mildhed bevilliger os at nyde det herefter ligesom af Arilds Tid.“ (Hist. Tidsskr. IV, 5, 254). Haabet opfyldtes dog ikke; thi 17.—2.—1664 skriver den ofte citerede Hr. Jørgen i V. Aaby: „var i Odense og med mine Herredsbrødre underskrevet et prentet Gjælds-brev paa 100 Rdl. at betale efter hver sin Død, om ej før ske kan. Renten heraf skal erlægges til førstk. 11. Juli til kgl. Majestæt“. Denne saakaldte „Indløsning“, som 1802 almindeligt omskrevet til 500 Rdl., betaltes i 2 $\frac{1}{2}$ Aarh. af hver nye Landsbypræst til Formanden, indtil Præstegaardene fra 1913 skulde overgaa til det Offentlige ved paafølgende Vakance, og de derefter afgaaende Præster mistede deres Udlæg ved Tiltrædelsen, idet dette almindeligst oplugtes af Afleveringssynets betydelige Udsættelser. —

I Professorsønnen, Biskop Jens Bircherods Dagbøger for 1658—1708 fortælles, som følger. „5. Januar 1674 om Aftenen Kl. 6 saa jeg et *Monstrum*, som Mag. Hermand Bech, Sognepræst til St. Hans Kirke i Odense, lod ved sin Tjener i mine Forældres Hus henbære. Det vaar

et dødfødt Pigebarn, som en Quinde i Vesterskjærninge, navnlig Maren Olufsdatter, vaar bleven forløst med d. 2. Januar sidst forleden. Samme Foster vaar vanskabt paa Hovedet ligesom en Valk og andet vedhængende Dont (Pose? — egentligt: Ting, Gjenstand), efter den Model, som Fruentimmeret nu brugte“. Man var dengang saa overbevist om slige „Undertegns“ varslende Betydning, at Regeringen befalede Sjællands Biskop og Theologerne at afgive Betænkning om, hvad der „gudeligen kunde anordnes, eftersom aldeles ingen Tvivl er, at Gud den allermægtigste jo højligten fortørnes af den store Hoffart, som Menneskene udi denne Tid følger, særdeles med deres Klædebon, toppede Luer og anden letfærdig Dragt, saa at endog Gud i Himmelen sin særdeles Mishag til saadant ved underlige Fødseler og adskillige Tegn tidt og ofte giver tilkjende“; — „et ynkeligt Skuespejl for alle dem som gjenstridige imod Guds alvorlige Trusel holde hart ved deres ny Noder, høye Toppe oc forargelig Klædedragt“. —

— I Rasmussen-Søkilde's Uddrag af Fyensbo Landsthings ældste Skjøde- og Pantebøger (Odense, 1890) kan sees, hvorledes der baade før og efter Svenskekrigen dreves en livlig *Godshandel* — ogsaa indenfor Vskj.-Ulb. — hvorved Gaarde og Huse gjentagende skjødedes fra det ene Herskab til det andet eller pantsattes saaledes, at Brugsretten til Pantet svarede til Renter nutildags. 1604: 7 Gaarde, 1 Bol og 1 Gadehus i Vsk. fra Karen Banner til Kantsler Chr. Friis til Borreby; — 1647: 2 G. og 1 Gadehus i Vskj. (hvoraf 1661 den ene G. udlagdes til Anna Gøldenstjerne, den anden med 9¹/₂ Td. H. til Erik Kaas) fra Hvidkildes Ejer Falk Gjøe til den forgjældede Ejler Høeg til Nielstrup og 1 G. i Vskj. m. M. fra Frands Lycke til Erik Kaas, som s. A. fik 2 G. og 1 øde Gaards Jord i Ulbølle af Odense Hospital; — 1652 Løjtved med 5 G. og 2 H. i Ulbølle m. M. fra Karen Krabbe til v.

d. Kuhla; — 1654 1 G. i Ulbølle m. M. fra Karen Bille til Niels Krabbe; — 1655 1 G. i Vskj. fra Karen Krabbe paa Skjoldemose til Mogens Høgh; — 1662 9 G. i Vskj., 1 i Ø. Skjern. og 1 i Mynderup fra Ebbe Rosenkrantz til Otto Krag; 1663: 2 G. og Vestermølle i Vskj. og 2 G. i V. Aaby fra kgl. Maj.'s Herold Hans Ribolt til Thomas Füren; — 1666: $\frac{1}{2}$ Part af en G. i Vsk. fra Raadmand i Svendborg Peter Baltzersen til Kjøbm. Hermann Ripper i Ærøeskjøbing. Kongen pantsatte 1653 for 3000 Rdl. til Flaaden 1 G. i Ulbølle og Pejrupgaard m. M. til Falk Gjøe paa Hvidkilde, og „den rigeste Ridder i Riget“ (med 5275 Tdr. H.), men ødsle Kaj Lycke paa Rantzawsholm pantsatte 1657 for 7000 Rdl. til den 1616 fra Bremen indvandrede, 1642 adlede og 1652 afdøde Jørgen Schults myndige og mandige, handlekraftige, tydskfødte Enke Fru Anna Margrethe v. Gøtzen paa Finstrup *Rødkilde* Hovedgaard med al Herlighed (bl. A. Skov til 100 Svins Olden o. 4 Tdr. H.),*) 11 G. og 7 Gadehuse i Ulbølle, 13 Bønder i Strandhuse, 2 G. i Vskj., 7 i Katterød, 4 og 1 Hus i Ø. Skjern., 2 i Skjerninge Balle og 1 i Dongshøjrup.**) 6 Aar efter Pantsætningen udlagde de kgl. Kom-

*) Oldengjæld var en ikke ubetydelig Indtægt for Godsejeren. 1725 modtoges og indbrændtes i Holstenshus Skove 1119 Svin for 170 Rdl., — 1720 840 for 125 Rdl., 1727 523 for 124 Rdl. og 28 Rdl. i Brændepenge. Skovsvinene, Geder, (hvoraf Bønderne ofte holdt ligesaa mange som af Faar), Kulbrænding og Skovtyveri (i 1663 26 store Oldentræer af 2—3 Alens Tværmaal i Skovene ved Haagerup) ødelagde Skovene.

**) At Kaj Lycke, hvis „kostbare Sværmeri var smukke Piger og smukke Heste“, dog ogsaa tog sig interesseret af Alt, baade Stort og Smaat, paa sine Godser, fremgaar af en vidtløftig „Memorial til hans Tjener Peter Børtning paa Rantzawsholm 22.—3.—1656“, hvori flg. Stykker uden Tvivl vedkomme Ulbølle: „Nok er mig berettet, at Peder Rasmussen i Orregaard (Oure?) haver lokket den anden Mand, Mogens's Datter, og, dersom det befinder sig, skal han give mig til Sagefald (Lejermaalsbøde) 300 Rdl.“ — og — „Nok bortstod jeg det Bo i Ugelbølle, Hans Pedersen paaboede, til Hendrik Ladefoged, og skal han give mig til Stede (i Indfæstning) af det 30 Rdl.“ Paa Holstenshus var $\frac{1}{2}$ Aarh. senere Lejermaalsbøden 12 Rdl. af en Karl, 6 af en Pige og 33 af en Fæster.

missærer i Kaj Lyckes Bo til Fruen for 7664 Daler, 1 Ort og 2 Sk. bl. A. Rødkilde Hovedgaard (taxeret for 36 Tdr. H. à 70 Daler; Bygningerne tax. for 80 Daler), og kort Tid efter i samme Aar (1663) tilskjødede Fruen Gaarden til sin Svigersøn Niels Banner paa dennes to Sønners Vegne.*) Fru v. Gøtzen († 1684, 74 Aar gl., Enke i 32 Aar) havde c. 1655 faaet 9 Gaarde i Ollerup tilkjendte ved Dom, hvilke hun afhændede for at faa Penge til en Arvs Udbetaling, og ved Kongens Skjøde af 17.—7.—1674 fik hun som Vederlag for en Forstrækning til Kronen paa 5288¹/₂ Rdl. under den svenske Niaarskrig, Vskj. og Ulbølle Kirker og 4 andre med Kirkernes og Kongens Tiendeparter og anden Herlighed (i Alt 211³/₈ Td. H. à 25 Rdl.); men kort efter afhændede hun Kirkerne efter Bryderier med dem; — bl. A. 1675 Retssag med Forpagteren af Rødkilde Hans Iversen paa Roeskildegård i Anledning af Tiendekornet fra Ulbølle Sogn, som han havde tilegnet sig trods Fruens Skjøde (Stiftamtmand Erik Banner ordredes til at hjælpe Fruen til Rette). Ulbølle Kirke med Tiende og Patronatsret, som nævnte Niels Banner havde kjøbt af Kronen 1665 og bortmageskiftet 1667 for Sønderby Kirke tilbage til Kongen, der — som alt sagt — solgte 1674 til Banners Svigermoder, kom efter gjentaget Ejerskitte (— Justitsr. Jørgen Ehlers, † 1692, Generalfiskal Jørgen Landorph, Gehejmeraad Niels Krag sen. paa Egeskov, † 1713, og hans Efterslægt til efter 1756, Oberstløjtn. de Cicignon paa Nakkebølle, hans Enke og Datter paa Mullerup til 1815, Nakkebøllens flg. Ejere Proprietærerne Wamberg paa Løjtved 1815—21

*) N. B. var Amtmand over Hagenskov Lehn o. senere Assens Amt, Gehejmeraad og Højesteretsassessor, boende paa det ham af Kong Frederik III skænkede Hagenskov Slot, der efter kaldet „Frederiksgave“.

og v. Deurs til 28 —) tilbage til Holstenshus ved Baron, Kontreadmiral Hans Holstens Kjøb af Nakkebølle 1828 og har derefter tilhørt Baroniet indtil den 1.—1.—1915 gik over til Selveje, „imod, at der til Kirkens fremtidige Vedligeholdelse og Drift henlagdes 15,087 Kr. 25 Ø. af Afløsningssummen for Kirketienden samt Parcellen No. 107“. (Kirketienden — c. 147 Tdr. Korn + c. 43 Kr. — indbragte 1910 c. 1417 Kr. og afløstes 1911 med c. 33,000 Kr.). —

Kongen gjorde 1651 Niels Banners Bryllup med Anne Cathr. Schult fra Finstrup, og B. var ikke videre beskedden, idet han sendte Majestæten en Liste med Navnene paa c. 120 Adelsmænd, som han ønskede „indladett“ med deres Fruer og Jomfruer. Sin ene Søns Fødsel opnote-rede han med flg. Ord: „Anno 1656 den 7 Martij bleff min Søn Christian født paa Kiøbenhaffns Slot. Klocken wahr 11 formiddag. Gud lade ham opvoxte Gud till æhre och hans Forældere till trøst och glæde. Amen!“ B. havde oplevet store Familiesorger: hans ældste Søster var 1637 rømt ud af Landet med Præsten i S. Næraa, og hans Søster Dorthe blev „indmuret“ som besvangret og døde i Barnsnød. Hans egen Ulykke var hans Handelsmani: han handlede og handlede, indtil han endte med fallit Bo ved sin Død 1670. Han indkjøbte til Rødkilde Budslund Skovhave af Chr. Ibsen i Ulbølle og 1664 Engbund og Pløjeland i Ouremae af Hans Nielsen Bryde smsteds og afkjøbte 1664 Niels Krabbes Enke paa Nakkebølle 2 Bøndergaard i Ulbølle og Kronens Gods smsteds, samt Ulbølle Kongetiende (mod aarlig Afgift til Odense Hospital, som havde faaet den 1572), — 1665 Rigsraad Otto Krag til Voldborg noget Gods i Vskj. og Ulbølle, — og 1669 Raadmand og Vinhandler Johan Lehn sen. i Kjøbenhavn en Gaard i Ulbølle og Andre Lindevads Mølle og

en Del Gods i Hundstrup, Pejrup og Grønderup. Men allerede 1667 maatte han sælge Rødkilde, Lejholm (Pilegaard) og den 1665 afbrændte Lindevads Mølle til en af sine Kreditorer, den tyske Handelsmand Simon Foch i Hamborg, som lod alt forfalde paa Rødkilde, gik fallit 1672 og maatte overlade Lejholm til Kronen for Skatterestancer. (Ryttergods indtil 1717).*) Baade Niels Banner og hans Sønner Christian og Frederik vare „strengere Herrer“, hvorfor de formentes at gaa igjen efter Døden, og der er Sansynlighed for, at det er dem, et af Rasmussen-Søkilde optegnet Sagn sigter til, da Datteren og Søsteren Sophie Amilie var gift med Bendix v. d. Kuhla paa Løjtved. „I et Hus i Hundstrup levede for mange Aar siden en gammel Kone, „Økonen“. En Morgen, hun skulde bage, var hun kommen noget tidligt op, og, da hun ikke havde noget Uhr, gik hun udenfor for at spørge Veffarende, hvad Tid paa Natten det var; thi hun hørte just en Vogn komme omme bag Kirken. Som hun skjønnede i Mørket, at Vognen var hende nær nok, sagde hun: „Hør, I Godtfolk! . . .“. Mere fik hun ikke sagt, for saa fik hun at se, at det var en Rustvogn med fire gloende Heste for; — der kørte nemlig en saadan Vogn fra Rødkilde til Løjtved om Natten.**)

*) Lej- el. Legeholm el. Pilegaard, tidl. en adelig Sædegaard, har efter 1717 være ejet af Herredsskriver Niels Krogstrup, Enkehertuginde Dorothea Christiane (Svigermoder til Grev Ditlev Rantzau paa Brahetrolleborg; udlejede til Kammerjunkeren Schleppegrel), Præsteenken Anne Kathr. Mule f. Dorcheus, hendes Søn (Præst i N. Broby) og hendes Dattersøn Michael Andersen Pilegaard, Kmhr. F. C. Skeel til Mullerup og Enken, Agent Jørgen Ploug i Faaborg og Svigersøn Kmraad Sparrowohn, Forpagter paa Holstenshus Lemming, Møller Feldthusen i Lindevads Mølle, Lange og H. Madsen.

**) Jvfr. Sagnet om den strenge Otto Banner til Voergaard et Aarh. tidligere og hans onde Frue Ingeborg: han kjører i Helvede i en Kareth med 6 sorte Heste for, hvad hans Kusk havde seet under et Besøg hos ham, og hun farer afsted mellem sine Gaarde Voergaard og Bangsbo, saa Ilden gnistrer.

tælles videre, at ved Udskiftningen, da Pæle nedrammedes til Skjel, flyttede hun disse om Natten, hvorved hun tilvendte sig et Par Skjepper Jord fra Naboen, og for den Streg maatte hun gaa igen og slaa Pæle ned om Natten med sin Hovedpande“. —

Simon Foch (gift med Malene Karsen) sagsøgte 1671 for en Restance til Faaborg Skole for 4 Aar (3 Ørtuger Byg — à 12 Skj. — aarligt af de under Rødkilde henlagte Gaarde i „Ulmeoure“), at betale inden 15 Dage (— nu: „14 Dage“, skjøndt vi sige: „idag 8 Dage“). Ved hans Konkurs Aaret efter udlagdes Rødkilde for 23,794 Rdl. til Simon Motzfeld og den adlede Generalfiskal (o. Regeringens Sagfører ved Statsforbrydelser) Christen Petersen, hvilken Sidste pantsatte til Kjøbmand i Kjbhvn. Peder Motzfeld (Griffenfelds Morfader) og fallerede 1675; — tredje Fallent i Løbet af et Femaar! — Herremændenes almindelige Skjæbne i den Tid! — og for Bønderne vare Tiderne lige saa trykkende som for dem. 1682 indkaldtes alle Rødkildes Tjenere under Brahetrolleborg Birk; de tilstode deres Restancer, men kunde ikke udrede Betalingen for den store Misvæxts og Skats Skyld; de forventede, at deres salige Husbonds Arvinger (— Christen Pedersen var død 1681 —) det dem efterlod; — dersom en Del af os skal blive ved Gaarden og ej kan faa nogen Hjælp til Sæde- og Brødkorn, saa kan vi aldrig yde til Konge og Husbonde; tilmed er vores Kræ og Bæster næstendels døde af Hunger formedelst Foderets Skyld, som forleden Aar næsten blev forraadnet“. — I Anledning af Generalfiskalens Fallit afholdtes 1675 en Synsforretning paa Rødkilde, der klart viser Gaardens elendige Tilstand som Følge af Vanrøgt. Laase for flere Døre paa Hovedbygningen og andensteds, Laager og Luger, Kramper og Hasper fattedes; Ovnen (i et lille Hus)

„stod i Frygt og Fare, ubrugelig;“ Kjøkkenskorstenen „revnet“; den nordre Gavl i Øxneladen (mod Øst) „aldeles brøstfædig“, fattes baade Støjer, Vænder og Ler, tildels Tag;“ „ingen Bund i Krybberne“; i Tærskeladen (mod Syd) „flere Vægge ude“, „behøver 3 Traver Langhalm“, ligesom Staldhuset 1¹/₂; heri „ingen lukte Spilto-ge, tilmed er det gammelt og forfaldent, fast ubrugeligt“; i Fæhuset (lille, mod Vest) „4 Baase ganske afbrudte og 11 forfaldne og due intet“. Gaardens Inventarium var meget lidt og meget tarveligt, næsten Alt gammelt: 1 gl. Sengested med Hummel (Humble), 1 Egeskab med 4 Laase, 1 rødt Fyrreskab med Laas, 1 udtrukken Egeskive (Bord) og 3 Egebænke, 1 gl. broget Bænkedyne, 3 gl. Stole med Guldlæder, 1 gl. Sengested af Eg og 1 af Fyr, 2 gl. Fyrrebænke, 1 stor Jernvindovn uden Fod, 1 Bilæggerovn, 1 gl. ubrugelig Melbing (Kasse), 3 gl. ubrugelige Sold, 1 gl. ubrugelig Tønde, 1 gl. Kærne, 1 gl. Mælkebøtte, 2 gl. Flødebøtter, 1 gl. ubrugelig Fiskeruse, 1 Bradspyd, 1 gl. Dejntrug („Forpagteren Hans Iversen forklarede, at deraf var gjort en Gaasebænk under Trappen“), 4 gl. Rytterpistoler, adskillige Par Hylstre, 2 Fyrtøjer, 4 Karabiner, 2 gl. Kaarder, 1 gl. Gehæng, 1 gl. Klædeskappe „skaaren i Stykker til Dræt under Rytterkjolerne“, 2 Seler og 2 Par Støvler under Reparation. „4 Par Læderbuxer fandtes ikke, men Hans Iversen foregav, at Rytterne havde Lov af Generalfiskalen at gaa med dem hver Dag“. En af Kongen nedsat Kommission i Boet erklærede 1683, at, efterat alle Omkostninger vare afholdte, var der aldeles Intet tilovers trods Kronens Afkald paa en Del af sit Krav. Holmens Kirke i Kjbhvn. fik 2 Gaarde i V. Aaby samt et jordløst Hus i Betaling for en Fordring paa 500 Rdl. med 3 Aars Rente (90 Rdl.). En Gaard i Ulbølle udlagdes til Brygger Just Kønning i Kjbhvn., som atter solgte den 1688 til Rødkildes nye Ejer.—

Knud Krag (fra Egeskov?) købte Rødkilde 1688 af Kronen og istandsatte og beboede Gaarden (Fadder hos Præsten No. 9 1696). 1690 gav han Skjøde paa en Gaard i Vskj. med $3\frac{7}{8}$ Tdr. nyt Hartkorn til Fru v. Gøtzens Søn og Efterfølger paa Holstenshus, Fyens Stiftsbefalingsmand Diderik Schult. *)

1695 og 98 udstedtes Forpagtningskontrakter mellem Krag og Bispesønnen, Niels Krabbe paa Nakkebølle's Svigersøn, Landkommissær i Fyen 1683—91, Etatsraad (1688) Johan Monrad, som c. 1706 drog til Skaane, hvor han — trængt af Kreditorer — døde efter 1715, 71 Aar gl. I sin Selvbiografi (udg. 1862 og 88) fortæller Monrad vidtløftigt og — trods sine 44 Aar — elskovsberuset hele sin Kærlighedshistorie med Mette Sophia Krabbe, som havde som Barn været bortlovet til Tage Thott, og som med Halvsøsteren Lisbet (g. m. Herluf Trolle til Snedinge) var Arving til Nakkebølle efter deres 1663 afdøde Fader og Mettes 1683 afdøde Moder Mette Rosenkrantz. „Der gick saa wijde Sagn af hindis Person och merites, och ald Kiøbenhafn talte om hinde som den extraordinaireste Jomfru, de wiste af at sige“, — og „wed dett da galante och lefwende swenske Hoff waar hun blant dem som een liden Princesse, waar ærett och kon-sidereret ofwer alle andre for sin modestie (Beskedenhed), retenue (Tilbageholdenhed), Dyd och esprit, foruden hun i alle Assembleer (Selskaber) parerede lige med de allerfornemmeste af alle deres Frøkener, waar dett

*) Da dennes Lig 7—1—1705 førtes fra St. Hans Kirke i Odense ud af Byen paa en med sort Baj overtrukken og med 6 Heste forspændt Ligvogn, var Byens Gader illuminerede, og alle dens Kirkeklokker ringede ifølge kgl. Tilladelse, og Ligfølget bestod det første Vejstykke til Finstrup af 20—22 Karosser med 2 á 6 Hestes forspand, 2 Majorer og en Løjtnant med den Afdødes Ridderorden, Kommandostav og Kaarde og en Hob Skoledrenge med florumvundne Voxlys.

französke Sprogh megett mechtig, hafde læst de skønneste Bøger, meget omgaaets de fornemmeste och spirituelleste (aandrigste) Folck wed det swenske Hof och selv eet Gemytt fuld af esprit och innocence (Aand og Naturlighed“. „Jeg (— ved et Besøg i hendes Moders Hus paa Lundegaard i Skaane 1681 —) remarquerede i ald hindis discours (Tale) dend Guds Frygt, dend Dyd, dend innocence, dend esprit och Høflighed, att jeg i Sandhed motte høre dett an med Forundring. Hindis Person och taille (Skabning) syntes mig dend alleravantagieuseste (fordelagtigste) af alle de, jeg hafde seet, hindis Maaneer att klæde sig paa saa rijg och saa well choiseret (valgt) att jeg havde well intet tencht at fundett saadan noget i disse Lande . . .“ „Jeg bad (— ved fjerde Besøg paa Lundegaard Maj 1682 —) dend gode Gud lenge der om hemmelig, om dett waar icke mueligt, hand wille være mig saa naadig och gifwe mig denne lille Jomfru Mette Sophia Krabbe, eftersom hand i sær for mig i alt hafde gjort saa store Ting for mig, som syntes hand hafde self lagt den Kierlighed i mit Hjerte, att jeg uden at reflektere paa hindis Extraction (Herkomst), Stand, Middell elskte intett andett end hindis Persoen allene, att jeg gierne gifwet alt dett bort for att være kon, hvor hun waar. Endelig effther alle mine Ansøgninger och Remonstrationer (Modforestillinger) blef hun well nogett beweget till att hafwe Wenskab for mig effter dend tendresse (Ømhed) och Redderlighed, hun fant hoss mig; men Gud self og Gud allene, som hun i alle sine Bønner och i hwem der ansøgte hende, hafde plattud gifwett ald sin Willie i Hænde och wille self ingen Willie hafwe, uden hvor Gud self wente hindiss Hierte der hen, att wij blev forlofwett d. 9. Juni Ao. 1682 i dett grønne Lysthuuss i den deilige Lundegordsz Hafwe, ofwerwærende Gud self

och hans hellige Engle och ellers ingen Mennisker uden Jomfru Helle Lyche, een Fredag Eftermiddag, som waar min Fastedag, Klocken mellem 3 och 4“ (— Samme Dag fik Monrad Adelspatent ifølge adelig Afstamning —). „Till Trolowelsen sang alle smaa Fugle i Hawen waar, och Bogfinchen war deriss Capelmester, och alle Blomsterne och Træerne tracterede oss med deris Lugt och fraischeur (Forfriskelse). Gud selff lagde, som i første Paradis, Haanden paa och læste Wellsignalssen . . .“.

„ . . . jeg drog strax bort (fra „Lowitzmose“ i Efteraaret), och min lille Mette Sophia fullte siden efter, ankom til Nachebølle d. 9. Nov. Ao. 1682 och samme Dag om Effermiddagen effter tre Slett i Ostruppe (Aastrup) Kirche gick til Guds Bord och der paa staaende Foed for Alteret blefwe wiede (ifølge Kongebrev af 21.—10.—82), som mand tillforn ringt Klockerne och samlet Folckene, och dette waar woris Brøllopss Tijd paa Nachebølle; glem aldrig. Alle waar blefwen wore Forfølgere, reiste ofwer (til Skaane) for at afwende den s. Moders Hierte fra denne sin Daatter . . ., men hun sagde altid, naar hindis M. S. waar fornøiet, saa waar det noch . . .“.

Ved Auktion i Odense 1706 fik Mette Sophies Søstersøn Etatsraad Børge Herlufsen Trolle (gift med Charl. Amalie Rosenkranz) Hammerslag paa sit Bud 18,746 Rdl. (80¹/₂ pr. Tdr. H.) for Rødkilde (42 Td. H.) med Gods (190⁷/₈ Td. H.) Han, som ogsaa ejede Lungholm paa Lolland og Lykkesholm, boede fra 1701 paa Nakkebølle, som han blev Eneejer af 1706 ved ogsaa at faa Mosterens Part. Rødkilde, hvis Bortforpagtning var udløben 1.—5.—1706, blev Niels Andersen Basse Forpagter af, — en fattig Underofficers Søn, som, efter at have været Forpagter paa Bejerholm, Hvidkilde og fl. St., svang sig op til at kunne kjøbe Herregaarden Hindsgavl 1745, foruden

Løvenholm ved Randers 1753—62 og døde 1773 som Kammerraad, gift med Præsten No. 10's Søster, en Provsteenke (1747). Forpagtningsafgiften af Rødkilde steg 1721 ved de 3 Ouregaardes Nedlægning fra 6—700 Rdl. til 1700, — uden at det hjalp Børge Trolle i hans Pengenød; — han stævnedes aarligt for ubetalt Skyld og gjorde Opbud 1730, — fjerde Fallent af Rødkildes Ejere! „Han blev ruineret ved at ville gribe altfor vidt om sig, med adskillige nye Indretninger, saa at Godset kom til Konkurs, og han maatte ende sine Dage 1739 i Antwerpen“ (D. Atlas III), — efterladende 7 moderløse, umyndige Børn i Danmark. Som Patron for Herlufsholms Skole var han 1726 dømt for slet Bestyrelse til at fratræde og betale stor Skadeserstatning; dertil kom mange og store private Fordringer, og, da der lagdes Beslag paa hans Bo og Ejendom, flygtede han ud af Landet og lod alt herhjemme i Stikken. Rødkilde og Nakkebølle Hovedgaarde med Bøndergods kjøbtes paa Auktion 9.—10.—1732 for 35,000 Rdl. (— vel $\frac{1}{3}$ af nuværende Kronemønt —) af Johan Lehn til Hvidkilde, Lehnskov og Nielstrup, Søn af den rige københavnske Vinhandler Abraham Lehn sen. til Hvidkilde og Broder til Abraham Lehn jun. i Tordenskjolds Dødshistorie, — adlet 1731 og død 1760 efterat at have opført Hvidkildes Hovedbygning 1741. Den aarlige Landgilde af begge Gaarde med c. 97 Tdr. H. og c. 383 Tdr. H. Bøndergods var 344 Tdr. Korn, 7 Lam, 65 Gæs, 23 Høns, 100 Æg, $8\frac{1}{2}$ Td. Smør og 1 Otting Aal, samt i Penge 184 Rdl. Medens Lehn ejede de to Gaarde og søgte at afvæbne Uvæsenet med Smugleri, blev Husm. Hans Alsing i Gundestrup grebet 1735 i at indsmugle Tobak fra Als og svor i sin Vrede, da han ikke kunde betale Bøden og derfor blev sat ud af Huset, at „Djævelen skulde flyve i Luften med Rødkilde

og Nakkebølle“, for hvilken Undsigelse han blev dømt til Bremerholm paa Livstid. Rødkilde Hovedbygning bestod da af et trefløjet Bindingsværkshus, adskilt ved Grave fra Borggaarden. Til Gaarden hørte fra gammel Tid 3 tiendefrie Løkker (Vester- og Skadekildsløkke, samt Boelshauge) og 5 tiendepdende (Mølle-, Trolde-, og Majløkke, Lundene, udvidede med Olme Oure Tofter, og Krogene, Rytterkobler i gammel Tid). Om nogle tiendefrie af disse Lodder havde Lehn Twist med Niels Krag paa Egeskov, der som Ejer af Ulbølle Konge- og Kirketiender tog sin Part af Afgrøden 1735. Rødkilde solgte Lehn 1736 til sin Forvalter Jens Lange (— hvorom længere hen! —) og Nakkebølle 1740 til Oberstløjtnant Joh. Fr. de Cicignon († 1764), af hvis to Døtre Cathr. Elisabeth blev gift med Gehejmeraad Skeel paa Mullerup (se længere frem!) og Søsteren med den rige Poul Abraham Lehn paa Hvidkilde († 1804), Johan Lehns Brodersøn (Portræter i „Danske Herregaarde“ H. 42, 1920). Gehejmeraadinde Skeel afhændede 1798 Pilegaard til Agent Ploug i Faaborg og 1800 „Avlsgaarden“ Bejerholm til Amtmand Schumacher, og ved hendes Død solgtes Nakkebølle 1815 til Propr. Wamberg paa Løjtved (Nakkebølle med Billeder i „Illustr. Tid.“ 1910—11. Jvfr. Rs. Søkildes „Holstenshus og Nakkebølle“ 1875—78).

No. 9 Christopher Wielandt 1681—1729.

Faderen var Kongens Skomager Jochum (Joachim) W. † 1681, som sammen med 3 andre Værkfæller fik 1650 Bevilling af Christian IV til at „brænde“ Korduan (et Slags fint Læder), og som formenes at være udvandret fra Villands (!) Herred i Skaane før Afstaaelsen 1658 (en

Borgmester Wielandt i Malmø blev henrettet paa Byens Torv for sin Troskab mod den danske Konge —) eller at nedstamme fra Gaarden Villand i Hallingdal ved Elven Urunda, en højtliggende Bondegaard (med Thingstuen), som gjennem Aarhundreder ejedes af en Slægt, som tog Navn efter Gaarden og var berømt — eller berygtet — for mange Slagsmaal og Kæmpekræfter, hvorom endnu leve Sagn i Bygden. Forøvrigt træffes Navnet ogsaa i Tydskland, baaret af Digteren, Præstesønnen Christopher (!) Wieland, f. 1733 i Würtenberg, † 1813. — Vor Christopher var født i Kjøbenhavn 1646 (— efter Embedsprotokol; 1647 efter Wiberg —), Stud. 68, kaldet 19.— 2.— 81 til Præst i Vskj.-Ulb. ordin. 13.—4.—8), Magister 1700, Provst 1713, død 14.—12.—29, 82-83 Aar gl. (maaske næstældst af alle Stedets Præster), begr. 21.—12. Hans Hustru Pernille Jakobsdatter var Provstedatter fra Horne, 20-21-aarig ved Giftermaalet 1682, begr. 16.—1.—1721, 59½ Aar gl., i Vskj. Kirke i en Egekiste, „hvoraf efter Forordning blev det foresatte betalt“; — samme Aar blev Paabudet fra 1718 om Egekisters 2 Rd.s Akcise paa Landet hævet, men 1766 kom Forbud mod Egeligkister, — ubelejligt for de 22 Familier i Ærøskøbing, der havde 28 staaende færdige. — „Egekiste“, „Bøjekiste“ ell. „Fyrkiste“ noteres altid i Kirkebogen omkring 1720.

W., som selv skrev sit Navn snart med, snart uden t, havde 9 Børn, hvoraf de fleste havde to Fornavne, — en nyere Navneskik; thi tidligere brugtes i alle Stænder kun ét Fornavn; — selve Kongen, Christian IV, var den Første, der efter Udlandets Exempel gav sine mange uægte Børn to Navne; kun et Par Tvillinger maatte nøjes med ét hver; — i de fjorten Aar 1670—83 døbt af Ribes faste Befolkning kun 18 Pigebørn med Dobbeltnavne, og kun en eneste Dreng (— efter Troels-Lund).

W.'s Børn vare: 1) Marie Christina f. 1683; 2) Anna Lisabeth f. 85, † 1712, g. 1704 med Præsten Knud Werchmeister i Vejlbj paa Fyn † 29; 6 B.; 3) Jacob Ludvig f. 86, Student og Degn i Espe-Vantinge 1736, † 39; 4) Joachim f. 88, † 1766, Præst i Fjeldsted i Fyen 1716, g. I med Svogeren Werchmeisters Søsterdatter og II med Svogeren v. Havens Søster; 6 B.; 5) Barbara Cathrine f. 90, † 1732, g. 1716 med Præsten Windkilde i Lyngge paa Sjælland † 1760; 9 B.; 6) Christian f. 93., død som ung; 7) Elsebeth Cathrine f. 94, viet 1727 ved Kongebrev af sin Broder Joachim til Kornet (Fændrik ved Rytteriet) Johan Hieronymus Friedrichsen (Ryttere laa da indkvarterede hos Sognets Bønder); 8) Birgete Marie f. 96; 9) Maren f. 97 † 1774, g. 1725 med Faderens Eltermand. Jakob Ludvig i Espe var søgt vidtom som „klog Degn“ til at kurere Folk og Fæ, fortolke Loven m. M.; igjennem hans mandlige Efterkommere, hvoraf nogle skrev sig Vilandt ell. Vielandt, blev Efternavnet baaret vidt ud i Verden: til Antwerpen og Berlin, Amerika og China, — og langt ned i Tiden, indtil vore Dage; — hans Sønesøns Søn var en i sin Tid bekendt patriotisk Sønderjyde, Møller Vielandt i Gram, Hans Krügers Ven; af dennes Sønner var en Kejser Vilhelm II's Hofingeniør, en anden Fyrmester ved Skjoldenæs Fyr til 1889, en tredje Læge i Ribe; og blandt hans Sønesønner er Dampskibsfører Ejnar Vielandt, Udgiver 1911 af det her benyttede „Register over Slægten Vielandt“. — Blandt Fadderne ved ovennævnte Provstebørns Daab vare Adelsmændene Knud Krag paa Rødkilde og Axel Juel fra Højrupgaard (?); — Provstens egen Slægt i Kjbhvn. var kun repræsenteret 1685 af Peter og Samuel Vielandt (— ialtfald den Første hans Broder); — derimod hans Hustrus af mange, rundt om i Fyen bo-

satte Medlemmer; hun havde nær- og fjerntbeslægtede Frænder i mindst 15 fynske Præstegaarde (i Faaborg, Odense, Assens, Nr. Broby, V. Aaby, Ollerup o. s. v.) og blandt bekendte Læger, Lærere, Borgmestre og Købmænd i Faaborg og Odense; hendes Moder var odenseansk Professordatter og Biskop Hans Mikkelsens Plejedatter, og hendes ældre Søster Karen var gift med Borgmester Peder Blanckenborg i Odense (utvivlsomt den „Peder Knudsen Bl.“, som var Søn af Borger i Odense Knud Bl. og 1670 fik som Ridefoged paa Hvedholm Benderslev Kongetiende efter sin Broder Baltzer). Den Slægtning af Provstinden, der vides Mest om, er hendes Moders Stedsøster i Faaborg, den bestemte og mandhaftige „Madame“ „Karen Borgmesters“, som sikkert tidt har været i Vskj. Præstegaard, og som i sin Enkestand fortsatte Mandens Handel med Dygtighed og stadigt havde Mellemværende med Provsten, idet hun købte hans Korn og solgte ham Kolonialvarer; — „min højtærede Søster Mad. Karen Achthonia sal. Jakob Jørgensens“ kalder han hende ifølge Tidens udvidede Brug af Søsternavnet. Da under Svenskekrigen hendes Fader, Provst Achthon i Nr. Broby*) havde givet sin Avlskarl, der mest af Ondskab havde med sin Le hugget Hovedet af alle Præstens Ænder, da han slog Græs i Engen, et Livfuld Hug og derefter jaget ham paa Porten, hævnedes denne sig med at gaa i svensk Tjeneste og give Svenskerne Anvisning paa Præstegaarden til grundig Udplyndring. Provstinden med Børnene maatte søge Tilflugt i Kjælderen; Karlen fik Øje paa dem, greb fat paa den lille Karen og truede

*) „Achton“ s. Sognavnet Jordløse oversat paa Græsk, rigtignok efter samme forkerte Afledning som, da Brevet til Pastor Barfoed i det Sogn, † 1845, adresseredes: „Til Præsten uden Strømper i Byen uden Jord“.

med at ville gjøre hende Ondt; men hendes Fader „traktes“ saa længe med Karlen om hende, at denne maatte slippe. Datteren beholdt dog Men deraf: „hun følte det endda“, sagde hun som gammel Kone. Som voxen blev hun gift med Borgmester i Faaborg Jørgen Pedersen (hvis ojemalede Billede i Kirken) og efter dennes Død 1675 med Borgmester Jakob Jørgensen, der var kommen til Byen „som fattig Gesel, uden at have Klæder paa Kroppen“, men hvem hun bragte en anseelig Formue, saa at han 1696—98 kunde stifte Faaborg Hospital for 8 Borgerenker eller andre Fattige (— en 1836 ombygget, uanseelig Bindingsværksbygning i Ringmuren om det gamle Kloster). Ved Slægtskabsforbindelse med Præstekonon og 4 Raadmænd i Byen dannedes om Borgmesterfamilien et mægtigt Parti, „Svogerskabet“, „der med mønsterværdig Endrægtighed fremmede egne Interesser og ubarmhertigt søgte at knuse al Modstand;“ — saaledes 1680, da Magistrat og Borgerskab indgav et ydmygt Bønskrift om Skatternes ligeligere Fordeling, og det fornærmede „Svogerskab“ derfor sagsøgte Borgerne, — hvad dog endte med Forlig. Sagnet fortæller om Karen Borgmesters, at, da der gik Ild i hendes Hus paa Vester-gade, samlede hun sit værdifulde Sølvtoj, og, formenende i sin Forfjamsning, at hun havde det i sit Forklæde, ilede ud af det brændende Hus, men fandt, at Forklædet indeholdt — Tørv! Sønnen Jørgen Jakobsen blev ogsaa Borgmester i Faaborg. (S. Jørgensen: „Efterretn. om Faaborg“ 1816?). —

I Fyens Landsarkiv opbevares nu en *Protokol*, som 1665—68 har været Kopibog for den førnævnte Generalfiskal Chr. Pedersen paa Rødkilde til Indførsel (— med lange, kunstfærdige Sving ved Initialerne —) af kgl. Befalinger; men som efter hans grundige Fallit paa en eller

anden Maade er havnet i Præstegaarden og dér benyttet af Præsterne No. 9 og 10 til Optegnelser om Præstegaarden og dens Drift med dertil hørende Regnskaber og Akkorder, samt om private Forhold 1681—1734. Af de sidste Meddelelser, som give et lille Indblik i Provstens Personlighed, hans Børns Opdragelse og hans Familie-kreds, kan skjønnes, at W. har været en god Økonom, med Orden i sine Sager, forsigtig og nøjeregnende med sine Penge. „1721 $\frac{16}{10}$ fik min Søn Joakim 2 unge Køer, som i hans Arvedlod efter hans sal. Moder († 16.—1.—21) skal afkortes, og vare de bedste, her vare, à 5 Rdl. 2 M.“; „16.—5.—1722 laante han 20 Sletdaler, som han lovede at betale igjen til Mikkelsdag, men kan afkortes i hans Arvepart“. — W. holdt „Præceptorer“ (Huslærere) til sine Børns, særligt Sønnernes, Undervisning (Løn: 20—28 Sletdaler aarligt). Heri deltog Svogeren, Borgmester i Odense P. Blanckenborgs Søn Jakob i $4\frac{1}{2}$ Aar 1692—7; Svogeren havde „lovat at fornøje for Sønnens Kost, Seng, Klædetvæt, Ild, Lys og behørigt Tilsyn og Røgt, men betalte intet“. „14.—12.—1694 vilde Søster (o. Svigerinde) Karen endeligt beholde min Datter Anna Elisabeth (da 9—10 Aar) hos sig, hvor hun forblev til Mortensdag 1695 o. 11 Maaneder“ — og — „1695 kom Marie Christine (da 12 Aar) ud til Odense at gaa i Syskole, og er 10 Uger forskrevne Tid mine 2de Børn har været i Svogers Hus afkorter jeg efter advenant (o. forholdsvi) ligesom han for sit Barn betaler“. Da W.'s to ældste Sønner (17 og 15 Aar gl.) 1703 kom i Onklens Hus for at gaa i Odense Gymnasium til deres Dimission St. Hans 1705 og imidlertid nød dér Kost, Kammer og Seng, hvortil W. selv „skaffede Lagener, Puder og Overdyne“, „skulde for dem i lige Maade ske tilbørlig Afkortning“. Af det Foreg. og Efterflg. synes at fremgaa,

at der har været Smalhans hos Borgmesterens. „27.—7. —1704 laante jeg Søster Karen Blankenborg paa en Sølvskaal og 2 Sølvfade 50 Rixd. Kroner imod tilbørlig Rente efter hendes derpaa givne Seddel“; — „i Oktober endnu 60 Rixd. paa hendes Guldarmaand, hun derimod forsegleet leverede mig, imod tilbørlig Rente“; — „5.—2.—1706, bekom min Søster 50 Rixd., . . . (?) blev i en liden Læderpung forsegleet leveret mig, paa $\frac{1}{2}$ Aar, imod tilbørlig Rente, enten det er for hende selv eller anden, ved jeg ikke;“ — „1706 Okt. er forskr. Penge af Søster betalt mod Pantens Aflevering“. — W.'s Broder Peter var privil. islandsk Kjøbmand i Kjbhvn. og døde 1702. Efter hans Enke Margrethe f. Dobbelsstein (Daabelsten, Dabelsteen)'s indstændige Begjæring tog W. 1703 hendes to ældste Sønner Joakim (Jokum) f. 1690 og Thomas i sit Hus „at lade informere“, imod hendes Løfte at betale 30 Dl. aarligt til Læreren, hvorved W. nødtes til for deres Skyld at beholde Præceptoren Rasmus Winther (Søn af Præsten i Føns og Karen Knudsdatter Blanckenborg fra Odense, theol. Kand. 1697, Rektor i Faaborg 1705, Præst i Ørbæk 1710) længere end nødvendigt til hans egne Børn, fæste en Tjenestepige til, volde sin Hustru og hjemmeværende Datter Anne Elisabeth mere Besvær og selv afse en Del af sin Tid til at undervise dem i Tydsk, Fransk, Regning og Skrivning, „ligesom han havde gjort med sine egne Børn“. Men, „da min Broderkone blev vred paa mig, fordi jeg protesterede mod, at hun havde solgt sin Gaard og ulovligt skaltet og valtet til Skade for sine Børn“, tog hun allerede Maj 1704 sine Sønner hjem til sig, uden at betale for dem, hvorfor W. fandt, „at han havde været som et Lys til at tjene Andre, men fortære sig selv“. Til Rivningen bidrog ogsaa Tanttens „usømmelige Forhold“ til Marie Christine, der i $8\frac{1}{2}$

Aar (fra sit 14de!) havde „forestaaet Huset“ i Kjbhvn. og „ikke længere kunde holde det ud“, hvorfor hun rejste hjem April 1704. 21.—6.—1704 kom dog W.'s Broderkone med sine Børn til Vskj. til Anne Elisabeths Bryllup „og gav da min Kone en Sølvkande paa 23 Lod: det var Betalingen for hendes 2 Sønners Ophold her et helt Aar“. Da Enken døde 1711 af Pesten i Kjbhvn. (— hvor den i $\frac{1}{2}$ Aar bortrev 23,000 Mennesker, $\frac{1}{3}$ af Byens Befolkning —) med sine to mindste Børn, skrev W., at „det Foreg. maatte være ganske dødt“, og slog en Streg over det i Protokollen Nedskrevne. —

At W. kunde være villig under Andres Uvilje, viser Følgende. „1720 Mariæ Bebudelsdag blev et Barn døbt i Ulbølle, som paa hedensk Vis var gaaet hen uden Daab og Christendom paa 4de Aar. Et Quindemenneske Anne Hansdatter, som 13 Aar havde tjent i Faaborg, havde ladet sig forlede uden Pas og Bevis at gaa med en Skalk, som gjorde hende vis paa at ville ægte hende, enddog han havde baade Kone og Børn paa Langeland, med hvilken hun havde løbet omkring og avlet i Hoer 2de Børn; det ældste var udøbt, det andet døbt i Randers, hvorom Hr. Biskop Lodbjerg gjorde sig megen Umage for at faa vort Kundskab; der dette var erholdet, blev Quinden til-ladt at afsone sin Synd i Faaborg, og med det udøbte Barn blev det saa anordnet af Biskoppen, at det skulde lidet undervises og da døbes, hvilket ogsaa skete; men, som Præsten i Aaby, i hvis Menighed Moderen med Bar-net opholdt sig hos hendes Forældre, ikke vilde døbe det, forrettede jeg det i Ulbølle Kirke i mange fornemme og adelige Folks Overværelse, hvor da af Pejrup var beskikket nogle Folk til Vidner; faa Dage derefter løb den slemme Taske bort igen med det slemme Menneske og tog begge Børn med. Saa bliver Skarn Skarn, i hvad

der betroes Dem. Af Hr. Biskoppen blev det anordnet over det hele Stift, at de onde Mennesker skulde angribes, hvor de kunde træffes“. —

W., „en udmærket dygtig, beskeden og forsigtig Mand“, var desuden lærd, stadigt studerende, med en stor *Bogsamling*: i Svigersønnens (No. 10) rimeligvis arvede Bibliothek fandtes „sl. Provst Wielands Manuskript over Apokalypsen (Joh. Aab.), 2de Vol. (Bind)“, solgt underhaanden for 35 Rdl.; — hele v. Havens efterladte *Bogsamling* solgtes ved Auktion i Odense for godt 125 Rdl., skjøndt kun vurderet til 74 Rdl. Samlingen var sandsynligvis tilvejebragt af Provsten ved Hjælp af Brodersønnen i Kjbhvn. Joakim Wieland, som i sin Barndom havde været undervist i Vskj. af Provsten, og som (Student 1707) blev privil. Bogtrykker og -handler 1719 (foruden Forfatter og Poet og 1726 Justitssekretær i Højesteret, Kancelliraad, † 1730) og vides oftere at have modtaget Pengeforsendelser fra Onklen (f. Ex. 1716—17: 22 + 17^{1/2} Rdl.). Dog var der ogsaa, mindst fra 1671, aarligt Bog salg i St. Knuds Kirke i Odense ved Bogførere fra Kjbhvn. (Den første faste Boglade i Odense 1680 bestod kun et Par Aar). Da Brodersønnen tillige var kgl. privil. Avisudgiver, er det tænkeligt, at hans danske *Avis* (fra 1719 — senere „Berlingske Tid.“, hvoraf 1806 udsendtes 3159 Ex., hvoraf kun 1 til Faaborg) ogsaa er naaet til Vskj. Præstegaard; — tidligere maaske andre Aviser, — især da Postvæsenet forbedredes 1694 og 1711 med Postrute fra Nyborg til Svendborg. 1666 udgik Anders Bordings første danske, maanedlige 4 Siders Avis (paa Rim!) og 1673 den første ugentlige; — naar Biskoppen i Odense 1657 betalte „for Aviser“, maa det have været tyske, som vare af flere Aars ældre Datum end de danske. Fyenske Aviser udkom først længe efter W.'s Tid: c. 1740—7

’Ugentlige Provincial Notifikations Liste“, 1747 „Landløheren“, 1772 „Kgl. priv. Adresse-Contoirs Efterretninger“ (53 aarlige Nrr. à 8 Sider, i Lommeformat, senere kaldet „Fyens Stiftstidende“) og 1780—1868 „Fyens Avis“. Svendborg fik sin egen Avis med „Amstidenden“ 1842. —

I *Præstegaarden* ombyggede W. Stuehuset c. 1682 (— 24 Fag med 11 Alens Dybde og af svært, c. 7—8 Tommers fuldkantet Eg —) og det vestre Udhus 1697, samt søndre Længe med Port. Avlen havde han — ligesom Formanden — bortforpagtet. Til Gaarden hørte c. 150 Jordstrimler i Nørre-, Sønder-, Øst- og Vestmarken; saa vidt spredte laa da Gaardenes Lodder. Exempelvis kan nævnes, at Ulbølle Nørremark indeholdt 1682 — foruden 23 aarligt indhegnede Tofter — 34 Jordstykker, hvoraf Kalmose havde 88 Agre, Espebjerg 69, Allebjerg 58, Jern Widsagre 54, Huck 51, Gartvedsagre 47, Stacket Toffte 45, Røyle 43, Bannebjerg 40 og Resten 8 à 37. Hver Bonde fik sin Mark udvist efter sit Steds Størrelse: et helt Bol fik en 8 Skar bred Ager, $\frac{1}{2}$ Bol en 4 bred; Side om Side laa smalle og brede Agre („Aaser“). Engstykkerne paa samme Maade: naar Græsset skulde slaaes, løb Mændene, medens Morgenduggen laa, „Skeninger“ op (aftraadte et Slags Grændseskjel mellem de forskellige Lodder), og dér blev det første Skar hugget. I Moser fik ligeledes hver Mand sit Stykke forholdsvist. Paa Fælleden vogtedes alle Byens Heste, Køer og Faar af Bøhyrden, som havde Embedsbolig. Til Bytyren var et Stykke Eng udlagt, „Bolengen“. Ad Driftsvejen drev Bøhyrden med sit Tudehorn Kvæget om Aftenen hjem til Bybrønden, hvor hver Gaard hentede den Del af Kvæget, som skulde i Hus om Natten, medens Resten igjen dreves ud paa Græsmarken. Paa Bystæv-

net aftaltes, hvad Dag Vaarsæden skulde saaes, Rugen høstes o. s. v. Kornjorden udenfor Tofterne var delt i 3 Vange og gjødedes sjældent oftere end hvert 6te, stundom hvert 9de Aar, og den udpinte Jord gav da ogsaa kun 3 à 4 Fold, sjældent 5 á 6. Jagten havde Kongen og Herremændene Eneret paa, og en Lov 1573 havde for Vildtets Skyld forbudt enhver Borger, Bonde og Præst at holde Hunde, hvis ene Forben ikke var afhugget over Knæet, hvorfor en tydsk Rejsende fortalte, at paa de danske Øer fattedes alle Hunde højre Forpote („Læmmelse“ kaldet.) —

Til *Kirkerne* skænkede W. en Sølv-Oblatæske, og til Embedet en Berettelsekalk med Disk i Læderfuttural. Æsken har til Inskription: Gud til Ære, V. Skierninge og Ulbølle Kirker til Tjenneste. Ao. 1698. Gifven af Mag. Christopher Wielandt, Sogne-Præst,“ — og nedenunder paa Latin: „bevidnes til Faderens Ære. J. W.“ (o. Joakim Wielandt); — paa Bunden er svagt ridset: „L. Crukow, 1746“ (o. Nr. 12). Paa Kalken staa indgraverede Bogstaverne P. J. S. og M. A. D., et efter Kjendere ikke adeligt, dobbelt Vaabenskjold med et Træ i det ene og en Fugl i det andet Felt, Aarstallet 1667 og: „Kjøbt og foræret til Tjenneste for V. Skierninge og Ulbølle Menigheder af Mag. Christopher Wielandt; bevidnes til Faderens Ære. J. W. Ao. 1738.“ —

Fra W.s Tid er den ældste eksisterende *Kirkebog* (1681 —1760), ført af ham med tydelig Skrift og tillige indeholdende fra en senere Præstehaand „Optegnelser om Sognepræster fra Reformationen til 1841“ (Nr. 1 mangler dog), „om Præstegaarden og om Kvægpesten.“ Da der allerede 1646 var udgaaet streng kgl. Befaling til Præsterne om at føre Bog over Fødte, Ægteviiede og Døde, hvis de ikke vilde afsættes, og, da det var indskærpet

paa Synoderne, maa der have været en Fortegnelse i eller uden Bogform før W.'s Tid, som er gaaet tabt. Fra W.'s Pen ere flg. to Kirkebogsnotitser: „Sept. 1707 døde Morten Mortensens Hustru i hendes Alders 32 Aar, som omkom i den ulykkelige Ildebrand, hvorved Gaarden brændte“, — og „12.—12.—1705 døde David Meisner i hans Alders 100 Aar.“*) I en Aarrække indtil 1863 døde i Vskj.-Ulb. 1 over 100 Aar gl., 8 mellem 90—99, 47 m. 80—89, 47 m. 70—79, 20 m. 60—69, 6 m. 50—59, 2 m. 40—49, 2 m. 30—39, 0 m. 10—29 og 6 under 10 Aar.

3.—10.—1687 var W. med ved Biskop Kingos Indvielse af Kapellet paa Valdemars Slot og som Provst indrettede han en liden Enkekasse for Præsteenker i Herredet**), samt førte Forsædet ved flere *Provsteretter*: 1713 ang. et Brev fra Præsten Hoff i Svanninge; 1717 vedk. Præsten paa Avernakø Wolfburgs Indstævning for en Vexel paa 1162 Rd. til Kapt. Flemming Ulfeldt til Raschenberg og s. A. vedk. en Attest i Striden mellem Sognepræsten og Kapellanen i Faaborg om Tjenesternes Deling og Oppebørslerne, samt s. A. (?) vedk. den for-drukne Degn Søren Brandenburg i Højrup-Gjæstelev, som indrømmede, „at han under Gudstjenesten var falden paa Gulvet til Forargelse og Latter i Kirken og nogle Gange var falden i Søvn under Prædiken og først vaagnet ved Tjenestens Ende“ (— han slap dog for Afsættelse ved Løfte om Forbedring og ved Embedets Patronesses Forbøn —); 1721 ang. Præsten Wolfburgs Desertion; — og 1725 ang. Spørgsmaalet, hvorledes Præsten Peder Mon-

*) 1698 døde en Kvinde i Kjøbenhavn næsten 123 Aar gl., 1772 den i Aarhus Domkirke begravede Nordmand Højbaadsmand Drackenbergs 146 Aar og 1847 Invalidsergeanten Albrecht i Odense 119 Aar gl.

**) 1722 fik Fyens Stift — sidst af alle Landets Stifter — enagl. funderet Enkekasse.

rad var „kommen til Kald og Brød“ paa Avernakø. Kun 2 af disse 6 Provsteretssager fra Provsteprotokollen i Landsarkivet refereres her vidtløftigt efter „Kirkehist. Saml. „III, 2 og 4 og IV, 1 og 4. — Den „brave og duelige“ „hæderlige og vellærde“ Præst i Svanninge Mathias Hoff havde, 28 Aar gl. uheldigvis ægtet sine to Formænds 44-aarige Enke Dorthé Christensdatter, der ikke var af god Slægt (D. af Herredsfoged Christen Nielsen i Heden), ej heller selv god og hæderlig i Henseende til Karakter og Levned. Præsten kom under Vejr med, at hun i hans Fraværelse bragte baade det Ene og det Andet hen i Byen til en Bonde, hun stod i utiladeligt Forhold til, — saaledes 1 Td. af hans Godtøl ved Juletid 1708. Da hun Juleaften gik ned i Kjældereren for at hente Øl til Folkenes Julegrød, kom hun og Manden, der havde opholdt sig i Spisestuen ved Siden af Ølkældereren, op at skændes; Folkene løb til ved Støjen og saa da, at hun havde revet Parykken af ham og kradsede ham i Ansigtet, medens hun brugte Mund, og at han holdt hende fast i Haaret. Dorthé og Sønnen skrev da en Klage til Biskoppen, vedlagt hendes Haarbaand med afrevne Haar og udtalende, at „Manden om Natten lod en Karl slaa Vagt ved hendes Seng, fordi han ikke kunde unde de Fattige, at hun gav dem Lidt.“ Provsten i N. Broby († Dec. 1712) sammen med to andre Præster overbragte Hr. Mathias en biskoppelig Paamindelse til at forlige sig med sin Hustru uden Rettergang, og Præsten lovede det med Haandslag, — men fortrød det og forlangte i en „Beskikkelse“ til Bispen, hvori han spottede over „Stueretten“, Sagen frem for den verdslige Ret med førte Thingsvidner. En Provsteret 1709 dømte Hoff til ved næste Landemode at tage „Beskikkelsen“ tilbage og betale Biskoppen om Forladelse, samt til at betale 30 Rdl.

i Bøde til fattige Enker og 8 Rdl. i Sagsomkostninger. Ved Ansøgning til Kongen fik Hoff en Kommission nedsat til at dømme i Sagen. Dorthe tog sine haarde Ord til Biskoppen om Manden tilbage, og de kjendtes magtesløse, og Sønnen Jacob Tage bad sin „hjertekjære“ Fader om Forladelse; Provsteretsdommen blev kendt „uefterrettelig og ugyltig.“ Biskoppen synes nu at have faaet Sagen paakjendt ved Højesteret, hvor den vist har faaet et for Hoff mindre heldigt Udfald; thi, da Biskoppen var død, skrev Hoff et uforskammet Brev til Enken med haarde Udfald mod den Afdøde. Enken lod ham stævne for Provsteret 18.—7.—1713 under Wielandts Forsæde i Vskj.-Vaabenhus. Hoff tilholdtes til at efterkomme Højesteretsdommen og til førstk. Landemode „afbede og give Bispens Enke tilbørlig Reparation“ og betale 8 Rdl. i Sagsomkostninger. Dorthe døde 2 Aar efter, og Hoff († 1720) giftede sig paany 1717 med sin Farbroders Datter, en brav og venlig Kvinde. —

Præstesønnen Morten Caspar Wolfburg, som ikke kunde gaa før sit fjerde Aar og blev strengt opdraget med 5 Timers Søvn, smal Kost og Hug for Vildskab og Spilopper, saa at han engang maatte under en Bartskaerers Haand i $\frac{1}{4}$ Aar, havde „store, ja de største Naturens Gaver“ hvad der viste sig tidligt; godt 9 Aar gl. blev han, undervist fra sit fjerde Aar af sin lærde og strenge Fader, Student og kunde da tale og skrive Latin og Græsk som sit Modersmaal; da Biskoppen kom paa Visitats og vilde overhøre Drengen hjemme, og denne begyndte at tale Græsk i forskellige Dialekter, sagde hans Fader til ham paa Latin: „ikke saa højtravende, min Søn, for at Biskoppen kan forstaa det!“ 13 $\frac{1}{2}$ Aar gl. blev han theol. Kandidat, — med anden Karakter til Faderens Ærgelse, — og 20 Aar gl. Magister, og sam-

tidigt var han en sikker Skytte, dristig Rytter og øvet Fægter. Han gik nu ud paa en Sørejse til Frankrig med 28 Skilling i Lommen, men kom hjem 1702 med „en Mademoiselle“ Massot, der havde Penge, som sin Forlovede. Hun tog Plads som Guvernante, bl. A. paa Sandholt, og hjalp ham, 26 Aar gl. til Avernakø Præstekald. Nu fremkom alvorlige Hindringer for deres ægteskabelige Forbindelse, idet hun var af en anden Religion, hvad han højligens forsikrede aldrig at have tænkt paa, og dernæst idet det opklaredes, at „Mamsellen“ var en Madame, der havde været ulykkeligt gift og var flygtet fra Manden, som fik hende opspurgt. Massot tænkte paa sine til Morten Casper udgivne Penge og forestillede ham med mange Bønner og grædende Taarer, at det var lige nødvendigt for dem begge at gifte sig. Imidlertid indledte Wolfburg gennem Mellemmænd, som hver skulde have flere 100 Rdl. for deres Bistand, Underhandlinger med en kjøbenhavnsk Urtekræmmeres Datter, nu en Hofglarmesters Enke, — „et godt Parti!“ Men, efter at de vare blevne gift, røbedes det, at W. var blevet bedraget, idet Enken havde forstukket en Del af sine Midler og bedste Gods, saa at W. kun blev Ejer af 1500 Sletdaler. Ved et Møde i Odense, hvor W. skulde betale Massot 700 Rdl., fik denne kun 300, imod at hun skulde arve efter ham. Dernæst maatte W. betale Mellehandlerne og bekoste en Del paa den forfaldne Avernakø Præstegaard, hvor den til Pragt og Vellevned vante Hustru sad fra Morgen til Aften i sin Lænestol, med opsat Haar og i stiveste Stads, uden at bestille Andet end kjede sig og skænde paa Manden og Folkene, og uden ringeste Begreb om Husholdning: W. maatte tage Kosten hos Forpagteren og ty til Sognefolkene, navnlig om Lørdagen, da han blev hos dem til Kirketid næste Dag. Massot kom til Avernakø og fik fast

Fod i Huset som Husholderske, smigrede for W. og fik en Obligation paa 900 Rdl. listet fra ham! Degnen var opsætsig overfor ham; men han havde ogsaa Venner paa og udenfor Øen, — maaske ogsaa hans Provst (Wielandt), hvem han i et Brev af 2.—1.—1720 fra „Aurnache“ tillægger „et trofast og ædelt Hjerter“: „Jeg ønsker ofver Eder og gandske, ædle Familie ald Guds Naade med dette nye og mange paafølgende Aaringer, forblifvende Ed. Velædle Velærv. ydmøge tjener og trofaste client“. 1712 havde han forladt sit Embede uden Tilladelse og begivet sig — af og til besøgende Avernakø gennem flere Aar — til Tydskland for at besøge en paabegyndt kritisk Udgave af det nye Testament paa Dansk, Tydsk, Fransk, Italiensk og Hollandsk med Forklaring til hvert Vers. Efter Hjemkomsten blev han, som havde „satirisk raat“ polemiseret i Stridsskrifter mod det pietistiske Missionskollegium, heftigt angrebet af næsten alle Kjøbenhavns Theologer i Anledning af et af ham udgivet lærd Lexikon til Ny Test. med „mange vildfarende Lærdomme“, hvad vistnok medførte, at han mistede sit Embede paa Avernakø, hvor en ny Præst blev kaldet 31.—3.—1721. Desuden blev han for sin Desertion og Unddragelse af Riget fra den ham betroede Menighed og Præsteembede indkaldt efter kgl. Ordre for en Provsteret 11.—6.—1721 under Wielandts Præsidium med Præsterne i V. Aaby og Espe som Bisiddere. „Thi stefnis I Mag. Martin Wolfburg og giver Eder her med fra Eders sidst iboende Sted Auernache Præstegaard, hvor I Eders virkelige Bopæl og sidste tilhold haffte og derfra er bortveget og bortreist og icke siden har ladet Eder finde eller indfinde igien, efter forelagde tid saavel som fra Landstthinget Sex ugers loulig kald og varsel for mig og mine Assessoriibus udj Wester-Scherning Kirckes vaabenhusz at møde

Onsdagen d. 11. Juni førstkommende imod beskyldning og Dom at lide, hvor da efter Sagens Leylighed, som Lou og Rett medfører, skal omgaaes. C. Wielandt.“ Wolfburg mødte personligt, protesterede mod Rettens Competence, paaberaabte sig, at en anden Mand allerede var kaldet til Præst i hans Sted og han altsaa entlediget, og „renoncerede frivilligen af ganske Hjerterald den adgang, som hand forhen haver haft til Auernache Kalds tjeneste og oppebørsel, og vidste ydermere ikke paa anden Maade at rette for sig end allerunderdanigst at tilbyde og vedligeholde sin tro (!) tjeneste og pligt, udj hvis Embede eller bestilling det allernaadigst skulde behage Hans Kongl. Mayestæt hannem herefter at tilforordne“. Sagen udsattes til 3. Juli, og i Slutningen af Aaret tilgav Kongen af besynderlig kgl. Mildhed og Naade ham hans begangne Forseelse, hævede Processen og tillod ham at søge Præstekald andensteds. Han døde som Præst i Søllested 1729. Paa sit Yderste begjærede han at begraves i Kirkeporten, for at Hvermand kunde træde paa ham. Sin Kone efterlod han i yderste Armod, da han havde tilsat alle hendes Penge paa sine Bøger. —

Ifølge en Synsforretning 1701 hørte vel 4 Huse i Vskj. og 2 i Ulbølle til Brændegaards Gods*), som var forenet med Brahetrolleborg, men Intet i de to Sogne til det egentlige, gamle Brahetr. Gods og Patronatsomraade, hvorfor de heller ikke kom til at profitere af den ædle Baron Fred. Trolles Bygning af og Gaver til Skoler; — Ulbølle tvertimod til at yde istedenfor at nyde. 1693 havde kgl. Majestæts Sekretær i det danske

*) Ved Brændegaard Sø stod indtil for en Del Aar tilbage Levninger af et af Danmarks ældste Træer: Ringen af en Eg paa 14—15 Alen i Omkreds, indenfor hvilken 22 Høstfolk paa engang kunde finde Husly for en Regnbyge.

Kancelli Herman Schøller solgt Ulbølle Strandhuse til Baronen; men ved 6 *Fundatser* 1693—5 legerede denne strax de aarlige Afgifter af 1 Gaard (Matr. Nr. 2) 7 Bol og 2 Huse sammesteds (— 2 à 8 Rdl. af hver, senere 2 á 3 Tdr. Byg el. 4 á 20 Kr. i Penge —) til fattige, flittige Skolebørn og Skoleholderne i Brahetrolleborg-Krarup (M. Nr. 4, 6, 8 og 10), V. Aaby-Aastrup (hvor to Skoler vare oprettede 1692) (M. Nr. 2 og 9), Hillerslev (M. Nr. 3, 5 og 7) og Haastrup (Nr. 7), hvorhos Præsterne i de 4 Pastorater, samt Biskoppen, ogsaa fik en Part, — Præsterne af Nr. 2, 6, 7, 8 og 9, og Biskoppen af Nr. 1, et Bolsted, som svarede 5 Rdl. Sølv i Landgilde (senere 20 Kr.), hvoraf Bispen fik 2 (senere 8 Kr.) for Tilsyn med Fundatsens Overholdelse, saavel som Indfæstning og anden Herlighed — Jagten undt. — og skulde oplægge de 3, der skulde sammenspares til en Kapital til de i de nævnte Sogne 6 doterede Trolle'ske Skolers Vedligeholdelse og Gjenopførelse i Tilfælde af Ildsvaade. „Da der ikke har været Brug for Kapitalen, og der først fra 1801 er gjort Brug af Renten, var der 1870 opsparet c. 900 Rdl. under Navn af „De Trolle'ske Skolers Depositum.“ Om de 2 Bol, som skænkedes til Brahetr.-Krarup Skolevæsen, og som gav 8 Rdl. 2 M. i Indtægt, hedder det i Datidens omstændelige Retssprog, at de afstodes „med Landgilde, Hovning, Afgift, Herlighed, Ret og Rettigheder, Jagten undtagen, rette og urette Indkomster, Ager, Eng, Skov (!) og Mark, Fiskevang og Fægang, Tørvegrav og Lungeslet, vaadt og tørt, vidt og sidt, i Længden og Bredden, i Mark og By, inden og uden Markskjel, og alt, hvad Navn nævnes kan eller haves kan“ (Hofmanns *Fundatser* ved Schack IV, 1839) Da hele Strandhuse — paa nogle Huse under Rødkilde nær, M. N. 85—90) — hørte til Brahetrolleborg, har

Byen egne Matrikulsnummere: 1—16, hvoraf Legaterne kun omfatte 1—10. Nogle (5 ?) Beboere ere blevne selvejende i 1920. Indfæstningen har været 600 á 2000 Rdl. eventuelt med Fradrag af Aftægt m. M.

— Med 1681 begyndte og 1690 fuldførtes en ny, indtil 1844 gjældende *Skyldsætning* efter Jordens Taxation; — tidligere — fra 1662—64 — efter Landgilde, som sattes i „Hartkorn,“ d. v. s. i Forhold til 1 Td. Rug eller Byg („haardt Korn“); — endnu tidligere efter Salgsværdi el. efter Udsæden, „Guldvurdering“ (se S. 1) (1 Mark Guld var lig 14 Tdr. H.) Ved Skyldsætningen 1682 gik det, som det bedst kunde. „Liderlige Idioter udsendtes og maalte uden Akkuratesse; hvilken By, som ej trakterede og fyldte dem med stærk Drik efter Ønske, den blev højt ansat, som endnu svier til Mange denne Dag“, siger C. S. Thestrup i *Jydske Saml.* I, 2, — og sagtens i Fyen som Jylland! — ialtfald fik Præsten i Ørbæk tildelt dobbelt saa megen Jord som Bønderne ved sit Slægtskab med Fogeden paa Ørbæklunde og med selve Landmaaleren; — og ved en Gaard i Vantinge kan man ved Midnatstide høre en Landmaaler, som afsatte Markskjellet til Fordel for én Mand og til Skade for Naboen, som Gjenganger rasle med sine Redskaber.*) Efter den nye Matrikel 1687 var i Vskj. 198⁵/₈ Tdr. H. Bøndergods, 7 Mølleskyld og 12²/₈ Præstegaard; — og i Ulbølle 247 Bønderg., 42³/₈ Rødkilde, 4 Skj.-Mølle og Skovskyld, godt 2 Skj. Degnebolen og 5²/₈ Td. Annexgaarden (1895 231 Tdr. H. i Vskj. og 291 i Ulb.) 1 Td. H. taxeredes 1665 til 50 Rdl., 1774 til 200 og 1802 til 3 á 400. —

*) Lignende Fortællinger andensteds om bestukne Landmaalere, som stadigt indtil Dommedag maa eftermaale de falsk tilmaalte Jorder med gloende Jærnlænker i deres Benrads Knokelhænder.

I Wielandts 48-aarige Præstetid (— saa nær Jubilæum!) var der ofte *Misvæxt* paa Grund af snart Sommertørke, snart Vinterkulde, og Præsterne kom til at mærke Bondens Forarmelse i deres desuden stærkt beskattede Indtægter, „saa at, skal det vedblive, kan vi ikke have det tørre Brød til vort arme Livs Ophold“. I Misvæxtaaret 1680 var der dog saa meget gammelt Korn i Behold, at ny Rug kun kostede 2 Sletdaler Tønden, ny Byg 3 M. 8 Sk. og Havre 1 Mark 8 Sk. Men 1681 led Faaborg og Omegn under den hede og tørre Sommer: Græsset afsvedes; Bønderne maatte sælge deres Kvæg; i Krarup og Broby avledes kun 2 Skj. efter 10—12 Skjs. Udsæd; i Svanninge dels avledes kun Udsæden, dels var der kun Blaaurter (Kornblomster); nogen Sæd spirede først ved Regnen i Juli o. s. v. Med Misvæxten fulgte Dyretid, saa at 1 Td. Rug kostede ligesaa meget som en god Ko (6 Rdl.), og Pest, saa at de mest velhavende Borgerfamilier i Faaborg døde deraf 1681—2 o. s. v. (jvfr. Lærer Jørgensens „Faaborg Kjøbstad“ 1877, hvor der gives et meget mørkt Billede af Livet i Byen i 18de Aarh.) Paa en Gaard som Ullemose med 8—9 Tdr. H. og med en Ejer, som var „ved Magt“, „i god Stand“, skjøndt Gaarden var „brøstfældig“ (1695), bestod Besætningen 1683 kun af 2 Bæster, 2 Klode, 2 Køer, 2 Ungnød, 1 Kalv, 2 Faar og 2 Svin, og Rs. Rasmussen maatte 1681—4 afgive til Otto Rosenkrantz's Regiment paa Fyen 1 Td. Rug, 2 Byg og 2 Havre aarligt; — Folkeskat for 1 Svend 1 Rdl. 1689. — Derimod var der 1692 „saa rig og overflødig Høst som ikke i mange Aar, saa at Danmark blev et Proviantskammer for adskillige, vidtfraliggende Stæder.“ Men atter 1693 Misvæxt paa Grund af Regnmangel, saa at „gamle Folk kunde ingen Aaringer erindre sig saa slet

en Høst.“ I den meget haarde Vinter 1709 da Vildtet i Skovene frøs ihjel, Fiskedamme bundfrøs, saa at Fiskene døde, og Østersøen var helt tilfrossen, saa at der endogsaa i Maj var banede Kaneveje paa den, gik Rugen bort mangelsteds eller gav kun Udsæden eller knap den igjen. Efter denne Vinter var der „Misvæxt, Smitsot, Hungersnød og Elendighed“ i V. Aaby-Aastrup og da vel ogsaa i Nabosognene Vskj.-Ulb. Fyens Kapitelstaxt 1709 var 4 Rdl. for Rug, 2 for Byg og 1 for Havre, hvad den ikke havde været siden 1661 og ikke blev igjen før end 1771. „Tiderne vare i alle Retninger saa slette for Landbruget som sjældent før og senere.“ Ved den S. 56 omtalte Præst i V. Aaby Rosenvinges Død 1696 var Boets Værdi 426 Sletdaler og Gjælden 352; ingen Heste nævnes og kun 4 Køer, 1 Kalv, 6 Faar og 8 Svin; ved hans efterfølgende Svigersøns Død 1723 vare de to Summer 799 og 721 Rdl., men Besætningen var dog større: 4 Heste, 4 Køer, 5 Ungkvæg, 12 Faar og 2 Svin foruden Lam og Grise. Ved Skifte efter en 1692 afdød Præst paa Drejø vurderedes 9 Heste til 24 Rdl. tils., 14 St. Kvæg til 26 Rdl. 4 M. tils., et Sengested af uhøvlede Brædder til 1 M. 8 Sk., en gammel Baad m. Aarer, Sejl m. M. til 3 Rdl. 2 M. Hele Boets Værdi beløb sig til 1103 Sletdaler à 4 M. Præsten havde nogle Aar forud kjøbt en Gaards halve Bygninger til Præstegaardens Udvidelse for 40 Sletdaler. Priserne gik dog op ind i 18de Aarh.: en Hest c. 1720 5 à 9 Rdl., en Ko 4 à 7, en Kvie 1 og 1 Faar 1. —

1700 afløstes den Julianske *Kalender* af den Gregorianske, hvorved man i det Aar udskød i de „rette nye Almanakker“ de sidste Dage i Februar og lod 1ste Marts følge umiddelbrat efter 18de Februar, saa at Paaskedag faldt 11te April efter „ny Stil“ istedenfor 31te Marts.

Det blev samtidigt med, at Kingos *Psalmebog* afløste i Kirkerne Hans Thomissens fra 1569. Biskoppen, som udgav Bogen paa egen Bekostning og fra eget Trykkeri, „samlede en stor Hob Penge af Kirkerne“. —

I Wielandts sidste Leveaar saaes gjentagende stærkt *Brandskær* i Vest, hen over Faaborg By: 1715, da „den bedste Del af Byen“, og 1728, da 49 Gaarde gik op i Luer (efter 3 Gange Hjem søgelse af store Brande i det foreg. Aarh.); — man huske de Aarhundredet ud almindelige Straatage i Byerne, som var forbudte allerede i Christian III's Tid under 40 Marks Mulkt! Branden 1728 var samtidig med den flere Dages Ildebrand i Hovedstaden, der lagde $\frac{2}{3}$ af Byen i Aske: 2500 Privathuse, 5 Kirker, Raadhuset, Hospitaler og Universitetet med Bibliotheket. —

— Bøndernes *Huse* i den Tid vare smaa og lave, af stærkt Egebindingsværk og med klinede Lervægge med „Støjler“ (de tre opstaaende Stager) og „Vænder“ (Tværfletninger). Bygningsmaaden var „Aasebygning“: paa „Højsulerne“ midt i Udlængerne var lagt en lang Eg — „Aasen“ —, hvorpaa Spærene vare fastgjorte, med Trænegler ligesom Lægterne paa Sparrerne. I de 2 à 3 Stuer vare stampede Lergulve og Vinduer tæt under Loftet med smaa, i Bly indfattede Ruder. Den 4—5 Fags Storstue med Indgang fra „Fremmeset“ (Forstuen) var Gjemmested for Kister og andet Bohave, Gildesal ved festlige Lejligheder og ofte Aftægtsstue, med Gjæstekammer bagved. I Kjældereren laa Øltønderne, og i Bryggerset stod Brændevinskjedler; — ved Siden et Pige-kammer. Gjennem „Lyren“ eller blot et Røghul trak Røgen ud fra det aabne Arnested (Skorstene afløste c. 1700). Særligt Kjøkken fandtes ikke: i den aabne Lerovn (Kamin) i Dagligstuen kogtes Maden, og paa Hylde under Loftet stod Bøtter

med Mælk*) og Smør; paa Tinrækket og i Kandeskabet var Plads for Kjøkkentøj og i Madskabet under Bordet for Spisevarer; den brede Gaasebænk bag Bordet var fornedet for rugende Gæs og Høns; i Baggrunden Alkove-senge med Forhæng, saa at Stuen paa engang var Op-holds-, Koge-, Spise-, Mælke- og Soverum. Godt $\frac{1}{3}$ Aarh. senere kom almindeligt Jernkakkellovne til, Stueuhre og Bøger, Oplag af Linned og hjemmegjort Tøj, malet og rigeligere Bohave og rede Penge (Efter Rasmussen-Sø-kilde). — Atter $\frac{1}{3}$ Aarh. derefter registreredes efter 1829 afdøde Bolsmand R. Andersen i Blommelund i Vskj. Føl-gende. I Dagligstuen: 1 blaamalet Fyrrebord m. Skuffe 3 M., 1 ditto Kandeskab 2 Rdl., 1 Messingstrøgejern 1 Rdl., 12 hvide Tallerkener 3 M., 5 forskellige Stole 5 M., 1 to Døgns Stueuhr med brunmalet Futteral 10 Rdl., 2 Spølkumme og et Par Thekopper 1 M., 1 lidet Spejl 8 Sk., en Violin 1 Rdl. og 1 klar Flaske 1 M. I Sengen-kammeret: 1 udlagt Jernkakkellovn 8 Rdl., 1 rødmalet Fyrrebord 1 M., 3 gamle Stole og 1 Bænk 1 M. 8 Sk., 1 blaamalet Hængeskab 1 Rdl., 11 Porcellæns Tallerkener 3 M., 3 Siebøtter 1 M. 8, 5 Fade 1 M. 8, 5 Lerpotter 1 M., 1 Blikrivejern 8 Sk., 1 Saltkar 8 Sk., 2 rødstribede uldne Overdyner 5 Rdl., 2 linnede, tærnedede Underdyner 5 Rdl., 5 Hovedpuder 2 Rdl. 1 M., 2 Par Blaarlærreds Lagener 1 Rdl. 2 M., 1 Sæt tærnedede Sengegardiner 1 Rdl. og 2 Hyldefjælle 1 M. I Spisekammeret 2 Oxehoveder 3 Rdl., 1 Hængeskab 2 M., 1 Gryn- og Flødebøtte 8 Sk., 1 Halvanker 8 Sk., 2 Siebøtter 1 M., 11 Fade og Skaale 2 M., 1 Jernpande 3 M., 1 lille Gryde 1 M. 8, 1 Kaffemølle 1 M. og 1 Lejle 1 M. I Storstuen: 1 indlagt

*) „Naar Mælkefadene toges ned, var det kjendeligt ved Striber af Støv paa Fløden, hvor brede Loftsbrædderne vare, og Fløden havde ofte et brunligt Skær af Tørverøg“.

Egedragkiste 8 Rdl., 4 Stole 1 Rdl., 4 Skilderier 4 M., 1 Spejl 1 M. 8, 1 Lerspand 1 M. og 5 Par Thekopper og Thepotte 2 M. I Gjæstekammeret: 1 blaamalet Himmelsengested 2 Rdl., 1 rødstr. ulden Overdyne 6 Rdl., 1 graastr. og 1 rødstr. linnede Underdyner 8 Rdl., 1 lang Hoveddyne 1 Rdl. 2 M., 2 Hovedpuder 2 Rdl., 1 blaamalet Egekiste 4 Rdl., 1 Hat 3 M., 3 blaa og graa Vadmelstrakker 4 Rdl. 4 M. og tilsvarende 3 Par Buxer og 3 Trøjer, 1 Par Hvergarms-, 1 Par Manchesters- (Bomuldsfløjels-) og et Par Maroquins- (Saffians) Buxer, 1 graat Vadmelstrag 4 M., 1 Par Underbuxer og 1 Par Uldstrømper 4 M., 5 Veste og 1 Nattrøje 2 Rdl., 1 Skjorte og en rød Hue 1 Rdl. I Bryggerset: 1 Trefod og 1 Ildklemme 2 M., 1 gl. Kobber-Kaffekjedel 1 M., 1 Lejle 1 M. 8, 1 gl. Gryde og 1 Urtskaal (? — til Humleafkog?) 1 M., 1 indmuret Kobber $\frac{1}{8}$ Td. Kjedel 12 Rdl., 2 gl. Kar og 1 Mælkebøtte 2 M., 1 Øltønde og 1 Tragt 1 Rdl. og 3 Sold 1 M. 8. I Pige- og Karlekamrene: 1 Over- og 1 Underdyne, 1 Par Lagener og 1—2 Hovedpuder hvert Sted. Paa Loftet: 1 Rok og 1 gl. Tønde 1 M. 8. I Huggehuset: 1 Slibesten, 1 Høvlebænk, 1 Spade, en Del Huggetøj, 1 Dejntrug og 1 Kar, Alt 3 Rdl. I Loen: 1 Seletøj 2 Rdl., 1 justeret Skjæppe 1 Rdl., 1 Kornsold og 1 Fork 1 M. 8. I Gaarden: 1 Harve og 1 gl. Plov 3 Rdl. 2 M. I Stalden: 1 gl. sort Hest og 1 gl. brun à 15 Rdl., 1 gl. Seletøj 1 Rdl., 1 Bøgekar 1 Rdl. og 1 Arbejdsvogn m. Tilbehør 20 Rdl. I Marken: 3 11—12 Aars Køer à 10—15 Rdl., 1 Kvie 8 Rdl., 1 Kalv 3 Rdl. og 3 Faar m. 6 Lam 10 Rdl. Ved Registreringen i samme Bolsted 15 Aar senere nævnes omtrent samme Indbo og Besætning til omtrent samme Vurdering; dog er af Gaardens 2 Heste den ene, en sort, 8-aarig Hoppe, sat til 55 Rdl. og de 3 Køer til 15—20 Rdl.; en Del mere Inven-

tarium er yderligere listeført: 1 Egeslagbord, 8 Stole flere, hvoraf 2 polerede, 3 Rokke og 9 Skilderier flere, mere Kjøkkentøj og Sengetøj, 9 Duge og 1 Haandklæde, Manglebræt, Valkefjæl, Hakkebræt, Persejern, Lyseform og -buk, 2 Uldsaxe og 1 -kurv, 2 Riste, Kobbersi, Kærne, Karstol, 2 Mængebaljer, Saltbalje med Laag, Mæsketønde, flere Siebøtter og Lejler, 1 Skærekiste, 1 Hjulbør, 1 brunmalet Fjællevoan m. Tilbehør 35 Rdl., 1 Slæde og 1 Rapsslæde, 1 Stige, 1 Skuffe, 1 Skovl og 2 Hakker m. M.; istedenfor Mandens ovennævnte Klædningsstykker er optaget Konens: 7 Hvergarmskjoler à 2—3 Rdl. (3 blaa, 1 lyseblaa, 1 brun- og 1 rødtribet og 1 grøn), 14 Korsklæder, 22 Tørklæder (røde, blaa, sorte), 14 Forklæder, 3 Huer og 1 Par Strømper. — I et Husmandshjem paa Vskj. Mark med knap 2 Sk. H. og 1 rødbrøget Ko til 12 Rdl. og 1 Faar m. 1 Lam fandtes 1834 omtrent det Samme som i nævnte Bolsted; — yderligere 1 Slagbænk, 1 Æbleskivepande, 1 Haspe, 1 Hegle og 1 Skagefod; den afdøde Kones Klædebon bestod kun af en grønstr. Kjole, 4 Korsklæder, 1 hvidt Forklæde, 3 Blaarlærreds Særke, 1 Hue, Tørklæder og Trøjer (Hvergarms, Kattuns og Kambriks). —

No. 10. Lambert Frederiksen v. Haven 1729—38.

Han var Søn af Præsten ved Frue Kirke i Odense, Provst Fr. Chr. v. H., „en Sandheds Prædikant, hvis Mundheld var: „Frygt Ingen, naar Du gjør, hvad Ret er“, og som temmeligt tydeligt sagde sin Hjertens Mening i sine Prædikener, dem han Ord fra Ord skrev til sin højeste Alderdom, anvendende endog en Del af Natten derpaa; af egne Midler bortgav han til en Prædikestol, nyt

Hospital og ny Kateketbolig i Odense, samt til ny Ladebygning i Præstegaarden.“ Foruden Lambert og Niels, Professor i Græsk ved Odense Gymnasium, havde han 5 andre Sønner, der alle blev Præster (i Odense, Horne i Jylland, Vestervelling og Sorø, samt i Felten) og 2 Døtre, der blev Præstekoner; Præsten i Sorø blev Fader til 2 Præster, Bedstefader til 1 og Oldefader ligeledes til 1 (paa Lyø), saa at det blev en i Rum og Tid vidt udbredt Efterslægt af Præster og Præstemadamer, der stammede fra Odense Frue Præstegaard. Om Præsten i Horne og hans Eftermand hed det i en Præstevis: „Hr. Mølmark var Sølv, men v. Haven Guld; — nu ligge de begge i sorten Muld.“ Lambert, næstældst af 12 Søkende, var født i Odense 1695 og opkaldt efter en samme Aar afdød Broder til han Farfader, i hvis Hus Faderen var opdragen, Lambert v. Haven, der som anseet kgl. Generalbygmester — „den dreffeligste (fortræffeligste) Mester i Verden i Tegnekunsten“ — opførte Vor Frelzers Kirke i Kjbhvn. (dog uden Taarnet), men ikke oplevede Fuldendelsen 1696 (efter 14 Byggeaar). Vor Lambert blev Student fra Odense 1713, Kand. 17 m. 2den Kar. kaldet paa Sukcession 29.—5.—22 som pers. Kap. i Vskj.-Ulb. og 14.12.—29 som Sognepræst. Faderen viede ham 18.—10.—25 til Maren Wielandt, som i sin 36 aarige Enkestand kun havde 18 Rdl. 2 M. i Kaldspension og døde 10.—2.—74, 78 Aar gl, i et Fæstehus i Vskj. paa Egeskovs Grund (— „det Hus ved Hospitalet, som fordem var Kirkelade.“) og blev begravet ved Degnestolen i Vskj. Kirke, hvor ogsaa Liget af hendes ugifte, ældste Datter Pernille Elisabeth — f. 1728, død 1783 i Vester Mølle — blev nedsat (De 2 andre Døtre vare Ædel Marie f. 29. og og Birthe Cathr., f. 30 —). Marens Broder Joakim var gift med hendes Mands Søster Anna, saa at der

var dobbelt Svogerskab mellem de to Præster. Hendes eneste Søn Fr. Christian f. 27, kun 11 Aar ved Faderens Død, Orientalist og tit. Professor, var som sprogkyndig, sammen med 4 andre Lærde, paa en af Kong Frederik V bekostet, videnskabelig Rejse 1761 til Østerlandet og døde i Mekka i Arabien 1763. „han synes forøvrigt ikke at have været Hvervet fuldt voxen, hverken hvad Kundskaber eller personlige Egenskaber angaar, og hans Bidrag til Rejsens Udbytte indskrænkede sig væsentligst til Indkøb og Hjemsendelse af især arabiske og hebraiske Manuskripter til det kgl. Bibliotek.“ —

— v. H. ombyggede c. 1730 *Præstegaardens* østre Længe (— atter ombygget af Nr. 15) og havde Avlingen bortforpagtet en Tid. Paa en, i samme Format 1830 fornyet Vindfløj stod L. V. H. —

Det var *Pietismens* Dage. „Der maa siges, hvad man vil — udtaler R. Søkilde — om den tvungne Religiositet i Christian VI's Tid, saa er det dog vist, at den medførte sin Velsignelse og bidrog, særligt i Bondestanden, til, at Udsvævelser og Laster fik et Knæk“, — bl. A. ved Forbud 1730 og 35 mod Julestuer, hvor — som Holberg siger i „Julestuen“ — „mange Jomfrudomme gik af Stabelen.“ I v. Havens 9 Præsteaar fødtes kun 11 uægte Børn i hans Pastorat, gennemsnitligt 1 à 2 aarligt; men i det efterpietistiske 19. Aarh. gik Gjennemsnitstallet stadigt opad til 6 á 9, indtil det kulminerede i Tiaaret 1862—71, da Krigen indfaldt, med over 11, hvorefter det atter dalede til knap 4 i 1902—11. — 1736 indførte, som bekendt, Kong Christian VI Konfirmationsordningen her i Landet, og v. H. maa da have foretaget de første Konfirmationshandlinger efter det Nye i Vskj.-Ulb. Allerede 1706 havde Fyens Biskop Chr. R. Müller (— ikke Biskop Niels Bang og ikke 1670 som i

Pontoppidans Annaler —) søgt at indføre en Konfirmationsforretning i Stiftet og indhentet Præsteskabets Betænkninger derom; men de fleste Præster havde anset den nye Ritus for overflødig, og Provst Wielandt havde med 2—3 Linier erklæret, at „hans Mening var konform med disses“. — 1737 i Maj visiterede Biskop Chr. Ramus i Vskj. Kirke, hvor Menigheden fra Annexet ogsaa var tilstede. „Ungdommen fandtes forsvarligt oplyst; begge Kirker i god Stand; de Fattiges Væsen uden Klage; begge Sogne behøvende Skoler. Iøvrigt førtes mellem Præsten og Menigheden ingen Klage.“ Samme Aar oprettedes det pietistiske Generalkirkeinspektionskollegium, som bl. A. skulde paase, „at den gejstlige Stand rensedes for alle uduelige, uvidende og forargelige Præster.“ V. Haven angav sig selv for Kirkeinspektionen „for at have besøvet et Kvindfolk,“ som ogsaa udlagde ham efter hans Død, og blev indkaldt til Kjbhv. (— vistnok samtidigt med den „nachlassige“, forargeligt levende Præst Oluf Lerche i Aunslev) — „for at skulle prædike for det kgl. Herskab“ (?), men han kom ikke længere end til Nyborg, hvor han „gik fra sin Forstand“, „faldt i et delirium“ (Sindsforvirring), og blev ført tilbage til sit Hjem, hvor han døde faa Dage efter 7.—3.—38, behandlet af Læge Hee fra Odense. Da han kørte ud af sin Præstegaard, skal han — som en David — have bedet: „O, Jesu! for Din Pine — og for Din uskyldige Død — forlad mig Synderne mine! — frels mig fra den evige Død!“ Den ulykkelige Mand havde været dobbelt forpint af Samvittighedsnag og af Pungenød, — det Første som Følge af Brøden og den derved forvoldte Bedrøvelse hos Hustru og Børn, Søkende (hvoraf mindst 6 endnu levede) og den 73-aarige Fader (som knap et Aars Tid efter afgik ved en Død, som Sorg over Sønnen ikke usandsynligt

har fremskyndet), — det Andet i Forbindelse med Tanken paa de mørke Fremtidsudsigter for Familien fra et forgjældet Hjem, naar han var uden Embedsindtægter. Allerede 1731 havde han opnoteret Laan á 1—300 Rdl. hos 10 forskjellige Mænd, Plukgjæld og Renter 100 Rdl. og 150 til Enkekassen, — i Alt 2230 Rdl., vistnok foruden 2726 Rdl. laante hos 4 andre Kreditorer; ovenover Fortegnelsen har han skrevet Sukket: „O, Gud hjælpe mig fattige Mand!“ I de flg. 5—6 Aar synes Gjælden bragt betydeligt ned („— O, Gud skee Lof!“ —); men ved hans Død var Boet dog „i slet Tilstand“: der resterede Folkeløn for flere Aar, Renter af Obligationer (f. Ex. til Svogeren Seignør Niels Basse paa Rødkilde, se S. 94) og Penge for Lotterisedler (!) og for Medicin i 1731 og 38 fra Apotheker kgl. Agent v. Westen i Odense*). Dødsboets Midler, private og embedsmæssige, — 1954 Rdl. 2 M. 15 Sk. — strakte ikke til „at fornøje“ alle Kreditorer. Ved Skiftet 1738 (sluttet Marts 40) fremlagdes mange Laanebeviser á c. 100 Rdl. og Regninger. og man faaer at vide, at v. H. (— som maatte stille Pant hos Andre, medens det Modsatte havde været Tilfælde med Svigerfaderen —) havde pansat til Raadmand Borring i Svendborg 1 Guldkjæde for 100 Rdl. og 20 myntede Guldpenge (Speciedukater); — til Løjtnant Thunø i Faaborg for 30 Rdl. 1 Søvlommeværk, 1 Sølvbæger, 1 Guldskjorteknap, 3 smaa Diamantringe (som v. H.s Broder i Odense købte for 35 Rdl.) og nogle „Sølvskeder“; — til Joh. Bluhme smsteds for 8 Rdl. 1

*) Under Czar Peter den Stores Besøg i Odense logerede han hos Peter v. W., som bærede ham med et Fyrværkeri til 4000 Rdl.; Regeringen havde lovet Erstatning, men holdt ikke sit Ord; da v. W. heller ikke kunde faa noget af Czaren, sagde Folkevittigheden: „dengang har Peter v. Osten snydt Peter v. Westen.“

Sølvuhrværk: — og til Hans Ibsen i Egneborg for 50 Rdl. 1 Sølvpotte med Laag, 1 Sølvskaal, 1 Sølvæske med Laag, 2 Sølvbægre 6 Sølvskeer, 1 Sølvthedaase. — Alt 102½ Lod Sølv, — og en Bog med Sølvbeslag, — saa at det har tømnet i „Egeskabet med Sølv-tøj,“ der rimeligvis var Arvegods efter Svigerfaderen. Møblerne vare vurderede til 587 Rdl. 3 Mark 12²/₃ (!) Sk. og solgtes paa Auktion for 818 Rdl. 4 M. 4 Sk. Det pantsatte Sølv-tøj indbragte 97 Rdl., og Bøgerne 125½ (1 Rdl. da svarede omtr. til 7½ Kr. nutildags). I Stalden fandtes 4 Heste, Hestetøj med Messingbeslag, Sadel m. M.; i Kohuset 6 Køer, 1 Kvie og 1 Kalv (foruden Kvier og Faar paa Græsning paa Klingstrup); — andensteds „1 Færredsvogn (Rejsevogn), 1 gl. Vinervogn (?), 1 gl. Cane, 1 ubrugelig Cariol“; — i Bigaarden 3 Bistader i slet Tilstand; i Haven „to store Stenbilled (?) og en Solskive.“ —

No. 11. **Johan Jørgen Henriksen Behmann** 1738—45.

Forpagtersøn, f. 6.—9.—1706 paa Lykkesholm i Ellested (ikke Skovsgaard i Espe) privat undervist til 17, Student fra Sorø 24, Kand. 30 med Non, ordin. 5.—8.—33, Sognepræst i Herringe 22.—5.—33. og i Vskj-Ulb. 31.—3.—38; „en meget nidkjær og retsindig Guds Mand“; fristede selv 1740 den grasserende Sprinkelsjuge (tyføse Pletter i Huden), hvoraf 4 Skoleholdere i V. Aaby døde i Løbet af 10 Maaneder 1739—40 og endnu 1781 dobbelt saa mange i Katterø som ellers; død 24.—11.—45. „meget hastigt.“ Hans første Hustru Amalia Christiania Winterberg, Præstedatter fra Saxkjøbing, „døde 3.—3.—42 Kl. 1 Efterm. i min (Mandens) Fraværelse ef-

ter 5 Fjerdingaars ustanden Svaghed, efterladende mig 3 umyndige Sønner, af hvilke den ældste er 5 Aar. Som vi have været samlede i ét Hus og én Bolig, saa lade Gud os samles til én Himmel og Herlighed“; — „9.—3. —42 blev min udi Live høy-Elskelige, fromme og fornuftige og exemplarisk gudfrygtige Hustru begravet udi Kirken under Skriftestolen ved Muren. Ved Siden ved Alteret begjærer jeg mine Efterladte vilde lade mig begrave“. — B. var neppe upaavirket af det herrnhutiske Røre i Faaborg og Nord paa omkr. 1740 (se Lundbye: „Herrnhutismen i Danmark“, 1903) Pontoppidans Katechismusforklaring indførtes allevegne i hans første Præstear i Vskj., og i hans tredje udkom Sammes Psalmebog som Tillæg til Kingos og toges snart frivilligt i Brug; — private gudelige Forsamlinger holdtes og vare tilladte, naar Forordn. af 1741 iagttoges. — B.'s anden Hustru Karen Jørgensen Wichmann var Præstedatter fra N. Lyndelse og Søster til Præstekonen i Ollerup, født i Egense og anden Gang gift med B.'s Eftermand; — hendes Børn med B. vare Amalia Christiane (levede 1783 i Ollerup Præstegaard som ugift), Maren Basse (gift i Middelfart) og Johan Jørgen (var 1779 Klokker og Kateket i Middelfart), som alle 3 levede 1774 og da fik til Deling sammen med Moderen 2862 Rdl. Ved B.'s Død var det ældste Barn (af første Ægteskab) Carl kun 8—9 Aar, og det yngste, Johan Jørgen, kun 7 Uger. Ved Skiftet boede Børnenes Farbrødre i Husum (Kaptajnløjtn. Henrik B.) og i Norge (Sorenskriver Chr. B.), en Faster var Præstekone i N. Søby, og en Moster Jfr. Anna Cath. Wichmann gav Attest for, „at hende var skeed al Høflighed og Kjærlighed i Hr. Behmanns Hus“. Sønnen Carl blev Præst paa Drejø 1773 og 74 gift med Præstedatteren fra Ø. Skjerninge Joh. Juliane Struck, som efter Mandens

Død 88 ægtede 1801 Enkemanden Møller Søren Jensen i Vestermølle og døde 1840 som Enke, 82 Aar gl., „en meget agtværdig gammel Kone“; — hun havde optaget i sit Hus Søsteren Else Frederikke, som, efterat have været Husjomfru paa Hofapotheket i Kjøbenhavn. hos sin Familie og derefter opholdt sig hos Broderen i Ø. Skj. Præstegaard († 1815), døde i Møllen 1829, 75 Aar gl., „en meget agtværdig og godgørende Jomfru“. —

Vester Mølle, som tidligst var en af de gamle Vandmøller, der som Krongods laa spredte over Landet, pantsattes 1540 og 51 af Kronen til Nakkebølle (S. 49) og solgtes noget senere til Flinholm (?), hvis det er den Mølle, som Claus Bryske paa Flinholm havde ladet opbygge, og hvorom han fik Trætte med Ejler Rønnow paa Hvidkilde, hvorfor 6 Mænd skulde undersøge, „om den er saa lovlig opsat med Støvning og Gravning, at den bør holdes ved Magt“; — c. 1590 hørte den ialtfald under Flinholm (S. 47), kom efter gjentaget Ejerskifte (S. 86), til Egeskov og beboedes af flg: kjendte Møllere: Hans Knudsen 1641, Peder Pedersen 1660,*) Jens Matzen 1688 og Peder Jørgensen Kro(a)g 1695. 1741 tilskjødedes Møllen af Møller Jakob Jakobsen (som 1757 boede i „Skolehuset“) til den 25-aarige Christian Rasmussen Voigt, „Urtegaardsmand“ paa Fjellebro,**) † 1768, 52 Aar gl., begr. i Vskj. Kirke under de øverste Mandfolkestole, hvorfra hans Ligsten, hvorpaa staaer: „Saa hjælpe os Gud af Verden ud,

*) Hans Datter Mette var gift 3 Gange: med den S. 79 nævnte Herredsfoged i Ullemose Laurits Andersens Søn Niels Lauritsen i Graasgaard i Ballen, med Stokkemand Rasmus Rasmussen i Ullemose (S. 115) og med Peder Andersen smsteds.

***) Utvivlsomt beslægtet med ham var den ansete, 1859 afdøde Agent Laurids Voigt i Faaborg, Stænderdeputeret, R. af Db., Legatstifter, Æresborger i Byen, Fader til H. C. Andersens Ungdomskjærlighed 1830 Rigborg Voigt og ihukommet ved Anlæget „Voigts Minde“ i Faaborg.

af Syndsens Land; til Himmelen os førte hen vor Frelsermand“, er udflyttet til Vaabehuset. Et andet Minde om ham er en Vindfløj fra 1743, som nu er indlemmet i Svendborg Museums Samling,*) men hvoraf Apotheker Sibbernsen har anskaffet en Gjenpart, som nu staar paa Staldens Tag. Voigts Enke Anna Nielsdatter, som havde begyndt sit første Ægteskab med dødfødte Børn 1742, 43 og 45, og som døde 1800, 78 Aar gl., giftede sig igjen med tidl. Forvalter paa Fjellebro Søren Jensen, † 1821 som „hæderværdig Olding“, 81 Aar gl., efterat at have været i Møllen i over $\frac{1}{2}$ Aarh.: „hans Retsindighed, Guds frygt og exemplariske Vandel gjorde ham almindeligt elsket og agtet“ (Ligtalens Text 2 Kor: 1,12). Efter hans Død gik Møllen over til hans Steddatters Mand Johan Jørgen Rasmussen, † 1834, 59 Aar, hvis Enke Dorothea f. Behmann fra Drejø (se S. 126; † 1855, Svigermoder siden 43 til Assistent ved Strandtoldopsynet i Vskj., cand. phil. Chr. G. Brünnich) solgte 1843 til Kammerraad Diderik Lau (f. 1819, † 1901, g. 46 m. Anna Sophie Augusta Corfixen fra Hvidkilde Mølle † 1872), hvis Fader Møllebygger Hans Dideriksen Lau i Skovsgaard i Stenstrup S., † 1853, 73 Aar, var kommen herind i Landet fra Holsten for at bygge paa Skjoldemose den første hollandske Oljemølle (— et for Godsejeren uheldigt Aktiv —), som senere flyttedes til Sønderborg. Vestermølle fik en ny Hovedbygning 1858 og nye Avlsbygninger 1850—66, opførte af Kammerraaden, og overdroges 1895 til hans Søn Løjtnant Hans Corfixen Lau, ved hvis Død 1915 Enken Eleonora L. f. Dreyer fra Kolding solgte til Præstegaar-

*) I Museet findes, foruden Fløjen, fra Vskj.-Ulb. i den historiske Tid kun en af Postkontrahent Jeppe Jeppesen indsendt Trælygte og en af Møller Hans Lau skænket malet Tærskel mrk. S. A. D. 1850.

dens Forpagter Chr. Hansen fra Langeland (g. m. Gjertrud Andersen fra Hindsholm), i hvis Tid Udhusene nedbrændte 1920, og som er den tredje Sogneraadsformand*) med Bopæl i Møllen. —

„1740 Dom. 1 Adventus (første Adventssøndag) blev publice absolveret Niels Nielsen Raun, fordi han havde forført de andre Sognemænd i Ulbølle til at holde en saa af den gemene Mand kaldet „Stæfnebøn“ formedelst noget Skov hannem var bortstaaet, paa hvilken Maade han mente at udlede Tyven. Paa min (Behmanns) herom indgivne til Hans Højærv. Hr. Biskop Ramus blev resolve-ret, at han som Hofved-Mand for den syndige Handel skulde udstaa Kirkens Disciplin. De andre forskaanedes med Løfte om aldrig at ville forøve sligt ugudeligt Væsen. Desuden foreholdtes fra Prædikestolen samtlige Tilhørere, hvor højliggen de forsyndede sig mod Gud med at holde saadan Banden og Stæfne-Bøn. Gud give, det maatte frugte, at ikke mine kiære Efterkommer i Embedet friste saadan sorrig, gremmelse og modstand, jeg har haft i denne Sag“. Denne „Stæfnebøn“ var maaske i Forbindelse med eller i Lighed med den ogsaa her i Egnen brugte, overtroiske Skik „at lade Soldet gaa“ (paa et opad holdt Blad af en udslaaet Uldsax) til Udfindelse af Tyvene. Endnu c. 40 Aar efter dømtes to sjællandske Husmandskoner til 1 Rdl.s Mulkt til de Fattige for samme Brøde; Præsten vilde, at de skulde staa aabenbart Skrifte; men Biskoppen, at de skulde staa en Time i Gabestokken før Gudstjenestens Begyndelse. 30 Aar før havde 3 Koner og 6 Mænd i Snoldeløv maattet staa aabent Skrifte for at have ladet Soldet gaa rundt for at opdage et Tyveri. —

1742 absolverede Behmann Jørgen Jørgensens Hustru,

*) Hvem Adgang til Sogneraadsarkivet skyldes Tak for.

„som, da hun vilde gaa et Ærinde i Byen, havde sat sit lille Barn paa en Stol ved Ilden, hvori det faldt og blev brændt til døde“. —

No. 12. Laurits Jørgensen Cruckow 1746—73.

Han var født 5.—1.—1721 i Skanderborg som Søn af Jørgen Christensen Cruckow og Cathrine Lauridsdatter; — Faderen var utvivlsomt af den Præsteslægt, hvoraf der i 4 Slægtled var Præster med Navnet Cruchow i Notmark paa Als fra 1550 til 1701, og hvori Fornavnet Jørgen var almindeligt. Adelslægten Cruchow — se S. 54! — var uddød 1621. Laurits blev Student fra Horsens 1742, Kand. 45 med non, kaldet af Etatsraadinde Krag til Skjoldemose og Egeskov 5.—1.—46 („min Fødselsdag“) „ved Guds Forsjun“ til Vskj.-Ulb. og gift med Formandens Enke, som blev begravet „fra sit eget Hus i Vesterskjerninge“ 30.—11.—79, 57 Aar gl. Foruden dette Hus og 2 andre med Jord (— assur. for 250, 160 og 120 Rdl. —), hvoraf ialtfald de to købtes 1779—80 af Svogeren i Ollerup, Præsten Fønss, gift m. Nik. Jørgensd. Wichmann, synes Cr. at have ejet en Gaard i Svendborg og et Hus i Slæbæk. Ved Faderens Død 23.—3.—73 vare hans egne 2 D. og 3 S. fra 13—14 til 25 Aar, og ved Skiftet s. A. var c. 3000 Daler til Deling, hvoraf Enken fik 1786, ældste Søn Fr. Chr. 305, de to andre Sønner Jørgen og Niels hver 298 og Døtrene Charl. Sophie og Karen hver 150. Ved Moderens Død „gav Børnene Afkald paa Mødrene arv“; — Auktionen 1780 indbragte dog 644 Rdl. for Effekter og 850 for Husene. Fr. Chr. var da „Student i Kjøbenhavn“, Jørgen „i Tjeneste hos Amtmanden paa Lolland“, og Niels

„Student og Skoleholder paa Falster“; de to Døtre umyndige. —

Af Skifteprotokollen 1773 sees, at det var Paryktiden: i Præstens Studerekammer laa „4 sorte Paruquer, 1 Parug og Krave.“ Moden havde vundet Sejr over Kirkens tidligere Modstand; thi Roeskilde Landemode 1628 havde vedtaget, at „man bør vogte sig for den nye, franske Parykmode, samt andre underlige Forfængeligheder“. Sjællands stive Biskop H. Bornemann (1693—1710) havde ivret stærkt mod Parykker paa Prædikestolen; men selv bar han et langt og bredt, hvidt Skæg, som han paa sine Rejser og om Natten forvarede i en rød Fløjelspung. — Navnedage vare da stærkt paa Retur til Fordel for Fødselsdagen, som der tidligere var lagt liden Vægt paa, saa at kun Daabsdagen indførtes i Kirkebogen; — selv Biskop Bircherod i Aalborg, en Professorsøn, kjendte ikke sikkert sin rette Fødselsdag i 1658; dog skreves omkr. 1660 Bindebreve til Fødselsdage i Familien Brahe paa Hvedholm. — Af et „ringe, dog velment *Bindebrev* til Velærv. Hr. Cruckou paa hans Navnedag d. 10. August 1750“ fremgaaer, at Velærværdigheden kunde gaa ind paa Spøg, og at *Kaffe* og *The*, som bleve bekjendte i Danmark 1665 og — i Begyndelsen kun forhandlede paa Apothekerne som en Sjeldenhed og kun serverede i fornemme Huse som Morgendrik (1697) — først fik almindeligere Indgang i Byerne fra midt i 18. Aarh. og endnu senere paa Landet, allerede i Cr.s første Præsteaar bleve nydte i hans Hus, dog kun som festlige Drikke; — om han ikke kunde tyde et forelagt Spørgsmaal, „da siger hand ey Ney, — jeg jo maa noget nye -- af Cafee og af The — en Eftermiddagstid; — Saa vil jeg faa at see — hans Gavmildhed saa blid . . .“ Istedensfor Kaffebrøner og Theblade brugtes tidligere paa Landet Hyldeblom-

ster og Krusemynte. Der fortælles, at en Kone i Sønderjylland noget efter Cr.s Tid fik nogle Kaffe-bønner forærede af sin Kjøbmand med den Besked, at de skulde brændes; hun brændte dem ganske vist, stødte og kogte dem i en Potte, men siede Vandet fra og kastede det bort, medens hun satte Grumset frem som Grød med et Smørhul i Midten og med Mælk til (— efter Fejlberg —). — Om *Fyenboernes* samtidige (i Fyrrene) Særpræg, Levemaade og Klædedragt oplyser „Danske Atlas“ III, 1767, hvortil Nr. 13, da Præst i Ollerup, Ophavsmand til Stednavnet „De fynske Alper“, indsendte Bidrag. „Skjønt de ligesom Bonde-Standen overalt heldst blive ved det gamle og ikke gjerne følge noget nyt Forslag til anden Omgang med deres Agerdyrkning, saa ere de dog nesten alle omhyggelige for deres Næring, stræbsomme og arbejdsomme, troe og tienstagtige, godgjørende mod Fattige, hjælpsomme mod hverandre og mod Øvrigheden troe og ærbødige, gjørende deres Gjerning med Lyst og Munterhed, saafremt de vel beegnes og opmuntres. Hvis ikke, lade de Hænderne snart synke, ja bringes vel til Haardnakkenhed; thi de have ikke saasom de Sielandske og Laalandske Bønder nogen Tid været vornede (forpligtede til at forblive paa den Herremands Gods, som de tilhørte, og som endogsaa kunde sælge dem), men stedse et frit Folk . . . Almuens Huld og Vext er største deels fyldig og anseelig, og Complexionen (Legemsanlæg) ikke usund, ligesom det frugtbare Land forskaffer Anledning til god Mad og Drikke . . . Foruden Mellemmad spise de dagligen tre fulde Maaltider, hver Gang to Rætter, men deri ikke saamegen salt Sild som andre Øeboere, hvorfor deres Blod er mindre usundt. Boghvedegrød og Erter gjøre en god Deel af deres daglige Føde. Martz-Maanets Øll ville de have om Høsten. Most, Miød og

Melske (Blanding af Honning el. Mjød og Øl el. Vin) er dem ingen usædvanlig Drik. Paa Brændeviin have de fleeste vel Smag, men giøre dog sielden nogen Exces (Overmaal) deri. I de fleeste Huuse finder man høyt opredte Senge, fuldstoppede med Gaasefier, samt got Linneth, og venlig Adfærd mod fremmede. I Klædedragt haver Bonde-Standen nu omstunder nesten overalt antaget samme Facon, som i Kjøbstederne er brugelig; dog findes blant de Fyenske Bønder nogle, som aldrig bære Kiortler med Folder og Knapper, men allene Kofter eller lange, viide og aabenstaaende Trøyer, gemenligen af hviid eller sort Farve; derunder bærer de 2 à 3 røde, blaae eller grønne Undertrøyer, besyede med Skruebændler og besatte med smaae Sølv-, Tin- eller Beenknapper. Quindfolkets ældste Dragt sees endnu kiendeligst paa Landets Udkanter eller længst fra Odense, saasom paa Hinds-holm og i Horne Sogn, hvor Konerne bære et eget Slags krigede (bugtede) Huer og have deres Skiørter saavel som Altergangs-Kaaber lagt i mange Folder og Kruser, som til den Ende ere persede. Det Fyenske Quindekiøn roses for Husflid og særdeles Flid i at spinde, væve og tildeels selv farve baade deres egne og Mandfolkenes Klæder, samt at forfærdige adskillig Slags hiemgjorte, sribede Stoffer og andet Tøy, hvilket særdeles er kommet i Brug, siden det udenlandskes Indførsel er forbudt til bedste for de indenlandske, offentlige Fabriquer . . .“ —

Faa Maaneder efter Cruckovs Tiltrædelse af Embedet i Vskj.-Utb. skiftede Folkelivet Charakter ved den pietistiske Christian VI's Død: Forlystelser, Dands og Skuespil kom igjen i Brug; bl. A. hlev Bøndernes Lystighed med at ride Sommer i By udtrykkeligt atter tilladt (1748) som „en liden, sømmelig, med deres Stand overensstemmende Fornøjelse“; „det blev ikke mere et Gudfrygtig-

hedstegn at hænge med Hovedet; men Halsen begyndte at blive lige paa de Fleste.“ Den unge, 25-aarige Præst i Vskj. kom da fra først af til at virke i en mere tvangsfri, livlig og munter Tid. —

Cr. har ikke ført nogen bevaret *Kirkebog* i sine sidste Præstear 1761—73; men hans Eftermand har forfattet en Fortegnelse over samtlige Fødte i det Tidsrum og indført den i Præstens, for Vskj. og Ulb. fælleds Kirkebog for 1773—1813, fra hvilke Aar tillige eksisterer Degnens Exemplar for Vskj. Sogn. Cr. var dog i 1761 kun 40 Aar, og han synes at have været en baade læsende og skrivende Mand. Hans Bogsamling bestod af 66 Folianter, 73 Oktaver og 9 Duodezer, og hans Optegnelser i en lille Bog fra 1755 i Landsarkivet, hvoraf flere Uddrag gjengives i det Flg., vidne om hans Interesse for Lokalhistorie. I han Indberetning s. A. (— i det kgl. Bibliothek —) findes følg. Notat: „Sognets Tilstand er mdlg. . . . Her findes ingen Sundhedskilder enten fra de Papistiske Tider eller nuvær. Af Steen, som er opgravet af Jorden, har jeg 3, som giver en Idee om Striids Hammere og ere gjorde med menneskers Hænder, funden 6 til 7 allen dybt i Jorden.“ —

Cr. havde — ligesom Formanden — Præstegaardens Avl bortforpagtet, hvorfor han nedbrød et „Korslad“ (Lade). Om *Kaldets* Beskaffenhed skriver han Flg.: „Foruden Plougbrød, Almisseyrd og Paaskebrød, som i gammel Tid er Præsten frakommen, er da nu af Herskaberne frataget de 2 Parter af Bellekornstienden (Bælgk.), som han af Arilds Tid nydet haver, hvorpaa er taget Thingsvidne, og er skeet, da Matz Rasch var Ridefoged paa Egeschou“ (c. 1690; 1698 var han paa Flintholm). Desuden afbrød Rødkildes Ejere Tid efter anden 4 Gaarde i

Ulbølle By*) — Stou-, Munke- og Skræddergaardene og Peter Thomsens —, hvoraf den aarlige Afgift paa 12 Pd. Korn, 3 af hver Sort (— 1 Pd. Rug og Byg var 2 Tdr., af Havre 4), „ganske er gaaet under“, fratog Brydegaard og Niels Rasmussens (Hvidkilde tilhørende) Gaard nogle Agre og nedlagde 1719—21 tre Gaarde i Oure, „de bedste i Sognet“, hvis Marker — godt 8 Tdr. H. — udlagdes til Græsning for Rødkildes 200 Køer, hvorover Præsten lider ikke liden Skade, og der kun (?) ydes ham 10 Rdl. for Offer, Kvægtiende og anden Præsterettighed.“ Men ifølge Aftale 11.—8.—1721 mellem Rødkildes Ejer Børge Trolle paa Nakkebølle og Provst Wielandt skulde Præsten nyde den sædvanlige Tiende in natura af de 3 Ouregaardes Grund og Krogene, samt — personligt — have de 10 Rdl. aarligt, — og ifølge mundtlig Akkord betaltes aarligt 20 Rdl. for Korntienden i Cruckovs og hans Eftermænds Tid. Ved Kontrakt for 16 Aar mellem Jens Lange paa Rødkilde og Cruchow bortforpagtede denne 1751 Ulbølle Sogns Præstekorntiende (Annexgaardens indbefattet) og Rødkildes Korntiende til Lange for 105 Rdl. (1755: 130) aarligt; men L. vilde ikke have de 10 Rdl. betragtede som Rettighed eller Skyldighed, men kun som frivillig Gave „for at give Velærv. Hr. Cruchow en Prøve paa et kjærligt Venskab“. Efter Akkord fik Cr. desuden for Kvægtiende af Annexgaarden 1 Lam og 2 Gæs. — En Afgift paa 3 Ørter Byg (4¹/₂ Td.) af den ene af de tre nævnte Gaarde, „Olme (ikke „Ormmer“ som i 4de Udg. af Trap) Oure Gaard“ havde Ejler Rønnow paa Hvidkilde funderet 1551 til Halvering mellem Rektor og en fattig, faderløs Pebling i Faaborg Latinskole (— ved Kirkegaardsporten;

*) Forordn. 1682 forbød Hovedgaardens Udvidelse ved Bøndergaardens Nedlæggelse.

nedlagt 1740, da Afgiften overgik til Odense Skole; (Se S. 90; 1864 c. 62 Rdl.) (se Hofmanns Fundatser IV, 1839). — Ogsaa Strandhusene kaldes „Oure“ i Matrik. 1688 og i D. Alt. 1767, 1610 „Ouffre“, med godt $20\frac{6}{8}$ Td. H.; jvfr. „Rødkilde Oure“ ved Holstenshus. „Oure“ er det gammeldanske Ore, Orædreff, Offverdrefft o. Fællend. —

Cruckows Fortegnelse og Paaskrift paa Amtsforvalterens Omgangsskrivelse, da samtligt Præsteskab 1749 skulde afgive Princessestyr, lød paa, at „det Højeste mine Formænd og jeg har kunnet beregne Vskj. og Ulb. Sogns Indk. og endnu bør sættes for, er c. 300 Rdl. Fra denne Sum fragaar“ Dog sætter han „sit Kalds Angivelse“ til 400 Rdl. ÷ 60 (Enkepension $33\frac{1}{3}$, Familieskat c. 16, Extraskat*) 6, akademisk Skat c. $3\frac{1}{2}$, Saltskat $\frac{1}{2}$, Doktorskat $\frac{2}{3}$). Kuriøs er hans samtidige Kaldfælles**) oprømt jamrende Paategning fra V. Aaby („Kirkehist. Saml.“): „Tienderne, som er det Visseste under Guds Forsyn, kan ædes op af Tjenestefolkene, som behøves til Landvæsenet, og for at æde dem tilligemed Gaardens Avling faa de Offeret til Løn ovenikjøbet. De tre Højtids ofre reduceres aarligt; thi det er et staaende Gammelmandsord hos Bønderne: Kongen skal have Sit, Husbonden vil have Sit; skal det skorte nogensteds, faaer det at være paa Præsten. Og det er en vitterlig Sandhed, at over 48 Mennesker have en fuldkommen Byrde i at bære 1 Rdl. paa Alteret til Præsten. Som der da er Fattigdom blandt Bønderne, saa er det billigt, at

*) Den forhadte Extraskat var en Kopskat, der betaltes med 8 Skilling maanedligt af Enhver over 12 Aar, hvad enten rig eller fattig.

** Provst Claus Reenberg, ved hvis Barnedaab 1742 12 unge Karle og 12 unge Piger vare Faddere. og hvis to smaa Børn jordedes 1739 og 43 ved Kirketaarnet „7 Alen under Jorden“.

Elias holder Faste og gaær i Skind med alt Landet. Kaldets Tiender er 140 Rdl.; derimod svares Rente af Præstegaarden 25 Sletdaler; Folkeløn 106 Sletd.; 8 Menneskers Kost Aaret om kan da ikke regnes mindre end 200 Rdl., for hver 6 Sk. om Dagen, der er det Samme som en Fanges Kost; Studieskat og Cathedraticum („Gjæsteripenge“) 4 Rdl.; en Fattiges Kost 15 Rdl.; Medicus provincialis (Stiftsfysikus) 4 M.; Enken 52 Sletd.; Heste, Vogne, Harve, Ploug, Kakkellovne, Sengeklæder, Stole, Bord, Køkken- og Bryggeredskaber, — hvilket vi laane Penge til og sidder og forrenter til vor Dødsdag; endelig Brød til Præsten med Hustru og Børn, til hans Stand og Familie, og Klæder og Ildebrand, koster alene c. 20 Rdl. Slutteligt da: Smeden skal have Tænger, og Præsten Bøger; men ikke har jeg oplagt i 3 Aar saa meget, som Brockmanns Postil kan kjøbes for; — hvorfra tage vi det? . . . Jeg svarer: det krediteres hos Kjøbmændene; Tjenestefolkenes Løn siddes inde med, og saa henhutler vi, indtil vor Bo findes mesten dels fallit ved vor Død. Gud bevare mine Eftermænd fra at dø af Svindsot, saasandt Aaby Kalds Intrader skaffer mig ingen Vattersot paa Halsen, eller Menigheden kan sucke over Mangel af Sjælesørgeres Nærværelse, saalænge der er ingen epidemisk Sygdom i Landet.“ —

1748 døde den gamle *Sognedegn* Anders Hansen i Ulbølle Degnehølig (med godt 2 Skj. H.), 80 Aar gl., efter at have varetaget sit Embede i 57 Aar, ligefra Nr. 9's Tid, haft Kirkejord i Fæste (2 $\frac{1}{2}$ Skj. H.) og „syet“ for Folk. Hans Børn med Anne Hansd. † 1735, 70 Aar, vare 1748: Hans Andersen, „boende i Vesterskj.“, Peder i Volstrup, Anders død gift, Poul „aftakket Soldat“, 1 D. gift paa Sjælland, 1 „halvtaabelig“ og Margrethe (Maren ?) Sophie gift 1730 med Faderens Afløser, Student (1728)

Mogens Henriksen Bierg Barsmarch. Stervboets Indehavende efter Auktion var nogle og 70 Rdl. — foruden det Usolgte og Uvisse —, hvoraf fragik som bortskyldigt 59 Rdl.; hans Arvinger betalte alle Fordringer, „fordi Ingen af dem vilde deres sl. Fader skulde have den Skam i hans Grav, at hans retmæssige Gjæld ikke skulde blive betalt“; til Rest blev 17¹/₈ Rdl. + det Usolgte til Deling blandt Arvingerne i 11 Søsterlodder paa c. 1¹/₂ Rdl. og en Broderlod paa ca. 3; — Præsten fik 4 Rdl. for Ligprædiken, Degnen 1¹/₄. —

Mogens Degn var Broder til Henrik Barsmarch (Sog-
nedegn paa Avernakø i 52¹/₂ Aar) og Søn af Degnen i
Sørup Henrik Barsmarch (Præstesøn fra Tved) og Præste-
datteren smsteds Anne Cathrine Mogensd. Bierg, hvorfor
han kaldte sig selv og sine Børn med sin Moders Navn
i ændret Form: Berg. Dog forsvandt det strøgne Efter-
navn ikke dermed i Ulbølle; thi 1813 døde „Anders
Henriksen Basmark, fhv. Sognefoged i Ulbølle, 72¹/₈ Aar
gl.“, Selvejer i Thorstofte og vistnok Degnesøn fra Aver-
nakø*). Mogens Bergs Kone var ofte Gudmoder i Ul-
bølle, 1743 til 8 af 15 døbte Børn, 1774 til 7, 1746
til 6. Af Fadderlisterne ved hendes egne Børns Daab
kan skjønnes, at Degnefamilien havde venskabelig Om-
gang med — foruden Ulbøller — Chr. Voigt's i Vester-
mølle (S. 127) og Degnene Jens Krag i Aaby, Peder
Pilegaard i Ø. Skjern, Claus Vandel i Ollerup og Jes-
per Allenhøj (?) i Hundstrup. Mogens Degn døde 18.—8.

*) Hans Efterfølgere i Sognefogedbestillingen have været:
Niels Rs. i Røjlegaard indtil c. 1817, Rasmus Ns. Norre i Stem-
pelbjerg † 37, Hans Ms. Skade i Bondetofte c. 21, Carsten
Carstensen Eggebæk c. 24, Bertel Ps. i Stenhøje c. 30, Niels
Rs. i Krybekilde † 51, Peder Mikkelsen i Ellehøj, Dbmd. † 90,
Jens Js. i Præstemose † 91, og Dbmd. Hans Johansen i Strand-
huse fra 91.

—61, efterladende Gjæld; dog lovede Enken at give hver af sine 5 Sønner 6 Rdl. 4 M. (10 Slettedaler) og hver af de 2 Døtre en Seng med Sengklæder, og, da det var dygtige Børn, hjalp de sig selv godt frem i Livet. Af Døtrene blev Anna Sophie Krokone i Egeskov Kro, † 1823, og Anne Susanne Præstekone i Kjølstup 1784, † 1817, „et priseligt Exempel paa Gudsfrøgt, huslig Flid, Orden og Vindskibelighed“. Af Sønnerne blev Christopher Fæster af Egeskov Mølle, Niels Regimentskvartermester og Overkrigskommissær, og Anders (frembaaren til Daaben af Præstekonen 1.—4.—44 i Ulbølle Kirke, † 1812) Ejer samtidigt af Hovedgaardene Sødringsholm med 28 Tdr. H. (kjøbt 1802 for godt 64,000 Rdl. og solgt 1808 for 90,000) og Demstrup med 40 Tdr. H. (kjøbt 1804 for 29,800 Rdl.) ved Randers Fjord; men han og hans Efterslægt hjemsøgte af store Ulykker: selv blev han en værkbruden Mand, hans Enke (i 26 Aar) blev sindssyg, en gift Datter druknede sig selv i Sindsforvirring paa Hvedholm, Sønnen Jens satte Livet til ved Løbskkjørsel, og dennes Søn, Forpagter hos Sten Stensen Blicher og gift med hans Datter Malvine, endte som forarmet og fortrukken og havde kun en halvfjottet Søn. For Degnens ældste Søn Hans, døbt i Vskj. Kirke 17.—2.—1734 og død 1796, formede Livet sig som et Æventyr, saa at han muligvis er bleven Carl Baggers Model for Hovedpersonen i dennes Novelle „Min Broders Levned“. Han drog 1756 til St. Croix, giftede sig c. 62 med en Kirurg og Plantageejer Grundells rige Enke, drev desuden indbringende Kommissionshandel og kom saa efter 9 Aars Forløb og efter Hustruens Død 63 tilbage til Danmark, — saa velhavende, at han, der 1761 havde som en god Søn og Broder understøttet sin Moder som Enke og sine Søskende med 1000 Rdl., kunde 1766 købe efter

Gehejmerraad Rosenkrantz's Enke Herregaarden Skovsbo ved Kjertemind med 37 Tdr. H. og c. 500 Tdr. Land for 71,000 Rdl., — vel nok hjulpen dertil ved Giftermaal s. A. med Olave Marie Lange, Datter af Jens Lange til Rødkilde, Flintholm og Løjtved, hvem han før sin Udenlandsrejse havde seet i sin Hjemstavn som lille 10 Aars Pige, og som — efterat have stiftet 1804 et Hospital i Rynkeby — døde paa sit Enkesæde i Odense 1815 og førtes til Rynkeby Kirkegaard, hvor der staaer paa en graa Marmorplade i Vaabenhusets Mur til Minde om hende og Ægtefællen: „De indgik Ægteskab sammen d. 9. May 1766. Guds frygt og Dyd prydede deres Vandel. Medmenneskers Agtelse og Kierlighed ledsagede dem til Graven. Og huslig Lyksalighed, saa sjelden at finde og saa let at erhverve, tabte i dem et Mønster. Livet adskiller, Døden forener“. Saaledes endte den fattige Degnesøn fra Ulbølle som Herremand i en gammel Adelsgaard og tillige som Justitsraad (1769) og R. af Db., og fra hans to Sønner, Justitsr. Jens Magnus til Skovsbo og Propr. Christian Frederik paa Skjoldemose, samt fra hans Broder Anders paa Demstrup, der ogsaa svang sig op til velstillet Herremand efter at have tjent Formue ved Hestehandel og Forpagtning af Klosterjord, saa at han 1812 efterlod 19,799 Rdl. Sølv til Deling mellem Arvingerne, nedstammer en talrig, endnu blomstrende Efterslægt, hvortil hører Kjøbmandsfamilien Berg i Svendborg (Jvfr. Niels Hedin's „Slægten Berg“ 1918, med Portræter, hvoraf et fejlagtigt er angivet som Olave Marie Langes istedenfor Jens Langes). —

„Foraar 1745 — skriver Cruckow — begyndte den elendige og styrtende Død blandt Hornkvæget, først paa Brahetrolleborg, siden over hele Fyen. 1746 blev det ved

med den styrte Død (— af 63 Høveder paa Brændegaard overstod kun 6 Sygdommen —). Dog var Gudskelov Alt i god Pris, og Menneskerne sunde. 1747 døde endnu Kreaturer mange Steder anden Gang, efter at der var faaet Tillæg. Bønderne eftergaves en Del Skatter. 1748 ved Mikkelsdagstider døde Kreaturer stærkt her i Vesterskjerninge. Den anden Dags Feber grasserede stærkt blandt Menneskene. Rug kostede 2 Rdl. Td, Byg 11 M. Havre 1 Rdl. 2 M. og Erter 11 M. Samme Aar blev Kornet meget svangt formedelst den store Tørke og Hede, som forvoldte, at det lidet Kreaturer, Gud sparede, lide mangel paa Vand paa Marchen om Sommeren“. *Kvægpesten* 1745—6 strakte sig over hele Landet, ja, „næsten over hele Europa“, og „teede sig til at udrydde alt Kvæget og ej lade Sæd deraf mere paa Jorden. Kvæget styrtede i 1000-Tal for vore Øjne, og ingen Raad eller menneskelig Forebygning kunde standse denne Elendighed. Der var anordnet en Faste- og Bededag 14.—1. —1746*) over Rigerne . . .“, skriver en jydsk Præst i Vistoft, som, da Pesten kom igen 1763—4, mistede hele sin Kvægbesætning paa 32 Stykker, — og atter 1772 23 af 25 Stykker. I blind Overtro nedgrov man — fortælles der — levende Fæhøveder i den Formening derved at kunde standse Sygen. Allerede indtil Juni 1747 var der i hele Landet styrtet 457,352 Stk. Kvæg; — indtil 1752 to Millioner. 1762 døde hele Rødkildes Besætning paa 6—7 St. nær og 1770 400 paa Brahetrolleborg Gods; — 1778 $\frac{1}{8}$ af Langelands Kvæg; — 1777 —81 endnu 5,136 i hele Landet foruden 4481 nedslagne (5,200 Rdl.s Godtgørelse). Hele Besætninger døde i Lø-

*) Paa hvilken Dag Præsten Agerbeck i Ø. Hæsinge prædikede om „de umælende Bæsters Suk over Landets ubændige Synder“.

bet af et Døgn. Siden 1781 har Pesten ikke med Vished vist sig i Danmark (men 1814 i Holsten) „Den forfærdelige Kvægepest, stor Misvæxt i 1753—61, da Heste og Køer døde i 100-vis af Sult, „Hestedøden“, der bortrev Tusinder af Heste, og smitsom Sygdom blandt Faar og Svin bragte Landbruget i 18de Aarh. i en saa bundløs Elendighed som sjældent før eller senere“. —

I Cruckows Tid var der 1755 i Pastoratet 50 hele og 21 halve *Gaarde*, 1 Vandmølle og 52 Huse. 1610 havde der været 50 *Gaarde*, Møllen og 13 Huse; 1690 67 G. og 2 øde og 5 Gadehuse. 1774: 71 G. og 52 H. 1811 (efter Udskiftningen) var der 73 G. og Bolsteder á 1—10 Tdr. H. og 120 Huse med Jord under 1 Td. H.; 1841: 75 hele og halve G., 150 H. med og 35 uden Jord; 1880: 97 G. og 262 H. 1895: 98 G. og 273 H.; 1921: 235 G. og H. i hvert Sogn efter Statist. Departement. — 1644 var der 6 jordegne Mænd hvoraf de 5 i Ulbølle, og 46 Fæstere. 1658 vare 30 Bønder i Vskj. Herregaardstjenere: 5 til Nakkebølle, 5 til Nielstrup, 5 til Lehnkov, 8 til Skjoldemose og 9 til Rødkilde. —

I „Landstinget 22.—12.—1756, No. 18, Fol. 315“ findes et Skjøde fra Anders Rasmussen i Vskj. til Sognepræsten Hr. L. Cruchow vedk. 3 Stykker Jord og Engbund, ansatte for $\frac{1}{2}$ Fdk. (?) H. og frie for Skatter og al anden Afgift, fra hans Gaard i Vskj., som i Alt stod for 10 Tdr. 5 Skj. 1 Alb. H. Nævnte A. R. var den i 1788 i sit 74. Aar afdøde Sognefoged i Vskj, Selvejer Anders Rs. Graae (Graa) i den fra Arilds Tid (eneste?) jordegne Bondegaard i Vskj.: *Skjorninggaard*, som arvedes for 800 Rdl. af Sønnen Sognefoged Rasmus As. Graae (Fadder i Præstegaarden 1792, † 1807, 57 Aar gl., — samme Aar som hans 89-aarige Moder Anne Andersd.).

Navnet Graae var almindeligt i Egnen. 1735 nævnes Peder Graae i Vskj. og senere „Anders Graae, Færgemand her i Byen“ (mon nævnte Sognefoged?), og i Svendborg levede en meget udbredt og rig Kjøbmandsfamilie med det Efternavn, hvortil hørte Bolsmand („Møller“ efter Faderen) Chr. Gommesen Graae i Vskj. Søndermark (hvor hans Parcelgaard udstykkedes fra No. 11 i 1853), hvis 6 Børn ere fødte i Vskj. 1845—61, og som 1849 maatte efter Herredsfogedens Paalæg love Sogneforstanderskabet (— ifølge dettes Forhandlingsprotokol —) at indestaa for, at hans Kone (Gaardmandsdatter fra Ø. Skjern.), som havde truet med at stikke Ild paa Husm. Lars Rasmussens Hus, slaa hans Hustru ihjel m. M. ikke skulde komme i Berøring med eller udsætte Lars' Kone for Fare. Muligvis er Flere eller Færre af disse Graa'er (— efter Sagnet Svendborgerne —) Efterkommere af den kun lidet kjendte, sydfyenske Adelslægt Graa*) med — saavidt vides — en sexoddet Stjerne og en liggende Halvmaane som Skjoldemærke. Det Samme gjælder om to Mænd i Vskj. i 17de Aarh., nemlig Major i Landeværnet Peder Nielsen med Tilnavnene „Graa“**) og

*) Mange Efterkommere af gamle Adelslægter træffes senere — især i 17de—18de Aarh. — i social eller økonomisk Fornedrelse; — saaledes blandt Walkendorfferne — for at tage et enkelt Exempel — en Skrædder, en Profos, en Stortigger, et Fattiglem, en Smedekone og to Tjenestepiger.

**) Slægtsnavnet blev i Adelsfamilierne almindeligt udeladt i ældre Tid, „deraf er manges Slægt i Glemmebogen sat, — for Stammenavnet er saa ofte udelat“. Dette var ofte opstaaet af et Tilnavn, dannet efter Legemets el. Skjoldets Farve (blaa, blak, brun, graa, grøn, hvid, rød, sort) eller efter Vedkommendes Haandtering (Bonde, Skytte o. s. v.) el. Egenskaber (digre, haard, hvas, lang, stærk o. s. v.) eller efter Dyr (Bjørn, Hjort, Daa, Oxe, Kalv, Gris, Ulv, Ørn, Falk, Ravn, Grib, Due, Vibe, Hane, Orm, Myre.) Morsomme Navne: Hr. Carl Pølse, Hr. Thord Badehat og Hr. Thorsten Grønøje i Jylland, Hr. Fader Flæsk i Skaane.

„Tvilling“ og hans Søn Niels Ps. Graa (Rytterbonde; begravet i Vskj. 1692, 53 Aar gl.), som 1667 afløste Faderen (hvis Husstand bestod 1660 af 9 Personer) som Fæster af en af Rødkildes Gaarde i Vskj., — en Halvgaard (maaske Matr. Nr. 3 ?), der efter Kaj Lykkes Fald 1661 var udlagt til en af dennes Kreditorer Dr. Mathias Worm i Ribe og 1670 var den ene af de to til Ryttergods udlagte Gaarde i Vskj, og som 1664 var skyldsatt til godt 7 Tdr. H. à 50 Rdl. og 1688 til godt 5⁸/₈, med 2 Pd. Byg, 1 Gaas, 2 Høns, 1 Fodernød, 1 Daler Gjæsteri og 1 M. Erritspenge i Landgilde 1661 („Erritspenge“ o. Pløjningspenge; fritog for Hovarbejde). Tænkeligt er det, at Majorens Stamfader var den af Trap nævnte Væbner Niels Pedersen 1392, 1406 og 18 i „Salingæ i Hildesløff Sogn“, „oldæ Neiels“, „en ærlig Mand og skjellig (forstandig) og fribaaren Mand baade paa Faders og Moders Side“. Samme Peder Ns. Major samt Markvar Hansen, Niels Thøsing og Niels Rasmussen vare de 4 „uvillige og vederhæftige“ Mænd i Vskj. (— i Ulbølle, Chr. Ibsen, S. 88 —, Niels Pedersen, Mogens Jørgensen i Oure — se S. 86 — og Rasmus Rasmussen —), som paa Kongens Vegne kgl. Maj.'s Skriver og Ridefoged paa Nyborg Slot Claus Rasch paa Salling Herreds Thing 3.—10.—1663 begjærede udmeldte til under deres Hænder og Bomærker at give Beskrivelse af, „hvormange hele, halve, 3die og 4de Ottinger Gaarde, saa og Huse og Boliger, som udi hvert Sogn findes, hvem sig dem tilholder eller tilforn tilholdet haver; saa og, om der findes nogle øde Jorder, og hvem disse sidst have saaet, Landgildens Størrelse og Adels- og Selvejergaardes Hartkorn . . .“ Disse Beskrivelser, som endnu existere for Vskj.'s Vedk., skulde benyttes til „Amtstuematriklen“ af 1664, der blev Grundlaget for Aarhundredets store Matrikulsværk, som først

fuldendtes $\frac{1}{4}$ Aarh. senere.*) (Se S. 114). — Ovennævnte Rasmus As. Graae paa Skjerninggaard, som muligvis var beslægtet med ovennævnte Graa' er paa Rødkildegaarden, efterlod ved sin Død 1807 4 Børn af to Ægteskaber, hvoraf ved Skiftets Slutning 1809 Anders var Sømand, Peder Dragon, Johanne umyndig og tjenende hos Amtmand Schumacher paa Bejerholm og Anne gift med Gaardm. Peder Andersen**) i Vskj. (Matr. No. 9), som efter sin 26-aarige Kones Død 1815 forbrød sit Fæste 1820 ifølge Højesteretsdom, blev Vægter paa Brahetrolleborg og døde 35 i Vskj. i Armod, 62 Aar gl., med Børnene paa Fattigvæsenet. Rasmus's Enke Joh. Marie f. Larsen, da gift paany med Niels Js. i Egneborg, fik 1869 Rdl. i Arv, Sønnerne hver 623 og Døtrene hver 311; — 26 Dukater, Sølvmynter og et Sølvbæger, samt Bohave deltes. Gaarden blev solgt til Fuldmægtig og Kystbefalingsmand Niels Lambertus Erichsen, Søn af Degnen paa Helnæs, dernæst Skriver hos Kongens Sølvpop, sidst Toldbetjent i Faaborg Poul Simon Erichsen (død 1823, 79 Aar gl., som Pensionist, paa Skjerninggaard), Birkedommer ved Baroniet Lehn, Landvæsenskommisær og Kammerraad, † 1848, 71 Aar gl., g. m. Cathr. Kjertmann. I sit nystiftede Hjem paa Skjerninggaard havde han ved Barnedaab 1810 som Faddere Amtmand Schumacher fra Bejerholm, Proprietærene Joh. Lange fra Rødkilde og Chr. Fr. Berg fra Skjoldemose, Kammeraadinde Sparrewohn fra Pilegaard, Toldbetjent Erichsen fra Faaborg og Præstedatteren Jfr. Ammentorp fra V. Aaby. Han solgte 1842 sin Gaard til Sønnen Andreas E.

*) Meget her og andensteds i Bogen skyldes velvillig Meddelelse fra Genealog Torkil Baumgarten, Redaktør af „Arkiv for Genealogi og Heraldik“.

**) Vistnok Søn af Gaardm. Anders Pedersen, † 1792, 68 Aar, Præstens Medhjælper, hvis Enke Anne døde 1801, 82 Aar.

(† 1885, Svigersøn af Kromand Jørgen Andersen i Vskj. og Svoger til Propr. Lars Hansen paa Bejerholm 1852—1905), og denne igjen (75?) til sin Søn Nikolaj E. (90 Restauratør i Svendborg, † 1903 i Vskj., 59 Aar), som afhændede til Niels Frandsen fra Langeland 1890 (g. 90 m. Mathilde Augusta Nielsen), der 1906 købte Gaard paa Sjælland efterat have solgt for 70,000 Kr. Skjerninggaard til Forpagter af Bønlykkegaard ved Grenaa Lars Pedersen (g. m. Astrid Vester). —

I Cruckows Annex var der i hans sidste Leveaar vældigt Røre, uden at han dog oplevede det endelige Udfald. *Jens Lange*, Forpagtersøn fra Sorø Ladegaard og Forvalter paa Hvidkilde, havde 1736 købt Sædegaarden *Rødkilde* (se S. 96) i ynkelig Stand, med $42\frac{1}{8}$ Td. frit Hartkorn og $18\frac{7}{8}$ ufrit, $203\frac{7}{8}$ Tdr. Bøndergods med 37 Hovningsbønder og 55 Huse i Vskj., Ulbølle, Ollerup, Dongshøjrup og Egebjerg, Sædekorn og Redskaber og 100 Kvier for 14,000 Rdl., hvoraf han maatte laane de 12,000. Sælgeren, Johan Lehn paa Hvidkilde forbeholdt sig Skoven „Rødkilde Oure“ med 4 Skj. H., en Del af Holstenschus' Dyrehave (— solgt 1740 til Nakkebølle og 1743 til Holstenschus). Sagnet om, at Lange narrede Lehn til at give ham Skjøde paa Gaarden uden Penge, „for bedre at tugte de gjenstridige Hovfolk“, kan forklares deraf, at Lange, hvis Fædrenebo var fallit 1724, ejede saa faa Penge at købe for, saa at Skjødet først udstedtes 1740; — der fortælles videre, at, da Lehn kom til Rødkilde, blev Porten smækket i for Næsen af ham, og at Lange da tilraabte ham, at det var ham, der havde Papirer paa Gaarden (Kjøbekontrakt?) —

Jens Lange var kraftig af Væxt og en driftig og foretagsom, banebrydende Mand, men ogsaa streng og fordringsfuld og af en voldsom og hidsig Karakter, saa at

han i Retten kunde udskjælde Landvæsensfiskalen for „Rækkel“, „Stud“, „Snøffel“, — hvad den Injurierede gjengjældte med Snus i Langes Øjne. Han var Fremskridtsmand og indførte som den Første paa Fyen „Femvangsdrift“ (2 tilsaaede og 3 hvilende Vange) istedenfor „Trevangsdriften“ (1 og 2); — opsatte næsten 1 Mil tildels med Hvidtorn og Berberis (!) beplantede Stengjærder og c. $\frac{1}{2}$ Mil Vidiehækker til Læ og til Baandkæppe og ryddede et Par Skovhaver; — forbedrede Jorderne ved Udgrøftning og Rydning af nogle 1000 store Sten og Buske, saa at han fik tredobbelt Kornavl og rigeligere Foder, og Malkekøernes Tal steg fra 100 til 200, ja „270 Hollænderikøer“; — anlagde ved Gaarden en Frugtplantage med over 2000 Træer, hvoraf 920 atter borttoges, men som i gode Aar gav 4—500 Tdr. Frugt; — udgravede en Møllemed med Vandledning fra Vskj. Sogns Grund over Ulbølle Bymark og med Springvand til Gaardens Forsyning; — indrettede en Grønmølle med 4 Grubbekværne og senere en indbringende Stivelse- og Pudderfabrik; — ombyggede Ladegaarden og paabegyndte en ny Hovedbygning; — anlagde nye Veje og udskibede sit eget Korn paa egne Fartøjer fra Fjellebroen til Norge og tog Trælast hjem derfra; — afkjøbte Etatsraadinde Krog Flinholm 1768 for 24,500 Rdl. og kjøbte 1774—5 Løjtved, hvorved han byggede Avlsgaarden Langeskov og anlagde et Teglværk, — noget Nyt dengang, da der brugtes ubrændte Lersten; — tilkjøbte sig Ø. og V. Skjerninge Kongetiender og Bøndergods, f. Ex. 2 Gaarde i Vskj. og 9 i Ulbølle af Egeskov i Halvtreserne, saa at han blev Eneejer af Ulbølle Bys 29 Gaarde o. hele Byen undt. Brahetrolleborghuset med godt 1 Td. L. 1744 havde Rødkilde i Ulbølle Marker — foruden Enge og Moser — „226 store Agre, delte i 305 Stykker“, hvoraf Hovbønderne havde hver sit at

passé. — I D. Atlas III, 1767 hedder det om Rødkilde: „Avlingen god; Skoven ikkun liden; men Tørvemosen desto bedre; Fiskeriet ikke synderligt undt. en Ørredsfangst ved Aaens Udløb i Havet $\frac{1}{2}$ Fjerdingvej fra Gaarden“. —

Lange var tillige Forfatter ved Siden af den praktiske Virksomhed, idet han nedskrev 1759 og udgav 1765 „Tanker om Landvæsenets bedste Indretning og deraf flydende Nytte, grundede paa Erfarenhed“, et Skrift, der skaffede ham Udnævnelse som Medlem af en „Kommission til Landets Opkomst ved Reformer“ og tillige Justitsraadstitel, men ogsaa mødte skarp, velbegrundet Kritik af Forvalter Torkild Baden paa Bernstorff, en af den nye Tids Mænd. —

L. blev fremdeles en af de første fynske Landmænd, der ophævede det for den enkelte Jordbruger bremsende Fælledsskab (— i Ulbølle 1780 —), udskiftede fra andre Byer (i Ulbølle 1744 fra 4) og flyttede Gaardene ud paa Marken, — først i Ulbølle, da 4 Gaarde ved Kirken i den tæt sammenbyggede By brændte i Foraaret 1775 og gjenopførtes længst nede ved Stranden paa næsten uopdyrkede Jorder: Ringsgaard og Støttehøjsgaard (senere forenede), Søndergaard og Nygaard. Fra Faaborg berettedes 17.—5.—1775 til Avisen „Kgl. privileg. Odense Adresse-Contoires Efterretninger“ (Nr. 20): „Igaar d. 16. Maj om Formiddagen opkom en bedrøvelig Ildebrand i Ulbølle By, Rødkilde Gods, hvorved 4 Gaarde og 5 Huuse tilligemed Degneboliget og alt dets Indbo bleve lagde i Aske. Nogle sige, at det var 6 Gaarde og 3 Huuse. Efter Sigelse skal Ilden være kommet op af at heede en Ovn med Foder“. Da Ild ogsaa i Kirken ikke nævnes, maa det vel kun have været den stærke Hede, som ført af vestlig (?) Vind henover den, smeltede noget af dens Tagbly, der senere ved en Skorstens Opførelse skal være

fundet som Klumper i den tykke Murs hule Indre. Da de gavnlige Følger af Udflytning kjendtes, fortsatte Lange omkr. 1780 med 8 Gaarde i Vskj. (hvorom senere!) og 25 (o. Resten) i Ulbølle By („i Løbet af 3 Aar“), hvilke alle fik Navne efter Udflytningsstedet; men flere have senere skiftet Navn og benævnes i Folkemunde efter Ejere (Fløk, Hus, Lau, Nikolaj, Norre, Skade, Tærsker, Øbo) el. Andet. Ved at sammenholde Matrikelnumrene, mundtlige Overleveringer og stedlige Forhold, kan det skjønnes, at de 29 udflyttede Ulbølle-Gaarde have været beliggende omkring Kirken og Bystævnet som Centrum og i en Udstrækning fra Øst for Kirken til Grønnegade i Vest, saa at den gamle Ulbølle By — modsat Vskj By — har været en „Rundby“, „sluttet By“, o. med Gaardene med deres Tofter i en Kreds omkring et Midtpunkt. No. 7, 8, 9 og 10 maa vistnok have ligget sydvestlig for Kirken, og efter gamle Folks Sigende laa No. 3 Øst for den og Nr. 20 endnu østligere (ved Vejsvinget), No. 17 S. V. for No. 19 (Præstegaarden bag den nuværende Skolehave) og No. 35 noget vestligere (ved nuvær. Brugsforeningsbygning), Nr. 12 ved Rødkildevejens Hjørne, Nr. 23 ved Grønnegades Begyndelse og No. 5 i Snedkergyde (?). I den følgende Fortegnelse med nugældende Nummere og med Navnene paa Gaardene og deres Fæstere og Ejere mindst i de sidste 100 Aar kan mærkes, at No. 24—25 oprindeligt vare én Gaard, ligeledes 26—27, 29—36, 30—31, 32—33 og 39—40, og at 28 er en Parcel fra 27 og rimeligvis 34 fra 22 og 38 fra 39, saa at derved udkommer det ovenfor opgivne Tal paa Ulbølle Fæstegaarde før Udflytningen, nemlig 29, idet No. 1 er Rødkilde og No. 2 Skolejord. —

No. 3 Tagmosegaard „Tejmose“ 1843, ved „Tausmosebjerg“ og „Tames Tuede“ 1682, vistnok omlavet til „Thomasbjerg“ i Kirkebogen 1817—37, ogsaa „Rav-

negaarden“ efter „Ravnebakkerne“ eller efter Fæsteren Rasmus Rs. Ravn † 1810 c. 80 Aar, og Enke † 20, 84 Aar; Johan Jørgen Jørgensen 17 (f. 1790, † 1845, fra No. 7, g. 26. m. Elisabeth Pedersd. fra No. 10, † 60, 76 Aar; Broder og Svoger i No. 34); Niels Jakobsen fra Krarup fik Skjøde 61—62 af E. H. Lange, † 99, 72 Aar, g. m. Maren Ns.; Søn Jakob Ns. 98, g. 98 m. Johanne Rs. fra Nabolaget. **No. 4** Røjlegaard, fæstet før 1792 af Sognefoged Niels Rs. „Røjle“ (Broder i Nr. 35) som 1819 maatte forlade Gaarden for Gjæld, og 19 af Lægdsmand Jens Larsen Ring el. „Røjle“ fra Ø. Aaby, som frikj. 29, † 51; Søn Lars Js. 51, gift 58; Mølleforpagter i Hesselager Johannes Ns. 76, † 1913, 78 Aar, og Enken Anne Hs. (fra No. 35 i Vskj.) **No. 5** Stenhøjgaard; Fæsterne Hans Hs. † 1823, 74¹/₂ Aar (om hvis Søn senere!) og Sognefoged Bertel Ps. fra Aastrup 26, som frikj. 29 for c. 2000 Rdl., † 71, 71 Aar, 2 Dage efter Konen Anne Sofie Pedersd. fra Nr. 3 i Vskj.; Søn Peder Bertelsen 71 † 85, 58 Aar, ugift; Hans Knudsen „Ladefoged“ (se No. 15) 86 for 25,500 Rdl., † 1923; Plejesøn Niels Clausen 1909 for 27,000 Kr., g. m. Lovise Hs. fra Nr. 15. **No. 6** Stempelbjerg 1820—40, „Norregaard“ Niels Rs. (Ns. ?) Norre † 1794, 72 Aar; Søn Sognefoged Rasmus Ns. N. † 1837, 81 Aar (se No. 33; Enken † 50, 79 Aar); Søn Rasmus Rs. N. 34 † 78, 81 Aar gl.; Peder Larsen fra Hundstrup 80, tidl. i Ulbølle Mølle; Niels Frederik Clausen fra Svanninge 88, (Bryllupsaar) † 1902, 48 Aar, og Enken Karen Marie Hs.; Carl Watson fra Langeland 1909 for 18,000 Kr., g. m. Mathilde Larsen. **No. 7** Støtte- el. Stoltehøjsgaard 1840 „Bjørnekilde“ 1814, nedlagt som Gaard i Tyverne; Jørgen Ns. „Ladefoged“ fra Jylland (se No. 3 og 34) † 1814, 55 Aar, hvis 48-aarige Enke g. 14 m. Degnesøn-

nen, Skibstømrer, Selvejer Rasmus Jacobsen Hoffmann fra Thuro, som gift II 41, † 83, 93 Aar, se Nr. 21 i Vskj. **No. 8** Ringsgaard. Fæster før 1788 Mads Ss. Aabylund, † 1819, 75 Aar, paa Aftægt i 2 Aar; g. m. „Grdmd. i Ulbølle Rasmus Js.'s Enke † 22, 75 Aar“; „Forvalter Trolles Enke afgik 28 til Kjerteminde“; Bestyrer fra 54 Lars Chr. Rs. forpagtede 64, † 76, 49 Aar; Enken Marie Kirstine Jørgensen g. 81 m. Forpagter Hans Bertelsen fra No. 5, † 1911, hvis Stedsøn Rasmus Ringsgaard (Navneforandring 1905) Forpagter fra 1908 og Ejer fra 1920, g. 1900 m. Dorthea Brandt fra No. 23. **No. 9** Nygaard 1831, tidl. „Nikolajsg.“ Jeppe Ps. „Huus“ † 1797 i Strandhuse, 52 Aar, se No. 14; Hans Nikolajsen før 1807, † 31, 68 Aar, hvis anden Hustru døde som Enke 40, hvorefter Gaarden solgtes af Jens Lange jun. i Ødstedgaard ved Kjøbekontrakt 41 og Auktionssskjøde 42 for 8725 Rdl. S. til Hans Ns. fra Brudager, hvem Jagtretten overdroges 87 for 135 Rdl. engang for alle ifølge Jagt-afløsningsforretning paa Rødkilde s. A., og som 57 købte No. 30 og solgte 94 Nygaard til Mads As. Ns. Bild fra Horne for 68,000 Kr., g. 94 m. Kirsten Greve fra Horne. **No. 10** Søndergaard, „Aalsøgaard“ 1805—16, efter Sigende „den første udflyttede Gaard“, fæstet af Jens Langes Tjener Lægdsmand Peder Ps. i 45 Aar, † 1826, 76 Aar, hvis Enke † 38, 83 Aar, og hvis Søn i No. 29 og Døtre i No. 3 og 34; Søn Lægdsmand Rasmus Ps. f. 1793 gift 29, † 75, frikj. 27 (dog uden Fiskeret); Søn Hans Rs. 68, m. Diamantbryllup 1924 med Mette Ditlefsen fra Nr. 22; Plejedatteren Rasmine Psd. Skovs Ægtefæller Johannes Ns. 95, † 1901, og Sogneraadform. Søren Mikkelsen fra Klovsborg 1904. — **No. 11** Tommerød, „Byllekilde“ c. 1820—30, „Laugaarden“; Hans Rs. Brandt 1777; Enken † 96, 63 Aar; Søn Peder Hs. Br. † 1829,

72 Aar, som frikj. 24; Enken † 57, 80 Aar; Søn Anders Ps. Br. 53; Svigersøn Hans Lau fra Vskj. Nørremark 78 (senere Husm. i Ulb. By); Hans Ps. Hs. fra Ærø 1903 for 29,000 Kr. **No. 12** Girrehavegaard (Hans Madsen Jyde † 1801, 61 Aar, hvis Enke † 17, 77 Aar; Søn „Husmand“ Mads Hs. Jyde til 43, † 52, 81 Aar; Svigersøn Jens Jørgensen fra Hundstrup) med Parcelen Marienborg, hvor „Bolsmand“ Niels Hs. Gammelgaard, hvis Enke g. 20 m. „Husmand“ Lars Ps. Greve fra Stenderup; Jørgen Madsen † 32, 56 Aar; Søn Fæster, Drejlsvæver Søren Jørgensen; Lars Js. fra Holmdrup † 60, 50 Aar; Enken † 76, g. 60 m Peder Hs. fra Svanninge g. 85 m. Karen Larsen; Mads Js. i 9 Aar, hvorefter Grdmd. i Strandhuse; tidl. Fragtmand i Lillemark Jens Ns. 93 (senere Husejer i Ulb. By); Rasmus Larsen fra Ellerup 1918 for 33,000 Kr. **No. 13** Dyrehavegaard (-krog) Anders Larsen † 1793, 60 Aar; „Bolsmændene“ Tømrer Niels Knudsen „Ejby“ † 48, 71 Aar og Sogneforstander Lars Ns. „Løgte“ fra N. Broby, gift 32 og 48, † 86, 84 Aar; Chr. As. „Nørregaard“, fra Taasinge 86, frikj. 1920 for 9,100 Kr. og tidl. betalt Indfæstning 4,700 Kr. (aarlig Fæsteafgift 180) **No. 14** Grønnebjerggaard, „Husgaarden“. Niels Ps. „Huus“ † 1801 paa Aft., 67 Aar (se No. 9 i Ulb. og No. 9 i Vskj.); Søn Peder Ns. H. fik Skjøde 1819, † 44, 65 Aar, g. m. Ane Cathr. Hsd.; Søn Niels Ps. H. 44 og Enke Anne Cathr. Skade; Niels Simonsen Christensen fra Marstal 94; Søn H. P. Christensen 1903 for 24,000 Kr., (senere i V. Aaby); Johan Ss. „Greve“ fra V. Aaby 1906 for 22,000 Kr. † 22, Enken og Søn Søren Ss., som solgte 24 for 70,500 Kr. til Knud Christensen fra Ærø. **No. 15** Mørkebjerg, fæstet af Hans Hs. „Ladefoged“, † 1822, 68 Aar (Enken † 34, 70 Aar); Søn Hans Hs. L. frikj. 26 og fraskilte No. 15b, † 64, 67 Aar; Søn Anders Hs. L. 66, † 1908, 76 Aar (hvis Broder Hans

fik 66 Parcel 15c); Søn Hans Frederik Hs. L. 1909; — i 15b Knud Hs. „Ladefoged“ 26, Broder til H. Hs. L. i 15 a, flyttet til No. 6 i Vskj.; Peder Lave Edsbjerg 31, til Faaborg 34; Rasmus As. „Degn“ fra Hundtofte 34, f. 1787 i No. 33 i Vskj., † 63; Enke Marie Christensd. († 73); og Søn Christen Rs. D. 68, † 1906, 86 Aar (Broderens Mindetavle i Kirken); Søn Rasmus Christensen D., Ejer og gift 99 m. Ane Hs. fra V. Aaby. **No. 16** Allekilde, frikj. 1804 af 1803 afdøde, 79-aarige Rasmus Ns. Norres's Enke † 1806, 77 Aar, som ved Frikjøbet havde solgt Jagtretten til Rødkilde for 100 Rdl.; Svigersøn Kirkeværgen Niels Rs. Ravn, † 18 (omtales senere!) og Enke † 31; Søn Rasmus Ns. R. 31, † 80, 82 Aar (se No. 24! afkjøbte 31 sin Svoger Jens As. i No. 37 sin Søsters Andel i Allekilde for 10,000 Rdl. Sedler), Søn Anders Rs. R. 70, gift 71, † 96, 69 Aar (Broder i No. 24); hans Enke Ane Cathr. Hansd. fra Bruntved og Søn Rasmus As. R. 1910, gift 1900 med Karen Joh. Rs. fra Egebjerg. **No. 17** Nørre Hannemose: Peder Hs. 1794, hvis Hustruer † 1805, 68 Aar, og 1812, 50 Aar; — i 17b.; „Tærskerstedet“, Mads Hs. „Tærsker“, † 39, 72 Aar, g. m. Sara Schultzd., fraskilte 1818 No. 17a; Søn Hans Madsen, g. m. Petrine Erichsen fra Skjærninggaard († 50); Niels Js. fra Vejstrup 62; Hans Rs. fra Lunde 69; Hans Ps. fra Katterød 82 (Broder i No. 36 og Søster i No. 40); Svigersøn Rasmus Rs. fra Diernisse 1914; — i 17a. Lægds. Hans As. „Hornbo“ fra Horne købte og bebyggede 1818, † 49 (ved Væltning ved løbske Heste), 51 Aar; Enken † 55 og Sønnen Anders Hs. H. 54, † 73, 56 Aar (Enken † 88); Svigersøn (76) Chr. Christensen fra Hundstrup 85 for 17,000 Kr. og Aft., † 1908, 63 Aar; Mads Hs. fra Ærø 1906 for 25,500 Kr. (Broder i No. 11). **No. 18** Galle- el Gjældbjerg, frikj. 1801 af Anders Christensen

Krog † 28 paa Aft., c. 90 Aar; Søn Christen As. Krog † 40, 69 Aar (Broder i No. 19), hvis Kone Karen, † 57, 80 Aar, Søster til Degnen Korchs; Søn Lars Chr. Kr. 48, † 59, 45 Aar, g. 55 m. Kusinen Laurentine Korch fra Degneboligen † 88, 79 Aar, i V. Aaby; Hans Christian Poulsen 75, fra No. 29, † 88, 76 Aar; Søn Hans Chr. Hs. 76, g. m. Birthe Sofie As.; Søn Hans Hs. 1905 (senere Husm. i Ulb. By); Andreas Skov fra Rødme (se No. 27) 23 for 80,000 Kr. **No. 19** Thorstofte, se S. 28—29. **No. 20** Bondetofte, „Skadegaarden“, fæstet af Rasmus Skade c. 1768; Mads Rs. Sk. † 1800, 75 Aar (Enken † 1816, 85 Aar); Søn Sognefoged Hans Ms. Sk., frikj. 1801, † 54, 94 Aar (Konen † 32, 69 Aar); Sønner Knud Hs. Sk. (skrevet for Gaarden 43) og Hans Hs. Sk. (gift 31): Søn Hans Hs. Sk. 1911, † 1916 i Vskj. Søndermark; Joh. Christiansen 1914 for 42,000, se No. 22; Rasmus Hs. „Hammerdam“ fra V. Aaby 16. **No. 21** Ellehøj: Selvejer Mikkel Js. † 1806—7, 45 Aar, hvis senere omtalte, 41 afdøde Enkes anden, „særdeles brave og retskafne“ Mand (1807) Christen Christophersen fra Hillerslev † 36, 66 Aar (Svoger til H. Nikolajsen i No. 9), som testamenterede 34 til Stedsønnen Sognefoged, Lægds. Peder Mikkelsen † 90, 86 Aar, med Guldbryllup 86; Søn Peder Christian Ps. 74, † 1909 i Strandhuse, 70 Aar; Chr. Christensen fra Ærø 1908 (Bryllupsaar) for 19—20,000 Kr.: Oluf Ps. fra Ringe 18 for 46,500 Kr. **No. 22** Præstemose: 1804 afdøde, 71-aarige Mads Ps. Vangeds Enke † 20, 75 Aar; Søn Peder Madsen V. c. 14, † 48, 69 Aar, p. Aft.; Svigersønnerne Fattigforst. Peder Hs. fra No. 9, † 40, og Ditlev Rs. fra Ø. Skjern. 41, † 81, 80 Aar; Søn Peder Ditlefsen † 1922 i Ulb. By, hvis første Kone Karen Madsen fra No. 11 i Vskj. † 82; Plejesøn Hans Ditlev Skov 1916—17 for 27,000 Kr., se

No. 201 **No. 23** Bilke(s)ris, „Bilkens Gaard“, „Stensager“ 1804—33; fæstet 1769 af Jørgen Madsen Brandt † 1804, 67 Aar (Enken † 19, 82 Aar hos „Svigersonnen Hans Jørgensen Brandt“) og frikjøbt 1801—2 af Hans Jørgensen Br., † 43, 72 Aar, for 2699 Rdl. (g. m. Anne Cathr. Hansd. † 38, 67 Aar); Søn Niels Hs. Br. 36 for 2000 Rdl Sedler, † 80, 76 Aar (Enken † 66); Søn Rasmus Ns. Br. 67, † 1909, 67 Aar (Broder i No. 24); Datter Nielsmine Br. 1909. **No. 24—25** Assenshøj: Rasmus Ejlersen † 1798, 86 Aar, hvis Enke frikj. 1802 og delte Gaarden 1804; — i No. 24 Sønnen Jens Rs. Ejl. † 57 paa Aft. 78 Aar (Konen † 30); Svigersøn Niels Rs. Rayn 47, fra No. 16, † 84 (Enken † 89); Søn Jens Ns. R. 83 (g. m. Anne Marie Asd. Ravn fra No. 16, † 91, og 96 med Maren Ps.) Enken (senere ved Svendborg) solgte til Hans Ns. fra Langeland 1909—10 for 42,000 Kr.; — i No. 25 Ole Hs. Ejlersen, † 43, 76 Aar, som solgte 42 for 1600 Rdl. og Aftægt til sin 41 afdøde, 89-aarige Kones Broderdatters Mand Andreas Ps. Brandt fra No. 25 i Vskj., gift 43 (Konen † 56, 40 Aar) † 1913, 95 Aar, som 78—79 afstod for 14,000 Kr. og Aftægt til Svigersønnen (78) Mads Ns. Brandt fra No. 23. **No. 26—27** Spaanhøj; — i 26a (? Rasmus Hs. † 1827, 60 Aar, hvis Enke Apollone Nielsd. afgik 31 til Egense); Niels Frandsen 32, fra No. 8 i Vskj., † 83, 75 Aar i Hytteballegaard (Konen † 63, 63 Aar); Søn Frands Ns. 71; Mads Ps. 77; Morten Rs. Skov 81, † 1903 og Enke (anden Hustru) † 1920; Erik Ps. Hs.; — i 26b Niels Hs. Kragegaard † 1876, 80 Aar; Svigersøn Maltgjører Niels Hs. Nygaard fra No. 30, † 1901; Maltgjører Rasmus As, se No. 33; Søstersøn Joh. Bruun 1924 for 50,000 Kr.; — i 27: Hans Ns Norre † 1789, 73 Aar; Morten Erikson c. 1814—19; Vejrmøller Peder Clausen, som havde

Vindmølle ved Gaarden i 20—40'erne (vistnok Søn af den „hæderværdige, gudfrygtige“ Møller paa Rødkilde Claus Clausen † 25, 87 Aar); Træhandler Rasmus Ps. Skov 44 († 62, 64 Aar, g. m. Joh. Mortensd.), som 34 var ankommen fra Beierholmshuset i Vskj. til en af ham kjøbt og bebygget Parcel fra No. 5 og opførte Ulb. Vindmølle ved Chaussèen sidst i 50'erne til sin Svigersøn (se No. 6); Søn nævnte Morten Rs. Skov 68 og Enke; Peder Larsen fra Sjælland 1904 for 14,000 Kr. **No. 28** Kaalbjerghus, „Øbostedet“ (2 Tdr. H.), Parcel fra Nrr. 27 og 35, kjøbt af Chr. Hs. „Øboe“ af Ulbølle 1804 for 1400 Rdl., † 13, 52 Aar; Enken † 55, 92 Aar og Sønnen Hans Christensen Ø. 18 † 83, 95 Aar (Konen † 65, 88 Aar); Svigersøn (42) Jens Madsen 48, se No. 21 i Vskj.; kjøbt 71 af R. Brandt i No. 23 og nedbrudt. **No. 29** Slugekilde: Rasmus Hs. „Berider“ † før 1802, da Enken 89 Aar gl., døde hos Svigersønnen R. M. i No. 33; Søn Hans Rs. „Berider“ † 1803, 56 Aar, hvis Enke † 33, 81 Aar, og hvis Dotre Joh. Cathr. († 66, 85 Aar) og Mette († 60, 77 Aar) gifte med Ole Jørgensen „Berider“ († 51, 66 Aar) og Peder Ps. fra No. 10, som 12 fik Parcel No. 36 († 52, 70 Aar); Førstnævntes Svigersøn (45) Hans Christian Poulsen fra Sørup, se No. 181; Jens Rs. fra Rødme † 93 og Enke Karen Clausen (g. m. Hans Møller i No. 23 i Vskj.); Peder Ps. fra Katterød 1900 for 22,000 Kr. (se No. 17), g. m. Ernestine Jørgensen; Svigersøn Jens Rs. fra Jylland 1917 for 46,000 Kr. **Nrr. 30—31** Fruens Lejde, „Hovgaarden“ 1801: Hans Hs. Dyhre c. 1770—90, † 1812 som Almisselem, 72 Aar; „1799 døde Hans Nielsens Hustru af Gaarden Hou, 31 Aar“; Lars As. fra Dreslette og Skibstømmer Mads Larsen Palle († 28, 74 Aar, p. Aft.) delte Grund og Bygninger ved Frikjøbet Nov. 1803; i No. 31: Lars As. †

1803, 40 Aar; hans 28 afdøde Enkes anden Mand Peder Rs. † 49, 86 Aar; Søn Niels Larsen 21, † 72, 77 Aar; Søn Lars Ns. 67, † 1910, 87 Aar, med Guldbryllup 1903 med Ane Cathr. Madsd. Skade fra No. 19: Søn Niels Larsen 99, g. 84 m. Johanne Hoffmann † 86, 27 Aar; — i No. 30 Mads Palle; Søn Skibstømrer Lars Madsen Palle, som 1814 flyttede til Præstemose, og paa hvis Skjøde Broderen Markus beboede Fædrengaarden til 27; Chr. Ns. „Kudsk“ fra Staagerup 28; (Rasmus Rs. 33); Jesper Ns. fra Kirkeby 54, da begge de sammenbyggede Gaarde brændte og skiltes; Lars Hendriksen 56 for 10,000 Rdl.; Hans Ns. Nygaard 57 (Navneforandring 94) fra No. 9 for 11,000 Rdl. † 1901, med Guldbryllup 91 med Maren Hansdatter fra Vejstrup (som blev 98^{10/12} Aar); Svigersøn (72) Morten Markussen fra Vejstrup 72 for 19,000 Kr., med Guldbryllup 1922. **Nrr. 32—33** Krybekilde, „Krukilde“ 1810—43; Rasmus Mortensen † 1811, 88 Aar, som fraskilte 1803 No. 32 til sin samboende Svigersøn Niels Ns., som solgte 10 til Hans Ns. Norre i Lilletved for 1350 Rdl.; — i No. 32, „Husmandsstedet“, Hans Ns. „Sørup“ el. „Lilletved“, som „bebyggede“; Rasmus Rs. fra Hundstrup 26, † 44, 53 Aar, hvis Enke † 88, 91 Aar; Sønnerne Rasmus og Hans R. 58; Erik Hs. fra Sørup 1907 for 16,000 Kr., g. 90 m. Formændenes Søsterdatter Rasmine Js. fra Slugekildehus; — i No. 33 Rasmus Ps. i 1814, „flyttet til Espe 24“; nævnte Hans Ns. „Lilletved“ † 25, hvis Enke († 54)g. 25 m. Sognefoged Niels Rs. Norre fra Nr. 6, † 51, 55 Aar; Søn Jørgen Hs. „Lilletved“ 53, Gaardm. i Lintrup i Sønderjylland 46—53, † 89, 74 Aar, g. m. Berteline Hsd. † 72; Svigersøn Niels Olsen fra Strandhuse 72 (78 ?) † 1910; Hans Lauridsen fra Ærø i 8 Aar for 26,000 Kr.; Hans Jørgen As. fra Ringe 1919 for 59,000; Maltgjører

Rasmus As. fra No. 19 1924 for 75,000 Kr., g. 1906 m. Marie Larsen fra No. 27. **No. 34** „Bolsm.“ Jens Jørgensen fra No. 7, ca. 1814, † 51, 62 Aar, g. m. Joh. Pedersd. fra No. 10, † 51, 63 Aar. Søn Sognefoged, Dbmd. Jens Jensen † 91, 69 Aar, g. 52 m. Dyrslæge Hans Hs.'s Datter; Jørgen Jørgensen fra V. Aaby 92, som frikj. 1920 for 7540 Kr. og tidl. betalt Indfæstning 3500 (tidl. aarlig Fæsteafgift 160—200) **No. 35** Birke (s) høj, frikj. 1802 af Ole Rasmussen, † 25, 60 Aar, som frasolgte No. 28, og hvis Enke, Karen Hsd. († 55, 81 Aar) ægtede 25 Lars Ns. fra Strandhuse († 90, 95), som i sit andet Ægteskab med Joh. Hsd. havde Sønnen Niels Larsen 84. **No. 37** Jerntvedgaard, fæstet 1790 af Anders Rs. „Ladefoged“, † 1803—4 som Selvejer, 58 Aar (Enken † 31); Søn Jens As. gift 17, † 63, 74 Aar (Konen fra No. 16, † 70, 79 Aar), Svigersøn Peder Js. † 96, dennes Søstersøn Niels Madsens 96, g. 98 m. Sofie Ns. fra Ulb. **No. 39—40** (?) „Rasmus Ns. af Bavnehøj † 1795, 81 Aar“); i Hovedparcel Nr. 39, „Fløkestedet“, Selvejer Niels Jørgensen „Fløk“ † 1821, 77 Aar, paa Aft.; Svigersøn „Bolsmand“ Frederik Johansen 10, † 48, 80 Aar (Enken † 77, 88 Aar); Niels Frederiksen 59; Plejesøn Peder Frandsen Clausen fra Horne 96; Jens Js. fra Hundstrup 1905, g. m. Karen Hs. fra No. 40; — i No. 40, „Bruntved“, (m. Parcel No. 38) „Bolsmændene“ Hans Rs. † 48, 79 Aar, og Hans Hs. Vangeled † 41, 84 Aar, paa Aft.; Mads As. Smed † 79, 94 Aar, paa Aft. 70, da Konen døde; Svigersøn Jeppe Rs. fra Trolleborg, g. 68; Rasmus Hs. fra Katterød 79 for 13,500 Kr. uden Besætning, se No. 17; Svigersøn Christian Ss. fra No. 14, fra 1917. —

Jens Langes nye Gaarde fordeltes ved Lodtrækning og opførtes med stærkt Egebindingsværk, Fyrrevertøm-

mer og Murtavler af brændte Sten fra Løjtved Teglværk (først almindelige efter 1800), samt med høje Lader med to Sæt Spær over hinanden og Stald og med Tværbygning til Stuehus; desuden med Frugthaver og med lige meget Hartkorn hver ($9\frac{1}{2}$ Td. i Ulb. og $6\frac{6}{8}$ i Vskj.). Af Laderne, som ved deres høje Tage blev et i lang Frastand synligt Kjendemærke paa Langes Gaarde, staa endnu — efter næsten $1\frac{1}{2}$ Aarh.'s Forløb — over en halv Snes i Vskj.-Ulb.; andre ere ombyggede og et Par brændte, og i Ny- og Røjlegaard samt Præstemose omblæste Tagværket i Storme for mange Aar tilbage, ligesom 14 Fag af Rødkildes store Lade. Paa de gamle Gaardspladser byggedes, forsaavidt de gamle Stuehuse ikke forbleve staaende, Huse med 3 Tdr. L. (1775: 10 og senere flere i Ulbølle og 1782 i Vskj. 8 og 1790: 17). Som typiske Exempler paa Langes Udflyttergaarde kunne tjene den bag i Bogen afbildede Jerntvedgaard (— dog med Fradrag af 5 senere tilbyggede Fag ved vestre og 2 ved søndre Gavl —) og Allekilde efter Beskrivelse 1804. Sidstnævnte bestod da af et 13 Fags, godt 34 Al. langt, 10—11 dybt og $3\frac{1}{4}$ højt Stuehus og en 11 Fags, 33 Al. lang, 16 dyb og 4 høj Udlænge, Af de 13 Fag vare 3 Indkørsel med Dobbeltport, 3 Storstue med Teglstensgulv, 1 Forstue, Skorsten af brændte Sten og Spisekammer, 2 Dagligstue med Brystpanel under Vinduerne og lidt ud paa Skærvæggene, Ildsted til Madlavning og tvende med Fjæl afklædte Senge med Døre, 2 Pige-kammer, Bryggersgang og Mælkestue og 2 et Værelse, Bryggers og Skorsten med Maltkølle og Træluge. I Udlængen var Korngulve, Tærskeloer med Ind- og Udkørselsporte, 2 Fag Hestestald med 8 Spiltove og 3 Fag Kohus med 4 Baase, samt Karlekammer. Af Tilbygninger fandtes en paa 2 Fag ved Stuehuset til en af raa Sten

opført Bageovn med overbygget Skjul og klinede Vægge, — og to ved Udlængens Gavle til Huggehus, Faarestald og Vognskur, ligeledes med klinede Vægge. —

Ved alle sine Forandringer havde Lange ogsaa Bøndernes økonomiske Bedste for Øje; men disse paaskjønnede det ikke, optagne, som de vare, af alt det, de vare utilfredse med. Den stavnsbundne, hoveripligtige, beskattede og forarmede Hovbonde sukkede efter Frigørelse. Ædle Bondevenner — paa Fyen Reventlow paa Brahetrolleborg og Holsten paa Holstenshus m. Flere. — havde Medfølelse med dem, bragte uegennyttige Ofre til deres Tarv, ophævede Hoveriet paa deres Godser og indførte Arvefæste; — 100 Aar efter rejstes Æresstøtter for de to nævnte Hædersmænd, men i deres Levetid mødtes de med Mistro og Utilfredshed. En oprørsk Aand var faren i alle Landets Bønder; de vilde i Utaalmodighed strax og imod Lovene, ved Selvtægt afkaste hele Aaget og oversaa Husbondens lovlige Ret til at byde og fordre og Hovbondens ligesaa lovmæssige Pligt til at lyde og yde. Men paa den anden Side vare Godsejerne ogsaa ofte forurettende, utilbørligt strenge i deres Fordringer og ubarmhjertigt haarde i Behandlingen af deres Bønder. To haarde Stene male jo ikke godt sammen Derved opstod mangfoldige og bitre Brydninger og Rivninger mellem Jorddrot og Underordnede, — saaledes paa Rødkilde. Langes Bønder klagede over Forurettelser ved Magelæg: „troligt, at han self med dette Bytte ingen skade har liid“, skriver deres Præst, som i 20 Aar havde kjendt begge Parter og støttede Bønderne med en Attest for skikkelig Opførsel; — dernæst over Frataelse af Jord i Højteshave (Højtved ?), Dyrehavekrog og Taamose (Tagmose), Indskrænkning af Græsningsret og Højbjergning, uberettiget Tørveskær i deres Moser,

Rydning af deres Gjærdselsskov, Opførelse af Huse med Jord paa deres Grund, forhøjet Landgilde og Ydegaas, skjøndt de ikke maatte holde Gæs, Ødelæggelser af Langes mange og glubske Hunde og forøget og utaaeligt Hoveri udenfor Avlingens Drift og udover det Almindelige andensteds (til Slagtning, Vadsk, Garnvinding, Rengjøring, Skovning, Ægter, Grøfte- og Kanalgravning, Vagthold og Ærinder); — fremdeles over Behandlingen: „han løber om blandt Folkene hjemme og i Marken som en Løve, og Gud bedre den, hans Kløer faaer fat i; han bliver jammerligt tilredt med Hug og Slag og Rusk i Haaret, saa at nogle have været blodige og blaa og haft Tænderne saa godt som udslagne; andre har han kastet til Jorden og holdt i Haaret, medens hans ældste Søn efter Faderens Ordre har trakteret dem“. Lange med sin æggende Herremandsmyndighed stod paa sin Ret som siddende for store Udgifter, fordrede forsvarligt Hoveriarbejde og indkrævede de stadigt voxende Restancer (— indtil 1768: 3378 Rdl), og hans Pen var ikke skaansommere end hans Mund og Haand: „jeg har stændigt behandlet dem med Godhed, Forsorg, Lemfældighed og Godgjørenhed som fast ingen Anden i Landet; jeg kan fast med Sandhed sige at have sat 10,000 Rdl. til paa denne fra Arilds Tid. onde og slette By, og aldrig har jeg sparet Møje og Besvær med disse bundgjenstridige, onde Folk for at faa Byen i Stand og dem dannet til Arbejdsomhed“. Under Striden viste han dog lempelig Villighed til at give Erstatning og eftergive Restancer, hæve to Processer og nedsætte Landgilden med to Tdr. Korn for hver Gaard; men Rødkildes Bønder, „bekjendte over hele Landet for deres Armod og Lyder“ vare umedgjærlige og forsømmelige, „omtaagede af Frihedsdrømme og Brændevinsdunster“, æggede af daarlige Ledere (— bl. A.

en ukjendt „Vinkelskriver i Ulbølle“; — Christen Snedker ? —) og af et opagiterende, anonymt „Omgangsbrev“, der 1768 løb Sydfyen rundt og ophidsede til Ulydighed og Opsætsighed, ogsaa overfor offentlige Autoriteter (— forfattet af Overauditør Skovbo i Brudager?) Gnisten, der faldt og ulmede i Tønderet hos Rødkildes Hovbønder, var bl. A., at Lange havde faaet deres vistnok ansete Standsfælle Gaardm. Thomas Christensen for Aar tilbage idømt ved Højesteret Slaveri for Livstid i Nyborg Fæstning, fordi han en Dag havde gjengjældt en Irettesættelse af Lange for slet Pløjning og et ledsagende Rap af en Pilekvist med et voldsomt Slag „paa mordrisk Vis“ med Plovstagen paa Husbondens Hoved. Men nævnte Brev og Misforstaaelse af Forordn. 15.—4.—68, som om Hoveri, Tiendepdelse o. s. v. nu skulde være ganske ophørt, bragte Gnisten i Flamme, og 27.—7—68. drog da de 29 Bymænd i Ulbølle eller deres Stedfortrædere op til Rødkilde og fordrede under truende Holdning og høje Raab og i Henhold til Loven Fritagelse for „upligtet“ Arbejde ved den som fæsteledig øde Gaard i Byen. Derefter besluttedes det paa Stævne at gaa til Amtmanden paa Holstenshus, som netop da stod i et spændt Forhold til Lange, og som raadede til at klage til det nysoprettede Generallandvæsenskollegie, hvortil (samt til Kongen) der da indsendtes — imod den besindige Rasmus Skades Raad — en af Skovbo for 4 × 29 Mark forfattet Klage. Nu var den aarelange og bitre Strid i Gang, som Højskoleforst. Poul Hansen har skildret aktmæssigt og klart belyst i „Aar bog for Kulturhistorie“ 1892. Aarene gik hen med gjentagne af Skovbo, Sagfører Engberg og Chr. Snedker affattede Klage- og Bønskrifter og 4—5 Sendefærd (uden Pas fra Lange) til nævnte Kollegie, Kancelliet, Kongen, Arveprindsen og

Enkedronningen, — med Forhør, Aastedsmøder og Stævninger, to Landvæsenskommissionsmøder, Resolution fra Kollegiet og Udsendelse af to af dets Medlemmer, — og med Kancelliets Nedsættelse i Sept. 1771 af en Kommission (Landsdommer Schwerin i Søby og Herredsfoged Mølmark i Faaborg) til retslig Undersøgelse af og endelig Domfældelse i den over hele Landet opsigtvækkende Sag „med Rødkildes Bønders stedsevarende Skrig og Raab om Fornærmelse“. Dommen afsagdes først 29.—7.—1775 og fornyedes, efter Appellationsaarets Udløb, 3.—2.—77 (efter at Bøndernes Ansøgning om Appel til Højesteret var forbleven ubesvaret af Kancelliet). Lange, der vel havde begaaet Overgreb, men rundeligt afbødet dem, frikjendtes for Bøndernes Sigtelse for hans Fratagelse af Jord, og af disse, som havde „forseet sig groft ved usømmelig Opførsel, Ulydighed mod Øvrigheden og slet Exempel for hele Landet“, blev 11 dømt til at betale inden 15 Dage 2025 Rdl. 71 Sk. (senere forhøjet ved Fornyelsen, tilsidst 2136 Rdl. 47 Sk.) i Kommissionsomkostninger og til at arbejde: 5 i Jern paa Nyborg Fæstning (Hans Vangeled i 2 Aar og Mads Ps. Vangeled, Hans Ps. Loch, Søren Lassen og Rasmus Ns. i 1) og 6 i $\frac{1}{3}$ à 1 Aar i det som Arbejdsanstalt 1753 oprettede Tugt- og Manufakturhus i Odense (Jørgen Ms. Brandt, Hans Rs. Brandt, Niels Ps., Mads Rs. Skade, Hans Hs. Dyré og Peder Madsen, som døde før Dommens Fuldbyrkelse), hvorefter de igjen som stavnsbundne skulde tilhøre Rødkildes Vaaningsstavn. Jørgen Nielsens Enke skulde ogsaa til Odense en Maaned. Da de Dømte ikke ejede „2 danske Skilling“, „den mindste Skilling“ i rede Penge, foretoges Indførsler i deres rørlige Ejendele, som dog kun indbragte et kummerligt Resultat af højst 60—80 Rdl. i hvert Bo, men rigtignok ogsaa ved en meget

lav Vurdering: Heste og Køer 2—4 Rdl, ja en Hest 1 Rdl. 4 M., et Sengested med Over- og Underdyne, Hopude og Lagener 68 Sk., en gammel Trævogn 96 Sk., en Træplov 80 Sk., 4 St. Linned 4 Sk., en Øllejle, 2 Truge og Skilderier à 2 Sk. o. s. v. Desuden fordrede Lange 2359 Rdl., som han kun betingelsesvis havde eftergivet. 7 Mænd fik deres Andel i Bøden nedsat til $\frac{1}{3}$, hvis de kunde udrede det, men nødtes vistnok til at aftjene den fulde Sum før Nedsættelsen til Strafs Lidelse. De tre Hovedmænd for Rebellionen Hans Vangeled, „Bøndernes Ordfører og Ophavsmand til Uroen“, Hans Loch og Søren Lassen, som ved en Herredsret vare satte fra deres Gaarde,*) rømte, da Tilliden til dem som Førere var rokket, og de ikke følte sig trygge hjemme; men de bleve paagrebne i Marts 1778 af Politiet i Kjbhvn. og indsatte til Slaveri i Fæstningen dér, hvor Førstnævnte døde i Juni. Af de 7 Mænd bortsendtes de 6 i August 77, — H. Dyre efter at have i „uroelige Tanker“ gjort to Forsøg paa Selvmord, — den syge Hans Brandt senere. Man kan let forestille sig den bitre Afskeds scene „med Graad og Klage“ i Hjemmene og føle Medynk med dem, naar man læser i deres sidste Bønskrift til Kongen: „Vi angre meget den Daarlighed, vi have begaaet udi vor Vankundighed, hvorfor vi da i allerdybeste Underdanighed nedkaste os for vor allernaadiste Konges Fødder med de inderligste Bønner, at Hans Maj. dog vil have Medlidenhed med os for vore uskyldige Hustruers og mange smaa umyndige Børns Skyld, der ellers alle blive nedsatte i den ynkværdigste Tilstand“. Og man synes,

*) Sørenes Kone flyttede derefter til Gislev, Hans Lochs var syg og døde, og H. V.'s fik af Naade Husly og det Allernødtørftigste i Strandhuse, med 3 umyndige Børn, hvoraf et var blindt.

at de vildledende Forførere, der som raadgivende med Ansvar stod bagved i Skjul og pustede til Ilden, ikke burde have gaaet helt fri. Forstander Poul Hansen slutter sin Afhandling med at sige: „Jens Lange staaer som den, der ifølge Loven og daværende Samfundsorden i det Hele har Retten paa sin Side; men bag Bøndernes uklare og forvirrede Færd dæmmer dog den nye Tid med dens voxende Trang til Frihed, Uafhængighed og Selvbestemmel-sesret.“ —

Jens Lange døde 1790, 83 Aar gl., og blev nedsat ved sin norskfødte, 1740 ægteviiede og 1756 afdøde Hu-strus, Præstedatteren Maren Tønders Side i den nu til-kastede Begravelse i Ulbølle Kirkes Kor, som Kirkeejeren Etatsraadinde Krag paa Skjoldemose havde 1756 tilladt ham at opmure mod en Betaling af 2 à 5 Rdl. for hvert nedsat Lig, ligesom hun Aaret forud havde indrømmet ham en Familiestol i Kirken over Indgangen (halvt inden-for, halvt ind i Taarnbygningen). Paa Kistepladen stod: „Alt Kjød er som Græs, og al Menneskets Herlighed som Græssets Blomster; Græsset visnede, og Blomsten der-paa faldt af (1 Pet. 1,24). See Læser! denne Sandhed her stadfæstet: Denne Kiste gjemmer nu de jordiske Lev-ninger af den fordom Højædle og Velbyrdige, nu salige Hr. Jens Lange, D. K. M. Justice-Raad og Herre til Rød-kilde og Flindtholm. Han nød et langt Liv, Sundhed, Styrke, Rigdom og Anseelse. Nu skjuler Graven hans Støv, ind-til det opvaagner til et bædre Liv end dette forgjænge-lige . . . Livets Herre endte Hans lange, møjsommelige og hædrede Løbebane ved en stille Død d. 9. Juli 1790“. Blandt hans Gjæster i hans første Ægteskabsaar havde sikkert ikke saa sjældent været Konens Broder, der 4 Aar før hendes Bryllup var bleven Præst paa Drejø og 7 Aar efter dette druknede med Kone og Barn ved Kuld-

sejling. L. efterlod 4 S. og 2 D. af 10 Børn. Af Sønerne bleve 3 Godsejere (til Bratskov, Rødkilde og Eskjær ved Hvalpsund), og de to Døtre bleve gifte med Godsejere: „den gale“, c. 1790 fallerende Generalauditør Kallager til Mejlgaard (indtil 1782) og Justitsraad H. Berg til Skovsbo (S. 140). Medens Faderen havde ejet over 2000 Tdr. L. m. c. 200 Tdr. H., kom hans 3 Sønner og Svigersønnerne til at raade tilsammen over rigeligt 6000 med c. 400 (Fæstegods ikke medregnet) o. $\frac{1}{2}$ Gang større Areal end Vskj.-Ulb. Sogne tilsammen. — Den næstældste Søn Johan, som havde ejet Løjtved og Lange-skov 1781—88 og solgt til Kammerjunker v. Krogh for 96,000 Rdl. o. 41,000 mere, end han selv havde givet, arvede Rødkilde og Flintholm for 142,000 Rdl. Han bortfæstede fra Maj 1790 den kun faa Aar gamle, ledige Jern-tvedgaard med 6 $\frac{1}{2}$ Td. H. til Anders Rs. Ladefoged paa Konditioner, som eksempelvis kunne belyse Datidens Fæstevæsen. Fæsterne skulde være fri for Indfæstning (da han havde tjent paa Hovedgaarden), men betale alle kgl. Skatter, forrette Hoveriarbejde lige med sine Med-tjenere og yde i Landgilde 4 Høns og 40 Æg, samt i de første 5 Aar 1 Td. Rug, 1 Td. Byg og 4 $\frac{1}{2}$ Td. Havre og efter den Tid 4 og 4 og 4 $\frac{1}{2}$; fremdeles skulde han ved-ligeholde Bygningerne og drive Jorderne forsvarligt, aar-ligt plante Pile og Frugttræer og avle Humle, samt lade sit Korn male i Elskov Mølle. Til Gaardens Besætning og Inventarier til Avlsdriften modtog han efter tvende ved Retten udnævnte Mænds Vurdering 5 Hopper paa 6—13 Aar à 20—30 Rdl., en sort, toaarig Hingst 34 Rdl., en jernbeslagen Færredsvogn og en ditto Arbejdsvogn med Høsthaver à 16 Rdl., en Plov m. Tilbehør 2 Rdl. og 2 Harver med Jerntænder à 1 $\frac{1}{3}$ Rdl., — tils. 198 $\frac{2}{3}$ Rdl. Af Sædekorn overlodes ham de udsaaede 6 $\frac{1}{2}$ Td. Rug,

8 Byg, 17 Havre, $\frac{1}{4}$ Ærter og $1\frac{1}{8}$ Vikker, og af Føde-korn til Mikkelsdag 3 Tdr. Rug og $3\frac{1}{8}$ Td. Byg til Malt og Gryn. — 2 Aar efter indgik L. og hans 37 Hovnings-ningsbønder en Overenskomst om Hoveriet, ifølge hvilken Hovedgaardens Pløjejord inddeltes i 7 lige store Løkker, hver med 37 lige store Lodder, hvoraf hver Bonde skulde passe sin. Hovningsarbejde kunde kræves til Markens og Afgrødens Behandling, Tærskning, Skovning, Tørvegravning, Rødkildes Bygningers Vedligeholdelse, Aaers og Vandsteders Oprensning, Gjærdselhugst og Gjærders Op-sætning, Plantning af Pil og levende Hegn, Klapjagt to Gange aarligt og Kjørsel med Gjødning, Brænde, Tørv og Korn. Alt dette Hoveriarbejde ansloges til 50 Spand-dage (med Vogne) og 175 Gangdage (med enkelt Per-son). Ingen Bonde skulde blive tilsagt dertil oftere end 3 Dage ugentlig, undt. i Høstens Tid i Tilfælde af usta-digt Vejr, samt ved Tærskning og Gødningsudkjørsel. — Efterat Hoveriet var aflagt, solgte L. efterhaanden af sine Fæstegaarde i Vskj.-Ulb., saaledes 1801 Assenshøje for 2,850 Rdl., Gjældbjerg for 2,800, Bilkeris for 2,699 og Bondetofte for 2,600; — 1802 Bjerregaard, Damgaard og Birkeshøj; — 1803 Holmegaard for 3,100 og Fruens Lejde vel for omtr. det Samme, samt Lindekilde for 3000; — 1804 Allekilde for 3,100, Thorstofte for 2,800 og Fuglsang; — 1808 Nummegaard; — 1819 Grønnebjerg o. s. v.; — alm. Pris var da 3—400 Rdl. pr. Td. H. Lange havde 4.—1.—1800 faaet kgl. Tilladelse til Tid efter anden at afhænde med fuld Ejendomsret alt eller en Del af Bøndergodset, uden Tab af Hovedgaardstaxtens Skattefrihed og anden Rettighed og uden Ansvar for Skat-ter og Kontributioner af solgte Gaaarde, men imod, at alle Huse uden fornøden Jord tillagdes 3 à 4 Tdr. Mid-deljord, at de tilbageblevne Bønder ikke paalagdes større

Hoveri, og at Hovedgaardens Ejer tog efter Ligning Del i de fra Hoveriet udgaaende Bønders Sted, samt at Køberne brandforsikrede deres Bygninger og ikke nogensinde solgte til at komplettere en Hovedgaard med. —

Joh. Lange anlagde Veje, udgrøftede Jordene og fremavlede en god, kullet, rødstribt Kvægrace. Den 1817 fæsteledige Ringsgaard (med Stutteri) ombyggede han og forøgede dens Jordareal til 105 Tdr. L. ved Støttehøjsgaardens Nedlæggelse i Tyverne, og 1803 opførte han Afbyggergaarden „Nygaard“ (senere „Margrethesminde“) paa de to nordligste Lodder, saa at der kun blev 5 istedenfor 7 til selve Rødkilde. Han byggede fremdeles Ulbølle Skole paa egen Bekostning og Skibsbroen „Fjellebroen“ (hvorom en Granitsten med hans og Sønnens Navne minder), — fuldførte 1794—6 Hovedbygningen paa Rødkilde og gravede Kanaler omkring tre smaa Øer i den til 30 Tdr. udvidede, forskjønnede og beplantede Have. — Hans norske Hustru Anna Margrethe f. Næve — hans Mosters Datter — døde i August 1820, 70 Aar gl., „savnet og begrædt af sin Mand, med hvem hun havde levet i det ømmeste og kjærligste Ægteskab (i 38 Aar), af sine 5 Børn (af 6) og 12 Børnebørn, for hvilke hun var den omhyggeligste og huldeste Moder, af de Fattige, mod hvem hun var utrættelig i at gjøre vel, og af Alle, som kjendte hende; thi hun var en gudfrygtig, retsindig og from Kvinde, en blid og trofast Veninde. Foruden Alderdomssvaghed, Gigtsyge og Rosen havde hun i den sidste Tid kjendeligt lidt af Sorg over en kjær Søns Død, Ole Christian Langes, der som Premierløjtnant i Søetaten var kommanderende paa Fregatten „Diana“ i Vestindien og døde i St. Thomas 3.—12. f. A. af den gule Feber“. (Stedets Præst i Kirkebogen). — Justitsraad Johan Lange, som 1829, over 78 Aar gl. blev

begravet i et Gravsted i Haven (ifølge kgl. Bevilling 1811), efterfulgtes paa Rødkilde af Sønnen Landmaaler Erik Harding L., som skulde give 46,000 Rdl. kontant til Boet for Rødkilde, Nygaard, Ringsgaard, Bøndergods i Ulbølle og Skovene i Hundstrup (Skjøde Okt. 1830); — og paa Flintholm med Gods af Sønnen Frederik Reinholdt L. mod 40,000 Rdl.s Udbetaling († 1846). De to ældste 1813 og 11 gifte Sønner, Kapt. Thor Næve L. (Bedstefader til Statsraad Thor Lange i Rusland) og Jens L. ejede da henholdsvis Kalbygaard ved Skanderborg og Ødstedgaard ved Fredericia (se Præsten Nr. 14.) —

Erik Harding Lange lod alle Gaardens Marker mærgle og forsyne med dybere Grøfter og Stenkister, forsøgte med Dyrkning af Dodder (Hundehør), samlede og udvide Skovene, forbedrede Møllen og forøgede Udhusenes Tal, opførte 1854 af Grundmur den nuværende Hovedbygning, afstod den af ham 1855 forlængede Skibsbro og den til 8—9 Fod dybtgaaende Skibe opmudrede Havn ved „Fjellebroen“ efter aarelang Tvist til Skibstørrer Fr. Hoffmann, der havde bygget Kjøbmandsgaard og Skibsbro ved Siden af Langes Udskibningssted, bortforpagtede 1855 paa 10 Aar Rødkilde og Nygaard med 140 Køer til Forpagter Christopher Langkilde fra Biskoptorp (— senere Ejer af Christianslund ved Bogense med 17½ Td. H., † 1873) og flyttede selv til Kjbhvn., men beholdt Hovedbygningen paa Rødkilde til Sommerbrug. — Ringsgaard bortforpagtede han 1864 — se S. 168 — for 100 Tdr. Rug, 125 Byg og 125 Havre, 2 Fedekalve, 4 fede Svin á 8 Lpd. slagtet Vægt, 60 Ænder, 75 Høns og 40 Kyllinger, 5 Lpd. ferske Aal, 18 Lpd. Hollænderiost, 100 Snese Æg og 300 Rdl. til offentlige Pengeafgifter; den overladte Besætning og Landbrugsgjenstande bestod af fem 8—18 Aars Heste og 1 Plag á 30—80

Rdl., 20 Køer, 7 Kvier og 1 Tyr samt 8 Grise, 5 Vogne med Tilbehør, 3 Svensk- og 4 Danskharver, 3 Træ- og 1 Jernplove, 1 Tromle, 2 Rensemaskiner, 16 Forke, 9 Skovle, 10 River, 6 Grebe, 3 Stiger, 4 Økser, 3 Rapsknive og 2 Slibestene. — Sædskiftet paa Rødkilde var paa den Tid: Grønlandshavre — Brak (noget Nyt!) — Raps — Hvede og Rug — Byg — Kløver til Slæt — og 2 Aars Græs til Hollænderiet; — Besætning 1837: 130 Malkekøer, 24 Kvier, 12 Kalve, 20 Faar og 40 Heste foruden Opdrættet. —

15.—4.—1837 kunde E. H. L. holde Jubilæumsfest: i 3 Slægtled gennem 100 Aar havde samme Familie ejet Rødkilde, hvad ikke havde været Tilfælde siden Hvidernes Dage (o. i næsten 1½ Aarh.) — Han var gift siden 1828 med sin Fætters Datter Margrethe Sørine Berg fra Skjoldemose (Søster til Digteren Prof. Poul Møllers aandrige Hustru Betty), som døde 1857, 49 Aar gl., efterladende 2 S. og 3 D. (se Lengnicks Stamtavle over Fam. Lange 1859). Til Børnene var holdt Informator, — theol. Kand. (?) Dybdahl til 1843, da det ældste, Johan, 13½ Aar gl., sendtes som „Discipel“ til Opdragelsesanstalten i Christiansfeld, hvor den herrnhutiske Skole da var i Ry, og hvorhen mange haugianske Familier sendte deres Børn. — I Hustruens Dødsaar stiftede E. H. Lange et Legat paa 1300 Rdl. (i Nationalbanksaktier), som skulde følge med Rødkilde, og hvis Udbytte skulde anvendes til Vedligeholdelse af Gravstedet i Haven med Monumenter og Anlæg og til Provstens og Sognepræstens Bestyrelse af Legatet og Tilsyn med Gravpladsen for 10 Rdl. til hver, hvad nu er bortfaldet. — 1864 tog L. stadigt Ophold i Kjøbenhavn og døde 10 Aar efter, 79 Aar gl. — Om hans Styrke fortælles, — dog uden at hans nærmeste Efterslægt kjendes ved det —

(— og maaske snarere gjældende Bedstefaderen —), at han under et Ridt gennem Rødkildes Port greb fat i Porthammeren og med Benene løftede Hesten (dens Forkrop ?) fra Jorden; — rimeligvis Opkog af den samme Historie om den før nævnte Laurits Brockenhuus paa Egeskov i Slutningen af 16de Aarh., om hvem Sagnet yderligere tilføjer, at han samtidigt kunde blæse i et (endnu bevaret) Jagthorn, der hang i en Kjæde fra Portens Øverste, og dermed sammenkalde sine Folk. —

Endnu et fjerde Led af Slægten Lange besad Rødkilde ifølge Skjøde Okt. 1871: E. H. L.'s yngste Søn Christian Tønder f. 1841, som beboede Gaarden indtil Bortforpagtning til Fr. Lagoni fra Faaborg, (g m. Julie f. Munthe Morgenstjerne) og flyttede til Kjbhvn., senere til en Villa ved Helsingør, og døde paa Besøg hos sin Broderdatter og Fætters Søn i Gaarden Søholt ved Silkeborg 1910. Officervejen havde han opgivet efter at have faaet ved et Ulykkestiltælde flere Fingre knuste paa venstre Haand. Broderen Johan, f. 1830, exam. jur., blev efter at have ejet Store og Lille Borupgaard ved Horsens, Forpagter af Nygaard, en Tid ogsaa af Rødkilde. Han opførte 1868 ved Arkitekt Barring Hovedbygningen paa Nygaard i en Stil, der har „meget tilfælles med Eremitagen i Jægersborg Dyrehave“, og af Beton (Cementmørkel med Skærver), „saa at Bygningens samlede Murværk udgjør en lige saa fast Masse, som om den var udhuggen af en eneste Sten“ (Afbildning i „Illustr. Tid.“ 1868—9); — han kaldte Gaarden „Margrethesminde“ efter sin Moder og satte Faderens (Ejerens) Forbogstaver „E. H. L.“ paa den nordre Gavl. Joh. L. (som en Tid var Sogneraadformand) kastede sig over meget Nyt: Dyrkning af Roer og Hestebønner, Radsaaning, Fedning af Stude af sønderjydsk Race istedenfor Malkekøer, Dræ-

ning af alle Margrethesmindes Marker og et Par 100 Tdr. af Rødkildes, Anlæg af en kostbar Vandledning i førstnævnte Gaard og en ligesaa bekostelig Udgrøftning af Engen ved Rødkildes Have og Kærning ved et af en stor Hund omdrejet Hjul. 1878 flyttede han til Orehus, med 14 Tdr. Rødkilde Jord, som en Art livsvarigt Fæste, udkjøbtes for en aarlig Afgift af Rødkildes nye Ejer og bosatte sig i St. Jørgens ved Svendborg, hvor han døde og blev begravet 1911*) I Foraaret 1891 solgtes Rødkilde for 725,000 Kr. til Lehns greve Kmhr. E. E. Schafalitzsky de Muckadell paa Arreskov, hvis Søn Baron L. S. V. Sch. overtog Gaarden 1.—4.—92, Aaret efter holdt Bryllup m. Emma Hansen fra Kjøbenhavn og døde 1923, hvorefter „Folkene paa Rødkilde og Margrethesminde“ hædrede hans Minde med en stor Krands af Sølvblade, som nu er ophængt i Kirken. — Efter Traps Værk 1899 havde „Hovedgaarden Rødkilde med Margrethesminde og Ringsgaard 92 Tdr. H., 850 Tdr. Land, hvoraf 20 Eng. 200 Skov og Resten Ager; til Gaarden hørte 25 Fæstehuse i Vskj.-Ulb., V. Aaby og Hundstrup med 20 Tdr. L; desuden Rødkilde Vandmølle“. (1687 „3 Bol og 71 Huse“; 1736: „ca. 205 Tdr. Bøndergods m. 37 Hovningsbønder og 55 Huse“; 1873: „c. 45 Tdr. Bøndergods“; 1922: 733¹/₂ Tdr. efter Daniel Bruuns „Danmark“; 1923: 95 Tdr. H. og 740¹/₄ Td. L. efter Traps „Danmark“). Nu er Fæstegødset gaaet over til Selveje, og Ringsgaard med 13¹/₄ Td. H. og 114 Tdr. L., hvoraf godt 105 Ager, 3 Eng og 6 Skov er frasolgt til Forpagteren R. Ringsgaard for 140,000 Kr. efter en Lynbrand 1921, som lagde Udhusene i Aske (Om Rødkilde se „Danske Herregaarde“). —

*) En Del meddelt af hans Datter Fru M. Lange i Kongens Lyngby.

Jens Lange var ikke den eneste Herremand i Egnen, der i sin Tid havde Bryderier og Kvaler med sine Hoverifolk. Selv den ædle Amtmand over Nyborg Amt (— fra 1793 „Svendborg Amt“) Baron og Gehejmerraad Adam Holstens*) Bønder paa Holstenshus' Gods indgav Klager baade til Landvæsenskollegiet og til Kronprindsen 1787 og atter to Aar senere. Han som arbejdede for god Orden i enhver Henseende og derfor søgte ved Stævninger at modarbejde den almindelige og fordærvelige Brændevinsbrænding og det ligesaa udbredte Skovtyveri i stor Stil**), havde 1767 faaet Erik Madsen i Vskj. paa Grund af Drik, Liderlighed og Fæstegaardens Forfald dømt fra Gaarden og til 2 Maaneders Ophold i Odense Tugthus og derefter Tilbagevenden til Holstenshus' Stavn, og 1769 Mads Jørgensen ligeledes i Vskj. idømt samme Straf for Gaardens Vanrøgt og Opsætsighed mod Herskabet, samt en Husmand i Vskj.***), der havde udstedt falsk Pas, 2

*) Paa en 13-aarig Datters Kiste i Diernisse Kirke følgende Poesi: „Her gjemmes en afmattet Krop, — Ved 20 Ugers bitre Smerte — Bespendt med ondt fra Taa til Top, — Før Døden vandt det unge Hjerte. — Højadelig af Byrd og Slægt, — Storadelig af rare Dyder; — Men Vaaden gav dog Overvægt, — Og Sejer vandt Naturens Lyder; — Den ædle Sjæl stod derfor fast — I Tro og Haab til Livets Ende, — Og end da Hjerterets Styrke brast, — Guds Naades Kraft man kunde kjende. — Hvil salig Frøken Holsten da; — De trætte og forpinte Lemmer — Dig ingen Glæder tager fra; — Din Sjæl Din Jesus hos sig gjemmer“. — Paa A. H.s 3—4-aarige Søns Kiste smsteds.: „Rare Levninger leverede til Retfærdigheds Liv af højvelb. Junker Frideric v. Holsten, født til Livet 30.—10.—1753, dødgjort for at vinde et bedre 23.—12.—1756 . . .“

**) 1771—2 idømtes en Mand i Katterød en Mulkt paa 176 Rdl. for at have fældet i 1 Aar 1 Eg, 25 Aske og 21 Ære- og Elmetræer, en anden Mand smsteds 451 Rdl. for 43 Ege og 2 Aske, en tredje i Diernisse 63 Rdl. for 23 Aske. Den Første fik Mulkten eftergivet, gjentog det Ulovlige og maatte forlade sin Gaard. Bønderne betragtede Skovning som en Slags Ret.

***) Til Stamhuset „Holstenshus“ (oprettet 1723) hørte vel endnu da fra Faderens Tid 2 hele og 5 halve Gaarde og 6 Huse i Vskj. Faderen havde deraf ved Jens Hansen Errebos

Aars Arbejde i Nyborg Fæstning (Stavnsbaandet løstes først 1788, — fuldt 1800: „Aarhundredets opgaaende Sol skulde ikke se nogen Ufri paa Danmarks Sletter“; men de Stavnsbundne kunde dog tidligere faa Fripas af Herremanden, f. Ex. Rasmus Nyerup 1773). Samme Jorddrøt var en af de Første i Landet, som udskiftede og magelagde, ligesom hans Sønesøn Geheimekonf. Baron Adam Holsten var blandt de Første, der ophævede det pligtige Naturalhoveri imod fastsat aarligt Vederlag (1826). 1770 udskiftedes paa selve Holstenshus (— 5 Aar tidligere end paa Rødkilde og 15 Aar før paa Brahetrolleborg —) og 1779 i Vskj., hvis Gaarde (— 28 før Udskiftningen! —) her opføres (med de kjendte Beboere) efter et af Baronens foranstaltet Kort, — efter Landmaaler Pingels Opmaaling 1778 og Landinspektør for Fyens Stift J. N. Bergs Inddeling 1781. —

I. 10 Gaarde med knap 60 Tdr. H. horte til Baroniet Holstenshus, — Matr. Nrr. 2—11. **No. 2** Digrebjerg*;) Johan Madsens Enke † 1811, 75 Aar; Søn Mads Johansen † 1813, 49 Aar, hvis Enke Karen Hansd. fra No. 5 g. m. Fæster Peder Ss. fra Millinge, som frikj. efter 43, † 62, 80 Aar; Søn Søren Ps. † 94, 75 Aar, g. m. Karen Rasmusd. fra No. 23b, † 98, 71 Aar; Svigersøn (85)

Skjøde 1719 faaet 1 Gaard, der havde været Ryttergods, og havde 1743 kjøbt fra Nakkebølle Lykken „Rødkilde Øvre“. I Indfæstning af en Bondegaard i Vskj. betaltes 1721 46 Rdl. — for en øde Gaard Intet. Indfæstningssummen var da i stadig Stigning ved Godsets Forbedring.

*) De med en Stjerne signerede Gaarde i Vskj. samt i Ulbølle Rødkilde, Margrethesminde, Ringsg., Nyg., Tommerød (ikke „Tammerød“), Allekilde, Galbjerg, Bondetoft, „Egedal“ o. Assenshøj, Sønderg. og Billesris ere omtalte og tildels afbildede i la Cour's „Danske Gaarde“ I, 3 — II, 3 og III, 3 med Angivelse af Ejere, Hartk., Areal, Besætning, Ejendomsskylt m. M.

Ole Hs. 94, fra No. 32, senere Husejer i Byen; Jens As. fra Rødskebølle 1914 for 39,000 Kr. **No. 3** i Byen: Peder Ps. „Kudsk“ † 1831, 82 Aar, af hvis Sønner Mads, † 65, 77 Aar, forblev i Fædredestedet No. 3c med 2¹/₂ Skj. H. (Søn Væver og Musiker Peder Ms. † 1905, og dennes Søn Kjøbm. Anders Ms.), og Anders († 68, 75 Aar) og Peder (gift 33) fik 34 for 1800 Rdl. Sedler og bebyggede Parc. 3a (4³/₈ Tdr. H.) og 3b (c. 2 Tdr. H.) med Gaden som Skjel; Anders' Datter Maren ægtede 67 Dyr læge R. Rs. Skov fra Ulb. (Skjøde 68) † 1908, og solgte som Enke 1911—12 til Hans Hs. Møller fra No. 13 for 30,000 Kr., † 1923, hvis Enke Marie Rasmussen (gift 1900 --- Søster i No. 23b) solgte 23 for 73,500 Kr. til Søren Ss. fra Nørremark (Engholm). **No. 4** i Byen: Fæster Christen Rs. „Kirkegaard“ c. 1815, † 48, 82 Aar (Tilnavnet overført fra Konen Maren Sørend., † 69, der var fra No. 10); Søn Christen Chr. K., blandt hvis 12 voxne Børn 4 Sønner af andet Ægteskab, hvoraf Jens fik Hovedparc. 4a i Søndermark 1856 († 1902, 88 Aar, med Hustru fra No. 15 i Ulb.; Søn Chr. Js. Kirkegaard), Hans Parc. 4d (g. m. Anne Bertelsen fra No. 5 i Ulb.; Søn Bertel Hs. K.) og Christopher Parc. 4b i Nørremark (nu Svigersøn 1901 Hans Ns. fra Skarø), og Anders Parc. 4e i Byen (nu Hans Hs. „Væver“ fra 5c, g. 1901 m. Anne Marie Jsd. fra 4a). **No. 5** i Byen: Hans Ps. † 1818, 78 Aar, „udmærket og duelig Bonde“ (Enken † 30, 76 Aar); Svigersøn, Hjulmandssøn fra Vskj., Sognefoged Jeppe Michaelsen (Fæster til efter 43; † 67, 72 Aar, g. m. Mette Hansd., hvis gifte Søstre i Nrr. 2 og 32); af hvis Sønner Jørgen Jeppesen (efterfulgt af Søn Mikael J.) fik Parc. 5a i Sønder- og Peder († 91) 5c i Nørremark (Laurids Ps. fra Langeland, Peder Ps. Torpegaard fra Aaby 1901—10 og Lars Peter Ns. fra No. 29), medens

Datteren Karens Mand Væver Christian Hs. † 1916 arvede hendes Fædrenehjem 5 c (nu Svigersøn Niels P. Ss. fra Ø. Skjern.), og Sønnen Hans blev Kroejer 72. **No. 6** Æresager* og **No. 7** Nørregaard, før Udflytningen i Nørre-marksgyden med fælleds Stuehus og Fælledsnavnet „Nørregaard“; — i No. 6: Lars Clausen „Nørregaard“ † 1803, 82 Aar; Søn Jens Larsen N. † 32 p. Aft., g. m. Karen Sørensd. fra No. 10; Svigersøn Knud Hs. „Ladefoged“ fra No. 15 i Ulb. (fik Skjøde 31 og udflyttede, † 72, 73 Aar; hans Enke † 88; deres 3-aarige Søn blev 44 vaadeskudt af sin 7-aarige Broder); Søn Jens Knudsen L. † 1911, og Enken Inger Palle, hvis Søstersøn Niels Ps. Fischer for 30,000 Kr.; Jeppe Hs. fra No. 5 1914 for 38,500 Kr., g. 94 m. Hansine Jensd. fra No. 4 a † 1910 og 1912 m. Lærer i Ulb. Brændholms Enke; — i No. 7 Jørgen Madsen „Nørregaard“ før 1766, † 1803, 78 Aar; Søn Rasmus Jørgensen N. 1794 (første Kones Dødsaar) † 44, 80 Aar, „oplyst og retsindig“; Svigersøn (42) Sognefoged (46—49) Rasmus Ps. fra No. 25, frikj. 47; Rasmus Rs. „Nørreg.“ 66 (Konen fra No. 10); Jens P. Ss. 93, se No. 25; Hendrik As. fra Rudme 1914 for 30,000 Kr. **No. 8** Slang- el. Slaaenhjelm, „Krogaarden“*: (? „Aftægtsm. Frands Christophersen af Vskj.“ † 1805, 56 Aar); Niels Frandsen † 1811, hvis Enke Kirsten Pedersd. † 24, 78 Aar, paa Aft. hos Sønnen Skoleforst. Anders Ns. † 36, 52 Aar, som var gift I m. Præstegaardsforpagter Frands Ns's Enke (1810) Bodil Clauds. † 24, 55 Aar, og II m. Kirsten Rsd. Buk fra No. 29 († 74), som 36 ægtede Svend Ovesen („Aagesen“ i Kirke og Skjødeprotokoller) fra Ø. Skjern., som frikj. 37 og udflyttede, † 77; Svigersøn Rasmus R. „Kromann“ 77 (senere i Odense); Rasmus Larsen fra Rødme 97—1910 (derefter Husejer i Sørup) og efter gjentaget Ejerskifte Rasmus Rs. Skov 1911

fra No. 3. **No. 9** Mosegaard, „Husgaarden“: Peder As. til 1820, se S. 145; Avlskarl i Gaarden, Fæsteren Ole Ns. „Huus“ 21, fra No. 14 i Ulb., frikj. 36 for 2000 Rdl. S. og udflyttede, † 74, 90 Aar, g. m. Karen Michaelsd. († 68; Broder i No. 5); Søn Niels Olsen 59, † 60, 36 Aar, efter Løbskkjørsel, „forfalden“, hvis Enke Marie Rsd. g. 61 m. Chr. Markvardsen fra Grønderup † 81, 55 Aar; Enken og Søn Niels Peter M. fra 96, g. 95 m. Ane Margr. Pedersd. fra No. 5b. **No. 10** Brydemadegaard*, brændt i Byen 1797 og i Marken 1905; (? „Peder Ps. i Kiergaard † 1776, 46 Aar“); Søren Hs. „Kirkegaard“ (se No. 4 og 6) eller „Biil“, † 1828, 84 Aar; Søn Sognefoged Hans Jørgen Ss., gift 16, † 68, 78 Aar; Sognefoged (i 24 Aar), Selvejer Peder Johan Ps. fra Hundstrup 35, † 78, 73 Aar (Faderen ved Hundstrup Kirke var en i hele Fyen bekendt Tømrer, der byggede Kjertemind Bro, Trolleborgs Buebro, Hvidkilde Lade, alle Gaarde i Højby m. M.); Søn Vilhelm Ps. til 1903 (Forpagter 79, Ejer 90); fhv. Sognefoged i Hundstrup Carl Rs. for 30,000 Kr. **No. 11** Rønnekjærgaard*, brændte i Byen 1797 og i Marken 1879 ved Lynnedslag; „Maren Hansd. af Rønnekjær † 1804, 63 Aar, g. m. fhv. Gaardm. Niels Mikkelsen, som for 5 Aar siden er borttrømt“, men var i Gaarden ved Branden; Hans Larsen før 1815 (Broder i No. 23b), fik Skjøde 33, „vindskibelig og duelig“, † 34, 59 Aar; Enken Anne Madsd. og Svigersøn Mads Ps. 46, † 80, 69 Aar; dennes Svigersøn Christen Ps. 81, fra No. 21 i Ulb. (g. 72 m. Louise Madsd. † 1913), † 1920 som Husejer i Byen; Christen Hs. Nygaard 95, fra No. 30 i Ulb., for 32,500 Kr. —

II. „6 Gaarde“ med c. 61 Tdr. H. hørte under Skjoldemose, som indtil 1784 var forenet med Egeskov, og som ved kgl. Resol. Dec. 1801 fik Ret til at bortsælge af

Godset; Matr. Nrr. 12—17, 20 og 32 o. 8 Gaarde, hvor- med Sextallet ikke kan bringes i Overensstemmelse, selv om No. 16 fraregnes (— heller ikke med „28 hele Gaarde i i Vskj. før Udskiftningen“ 1782). **No. 12** Bisgaard med Parceller i Langegyde („Egeskovs Jord“): Sognefogederne Jens Hs. „Bisgaard“ („Gaardbeboer“ 1815, † 38, 78 Aar, senere omtalt) og Søn, Selvejer, Skoleforst. Hans Js. B. 45 (Enken † 84); Søn Jens Hs. B. 64, † 1915 som Hus- ejer paa Gaardens Jord; Johan Rs. „Nørregaard“ 94, se No. 7, g. m. Sophie Markvardsen fra No. 20; Fragtmand i Pejrup Rasmus Jørgensen 1901 for 16,800 Kr. uden Besætning. **No. 13** i Byen: Jens Hs. „Gemal“, † 1835 „som Almisselem i største Elendighed, formodentligt af Dilirium tremens efter et meget udsvævende og uordent- ligt Levnet“ (Enken † 44, 89 Aar, i Hospitalet); Fæster fra 34 Hans Jørgen Albrektsen („Albertsen“ i Kirkebogen) Møller, tidl. Møller i Hesselager, f. i Angeln, † 64, 85 Aar; Søn Sognefoged Hans Jakob Hs. M., frikj. 45 for 4100 Rdl., † 1901, 82 Aar, g. m. Mette Pedersd. fra No. 25, † 1901, 80 Aar; Søn Peder Hs. M. 98 (ugift; Tvillingbroder i No. 3). **No. 14** i Byen: Niels Js. „Kudsk“ † 1814, 86 Aar, „agtværdig“ (se No. 30 i Ulbølle; En- ken † 15, 81 Aar, „tungsindig, siden hun 1802 mistede sin eneste Søn ved løbske Heste“); Svigersøn 1793 Sogne- og Brandfoged Jørgen Jespersen † 35, 69 Aar; Fæster Anders Jakobsen fra Hesselager 35, frikj. 46, † 87, 83 Aar (Enken † 92, 74 Aar); Svigersøn Peder Møller Ps. 79, fra No. 10; Søn Rasmus Møller 1906—11, hvorefter Udstykning og Udflytning. **No. 15** Bøjlsgaard* m. Parc. Bøjlshus og -vang; tidl. skrevet paa en Bjælke i Stue- huset: „Chr. Hendriksen 1802“, † 1812, 57 Aar; Enken Maren ^{Hønsd} ~~Jensd.~~, „retsindig, from og god“, † 19, ægtede 12 Christopher Johansen † 39, 70 Aar, hvis anden Hustru

som Enke frikj. 40—41 for 5400 Rdl. S. og ægtede 41 Rasmus Ps. Brandt fra No. 11 i Ulb., som døde 74, 76 Aar; Søn Peder Rs. Br. 74, † 87, 43 Aar; Højskoleforst. i Dalum efter Svogeren Kr. Kold Jens Peter Lebak 86 for 58,000 Kr., sønderjydske Lærersøn, † 1915 i Bøjlsvang, begr. i Dalum; Søn Andreas L. 98, g. 98 m. Ane Jensine Hjul fra Horne. **No. 16** Ny Bernekilde*, fæstet af Niels Js. † 1825, 85 Aar, og c. 15. af Frands Madsen † 26, 73 Aar; Søn Søren Frandsen frikj. 41, † 46, 55 Aar, hvis Enke Mette Frandsd. fra No. 22, † 81, g. 47 m. Ole Olsen fra No. 32, † 80; Stedsøn Jens Ss. 80, † 1903, 58 Aar; Morten Js. fra Staagerup 1902 for 38,000. **No. 17** i Byen: den 1817 afdøde Fæster Rasmus As.'s Enke † 34, 76 Aar paa Aft. hos Sønnen Lægdsmand Jørg. Rs., som frikj. 42, † 57 (Enken † 68); Søn Markvard Jørgensen 68; Peder Larsen „Lergaard“ (efter en Gaard i Svanninge med Lervægge) 97, for 25,000 Kr., † 1912; H. P. Bebe fra Korinth 1912 for 45,500; Hans Ditlev Skov fra No. 22 i Ulb. 1919 for 49,000; Fisker Søren Peter Hs. fra Stranden 23 for 53,000. **No. 20** Sønderlunggaard* m. Parc. i Øst og Vest, se S. 60. **No. 32** Stævns- el. Stævningsgaard m. Parc. **No. 31** Drejmosegaard; Hans Ps. „Stævning“ † 1794, 90 Aar; — i No. 32: Ole Markussens og senere Christen Ps's Enke Anne Marie Hansd. „Stævning“ † 1827, 86 Aar, p. Aft. hos Sønnen Ole Olsen „Stævning“ († 45, 68 Aar, g. m. Ingeborg Hsd. fra No. 5), som frikj. 1804 og delte med Broderen Rasmus (hver 3½ Td. H.); Sønner Hans Olsen 51, † 55 og Christen Olsen 56, † 93, 74 Aar, begge g. m. Else Christophersd. fra No. 15; Førstnævntes Datter Ingeborg g. 80 m. Frands Ss. 91, fra No. 16, † 1916 som Husejer paa Gaardens Jord; Hans Jørgen Ns. „Degn“ 1904, fra No. 29, for 29,000 Kr., i Amerika 1895—1903,

g. 12 m. Karen Ns. fra Nørremark; — i No. 31: Selvejer Rasmus Olsen „Stævning“ † 1826, 59 Aar; Enken og Svigersøn Anders Rs. „Hjulmand“ fra Stenstrup, † 76; Brodersøn Rasmus Hs. Granhøj fra Vejstrup 76, † 1907, 57 Aar; Søn Anders Granhøj 1911.

III. 8 Gaarde med 55 Tdr. H. tilhørte Rødkilde, som havde købt de to af Skjoldemose 1756 og under Udstykningen c. 1780 faaet 5—6 fra Hvidkilde ved Magelæg og som lagde de udflyttede Gaarde i en lige Linie langs Sogneskjellet fra Stranden til Hundstrup Jorder. Matr. Nrr. 21, 23—30 og 33. **No. 21** Lindekilde, „Bjørnekilde“ 1813, „Bernekildegaard“ 20—70 i Kirke- og Skjødeprotokoller og i Traps Værk 73. Jørgen Hs. † 1815 p. Aft. (Konen † 1805, 82 Aar); Søn Mads Jørgensen solgte 1803 for 3000 Rdl. til Kjøbm. Chr. Quist i Svendborg, men forbeholdt sig Parc. Ringstedhus (hvor Mads Jørg. † 58, 93 Aar; Søn Jens Madsen † 1904, 93 Aar, g. 42 m. Karen Hansd. † 99, 78 Aar, se No. 28 i Ulb.; Søn Hans Madsen Js. f. 46, g. 73 m. Juliane Ns. fra Vskj. By; Søn Jens Js. 23); Jens Lange Quist 1815—20; Henrik Fik Quist 20—28; C. G. Kjær 28—34, som afgik 31 og bortforpagtede; Student F. C. Utke fra Brolykke 34, † 48*) og Enke til 66, † 91, 76 Aar; P. Christensen fra Halmø solgte 71 til nævnte Hans Madsen Js. efter at have fraskilt Parc. Skovløst („Ny Bernekilde“ 71) (hvor hans Søn Rasmus Jepsen Christensen 69, † 1911, g. m. Karen Hoffmann fra No. 7. i Ulb.; Datter Christine 1909; Hans Hs. fra Langeland 1912 for 59,000 Kr.); Konsulent, Landbrugskand. Magnus Rs. Skov 1912, fra No. 3, for 34,000 Kr. (nyt Stuehus); Gymnastiklærer i Ryslinge Jens Ovesen 15 for 47,000 Kr.; Hestehandler Niels Larsen;

*) Om F. C. U., Svoger til Baron Juel Brockdorff paa Taasinge, se Peder R. Møllers „Slægt efter Slægt“.

Niels Ss. fra Nørreremark, se No. 23; Lars Svendsen fra Birkeshøj 17 for 46,000; Oluf Js. fra Langeland 20 for 75,000. **No. 23** Fuglsang med Parc. Blommelund No. 23 b; — i 23 a Lars Jørgensen † 1815, 77 Aar, p. Aft.; Søn Jørgen Larsen frikj. 1804, † 30; Enken g. m. Niels Christensen fra Hesselager, † 44, 64 Aar; Stedsøn Johan Jørgensen † 68, 47 Aar, hvis Enke g. 69 m. Sognefoged Dbmd. Hans Hs. Møller fra V. Aaby, † 1920 som Hus-ejer i Byen, se No. 23 i Ulb.; Mads Ss. fra Nørreremark 1912 for 32,000 Kr. (1913 paa Korshøj, se No. 28); Peder Larsen fra Langeland 1913 for 35,500 (Broder i Skovlyst); — 23 b frasolgt med Bygninger 1818 af Jørgen Larsen til Svogeren Rasmus As. „Ladefoged“ fra No. 37 i Ulb. for 1600 Rdl. Sølv el. 2000 Rdl. N. V., † 29; Enken Joh. Hsd. fra No. 20 g. 29 m. Lars Chr. Js. fra Hundstrup som gift paany 46, † 64, 71 Aar; Søn Rasmus Larsen 63 for 2,500 Rdl., Aft. til Stedmoderen og 3000 Rdl., 1 Ko. og 1 Faar til en Broder, † 92, 61 Aar; Svingersøn (93) Jens Carl Js. Nygaard fra Vive ved Hadsund 93 for 22,000 Kr.; Carl Jeppesen 1902 fra No. 5 b for 20,000 Kr. (Navnefor. 1904; g. m. Sofie Rs. fra Ulb.; se No. 3). **No. 24** Søndre Hannemose, „Hanegaard“; Selvejer Peder Hs. † 1823 og Enke † 38, 89 Aar, Søn Jens Ps. om ved 30—70; Søn Hans Js. † 93 og Enke; Søn Jens Hs. **No. 25** Nummegaard: Rasmus Ps.; hvis Enke † 1809, 69 Aar; Søn Peder Rs. frikj. 1808, † 58, 76 Aar; Svingersøn Johan Christophersen „Brandt“ 61 fra No. 15, † 76, hvis Enke Maren Pedersd. g. 77 m. hans Broder Rasmus Chr. Br., † 1904, 68 Aar; Svingersøn (99) Jens P. Ss. fra No. 7, fra 1903. **No. 26** Holmegaard, Hytteballegaard m. Parc. Holmehus og -sted: Lægdsmand Rasmus Hs. „Hytteballe“ frikj. 1803 for 3100 Rdl., † 14, 64 Aar; Enken † 26;

Søn Sogneforst. Jens Rs. H. 25, † 47, 52 Aar, hvis Enke g. 50 m. Peder Rs. Lykkesen fra Grønderup; Stedsøn Niels Js. H. 62, † 1923, med Guldbryllup 1916 m. Marren Nielsd. fra No. 26 i Ulb.; Søn Jens Ns. H. 1907, g. 91 m. Karen Johansd. fra No. 25. **No. 27** Mosegaard (nedbrudt): Rasmus Ps.; Rasmus Ejlersen; Søn Selvejer Peder Rs. Ejlersen c. 1800—20; Niels Mortensen c. 30—70. **No. 28** Bjerregaard m. Parc. No. 29, Fredeløkke (tidl. „Bondegaard“)*, se S. 167; No. 28 frikj. 1802 af Sognefoged, Lægdsn. Simon Js., gift 1789, † 1840, senere omtalt; Broder i No. 21 i Ulb.; Søn Peder Simonsen 40, gift 32 (Konen † 68), † 87, 83 Aar; Søn Simon Ps. 68, † 1919, 79 Aar, g. m. Kirsten Rs.; hans Søn Peder Ps. 1910 og hans Svigersøn (1910) Mads Ss. 16, se No. 23; — i **No. 29** Rasmus Ps. Buk, p. Aft. 21, † 46 som Almissem, 89 Aar; Søn Peder Rs. Buk (og Datter i No. 8); Møllebygger i Skovsgaard H. D. Lau 26 (Skjøde 31), se S. 128 (hans 36 opførte Papirmølle nedlagdes snart igjen, da Stedets Vand ikke duede til finere Papirsorter); Søn Hans Lau 69—82, † 91, 68 Aar hos Sønnen i No. 11 i Ulb.; Rasmus Ns. „Degn“ fra Gundestrup † 82 og Enke Berteline Nielsd. † 98; Søn Niels Ns. Fredeløkke (ifølge Navneforandring) 98, g. 1901 m. Stine Ps. fra Mols. **No. 33** Damgaard, „Lindehavegaard“*, tilskjødet 1802 Anders Hs. „Degn“ (Søn af „Hans Hs. i Vskj.“) † 23, 75 Aar, som fraskilte 1810 Parc. Lindholm til Sønnen Niels, og hvis Enke † 37, 82 Aar; Søn Dbmd. som Dragon i Slaget ved Sehested Hans As. D. 22 for 756 Rdl. og Aft., † 52, 67 Aar (Enken † 85, 73 Aar; Broder i No. 15 i Ulb.); Søn Anders Hs. D. 63, † 1912, 78 Aar, g. 61 m. Margrethe Jørgensen; Søn Rasmus Damgaard (Navneforandring 1905) 1908, † 22; Enken Sofie Js. fra Ringstedhus; — i Lindholm Niels As. „Degn“ †

71, 88 Aar, paa Fattiggaarden, g. m. Amtmand Schumachers Plejedatter „Lene fra Bejerholm“;*) Peder Rs. Møller „Træskomand“ fra Skrinhøjhus ved Byttehandel 22 med Niels As., † 43 (46), 57 Aar; Søn Rasmus Ps. Møller 46 † 85, 70 Aar; Søn Forfatter Peder R. Møller (senere Husejer i Byen, g. m. Marie Brandt fra Ollerup Præstegaard); Christen Larsen fra Langeland 1908 for 31,000 Kr., se No. 23 a. —

IV. 2 Gaarde med 20 Tdr. H. hørte til Nakkebølle, „med Bejerholms gamle Indhegning“ (c. No. 6, solgt 1818 til Vskj. Kommune til Skolejord), — nemlig Bejerholm i Ollerup Sogn (hvis meste Jord — 1811 c. 11 Tdr. H. — laa i Vskj. Sogn: hele Strækningen Ø. for Nørremarksgyden lige ud til Nord for Lungen, c. **No. 18**, samt en Skov i Smallehave, Størsteparten af Bernekildeskoven og Markerne Ø. derfor —) og Gammelgaard, **No. 22**, ogsaa kaldet Sølte- el. Søltemadegaard“, udflyttet før 1781 og frikj. 1802 af Frands Hs. († 1811, 65 Aar, vistnok Søn af Hans Rs. „Gammelgaard“ † 1790, 81 Aar), som 1809 —10 fraskilte Parc. „Møntenselle“ til sin Broder Niels, og hvis anden Hustru som Enke († 14, 33 Aar, af Mæslinger) ægtede Anders As. fra Aarslev, som døde 63, 84 Aar; Søn med samme Navn † 1902, 78 Aar, g. 57 m. Anne Cathrine Knudsd. fra No. 6; Svigersøn (1902) Mads Js. fra Egebjerg; — i Møntenselle: nævnte Niels Hs.; Jens Eriksen „Høj“ c. 1818; Rasmus Rs. „Hjortø“ fra Drejø 24, † 47; Hans Hs. „Ellerup“ fra Gudbjerg 47, † 90 (Enken † 94); Søn Niels Hs. „Hjortø“ † 1918 og Enken Karen Marie Pedersd. fra No. 5 b. —

V. Resten var 2 Bolssteder med 6½ Skj. H. tilhørende Præsten Føns i Ollerup (S. 130), „4 Skj. tilhørende

*) Se Peder R. Møllers: „Slægt efter Slægt“.

Baroniet Trolleborg el. Kirkejord i Boelsskov“ (o. Matr. No. 89), Præstegaarden* med $12\frac{1}{4}$ Td. H. o. **No. 1** og Selvejer Anders Graae's Skjerninggaard* med $10\frac{5}{8}$ Td. H., o. **No. 19** (se S. 142). —

Det S. 174 nævnte Kort*) udviser, at Vskj. By fra først af har været en saakaldt „Langby“ o. med alle sine 28 Gaarde langs med og paa begge Sider af Gadelinien**), — dernæst, at der c. 1780 ikke var andre Bygninger i hele Nørre- og Søndermark end Rødkildes 8 Gaarde og Gammelgaard (samt et Par Fiskerhuse i Syltemade 1774, og maaske et Par Huse andensteds), men meget større Skovareal end nu, — endeligt at Vestermølle* da maa have været uden tilliggende Jord, eftersom Ejeren af den 1741 frikjøbte Ejendom „paa Egeskovs Jord“ slet ikke nævnes (— dog 1690 og c. 1760: „1 Skj. 1 F. Jordskyld“). Udstykningen fremkaldte en Del Forhandling om Jordernes Fordeling efter Landinspektørens Delingsudkast 1779, — om mulig Godtgjørelse til Udflyttere hos de Gaardmænd, som forbleve boende i Byen, — om Husmændenes ældgamle Rettighed at maatte græsse et vist Antal Høveder i Byens Marker for en vis, billig Betaling, — og om Vejene; — endnu Okt. 1783 forhandlede om en ny Vej til og Indhegning for Rødkildes udflyttede Gaarde. — Færdsele ad de offentlige Veje fra Gaden i Syd og Nord

*) Af Kortet, som endnu for faa Aar siden opbevaredes i Sogneraadsarkivet, er i Matrikulkontoret tagen af Genealog Baumgarten en fotografisk Plade, hvorefter et Aftryk ved Fotograf Margr. Nielsen i Vskj. er benyttet til den Afbildning bag i denne Bog, som særligt skal vise Gaardenes Beliggenhed og deres Længers Antal ved Kortets Udfærdigelse.

**) Ogsaa efter den — paa en enkelt Undtagelse nær o. No. 14 — i Trediverne afsluttede Udflytning kaldtes Byen med sine ikke-udflyttede Gaarde og mange Huse langs den $\frac{1}{4}$ Mil lange Gade for Spøg i Folkemunde „Lange-Skjerninge“, et Navn, der er naaet lige til Australien, hvorfra for nogle Aar siden et Brev kom med den Postadresse.

gik da gennem mange Markled og tidt gennem Gaarde; — paa den $\frac{1}{2}$ Mil lange Lindekildevej fra Byen til Stranden var f. Ex. 17 Led at lukke op og i; paa Lange-
marksvejen i Ulb. af lige Længde 13—14; naar Herskab tilvogns el. -hest øjnedes, ilede Børn og Unge til for at lukke op for Ducørens Skyld. — Hvad de udflyttede Gaar-
des tidligere Plads i Byen angaaer, vides eller siges Nrr. 6—7 at have ligget i Nørremarksgyden tilvenstre (med fælleds Stuelænge) og No. 22 smsteds tilhøjre, Nrr. 10—
11 Syd for Kirken, No. 15 Øst for Langegydehjørnet, No. 8 S. V. for vestre Smedie, No. 9 ved nuvær. For-
skole, No. 16 Øst for og No. 26 ved nuvær. Hoved-
skole, No. 20 skraas overfor og No. 32 Vest for Apo-
theket, No. 33 ved nuvær. Forsamlingshus. —

— Ogsaa Oberstløjtn. i Infanteriet *de Cicignon* paa Nakkebølle, hvis egen og tvende Hustruers Sandstenssar-
kofager staa under Aastrup Kirkes Taarnhvælving, var en af de Herremænd, som søgte at ophjælpe deres fattige Bønder i deres Elendighed, saa at „Skifterne viste kjendelig Fremgang i Velstand, med fyldte Kister, rigere Indbo og vel udstyrede Senge“; han forlangte ikke — som almindeligt — Vurdering af Hestene og Køerne ved forefaldende Skifte, men tog dem, som de vare. (Heste vurderedes ellers dengang til 4, 10, 16 Rdl., daarlige til 2 à 4 Mark, Køer til 4—5 Rdl.). Men C. taalte heller ikke Uorden og slette Sæder, Fæstegaardes Forfald og Brændevinsbrænding*); ogsaa han tyede da, ligesom Holsten paa

*) Man brændte vel Brændevin med rolig Samvittighed dengang ligesom nogle Aartier senere, da selv en Hædersmand som Laurits la Cour som Forpagter — før Købet af Skærso — drev Smugbrænderi, ligesom hans Fader, Degn i Odder, og hans Moder som Enke havde gjort. Trods et andet Forbud 1741 drev Rasmus Nyerups Fader en indbringende Smørhandel og „drev Forretningen med saa stor Redelighed, at han var vidt og bredt bekjendt derfor“.

Holstenshus, til Afstraffelse i Odense Tugthus. — Cicignons anden Hustru Sophia Amalia Sehested, † 1793, fortsatte som Enke (efter 1764) Godsets Bestyrelse med Myndighed, Kraft og Bestemthed, hjalp de Forurettede og stævnedede de Unge til Mulktering for Kaadhed og Uorden. Det var hende, hvis dygtige, velgjørende og selskabelige Datter paa Mullerup, Gehejmeraadinde Skeel, Kong Frederik VI kaldte „Dronningen paa Fyen“, og som Aaret efter Mandens Død stiftede 1799 „Nakkebølle Legat“ paa 10,000 Rdl. til Minde om hendes Forældre, der „besad den ridderligste Karakter i Forening med stor Fornuft og udvidede Kundskaber“. Som Kirkeejer skænkede Fru de Cicignon til Ulbølle Kirke til Julen 1772 nyt Altertøj (sort Fløjel med Guldkanter) og en *Alterbog* i lyseblaat Fløjels Indbinding og med Sølvbeslag paa Hjørnerne og Sølvplader midt paa Bindets to Sider; paa forreste Plade staaer Giverindens Navn og paa den bageste Mesterstempleet E. L. D. (o. Erik Lindou i Svendborg) og Verset: „Til ziir For denne Kirke — Jeg det Har ladet virke — i Sølv, At det ey Siden — skal blive hen i Tiden — Forglemt og rent henlagt — af Nogen til Foragt“; — inden i Bogen dette Vers: „Forhadt dend vist vil blive, — Som dette Sølv vil give — Til andet end, som her — Paa Alterbogen er. — Men gierne ieg det Beeder, — naar den til Alder meeder, — En nye Bog maa ziires af — det, jeg saa velmeent gaf“. (hvilket ogsaa er skeet); — desuden til Fruens Pris et længere Rimeri af „Kirken uværdige Sognepræst Lauritz Cruchow“, hvis sidste knudrede Vers lyder saalunde: „Hielp mig og Efterkommer — min Gud! saa at forklare — De Evangelier, — at Fruen loed forvare — i et saa prægtigt Bind, — at Ordet blive maae — Enhver til Saft og Kraft, — ja Salighed at faae!“.

Om Ulbølle *Kongetiende* og Stenstrup Kirke- og ¹/₂

Kongetiende havde der været Tvist mellem de Cicignon paa Nakkebølle og Ejeren af Løjtved Apotheker v. Westen i Odense. Højesteretsdom 12.—6. — 1760 tilkjendte Nakkebølle den første „paa samme Maade den tidligere henlaa under Løjtved ifølge Overenskomst mellem Odense Hospitals Direktion og Gehejmeraadinde Krag til Egeskov af 31.—3.—1713“ (— Hospitalet havde faaet den 1572), — og Løjtved det andet Gods, som tidligere havde tilhørt Nakkebølle. 1762 afstod den handelslystne de Cicignon til Hvidkilde 1 Gaard i Vskj. og 1 G. og 1 Bol i Ollerup mod 1 G. og 1 B. i Vskj. og 1 G. i V. Aaby, og 1743 havde han solgt Skovlykken „Rødkilde Oure“ (se S. 174) for 2000 Rdl. Kroner til Oberst Godske v. Holsten, hvis Sønesøn Admiral Hans v. Holsten ved Købet af Nakkebølle 1828 fik Ulbølle Konge- og Kirketiende med i Eje (S. 88). Tienderne bortakkorderedes senere til Yderne for c. 74 Tdr. Rug, 128 Byg og 87 Havre efter Kptaxt, — dertil „20 Rdl. efter gammel Akkord for c. 26 Rødkilde underlagte Tdr. H.“ En „Afgift til Odense Kommunitet af Ulbølle Konge- og Kirketiende“ svarede 1862 med $7\frac{7}{8}$ Td. Rug og 9 Tdr. Byg. Kirkens Kvægtiende ansattes 1863 til 1 Td. 2 Skj. $1\frac{1}{2}$ F. Byg og Gaasetienden til 6 Rdl. $50\frac{1}{2}$ Sk. Kirken var da assureret for 6100 Rdl.

No. 13. Thomas Mortensen Bredsdorff 1773—90.

Søn af den lærde Provst og Magister Morten Thomsen i Bredstrup ved Fredericia (senere i Lunde-Outrup ved Varde, † 1756) og Hustru Johanne Borch (Præstedatter fra Fredericia), og Broder til Præsterne Chr. Br. i Vridsted og Ancher Br. i Haslund og til Fuldmægtig i Odense Peder Br. samt til Præsten C. J. A. Lundes Hu-

stru Mette Br., der som Enke levede 20 Aar i Broderens Hus og blev begravet 2.—6.—1783 i Gangen i Vskj. Kirke. Thomas var født 29.—10.—1720 i Bredstrup (— hvorefter han og Søskende antog det fortydskede Efternavn, da en anden Familie allerede bar Sogne-navnet i dansk Form —), Stud. fra Viborg 36, Kand. 40 m. anden Kar., Hovmester hos Kancelliraad Laurents Pedersen og 43 paa Krumstrup for Admiral Seneca v. Hagedorns Søn Palle, pers. Kap. i Kjølstup 48, ordin. 20.—9—48 („hvad den trefoldigt algode og allerhøjeste Gud give Lykke til“), Sognepræst i Ollerup 53, i Vskj.-Ulb. 21.—5.—73, kaldet af Fru Cicignon paa Nakkebølle, død 14.-15.—9.—90 efter en Rørelse Alm. Bededag i Kirken 87; „retskaffen, men noget stiv Karakter, strengt orthodox Præst af den gamle Skole“. Hans Søn gav ham flg. Eftermæle: „Sand Guds frygt, Redelighed og Velvillie prydede ham som Menneske, Omhyggelighed for sine Børns sande Vel som Fader, øm Kjærlighed som Ægtefælle og Nidkjærhed for Guds Ære, streng Retskaffenhed, Troskab, Flid og udbredte Indsigter som Lærer“. I Tidens patriotiske Bestræbelser for at fremvirke det Nyttige, særligt Husflid, tog han ivrigt Del; — da saaledes i hans Ollerup-Tid hans Ven Baron Lehn støttede c. 1770 Tøjfabrikant i Sørup Sturms blomstrende Fabrik med indtil 6 Vævestole bl. A. ved at skaffe den Bomuldsspind fra Husmandskoner og -børn paa Godset, og Børnene kom og viste Th. Br. deres Spind, gav han dem en lille Ducør for deres Flid. Ligeledes tør han antages at have fulgt Tidens filantropisk-pædagogiske Bevægelser (især fra 1780) med Interesse, — ligesom Fælleddsskabets Ophævelse 1781 og Stavnsbaandets Løsning 1788. — Paa sine Præstegaarde bekostede han ikke saa Lidt: „det har været min Skjæbne, at jeg skulde bygge hele Stuehuset paa Olle-

rup Præstegaard og sætte dør alle Udhusene i Stand og atter at skulle anvende en Del paa Vskj.'s slet vedligeholdte Præstegaards Istandsættelse . . . Korshuset har jeg ladet istandsætte 1774 . . .“ — Ved Udskiftningen c. 1780 tildelte Delingsplanen Præstegaarden Markerne Ø. for Langegyde til Vejsvinget i Syd, samt Tørvepart i Nørrelung, Skovstykke i Overdrevet ved Stranden og „den lille Nakkebølle Toft ved Præstegaarden“ for Tækkerums Skyld. Provsten vilde ikke „kaste nogen Forhindring i Vejen for det højt nyttige Værk og antog for sin Del Planen (med nogle faa Bemærkninger), skjøndt Herligheden med at faa Præstegaardens Jorder nogenlunde næreliggende betaltes dyrt nok af ham ved at faa uddrevne Jorder“. —

Th. Br. døde hos sin Datter Helene Johanne, Distriktslæge Mürers Hustru i Svendborg, f. 1755, og blev begravet i St. Nikolaj Kirke. Hans Hustru Cathrine Stoud Balslev (— Præstedatter fra Tommerup, f. 1726, viet i i Randers 54 og død Natten mellem 10. og 11. Nov. 80 „efter 5 Dages Upasselighed, som dog ikke formentes at være til Døden“ —) er derimod begravet i Vskj. Kirke mellem Alteret og Korvæggen. „Hun var inderlig from, gudfrygtig, menneskekjærlig og forstandig, den ømme og trofaste Hustru og Moder“ (Kirkebogen). Af 3 S. og 2 D. blev en Søn Landmaaler, Morten Faderens Eftermand og Chr. Johan f. 1765 Præst paa Strynø (senere i Egense, sidst i St. Jørgens) og Konsistorialraad. I „Kirkehist. Saml.“ II, 2, 795 er opbevaret et 13.—6—78 dateret Brev fra davær. theol. Professor N. E. Bølle til „Velærværdige, Højlærde, Elskværdigste Herr Broder Th. Br. i Vskj.“, handlende om Sønnen Mortens paatænkte Udenlandsrejse efter bestaaet Attestats. —

Af Suplikker til Rentekammeret 1777 sees, at der da

levede en Mand, Hans Vilh. Rømer, som ernærede sig som *Bager* i Vskj., — dengang en Sjeldenhed paa Landet! Han havde været Fændrik i falsterske gvb (hvervede) Infanteriregiment, var afskediget 1759 med Kaptajns Karakter og døde i Ulbølle 1784; — hans Enke Margr. Christine Schalkam (fra Haderslev?) i et Hus med 2¹/₂ Skj. H. var Gudmoder i Præstegaarden 1792 (I Kaptajns Hus opholdt sig hans Søster † 1797, Enke efter Advokat Morup i Haderslev). Som tidl. privil. Hvedebrødsbagerske døde 29. Marts (samme Dag som hendes Mand; begravede i en Grav) 1834 i Ulbølle det gamle Almissem Cathr. Elis. Staal, Enke efter „Peder Rs. Bager i Ulbølle 1816“, Søster til det 1819 afdøde, ugifte, 71 Aar gl. Almissem Frederica Gustavine Carlsdatter Staal, — begge Døtre af en Sergeant i Vskj. Carl Ottesen Staal, der var født i Sverrig og af Adel, havde i mange Aar staaet i dansk Tjeneste som Underofficer og efter Sigende var Brodersøn til Tordenskjolds Banemand Oberst Staal. — 1826 nævnes ogsaa en *Vægter* i Vskj. og 1805 en *Bomuldsfabrikør* i Ulbølle Frands Mortensen † 40; tidligere — 1792 — en *Kniplingsvæver* smsteds Hans Jørgensen. — 1783 maatte en Husmand i V. Aaby bøde 4 M. til de Fattige, fordi han havde haft 52 Gjæster til sit Bryllup, — 26 flere end Loven tillod. (80 Aar tidligere var selve Borgmesteren i Aalborg stævnet for at have holdt 2 Maaltider om Dagen ved sit Bryllup; kun 1 var tilladt).

I Th. Br.'s Tid tilhørte Skjoldemose og Egeskov Etatsraadinde Sophie Justdatter Juel Krag, som ejede baade Vskj. og Ulb. Kirker, hvis Svigermoder var Søhelten Niels Juels Datter, og som var en god og virksom Kvinde, „en himmelsk sindet Christen, som ved en usminket Gudsfrøgt og Dyd skinnede som et glimrende Lys her paa Jorden“. Hun var Enke efter en

døgtig, men streng Godsejer Niels Krag jun. siden 1740 og fristede den store Sorg at se sit eneste Barn Fred. Chr. Krag, Kammerjunker hos Dronning Juliane Marie, leve et ødselt og udsvævende Liv (— efter selve Kongens og hele Hofpersonalets Exempel! —) og at høre, at han 1763 var jordet i Paris efter en selvforvoldt, tidlig Død. Med ham uddøde den ældgamle og berømte Adelslæggt Krag; men hans Moder satte før sin Død 1785 Slægten et smukt og varigt Minde ved at bygge *Hospitaler* i Kværndrup 1770 og ved Vskj. Kirke 1778, hvilket sidste hun tillagde 1000 Rdl. Sølv perpetuerede i Skjoldemose, skjøndt hun var saa trykket af „den fortabte Søns“ Gjæld, at hun nødtes til at sælge Løjtved 1755, Flintholm 1768 og Egeskov Aaret før sin Død. Skjoldemose gik over til Etatsraadindens Fætter Konferentsraad og Prof. Obelitz, som 11.—4.—1798 gjorde en Tilføjelse til Fundatsen“ i den hellige Trefoldigheds Navn“ af 15.—4.—1778 (med Tillæg 14.—6.—83) og 1797 havde solgt Gaarden til Chr. Fr. Berg for 102,000 Rdl. (se S. 140). De 1000 Rdl. forøgedes 1783 til 2000 til 4 p. C. paa første Prioritet i Skjoldemose Hovedgaard. Af Renterne skulde Sognepræsten have 2 Rdl. istedenfor Juleoffer og for Tilsyn, Degnen 4 M. og de 4 Hospitalslemmer hver 2 M. ugentlig og 2 Rdl. paa Stifterindens Fødselsdag 4. Februar. I Hospitalet, hvis Gavle og østlige Side var tyk Kampestensmur, medens der var Bindingsværk mod Vest ud til Landevejen, fik Lemmerne — 2 Mænd og 2 Kvinder af Skjoldemose Gods — egne Sovekamre med smaa Vinduer i den tykke Mur og egne Spisekamre; men de vare 2 og 2 fælleds om de høje, rummelige Stuer med Murstensgulv og aabne Kakkellovne, og om Skorsten og Bagerovn. i Forstuen, samt om 16 Læs Brændsel (Tørv el. Træ) i det i 2 Rum afdelte Brændselshus. De skulde

holde Bøn Morgen og Aften, flittigt besøge Kirken, hjælpe hinanden under Sygdom, overholde Orden og Renlighed i Huset, være flittige til Selvførtjeneste, „da Stiftelsen ikke tilsigter at føde Ladhed“, afholde sig fra Tiggeri og ikke blive ude Natten over uden Præstens Tilladelse (Hofmanns Fundatser IV, 1839). Da Skjoldemoses Gods solgtes, approberede Ministeriet 1856, at Pladserne skulde tilkomme 1 Fattig fra Vskj., 2 fra Ollerup og 1 valgt af Bestyrelsen; — 2 Sogneforstanderskaber indblandes der ved — imod Fundatsen — i Hospitalets Anliggender. — 1861 boede kun en fattig Kone, som døde s. A., i Hospitalet; ligeledes 1870. 1864 hedder det: „Det kan hænde, at Hospitalet henstaaer ubeboet, naar alle Paagjældende foretrække ikke at bo dér og at nyde deres Penge og Brændsel udenfor Hospitalet, ikke saa meget paa Grund af Mangler ved Bygningen som for at undgaa Samliv og Forpligtelse til gjensidig Pleje“; — ledige Pladser udlejedes da til Andre; men Ministeriet paabød, da det var imod Fundatsen, at Lemmerne kun undtagelsesvis maatte bo andensteds. — 120 Aar stod Hospitalet; saa blev det nedbrudt, og Tomten — ligesom Haven, hvoraf hvert Lem havde haft sin Del, allerede 1842 — anvendt til Kirkegaardens Udvidelse; men endnu uddeles Legatpengene paa Stifterindens Fødselsdag til Trængende; Tørv ligeledes. —

No. 14. Morten Thomsen Bredsdorff 1790.–1834.

Født i Ollerup Præstegaard 24.—2.—1757, hjemmeundervist i 3½ Aar af Stud. Hans Struch (1795 Præst i Ø. Skjern.), Stud. fra Odense 73, hjemme en Tid som Informator for Præsten Krarups Børn fra Avernakø, paa

Valkendorfs Kollegium i 5 Aar og paa Borchs, Kand. 81? m. 2 Kar., pers. Kap. paa Sukcession hos Faderen 31.—3.—84, ordin. $2\frac{4}{9}$ (Vitaprotokollen i Landsarkivet: „hvad den trefoldigt algode og allerhøjeste Gud lade blive til Held for hans Ære og Kirkens sande Gavn og min egen Frelse“), kaldet af Etatsraadinde Sofie Juel Krag (S. 190), Sognepræst i Vsk.-Ulb. 2.—10.—90, Herredsprovst efter Birch i Brahetrolleborg 1800—24 (— tredje og sidste Gang Provstesædet har været i Vskj. —), Rang i 5 Kl. No. 8 m. Amtsprovster 1813 („Amtsprovster“ kun fra 1806 til 1822), Meddirektør 15 for Trolleborg berømte kgl. Seminarium „Bernstorffsminde“ efter kgl. Ordre fra Wien, hvor Kongen da var (— første Seminarium i Provindsen; oprettet 4 Aar efter Blaagaards af den ædle Grev Ludvig Reventlow 1795; nedlagt 1826 og flyttet til Skaarup —), Medstifter og aktiv Medlem af Fyens Stifts litterære Selskab 1815 og Meddirektør for Lundegaards Stiftelse, som var oprettet 1754 til Bedste for Trængende i Fyen, der faa Portioner paa 80—400 Kr.; — B. foranledigede her en Beplantning, som til hans Minde blev kaldt „Bredsdorfflund“, og hvis Popler nedstammede — ligesom „alle paa Præstegaardens Grund og vistnok de fleste i Pastoratet“ — fra et Træ i Præstegaardshaven, som 1847 maalte 6 Al. 2 T. i Omkreds 1 Al. over Jorden, og som B. c. 1793 havde hjembaaret i sin Hat som Stikling fra Hvidkilde. B. blev R. af Db. 29, Jubilar (ligesom No. 3) 31.—3.—34 („Jubellærer“ er en nu forsvunden Titel), entl. 11.—7.—34 og død 2.—5.—41. Ved hans Jubilæum 2. Paaskedag erholdt han ved en egenhændig Skrivelse fra Fyens Guvernør Prinds Christian (senere Kong Chr. VIII) sikkert Haab om at faa sin Søn Christian til Efterfølger. Herredets Præster overrakte ham en meget stor Sølvplatedemenage med Indskriften: „Til Salling Herreds værdige

Provst som ringe Pant paa Brødres Agtelse og Kjærlighed“. Jubilaren selv gav en Bibel til Vsk. Kirke. Et Par Maaneder før var hans sidste Biskop (fra 1811), den lærde, rationalistiske Plum, der havde visiteret hos ham 1818 og 21, død; til ham havde han staaet i et intimt Forhold, saa at Bispen f. E. besøgte ham i 8 Dage i 1829 og overskrev sine private Breve til ham: „Kjereste Ven!“ og underskrev „Din Plum“. Ogsaa den myndige Biskop Hansen havde visiteret hos Br. 1805 og nedskrev i sin Visitatsbog: „baade de Konfirmerede og Skoleungdommen aflagde de umiskjendeligste Prøver paa rigelig og velordnet Kundskab, og det viste sig fuldkommen, hvad den duelige og flittige Lærer elskværdige Hr. Provst Br. i 21 Embedsaar i disse Menigheder har udrettet“. Br.'s første Biskop Tønne Bloch (1786—1803) havde døbt hans Førstefødte. —

Br.'s Dattersøns Datter P. M. Lange har i „Personahist. Saml.“ 1902 og 1906 givet en Livsskildring af sin Oldefader, hvoraf mange ordrette Uddrag findes i det Fig. „Virksomheden som Provst gav ham grumme meget at bestille (— fra 1802 bl. A. Præstegaardssyn i Provstiet — og: „tillige Provst i Sunds Herred“?); men hans yngste Datter mindedes dog som gammel, at han i Mørkningen ofte tog hende paa Skjødet og fortalte hende paa sin ypperlige Maade mangt og meget, saavel om sine Rejser — især om, da han var i Norge —, som Historie, Geografi og Bibelhistorie, hvorved Grunden lagdes til alt, hvad hun lærte i de Retninger. Han var en ægte, gammel-dags Christen, en from og stille Mand, ivrig Botaniker og Landmand; paa sine gamle Dage skrev han Afhandlinger om forskellige nyttige Planter og deres Dyrkning. Han var i alle Henseender grundig og havde saa mange Kundskaber, at han i en Alder af 71 paatog sig at under-

vide (fra Okt. 27) en Dattersøn (Prof. i Botanik Joh. Lange), som han med ganske lidt Hjælp (Kapellanens) forberedte til Artium“, — ligesom han tidligere havde læst med sine egne Børn. — 1799 udgav han i Odense et Skrift, som 1804 og 17 udkom i 2det og 3die Oplag: „Et Par Ord til de danske Skoleholdere om en bedre og lettere Maade end den sædvanlige at lære Børn at læse, m. tilhørende Fibel el. Bogstav- og Stavetabel“. Hans øvrige, alsidige litterære Arbejde er nedlagt i Phys. Bibl. IX („en mærkværdig Bisol“), i Lærde Efterr. 1796, i Fallesens theol. Kvartalsskr. I: (Svar paa Salling H.'s Præsters Brev til ham), i Tidsskr. for Naturvid., i Blandinger fra Sorø 6—7 H. (Om Undervisning i Naturhist. i Landsbyskoler m. M.), i Maanedsskr. for Litteratur XX (Bemærkninger om Dalgas's Beskriv. over Svendborg Amt), i Børresens Danske Bondeven 1838 („hvordan kan Bonden i faa Aar forskaffe sig en nyttig Skov paa en liden Del af sin Jord?“) og 1840 (om Vanheld i Landvæsenet), i Ursins Dansk Almenlæsning 1836 (om kjbhavnske Fattiges Forsørgelse) og i Hempels Bidrag til Tidshist. IV., 1838 („I Anledning af de hyppige Ildebrande“). Br. maa vel ogsaa som Provst have underskrevet det Forslag, som 1812 udgik fra „Biskop og Provster“ om Oprettelse af et Distriktsselskab for patriotisk Virksomhed med Formaalet at fremme Oplysning og Sædelighed, Fædrelandskjærlighed og Borgersind, Husflid, Have- og Agerdyrkning; — Præsten Colding i Gislev mente dog, at „Skrydere vilde tage Anledning af Planen til at blæse vældigen i Basunen og at kagle over Æg, som de ej engang havde faaet færdige“. —

— 29 Aar gl. holdt Br. Bryllup 15.—9.—1786 med Ellen Cathrine Hornemann, Præstedatter fra Marstal, f. 1762 i Rise p. Ærø, Søster til den store Botaniker Jens

H., Pageinformatør Chr. H. og Præsten i Ledøje Bindebøls og Præsten Birchnes's, senere Konferensraad Col-lins samt Overkontr. Herbst's Hustruer m. Fl. (Forældrenes Billeder i Høy's „Marstals Historie“ 1903 og i „Vore Damer“ 1924). Hendes Fader † 1787 var „en højst ærværdig Præst, der allerede her paa Jorden var som udenfor denne Verden med Tankerne i Himlen, havde det blide Jesusind mod Alle og levede et Engleliv i søde Andagtsfølelser“. „Hans mørke, pietistiske Livssyn hindrede dog ikke ungdommelig Friskhed hos de mange, der voxede op omkring ham eller samlede i Marstal Præstegaard Tid efter anden. Derfor slog det ikke, som saa tidt, over i sin Modsætning i det næste Slægtled (— f. Ex. hos Struensee fra et pietistisk Hjem —), allermindst i Præstehjemmet i Vesterskjærninge, hvor der var Alvor og christeligt Liv hos Forældre og Børn, gammeldags Fromhed og enfoldig Tro, parret med varm Fædrelandskjærlighed og megen uskyldig Fornøjelighed. Der blev om Aftenen holdt Bøn sammen med Folkene, men ikke i mindste Maade med nogen Tvang. Dog samlede for det meste alle om Provsten, der satte sig for Bordenden. Der blev sunget en Psalme; han bad en Bøn eller holdt et frit Foredrag; tilsidst blev der atter sunget en Psalme; thi Morten Br. var en af de meget faa Præster, der i den mørke Tid i Slutning af 18de og Begynd. af 19. Aarh. holdt fast ved Troen paa Frelseren; maaske den Strømning af Aandsliv og levende Christendom, som han var kommen under Paavirkning af i sin Hustrus begavede og elskværdige Familie, har gjort sit dertil“. Da der omkring Tyverne holdtes gudelige Forsamlinger hos Klodsemager Mads Nielsen skraas overfor Præstegaarden, bad Modstanderne deres gamle Præst om at forhindre det; han gik derhen og satte sig som Tilhører; efter endt

Møde udtalte han: „her er Intet at fortryde paa!“ Forsamlingsfolkenes trofaste Ven, „Manden efter Guds Hjerter“, Præsten Hans Agerbek i Østerhæsinge, blandt hvis Tilhørere i Kirken var Folk langvejsfra, f. Ex. fra den over 2 Mil fjerne Vskj. By, og om hvem Vilh. Birkedal sang: „Han stod for dem som Skjold og Værn; — Han aabned' dem sit Hus i Trængsel, — Mens andre Andre kasted' dem i Fængsel“, — han kaldte da ogsaa Morten Br. „et Lys i den rationalistiske Tid“; — „da den Præst, som troede paa Biblen og Jesu Guddom ansaaes enten for en Hykler eller Dosmer“ (Prof. Jens Møller). Kanceliet havde gennem Biskopperne formænet Præsterne til at omgaaes „de Opvakte“ med Sagtmodighed og saaledes se at indvirke paa dem, — og det gjorde M. Br. Fra sit kirkelige Stæde var han neppe glad ved den 1798 udkomne „Evang.-chr. Psalmebog“; — derimod antageligt ved Afskaffelsen 1799 af den kirkelige Trolovelse. — „I den hyggelige Vskj. Præstegaard med sit straatækte, senere teglhængte Stuehus levedes der et godt Familienliv. Hos de fromme, kjærlige Præstefolk opvoxede 8 Børn — 3 S. og 5 D. —, og dér samledes mangfoldige ældre og yngre Slægtninge, flest om Sommeren, og det var ikke helt faa, der i Aarevis fandt et Hjem dér til forskjellig Tid, — saaledes Provstindens Moder Margr. f. Sadolin som Enke fra 1787 til hendes Død 1812, 72 Aar gl. („efter 4 Ugers Sygeleje af Alderdomssvækkelse; Moder til 11 Børn med 33 Børnebørn“ —) og Sammes yngste Søster Jacobe, „Tante Cobe“, som var i Præstegaarden fra sin Konfirmation i Vskj. 1790, baade før sit Giftermaal 1814, og efter at Familien havde formaaet hende til at skilles fra sin mindre heldige Mand“ (Chr. Guldbach fra Løjtved, som havde tjent i Præstegaarden og blev Skolelærer); hun døde i Præstegaarden 1839, c.

64 Aar gl.; hendes Liv havde bestandigt været den varme, trofaste Kjærlighed“. Fremdeles opholdt sig i M. Br.'s Hus i 4^{1/2} Aar Provstindens Broder Christians dybt nedbøjede Enke (siden 1793) Ulr. Ant. f. Schlegel indtil hendes nye Ægteskab med Provstens 8 Aar yngre, rationalistiske Broder paa Strynø, — fra 1803 i St. Jørgens, i hvis Præstegaard Provstefamilien ofte kom som Følge af Slægtskabet og Vejens Korthed; da den engang (1808) kjørte ind ad Porten, var den unge H. C. Andersen just ifærd med at læse højt af sine første Digte; som han nu læste i Digtet „Morten Lange“: „ . . . men hille den! hvad kommer der?“, saa Præstekonen ud af Vinduet og udbrød: „det er saamænd min Svoger fra Vesterskjerningel“ — og Andersen læste uforstyrret videre: „— — tolv hvide Mus med Topper!“ — Om Br.'s øvrige Omgangskreds kan skjønnes lidt ud af Fadderlisterne ved Børnenes Daab: Amtmand Schumacher fra Bejerholm, Godsejerne Joh. Lange fra Rødkilde og Berg fra Skjoldemose, Præsterne Hans Struch fra Ø. Skjern. og Ammentorp fra V. Aaby, Kirurg Mürer fra Svendborg, Sognefoged R. Graae fra Skjerninggaard, Forvalter Trolle fra Rødkilde, Assessor i Højesteret Rafn, Sr. Jørgen Thune fra Egebjerg, Kapt. v. Rømers Enke i Ulbølle o. s. v. — Præstegaarden maa have været et godt Sted at tjene, siden en Pige tjente dér i 9 Aar og en Karl i 4 (indtil selvstændig Stilling), Avlskarlen Niels Nielsen i 14 og Ole Nielsen i 11. Den Sidste havde sammen med sine to Brødre været undervist hjemme af sin Fader Grdm. Niels Larsen i Strandhuse († 1838, 81 Aar), saa godt, at de Tre „ved Examen overgik alle over 130 Børn i Skolen i Kundskaber og Færdigheder, skrev meget smukt og regnede til Fuldkommenhed efter hele Cramers Regnebog“; — Ole havde i Krigens Tid som Sølimer (o. den til

Søtjeneste pligtige Beboer i et Sølægd) gjort Tjeneste paa Kononbaade som Telegrafist. — Blandt Provstens Konfirmander 1830 var en fattig, forfalden Rokkedrejers Datter i Vskj., som han „havde taget til sig“. —

I Haven, som Br. udvidede (til c. 2 Tdr.) mod Øst ud i Toften til Blegplet og Humlehave (hvor paa 2 Skj. L. 900 Rafter gav i gode Aar 10 Lpd. tør Humle), mod Nord ved Inddragelse af en Eng og mod Vest ind i den af ham fra Bejerholm indkjøbte Ejendomstoft, og som han forsynede med saae, podede og plantede Frugttræer, Popler og Ask og anlagde med svingende Gange, „muntrede de Unge sig; der var Liv og Lystighed, og stor Glæde blev der, naar Moderen lod sin smukke Sangstemme høre. I Tidens Løb stod de tre ældste Døtre Brud i den hjemlige Kirke“.: 1. Margr. Dorothea f. 1792, gift 1811 med Ødstedgaards Ejer Jens Lange (S. 169) (Fader til botanisk Prof. Johan Lange, Præsten M. Th. L. i Nyborg og Præstekonerne M. E. Brandt i Ollerup, J. D. Hansen i Kjerte og E. K. Kragh i Gudbjerg); — 2. Cathrine M. S., f. 1787, g. 1813 m. ordin. Kateket i Faaborg C. H. Becher (senere Præst i V. Hæsinge); — og 3. Joh. Henr. Jakobe f. 1797, g. 1825 m. ordin. Kateket i Vejle, Lars Balslev Leth (sidst Sognepræst i Horne; hans Moder, Præsteenken Salome Leth f. Balslev blev gift med Propr. Rasmus Hansen paa Bejerholm, hvorfor hendes Ligsten staaer i Vskj. Kirkes Vaabenhus). 1834 fejredes de to næste Brøllupper hos Provstens: Sønnen Christians med Elise Møller og 14 Dage før eller efter Datteren Martine Elines med Enkemanden Præsten C. E. Møller i Nykirke (senere i Dalby-St.; Folkethingsmand) hendes Farbroders Plejesøn fra St. Jørgens Præsteg.; — „Tante Line“ boede „som barnløs Enke fra 1859 i

Kapellanboligen i St. Jørgens i det Meste af 29 Aar, stokdøv i 40 Aar, men altid livlig og glad“, † 1888. --

„Hos den gamle Provst blev der mere stille. En tiltagende Døvhed hos hans Hustru lagde et stort Tryk over dem alle, og 22.—10.—1827 Kl. 11 F. døde den smukke og elskelige Ellen Cathr. Br.“, „i et stille Suk uden synlig Dødskamp, ikke meget over 64 Aar gl., af Tæring og Vattersot“, — „min egen, elskelige, fromme og trofaste Hustru“ — skrev hendes Mand i Kirkebogen —; „den Algode forundte mig i over 41 Aar at nyde Livets højeste Lykke og Glæde ved denne Velsignede; hendes rene, ærlige og inderligt kjærlige Hjerte, lyse Forstand, vennesele Omgang, sande, hjertelige Gudsfrøgt forsødede mine Dage. Vort Ægteskab velsignede Gud med 8 kjære Børn, som, opfostrede ved den bedste Moders Bryst, modtog af hende deres første Dannelse og ville ved at vandre i hendes Spor være hendes skjønneste Hædersminde. Som disse have skænket os vore kjæreste Glæder, medens vi levede sammen, saa ere de nu min Alderdoms Trøst . . . For sit Hus var hun den omhyggelige, duelige og vindskibelige Husmoder, for de Fattige den kjærlige Velgjører, for sine Venner den ømme, deltagende, ærlige og trofaste Veninde. Med trøstig Forventning kan jeg paa hende anvende Frelserens Ord: Salige ere de Rene af Hjertet; de skulle se Gud“. Et Bevis paa hendes Husmoderduelighed er, at „hun selv havde spundet Garnet til det hjemmevævede Tøj, hendes ældste Søn Jakob mødte i ved Immatrikulationen paa Universitetet“. Hun blev begravet i et Gravsted Syd for Kirken; thi 1805 var udstedt Forbud mod Begravelser i Kirker før 2 Aar efter Dødsdagen, medmindre Liget var balsameret af en autoriseret Læge, eller der var tillukket med Mur ind til selve Kirkerummet. — „Den yngste

Datter Eline, f. 1806, maatte nu styre Huset (i 6-7 Aar; den næst yngste, Ulrike, f. 1799, var hos Søsteren i Ødstedg.), og dér samledes nu som før mange Frænder og Venner i det gamle Hjem, hvor inden ret mange Aars Forløb Sønnens smaa Børn voxede til. Den gamle Fader og Bedstefader levede efter sin Afskedigelse en rolig Alderdom paa det Sted, der havde været hans Hjem, fra han var 16 Aar, elsket og æret af sin store Familie, der var spredt viden om; selv tog han levende Del i Alt, hvad der foregik i hans Kreds og i Fædrelandet (Stænderforsamlingerne 1834—6, Thorvaldsens Hjemkomst 38, Fred. VI's Død og Himmelbjergmødet 39, Nis Lorentsens danske Stændertaler 40). Før sin Entledigelse havde han oplevet Negerhandelens Ophør 1792, Christiansborg Slots Brand 94, den store 3 Dages Ildebrand i Kjbhvn. med 900 Huses og Nikolaj Kirkes Ødelæggelse 95, Slaget paa Rheden 1801, Kjøbenhavns Bombardement 1807, Christian VII's Død 1808, Statens Opbud 13, Norges Tab 14, Reformationens Trehundredearsjubilæum 17, det første danske Dampskib 19, Ørsteds Opdagelse 20, Grundtvigs Fejde 25, Tusindaarsfesten for Christendommens Indførelse i Danmark 26, — lutter store fædrelandshistoriske Begivenheder. — „Han gjorde Optegnelser om hans og Faderens Om- og Nybygninger og Forbedringer af Haven og om et Hus med Have overfor Præstegaarden, som hans Fader havde købt til Enkesæde, men som nu blev bestemt for hans eneste ugifte Datter Ulrike „— f. 1799, † 1883. Huset, som var ombygget af Provsten, og hvortil var lagt den fra Bejerholm indkjøbte Jord, beboedes rimeligvis en Del Aar af Ulrike, indtil hendes Sammenflytning c. 1859 med Søsteren i St. Jørgens, og tidligere og senere og maaske samtidigt af forskellige Lejere: Tøjfabrikant Frandsen til 1828, Kunstdrejer Simonsen 31 —

36 og atter fra 39, Overkontrolør Herbst's Enke Margr. Marie f. Hornemann (S. 196) med 3 smaa Børn fra 36, Strandrider Vellejus og Strandtoldassistent Chr. Brünnich 43. (S. 128) m. Fl. I Slutn. af Treserne kjøbtes Huset af Mads Hansen til Højskole, indtil det atter afhændedes og delvis blev Poststed en Tid (hvorum senere!). —

— „Om Aftenen kom den gamle Præst ind i Stuen og sad saa dér og vandt Garn; han var aldrig ledig; der kunde komme et Par Venner og spille lidt Kort med ham for Adspredelse; men selv tog han ikke ud; — var han ene med Barnepigen og de Smaa, gav han hende Gaader at gjætte. 2.—5.—1841 sov han stille hen i sit 85. Aar“ (ældst af alle Stedets Præster). Hans Søn gav ham dette Eftermæle i Kirkebogen: „Hans sande christelige Tro og Lære og hans fromme, retskafne Vandel var til Velsignelse for hans Menighed og for hans talrige Efterslægt (8 B. og 31 Børnebørn med disses 2 Børn) og vil blive det i mange Aar. Ordspr. 10, 7. Hans udbredte Kundskaber og levende Sands for Videnskaberne, der besjælede ham lige til hans sidste Dage, forhvervede ham Højagtelse ogsaa i en videre Kreds. Foruden Theologien og de dermed forbundne Videnskaber havde han især grundig Indsigt i Botanik og Landøkonomi“. —

2 Sønner Christian og Thomas (i Ollerup 1821—38 og i Vissenbjerg 38—47, „saare from og stille og agtet“, g. m. Biskop R. Møllers Datter) og 3 Døtre og 14 Børnebørn bleve Præster eller Præstekoner; — af 237 Efterkommere naaede 150 den voxne Alder, hvoraf 116 levede 1901. „Den ældste, 1790 fødte Søn, den begavede og dygtige Sprog- og Naturforsker Jacob Hornemann Br., der havde taget Studentereksamen med ug i alle 12 Fag (hvorfor han fik Universitetets Guldmedalje), theol. Embedsexamen med Udmærkelse og Magister- og Doktor-

graden 1817, men som fra sin tidligste Tid havde foretrukket Naturvidenskaberne, foretog en 3-aarig Udenlandsrejse 1817—19 paa kgl. og Privatmænds Bekostning for at studere Mineralogi og Geognosi dels ved Universiteterne i Göttingen, Berlin og Paris, dels ved egne Undersøgelser i Bjergetegnene i Tydskland, Sveits, Frankrig og Italien. Det beskedne, stille, bramfri Menneske med en retskaffen, elskelig Karakter og en saare grundig Lærdom, der nedlagdes i flere Afhandlinger og Skrifter, blev Lektor i Mineralogi og Botanik ved Universitetet og ved det nyligt gjenoprettede Sorø Akademi 1829 (s. m. Inge-mann, Hauch, Chr. Wilster m. Fl.) og giftede sig s. A. med den livlige Petrine Jak. Møller, Datter af senere Biskop Rasmus M. paa Lolland og Søster til Digteren Poul Møller og Præstekonen i Ollerup, samt Halvsøster til Christian Winther. De levede et lykkeligt Samliv; men hans Helbred blev tidligt meget svækket, og 4 Uger efter Faderens Død kom han Pintsælørdag 29.—5.—41 til Barndomshjemmet med sin trofaste Hustru og 3 smaa Piger for at gjenvinde sin Sundhed ved et Landophold; men han blev svagere Dag for Dag af Lungetæring og hensov blidt 16.—6.—41, 51 Aar gl., 1½ Maaned efter Faderen“. „Som Lektor havde han, der var mild og god, ikke kunnet sætte sig i Respekt hos Akademiørene, der drillede ham; naar han da kom træt og forpint hjem, satte hans Kone ham til at vinde noget speget Garn, da det var hans Lyst at overvinde Vanskeligheder; det hjalp“. (Bispinde Rørdam). Af hans 3 Døtre bleve de to gifte med deres Fætre Prof. Joh. Lange og Præsten M. T. Lange (S. 199). Af Førstnævntes „Haandbog i den danske Flora“ fremgaaer, at begge Brødre have flittigt botaniseret i den fra deres Barndom og Ungdom velbekendte Egn og fundet i Vskj.-Ulb. en Del, ialtfald i Fyen, sjeld-

nerer Planter, — saaledes Takkeklap og Storbloomstr. Hønsarm ved Rødkilde, Skovstorkenæb i Smallehave, Strand-siv og Straagul Hundehvene ved Vskj. Strand, Grøn Mynte ved Vestermølle, Gold Hejresvingel i Vskj.-Ulb., Blød Pil, Slangehoved, River og Rank Gjøgemed i Vskj.. (Hertil kunde føjes Klatrende Lærkespore og Sæbeurt i Vskj., Leverurt ved Mølleaaen, Tidselkugle ved Ulb. Chausse-stykke 1921, Jernurt i Ulb. By 1905, Rødblomstr. Blaa-simmer i en Skov i Søndermark og hvidblomstr. Exemplarer af Rødkløver og Kruset Tidsel). Provst Br., som selv var Botaniker, efterforskede Berberisrustens Skadelighed: han havde en Berberishæk i sin Have ved Siden af af en Toft med Rug; denne blev angrebet af Rusten i Nærheden af Hækken; da denne afhuggedes paa en Busk nær, som blev staaende til Forsøg, viste det sig, da der atter var saadet Rug, at denne blev befængt i Buskens Nærhed og derfra bredte sig videre. —

I *Præstegaarden* lagde Br. nyt, 1 Al. højere Loft over Beboelseslejligheden og nye Gulve fl. St. og opførte ny Kvistetage 1797, ny Loftstrappe og ny Nedgang udefra til den sydlige Kjælder (tidl. i Forstuen), samt Stentrappen foran Gaarddøren. I Gaarden lod han to 18 og 7 Al. dybe Brønde grave (tidl. kun en i el. ved Haveengen); i den øverste af de 2 er 1909 nedboret et c. 22 Al. langt Rør, som rager 2½ Al. op over Brøndens Bund.

Han reparerede 1815 vestre Længe, da han selv overtog den tidligere bortforpantede Avling (Længen ombyggedes 1897 af Grundmur og med Forpagterbolig). Ved Vestermølle paa Præstegaardsjorden byggede han c. 1813 som privat Ejendom „Lerdalshuset“ til en fattig Familie og skænkede det til Embedet; — det var senere i mange Aar bortfæstet til Mølleren, indtil det 1918 solgtes til Møllen for 1300 Kr. og noget senere nedbrødes.

1801 begyndte herhjemme den af den engelske Læge Jenner fra 1796 brugte *Vakcination* med Kokopper (— thi allerede 1770 var Kronprindsen inokuleret af Struense med virkelige), — og Provst B. var blandt de Første, som praktiserede det Nye, — utvivlsom dog uden at være blandt de „ædle“ Gejstlige, som paa rationalistisk Vis i deres Prædikener (!) anbefalede med Varme Vakcinationens Fordel og opmuntrede til dens Anvendelse. „1801 — fortæller Br. selv, — grasserede Børnekopper i dette Efteraar og bortrev en Del Børn i Ulbølle og omliggende Sogne undt. Vesterskjerninge, hvor jeg sidste Sept. indførte Kokopper og inoculerede dem paa 18 Børn. Materien hentede jeg i Kjøbenhavn (fra den nyoprettede Vakcinationsanstalt), efterat jeg forgæves havde forskrevet den fra England (— hvorfra Provstens Svoger Botanikeren Hornemann Aaret forud havde hjembragt indtørret Kokoppematerie, som dog, indpodet paa en Ko, ikke havde slaet an —). Min Søn Thomas, da 6 Aar, er den første Vakcinerede her i Byen“. Stedets Kirkebøger vise, at ofte ondartede naturlige Kopper vare meget almindelige ved Aarhundredets Begyndelse, og at foruden Provsten, som selv vakcinerede mange Børn foruden alle sine egne, ogsaa Provstinden, Møllerkonen i Vestermølle og andre Mødre, Degnene Korch i Ulbølle og Schjær i Ollerup, Smeden Peder Hansen i Vskj. og Smedekonen i Egense, samt flere Præster gav sig af med Vakcination (— paabudt 1810); — senere Provstens Svoger Distriktslæge Mührer og Kirurg Finck i Svendborg (1812—13), samt Distriktslæge Ortman i Faaborg (1818).

— I Kirkebøgerne (thi fra 1813 er der særskilt Bog for hvert Sogn) har Br. ofte tilføjet andre, tidt meget lange Noteringer end de paabudte, statistiske, — længst i Anl. af Amtmand paa Bejerholm P. Chr. Schumachers

Begravelse 1817 paa Vskj. Kirkegaard, i hvis Bo Provsten blev Exekutor sammen med Kammerr. Niels Erichsen paa Skjærninggaard. *Kirkebogsudrag*. 1. „Den hæderligste og mest retskafne Mand i Ulbølle Mikkel Jensens Hustru i Ellehøj Ane Kirstine Rasmussen var retsindig, oplyst og from, opdragende sine 7 Børn i Herrens Frygt og vejledende dem til sand og frugtbar Kundskab i deres Christendom; ved deres kjærlige og fromme Forældres Exempel er en sand Guds frygt og christelig Kjærlighed bleven indplantet i deres Hjerter, et Arvegods, Ingen kan tage fra dem. Hun underviste selv sine Børn med særdeles Flid saaledes, at de overgik de skolesøgende Børn i Læsning og Religion, og at En, 17 Aar gl., kunde blive Hjælpelærer i Vskj. og nu er en af Landets fortrinligste Skolelærere (Rasmus Mikkelsen paa Thurø!) (selv en fra Barndommen „vanvittig“ Søn (konfirm. 1815) bragte hun „til over al Forventning gode Kundskaber i Christendommen“) „Børnene kunne — sagde hun — lære meget godt i Skolen, men ogsaa meget Ondt paa Skolevejen, og det er alene derfor, at jeg selv underviser dem hjemme“. Men Reglement 1806 (hævet 1814) kunde ikke tillade Hjemmeundervisning; alle Børn skulde i Skolen efter 1806. — 2. I Januar-Februar 1814 døde 14 Børn i Ulbølle (kun 2 i Vskj.) af Mæslinger, hvoraf 8 bleve begravede paa én Dag: 4 Søskende fra Spaanhøj i én Grav i to Kister. — 3. „Dragon Peder Frandsen i Ulbølle, 26 Aar, afgik 1815 til Troppekontingentet i Frankrig; han kom vel tilbage med den øvrige Armè; men, da han havde giftet sig i Frankrig, vendte han efter 1 Aars Ophold i Faaborg tilbage med sin Hustru, som var fra Departementet du Nord“. „2 andre Dragoner 1819 hørte tildet 5000 Mand stærke, danske Troppekontingent, som siden 1815 laa ved den

*) Nævnte Amtmands Levnedshistorie er at læse i „Svendborg Amts hist. Samfunds Aarbog“ for 1917.

franske Grændse og udgjorde en Del af den 150,000 stærke, europæiske Observationsarmé“. — 4. 1816. „1je-ner paa Rødkilde, Guldager, 22 Aar, havde hængt sig selv i Tungvind og blev derfor ifølge Amtets Resolution begravet i Stilhed Kl. 5 Morgen, dog paa Kirkegaarden“. D. L. 2.—10.—4's Forbud mod Selvmorderes christelige Begravelse i indviet Jord bortfaldt dog først ved Straffelov 10.—2.—1866. — 5. „1818 døde Niels R. Ravn, Selvejer af Gaarden Allekilde, Kirkeværge og Præstens Medhjælper, duelig, fornuftig og vindskibelig Bonde, meget velgjørende mod de Fattige“. Ifølge den gamle, kirkelige Ordning fra 1708 skulde blandt de „gudfrygtigste, oprigtigste, ivrigste og bedste Sognemænd“ vælges Mænd til Præstens Medhjælp udenfor den egentlige Kirketjeneste i Sjælesorg for Menigheden og Fattigpleje. — 6. „17.—12.—1820 druknede ved Fjellebroen ved Baadens Kæntring under Ophivning af en Ruse Skibsbygger Fr. Hoffmann og Broder Jacob H., Skibstømmermand (Degnesønner fra Thurø), samt kgl. Lods Markus Olsen, alle 3 unge retsindige, fredsommelige, ædruelige, forstandige og duelige Mænd, først- og sidstnævnte gifte. M. O.'s Lig fandtes først sidst i Februar, da Isen brød op, ved Kors-havns Strand“. — 7. „1820 begravedes i Ulhølle uden Jordpaakastelse ved Præsten Grdmd. Hans Hansens Søn i Stenhøje, 26 Aar, som havde hængt sig af Harme over, at han for Trodsighed mod sit Herskab (paa Rødkilde) ved Hoveriet var ved en Herredsdømme dømt til 20 Dages Vand og Brød, hvilken Straf samme Dag skulde have været udført; han havde engang før udstaaet Tugthusstraf for samme Brøde“. Et af Familien sat Monument over „vel-agtede Ungkarl Hans Hansen“, hvorpaa stod: „Han vandrede her til Stede som et sandt christen Menneske til Himlens Glæde“, maatte fjernes igjen. — 8. 1822 døde

Frederik Nielsen Ernst, Inderste i Mosegaard (i Vskj. Nørre-mark), 64 Aar, f. i Vskj. 1758. I sin Ungdom kom han til Kjbhavn og kom i Tjeneste i 7 Aar hos Gehejmerraad Brandt (— henrettet s. m. Struensee —), af hvem han formedelst hans særdeles gode Forhold var særdeles yndet. Af et Søkendebarn, en rig Købmand Mads Peter Ernst, som var kommen hjem fra Nordamerika for at etablere sig i Altona, blev han anmodet om at tage til ham. Da han nedlagde sin Handel, forsørgede han ham rundelig og testamenterede ham ved sin Død 1808 en anseelig Kapital, hvilken dog siden ved Pengevæsenets Forandring meget formindskedes. Samme M. P. Ernst skylder jeg, imod hvem han og har bevist sig som Velgjører, her et taknemmeligt Minde“. Hvorledes, kjendes ikke. Under den almindelige økonomiske Elendighed ved Landbrugs-krisen 1818—28 var særligt Præsternes Stilling fortvivlet med stigende Byrder (Landskat, Bankhæftelser, Afgifter til Seminariefonden og Amtsprovsten m. M.) og aftagende Indtægter (de forarmede Bønders ringe Offer-evne, Bygpris under 2 Rdl. Sølv o. s. v.). Der var da „Fattigdom i Præstegaardene“; Skatterestancer for flere Aar vare almindelige; næsten hver Præst i Landet ansøgte om Lettelser. „Bedriftens Overskud ved Landbrug slugtes af Skatterne“, og „en Herregaard kunde kjøbes for Skatterestancerne“. Nakkebølle, som var kjøbt 1815 for 358,000 Rdl. Navneværdi, solgtes 1821 for 83,500 og og 1828 for 78,500. Den for 24,000 Rdl. brandforsikrede Bøgeskovsgaard i Skaarup blev der budt 8,800 for ved Auktion 1821. Kapitelstaxten for de tre Kornsorter tilsammen sank 1818—21 fra 35½ Kr. til 9¾. Flere Gaardmænd i Vskj.-Ulb. maatte gaa forarmede fra deres Gaarde, og et Par endte som Almissemøller. En Malermester paa Rødkilde, „duelig og flittig Arbejder og or-

dentlig Husholder“, døde 1822, 46 Aar, „nedtrykt af Bekymring for Udkommet for sig og sin talrige Familie, fordi Fortjenesten i disse besværlige Tider ikkun var saa liden, da Faa lader Noget gjøre, og Arbejdslønnen er saa ringe“. — 9. Den næsten 22-aarige Christen Slagters Søn Morten Christensen i Jerntvedhus døde 1827: „han var blindfødt, men havde ualmindeligt gode Sjælegaver, var særdeles vel oplyst i sin Christendom og et meget sædeligt og gudfrygtigt Menneske. Han var og meget arbejdsom og havde, sin Blindhed uagtet, erhvervet sig temmelig Færdighed i at dreje, snitte, o. s. v.; i Særdeleshed udmærkede han sig ved Færdighed og Sikkerhed i at regne“. — 10. 30.—1.—1830 brændte 4 Huse i Vskj. (ved Nørremarksgydehjørnet); en yderst fortrukken Skomager Jens Mørk Bjørnstad indebrændte; „ved Guds Beskærmelse bleve Alle frelste, saa at kun J. B. omkom; Ilden opstod Kl. 6 Aften; havde den begyndt ud paa Natten, vilde sandsynligvis Alle blevne indebrændte, da disse smaa Huse laa tæt paa hverandre, og da vilde Byen ogsaa have været i stor Fare; Gud være Tak, at det ej kom videre!“ Det formentes, at Provsten havde vist Ilden fra Per Smeds Hus ligeoverfor ved at gaa tre Gange rundt om Huset. Som der saaledes var Ildebrand i Byen i Provstens sidste Præstetid, havde der været det i hans første, da 2 Syd eller S. Ø. for Kirkegaarden beliggende Gaarde (hvorefter Familien Kirkegaard har Navn, — i de gamle Kirkebøger „Kjergaard“ efter Folkemunde — Se S. 175) brændte 1797. De tilsvarende Udflyttergaarde Rønnekjærg. og Brydemadeg. brændte atter henholdsvis 1879 og 1905. Om Branden i Byen meddeler Kirkebogen: „5.--5.—1797 begravedes i Vskj. Søren Hansen Bilds ældste Datter Anne Marie, som ynkeligen omkom i Ildebranden Natten mellem 2. og 3. Maj, 23¹/₂ Aar“, ---

og — „16.—5.—1797 hans Hustru Anne Hansdatter, som i samme Ildebrand jammerlig forbrændte paa hele Lege-
met og kun med største Nød blev reddet ud af Branden,
men døde 11te Dagen derefter d. 13. Maj, 48 Aar 3¹/₂
Maaned.“ „Gaardfæster Søren Hansen af Vsk. mødte 20.—
5.—1797 inden Holstenshuus Birkething og fremlagde til
Bevis for Ildsvaaden Sognepræst Bredsdorffs Attest. To
Vidner erklærede, at Attestens Indhold var rigtigt, men
vidste Intet om, hvoraf Ilden opstod“ (— efter Tradition
ved Brændevinsbrænding). Andendagen efter — 4.— 5.—
97 — var en større Brand i Ollerup, — dog uden Døde: —
vistnok 6 Gaarde, 1 Bolsted og 8 Huse gik op i Luer. —
11. 1831 døde Rasmus Heje, Degnesøn, opholdende sig
hos Rasmus Gammelgaard i Uibølle, hvor Faderen døde
hos ham 1810, „duelig Snedker, meget sædelig, flittig
Kirkegænger og andægtig Tilhører; 1818 gik han fra For-
standen, formentlig over Tabet af sin Formue 1200 Rdl.,
som han havde arvet Aaret forud efter sin Farbroder Mag.
Heje, som var Præst i Sjelle († 1810); Almissem i de
sidste 12 Aar“. — 12. „1838 døde, 78¹/₂ Aar gl, Jens
Hansen Bisgaard, fhv. Gaardm. i Vskj., en særdeles brav,
retskaffen og oplyst Mand, udmærket baade som Ægte-
mand, Fader og Husbond og som Fattig- og Skolefor-
stander, hvorved han lagde den retsindige, oplyste, chri-
stelige Tænkemaade for Dagen; i sine sidste Aar sta-
digt tilsens og var ved sin Guds frygt og christelige Taal-
modighed et lysende Exempel for dem, som vare om-
kring ham. Ordspr. 10, 7“. — 13. „1840 døde Simon
Jensen, Grdmd. og forhenv. Sognefoged i Bjerregaard,
87 Aar, f. i Uibølle 1752, en særdeles retsindig og for-
standig Mand. I 28 Aar var han Sognefoged i Vskj. og
bestyrede dette sit Embede med samvittighedsfuld Tro-
skab; idet han tillige bevarede sine Sognemænds Agtelse

og Kjærlighed. I mange Aar var han rørt i højre Side og i Begyndelsen tillige paa Mælet. Ligprædiken over Aab. 14, 13“. Han var Fader til „Kursmed“ Hans Hansens Hustru i Ulbølle og til Mekanikus, privil. Kunstdrejer Simonsen, der som Kustos ved naturvidenskabeligt Selskabs Instrumentsamling hjalp den ubehændige H. C. Ørsted ved hans Experimenter.*) —

I Kirkebogen fra Br.'s Tid træffes flere Navne, der tyde paa stærk Indvandring af tyske Haandværkere; — om 8 vides det bestemt: Sadelmager Johan August Stützer († 1842, 72 Aar, „oplyst Christen og meget brav Mand“, S. af kgl. preuss. Bjergværkskirurg i Magdeburg Ernst Peder St., der havde 1 D. Johanne og 7 Sønner, som alle hed Johan — med forskjelligt Tilnavn —, og hvoraf 4 bosatte sig i Danmark som Kirurg, Bødker, Sadelmager og Brændevinsbrænder), Skrædder Heckmann 1817, f. i Westphalen, Skomager Heintz i Ulbølle f. i Segeberg, Skomagersvend Reisel fra Halle 28, Sadelmagersvendene Lührich 28 fra Brunsvig, Futterer 28 fra Baden, Leisner 39 fra Preussen og Lohmann fra Hannover 40; — fremdeles Snedker Schroll 1816, Maler Jancke 42—89, Skomager Løwe, † 17, m. Fl. —

— 1791 blev Christence Pedersd. af V. Aaby for Barnemord henrettet paa „Stencehøj“, N. for Byen, og hendes Hoved sat paa en Stage (— ikke — som tidligere — paa Thingstedet); hun havde 4 uægte Børn, hvoraf 2 med Stedfaderen, som dømtes paa Livet og til Ligets Opbrænding, men benaadedes med Tugthusarbejde paa Livstid. —

Degnene, som efter D. L. 1683 skulde være Studenter, vare frie for Landgilde, Ægt og Arbejde af Degne-

*) Se Peder R. Møllers „Slægt efter Slægt“.

bolet og oppebar Højtidsoffer og Akcidentser, Smaaredsel (Mælk, Ost, Æg og Brød), Husmandspenge og Degne-trave, som skulde være, men ikke altid var $\frac{1}{8}$ mod Præstens Korntiende og $\frac{1}{8}$ af Kvægtienden; nogle Skj. Korn skulde de afgive til nærmeste Latinskole (— for Vskj.-Ulb.'s Vedk. i Faaborg, senere Odense), hvortil kom Familie- og Folkeskat, samt Extraskat. Trange Kaar var det for dem, hvorfor Holberg lader Per Degn sige: „Degnekaldet er min Tro et meget vanskeligt Embede, naar man skal have det paa den Fod, at det skal føde sin Mand“. Efter Anordningen 1814 skulde samtlige Degnekald paa Landet nedlægges ved første Vakance, Sognedegnene afløses af Kirkesangere og Skoleholdere, og Degneindtægten anvendes til Skolevæsenets Fremme. Denne betydningsfulde Vakance indtraf i Vskj.-Ulb. først henimod Slutn. af Provst Br.'s Embedstid, — nemlig ved „Sognedegn for Vskj.-Ulb. og Skolelærer i Ulbølle“ Peder Korchs Død 1829. — „Hæderlig og vellærde“ Peder Jensen Korch, f. i Glamsbjerg i Kjæng Sogn 1773, var først Snedker-svend og som saadan med ved Opførelsen af Trolleborg Seminarium, hvor han senere — efter Grev Joh. Ludvig Reventlows Opfordring — blev en af Eleverne, saa at han kom til at slide de Bænke, han selv havde været med til at lave. Efter 4 Aars Forløb blev han efter endt Examen — med Direktionens Vidnesbyrd om „fornødne Indsigter, meget god moralsk Opførelse, god, læselig Haandskrift og temmelig Færdighed i Regnekunsten“ — kaldet 12.—5.—1802 af nævnte Greves Søn Detlew Reventlow til at være Sognedegn og Skoleholder i Aastrup (— tidl. Fælledsdegn i Pastoratets Sogne —), hvorfor han udmeldtes af „Brahetrolleborg frivillige Værgekorps“ (indmeldt 6.—4.—1801) med Ros for, „at have været en nidkjær, for Fædrelandets Forsvar patriotisk Borger“.

Ved Sognedegn og Skoleholder i Ulbølle Rudolf Jensen Baggers Dødsfald 1806 (69 Aar gl., med 46 Aars Tjenestetid i Ulb., hvor han fristede Degneboligens Brand 1775; se S. 148) forflyttedes K. til det bedre Degne- og Lærerembede i Ulb., hvortil Gehejmeraadinde Cathr. Elis. Scheel f. Cicignon paa Mullerup havde Patronatsret, og hvis Offerindtægt var 43 Rdl. \div 4 til Odense Skole og 3 Rdl. 3 M. 8 Sk. i Enkepension til Baggers Enke. (Aaret efter K.'s Død ansattes Degneindtægten efter 5 Aars Middeltaxt til godt 160 Rdl. i Ulb. — Degnejorden eksklusive — og godt 162 i Vskj.). K. bevidnede sin Taknemmelighed overfor sine adelige Velyndere ved at opkalde 3 af sine Børn efter dem: en Søn efter den da afdøde Greve Joh. Ludvig Reventlow og to Døtre efter Grevens Enke Sibylle R. og efter Gehejmeraadinden. Han døde 21.—3.—29, 56 Aar gl., og hans Enke Birthe Sophie f. Larsen (fra V. Hæsinge, † 58, 77 Aar) tilstodes 1831 af Kancelliet en aarlig Pension paa $\frac{1}{8}$ af Vskj.-Ulb.'s Skolelærerembeders anordningsmæssige Lønning: $1\frac{1}{2}$ Td. Rug og $2\frac{1}{2}$ Byg in natura og $6\frac{1}{4}$ Td. Byg efter Kpt., hvortil kom 18 Rdl. af Amtets Hjælpekasse. Da hun var udflyttet af Skolen til Mandens Fæstehus (med $4\frac{1}{2}$ Skj. Kirkejord; Matr. No. 106—7, se S. 137) og „sad i højst trange Kaar“, fik hun i Erstatning for fri Bolig 10 Rdl., hvoraf Læreren i Vskj. skulde udrede $\frac{1}{2}$; da denne ikke vilde og stod til Restance for 4 Aar, klagede Enken 1833 til Amtsskoleledningen, som paalagde Restanten at betale; — 1841 udbad Vskj. sig fritaget ved den nye Lønningsordning; men Kancelliet sanktionerede Direktionens Afgjørelse. — Af Korchs 4 Sønner blev Lars Frederik Gaardejer (sidst af Nybøllegaard ved Taastrup), Johan Ludvig Lærer i Barløse ved Assens († 1880, Fader til fhv. Lærer i Fraugde Forf. Ole Rye K., hvem en Del af

de her meddelte biogr. Oplysninger skyldes, og hvis Søn er Forf. og Bladudgiver Morten K.), Morten Luther Forpagter paa Vejrupgaard ved Odense, og Jens Chr. Proprietær paa Axelled ved Præstø (Kammerraad, † 1906). Af de 5 Døtre blev Sibylle Karoline gift 1820, 17 Aar gl., m. Faderens Hjælpelærer 17—18 og Efterfølger 29 Anders Nielsen, da Lærer paa Bogø (hun † 34, 31 Aar, fra 5 smaa Børn, „godgjørende“), — Marie Christine 44 m. Avlsforvalter P. C. Aagaard paa Schelenborg, — Cathr. Elisabeth 40 og Petrine Sophie 44 m. Lærer i Sommersted Søren Raben (Morfader til nævnte Forf. Morten Korch), — og Laurentine („Laura“) 55 m. Fætterten Gaardm. Lars Krog i Ulb. († 59; hun † 88, se S. 154).

Ophøret af en Fælledsdegn for Vskj. og Ulb. fremkaldte 1830 Tvist mellem de to Sognes Skolekommissioner (sammensmeltede til én 1814) om Degnejorden, som laa i Ulb. som Hovedsognet i gamle Dage og var ansat til 1 Skj. 1 F. 1 Alb. frit Hartk. og anslaaet til en Indtægt af rigeligt 23 Rdl. Spørgsmaalet var, om Indtægten af Jorden skulde deles halvt eller ialtfald forholdsvis mellem de to Skoledistrikter, som havde haft fælleds Degn, eller — hvad Ulbøllerne hævdede — helt tilkomme Ulb. alene, der ved Korcks Død alene, uden Bidrag fra Vskj., havde indløst Degneboligen (opbygget af Skolepatronen Joh. Lange paa Rødkilde) til Bolig for Skolelæreren ved at betale Enken hele den af hendes Mand i sin Tid erlagte Indløsningssum (53 Rdl.), samt Godtgjørelse for en Tilbygning, og saaledes ogsaa maatte have Ejendomsret til hele Degnejorden, som var brugt til at supplere det af Sognet for 300 Rdl. indkjøbte, efter Anordningen utilstrækkelige Jordstykke paa 5¹/₄ Skj. L. Skolepatronen i Vskj. Birkedommer Erichsen bemærkede

hertil, at Vskj. Distrikt ogsaa alene havde maattet skaffe Bolig med Jord til sin Lærer og derfor var i betydelig Gjæld. Amtsskoledirektionen (Amtmand Sporon og Amtprovst Wedel) gav Nov. 30 Ulbøllerne Medhold og udtalte ved den Lejlighed, at „Ulbølle havde erholdt en meget god Skole, medens Vskj. havde en mindre god og før Skolevæsenets Organisation saa godt som ingen“. —

Skolevæsen. Forordn. 29.—1.—1739 havde paabudt Børnenes Undervisning i Læsning, Skrivning og Regning medens denne tidligere var, som befalet, indskrænket til den christne Børnelærdom ved Degnen èn Gang ugentligt (— foruden Søndagslæsning —) paa et eller andet Sted i Byen. Skrivning og Regning var frivilligt og maatte betales til Skoleholderen, alm. m. 1 à 2 Sk. ugentlig for en blot læsende Dreng og 2—3 Sk. for en tillige skrivende og 3—4 Sk. for en tillige regnende. Undervisning i Modersmaalet gaves ikke og kunde ikke gives, da der selv i Latinskolerne ikke fandtes nogen almindeligt godkjendt, grammatikalsk Retskrivning; — i selve en Skoleforordning af 1775, der krævede Modersmaalets Dyrkelse, staves: „Skoele-Væsenet“, „Enhver, som tænker at vil være Lærere“, „Beviise ald Ærbødighed“, „en Opsyn“, „got“, „Grædsk“, „at kunde“, „saaviit“ o. s. v.. Pælsatte Bænke og Borde med et Fjæl til Plade, Murstensgulv (—indtil 1871 i Vskj.-Ulb. —) og Bilæggerovn af Jern eller Teglsten med muret Lertud fandtes i Lokalet. Inventariet var komplet, naar der kun var to Blækhorn og 2 Linealer; -- til Begyndere var Kasser med Sand til at ridse Bogstaver og Tal i. En sjællandsk Skole var endnu 1792 „saa ødelagt af Kreaturer, der gik paa Gaden, at Væggene vare stødte ind, og Bønderne havde taget Kakkellovn og andet Inventarium i Forvaring“. Og Skoleholderne? — ja, Blichers Kræn Koustrup var

„Skolemeister om æ Vinter, om æ Sommer wa han Murmeister, aa han wa lig døgne te beghi Diel“; — Anders Degn i Ulbølle „syede“ 1732 og var altsaa Skrædder; — ved Skifteforretningen efter hans Død 1748 paastod Agnete Peder Smids Enke i Strandhuse Betaling for 5 Al. Lærred à 11 Sk., hvorimod hun nok vilde tage den ubrugte Rest af de 11 Al., sl. Anders havde bekommet hos hende, tilbage. — Nysnævnte Forordning medførte Tilbygning til Degnebolene (f. Ex. 3 Gulv til Skolestue og 1 til Tørv) og i Sogne uden Bolet Tilvejebringelse af Lærerbolig og Undervisningsrum samt Ansættelse af Skoleholdere. Den første kjendte „Skoleholder“ i Vskj. er Rasmus Andersen, som ved sin Død 20.—10.—1815, 85 Aar gl., havde været Lærer her i 58 Aar (tidl. i 12 Aar andensteds som Privat- og Andenlærer; altsaa i fulde 70 Aar tilsammen!) ɔ: fra 1757 ɔ: 33 Aar før Provst Br.'s Ankomst, og som „havde forrettet sit Embede med udmærket Troskab og Flid“. Hans Enke Maren Jørgensd. flyttede 1824, 82 Aar gl., fra det gamle Hjem, hvor hun havde boet i 54 Aar, til sin Søn i Ollerup. I A.'s Tid indførtes Balles Lærebog i Skolerne (1804), og udgik Forordn. af 1814 om Almueskoler paa Landet, — Grundlaget for hele det fremtidige Skolevæsen.*) Lønningen var vel her, som andensteds: 2 Skj. pr. Td. Hartk. af Gaardmænd og af Husmænd efter Ligning til Skolekassen (hvortil en Tjenestekarl gav 4 Sk. og en Pige 2), fri Græsning til en Ko og 6 Faar og 20 Læs Tørv. Skolen i Vskj. holdtes da i et Fæstehus uden Jordlod (ved Hjørnet af Langegyde): „hidindtil ingen ordentligt funderet Skole, men forventes snart at blive“, haabede Provst Br. 1811.

*) Omkring 1880 oprettedes Amtsskoleledirektioner (Amtmand og Amtsprøvt) og Skolekommissioner med en Skolepatron, Sognepræsten og 1—2 Skoleforstandere.

Men først efter R. A.'s Død 1815 „kjøbte Sognet et Hus med tilhørende Jordlod for 1600 Rdl. N. V. (Navneværdi). Da en Del af Huset var brøstfædigt, og den fornødne Lejlighed til Skole og Skolelærerens Vaaning savnedes, maatte der — foruden Reparationer — gjøres betydelige Tilbygninger for 700 Rdl., og, da den til Huset hørende Jord (1 Skj.) ikke var tilstrækkelig til Skolelod, blev ved Auktionen efter Amtmand Schumacher 1817 tilkjøbt — under de uheldige Konjunkturer med Pengevæsenet — af Bejerholms Jorder en for sig indhegnet Parcel paa 4 Skj. for 717 $\frac{1}{2}$ R. S. og T. (se S. 183! Bejerholms Forbindelse med Vskj. Skolevæsen hævedes 1869, og Gaarden underlagdes Ollerups) (1871: 7 Skj. 2 F. 1 $\frac{1}{4}$ A. Skolejord). Derved paadroges en Gjæld paa 3000 Rdl., hvorfor der maatte paalignes Beboerne et moderat aarligt Bidrag til Afdrag: 3 M. pr. Td. H.“ (Rest 1841: 650 Rdl.) Men „Skolebygningerne vedbleve trods betydelige Bekostninger paa dem at være af en maadelig Beskaffenhed“ (1841). — R. Andersens Efterfølger blev — efter Interimslærer Chr. Kipper fra Als 1815—17 — Peder Nielsen, Hjulmandssøn fra Gjærup, Elev fra det vidtberømte Brahetrolleborg Seminarium, 50 Aars Jubilar 66, † 69, 78 Aar gl., g. m. Anne Marie Pedersen † 57, 70 Aar gl. og Fred. Marie Olsen † 76, 83 Aar, Fader til Godsforvalter, Kammerr. Nielsen paa Hvidkilde og Sadelmager i Vski. Ernst Peter Stützers Hustru. P. N. kaldes „Skolelærer og Kirkesanger“, ligesom Korchs Eftermand i Ulbølle Anders Nielsen fra Fangel, som var Seminarist fra Skaarup og blev kaldet 22.—4.—29 af Lehnsbaronen paa Holstenshus, ligesom P. N. 18. A. N. blev indsat $\frac{28}{6}$, samme Dag som P. N. som Kirkesanger, og døde 27.—5.—51 af Brystinflammation, 58 Aar gl.,

efterladende som Enke Anne Jensd. (anden Hustru; † 99, 89 Aar) med 6 ukonfirm. Børn. —

Af Peder Niensens efterladte Almanak-Optegnelser for 1829, som mest ere næsten daglige Vejrberetninger, hidsættes nogle Uddrag til Belysning af Tiden for 100 Aar tilbage. — „⁶/₁ om Efterm. vare Sognets Mænd forsamlede her i Skolestuen til deres saakaldte Præstetiendegilde, hvortil Hr. Provsten leverede dem iaar 13 Kd. Brændevin, 1 Td. Øl og nogle Lys samt noget Tobak, og, da de omtrent Kl. vel 7 Aften havde drukket denne Brændevin, solgte de omtrent det halve af Øllet til Rasmus Nørregaard for 1 Rdl. 4 Sk., eller han skulde hente 2 Kd. Brændevin fra Kroen til dem; vi gik tilsengs Kl. 12¹/₂ om Natten, og her sad endnu Kortspillere; ja her sad endogsaa nogle af de værste, til Klokken var henimod 5 Morgen“. „¹⁵/₁ havde jeg de fleste af Sognets Mænd forsamlede for at levere Skolekorn og Furage, og jeg brugte til Skiænk 3 Kd. Brændevin og nogle Kd. Øl; men de vare iaar sædelige, da de kun sad her til Aften, da de ved den Tid havde optrukket Brændevinen“. „²/₂ var Provsten i Skolen for at advare Børnene om at slaa Pidskeskrald paa Gaden, da der Dagen før saaledes var slaaet Skrald, at hans Heste næsten var løbet løbsk“. „²¹/₃ om Aftenen døde Degnen Hr. Korch i Ulbølle efterat have ligget syg en 4 à 5 Ugers Tid af heftige Gigtsmerter. „³⁰/₃ gik vi begge over til Ulbølle til Begravelsen, hvorved jeg, Hr. Skjær fra Ollerup og den nye Seminarist fra Skaarup (A. Nielsen) forrettede Sangen; vi vare i Kirke, da Præsten gjorde Ligprædiken, og levede siden efter ved Flesk, Ande- og Kalkunsteg, samt Brændevin, Rom, Kaffe, Thevand og Schokolade; jeg kom hjem om Aftenen omtr. Kl. 9“. „⁸/₃ havde P. N. for tredje Gang besørget Kirketjenesten for

Korch; der blev budt ham 2 M. for hver Gang; men „jeg tog kun 4“. Ved et Begravelsesgilde ²²/₁₁ vare „nogle udannede og ubehøvede Drukkenbolte“. Ved et 2 Dages Bryllup i Vskj. ²⁰/₆ trakteredes med „Suppe, adskillige Slags Steeg og Kage samt Brændevin, Rom og Kaffe“; Dands i to Loer; af Kortspil nævnes kun Brus. — ³⁰/₄ fik P. N. saet 4 Skj. Vikkehavre og 1 Skj. Ærter, — ⁴/₆ 3 Skj. Ærter og 3¹/₄ Skj. Hørfør, „hvoraf ¹/₄ Skj. til Tjenestepigen“, — og ¹⁹/₅ 6 Skj. Byg og ¹/₂ Hørfør og „sat nogle Rader Kartoffler“. Ærterne høstedes ¹⁴/₉ og hjemkørtes ¹/₁₀ (daarlige“). Hørrer ruskedes ⁵⁻⁹/₈ (2 Læs) afreves ⁸/₈ Knevlingerne i Loen „med Hjælp af en Kone i 3 halve Dage for 1 M.“, rødedes i Vandstedet ved Tof-ten, brødes ¹²/₉ og skagedes ¹⁵⁻¹⁷/₉ „med en Del Fruentimmer til Hjælp“. Byggen høstedes ¹⁻³/₉, hjemkørtes ⁸/₉ (30 Kjærve), tærskedes ²⁵/₉ og gav 6¹/₂ Skj.. Rug blev høstet ¹¹⁻¹²/₈ og indkjørtes ²⁶/₈)*: „den daarlige, fyldt med Klinte og Kiddike, gav ganske maadeligt Brød“; ²⁹⁻³⁰/₉ kjørte Folk deres sidste Korn ind“. ³/₁₀ fik P. N. udkjørt Gjødning til Vintersæd og ²¹/₁₀ saet 5¹/₈ Skj. Rug og 2 Skj. Hvede efter megen Regn og Sne (saa at der var Slædeveje paa Sjælland); Kartofflerne opgravedes ²/₁₁. — „³¹/₅ havde Peder Rasmussen, Gaardm. (i Numme-gaard), en Datter i Kirke, og jeg fik ved den Lejlighed som Kirkesanger de første Indkomster, hvilke beløb sig til 10 M. 11 Sk.“) (Offerindtægt fra ³¹/₅ Aaret ud: 75 Rdl. 5 M. 13 Sk.). „²/₇ om Morgenen var Pigerne her i Sognet hos os med Mælk til Ost, og vi brugte til Skjænk omtr. 2 K. Mjød og c. 1 Pot Brændevin (!) fra Kroen, samt hen ved en 30 Skillings Brød; da Degneenken skulde have ¹/₃ af denne Ost, var hendes Datter Marie her for

*) 1652 kom Foraar og Sommer saa tidligt, at der allerede 10. Juli blev i V. Aaby spist Brød af ny Rug: „er og samme Dag solgt i Odense af samme Aars Brød og Korns Væxt“.

at hjælpe os; vi fik denne Gang temmelig god Mælk, og de vare temmelig medfølgende, uagtet dette var første Gang, efterat jeg havde modtaget Kirkesangerembedet“.

„⁸/₇ Efterm. efter Skoletid havde vi Skolekommissionsmøde i Præstegaarden; kun nogle faa mulkteredes for Skoleforsømmelser; her blev og denne Gang talet om en Gymnastikplads, der skulde indrettes ved Gadekjæret her ved Skolen; her blev tillige fastsatte Straffe for et Par Dreng, Svend ved Kammerraaden (Erichsen) og Lars, hvilke bestod deri, at de skulde hver have 2 Rap af Tampen . . .“*).

„¹⁵/₈ kom Konens Broder Jens og Søster Anne Margrethe omtr. Kl. 5¹/₂ at besøge os, og om Aftenen var vi ude at besøge Kristoffer Hytteballe (i Holmehave, † 44, 82 Aar) i Anledning af, at der forhen var gjort Forslag om, at Anne Margrethe maaske kunde blive ægtet med Niels Hytteballe og i sin Tid faa Stedet; vi vare altsaa derude at snakke om Tingen; men der blev ikke noget egentligt afgjort, og vi kom ikke derfra før end Kl. var over 12 om Natten; siden om Morgen, efter at de havde logeret hos os om Natten, gik Jens og Anne Margr. ud til Kristoffers, og han og Niels gik siden med dem hjem til os; jeg gik henved 10¹/₂ til Kirke til Førstprædiken, og de rejste hjem Kl. 2¹/₂ om Eftm.“

„¹⁰/₁₁ slagtedes en Ko, som gav 12 Lpd. 12 Pd. Kjød, — ²⁰/₁₁ en Gris (5 Lpd. Flæsk og 5—6 Pd. Fedt) og ¹⁹/₁₂ atter en Gris (7—8 Lpd. Flæsk)“.

„³/₁₂ Aften havde vi 3 Kartepiger, og de holdt ud med Kartningen til om Natten omtr. Kl. 2“. — „²⁷/₁₂ Eftm. Kl. 3 kørte Niels Degn i Gundestrup for os hen til vor Familie — i Slæde —; inde i

*) 1848 straffedes en Dreng i Ulbølle med 5 Slag af Tampen ved Læreren i Skolebørnenes og Forstanderskabets Nær-værelse.

røde Kro ved Trolleborg for at faa et Par Snapse Rom, og Fruentimmerne fik et Par Glas Mjød; 2 Mark“.

— 20. Juni 1808 kunde høres i Vskj.-Ulb. Kanon-drøn i Vest; det var fra to danske Kanonbaade under Løjtn. Bruuns Kommando, der paa Knastegrunden mellem Lyø og Bjørnø kæmpede næsten en hel Dag med to engelske Orlogsbrigger og et Par Kuttere, som maatte tage Flugten. De sydfyenske Kyststrækninger bleve nogenlunde skaanede for Englændernes Landgang og Plyndring, — derimod ikke Korshavn, hvorfor Avernakø, Lyø og Drejø bleve besatte med 4 Kompagnier af Kronens Regiment. Lidt senere — en Mandag Aften, 8de August s. A. drog i Ilmarch og uden soldatermæssig Orden en betydelig Trop Soldater paa omtr. 7—800 Mand, dels tilfods, dels tilhest, ad Adelsvejen fra Faaborg over „Oure Aa“ (ved Lindevads Mølle) gennem Ulbølle og Vskj. Byer og over „Tillebro“ (o. Bro af Tværbjælker med kløvede Stykker Træ og et Lag Jord eller Grus ovenpaa; — men: hvor? — jvfr. Tillebækken ved Faaborg) til Svendborg. Undervejs stødte stedse Flere til. Det var kjendeligt, at de havde Hast: Kl. 9 Aften fra Faaborg og Kl. 1 i Svendborg o. 3—4 Mil i 4 Timer! De dreves fremad af Haab og Frygt; — for ikke at vække Opsigt, havde de paabudt, at der ikke maatte være Lys i Husene; det var der da heller ikke i Vsk., hvor de vel ankom c. Kl. 11—12, undt. — siges der — hos Smedens, maaske paa Grund af Sygdom. Det Hele frembrød et pragtfuldt, men tillige besynderligt Skue. Rytterne paa smukke, lette, mest sorte Heste bar lysegrønne, langskjødede Uniformer, og Fodfolket hvid Uniform med søgrønne Rabatter, hvide Knæbenklæder, lange, sorte Gamasker, opkrattet, trekantet Hat med rød Fjerbusk og hvide Bandolerer. Alle havde brun Ansigt-farve, sort Haar og Skæg, mørke Øjne, let Gang, rank

Holdning og livlige Miner. Desuden var der Muldyr til at trække Bagagevognene og som Ridedyr for syge Soldater og for Hustruer og løsagtige Fruentimmer, som fulgte med. Det var let at se, at det var Udlændinge fra en fjern Hjemstavn, fra Sydens Lande, hvad Sproget ogsaa vidnede om. Det var de efter det Franske saa-
saakaldte „Spanioler“, — og af disse igjen Kavalleriregimentet Villa viciosa (opr. 633 Mand og 531 Heste) og en Del af det lette Infanteriregiment Barcellona, af hvis 6 Kompagnier (tils. med Officerer: 1264 Mand) Faaborg, Aastrup og Nakkebølle havde det 6te i Indkvartering (2 Mand i hver Gaard), Ulbølle, Strandhuse, Rødkilde, Hundstrup, Gundestrup og Mynderup det 4de, Ø. og V. Skjern., Ollerup og Staagerup det 2det, Ballen, Lehnkov, Skovsbo, Kogtved, Bjørnemose, Tved og Skaarup det 1ste, Svendborg det 3die (med Staben) og Vejstrup, Oure o. s. v. det 5te. Nu vilde de over Taasinge til Langeland for dér at samles med deres Landsmænd fra det øvrige Fyen og en Del af Jylland og saa sammen med dem at indskibes paa engelske Fartøjer. De havde før Afrejsen fra Faaborg for-gjæves søgt at bemægtige sig de to danske Kanonbaade i Havnen; derimod var det lykkedes dem at faa to Batterier ved Byen og ved Døreborg i deres Magt, fornagle Kanonerne og kaste Ammunitionen i Vandet. Spanierne vare sendte herop i Norden til Forening med de franske Tropper under Marskalk Bernadotte (senere Konge i Sverrig) for at støtte Danmark i Krigen med Sverrig og holde Englænderne (som tog vor Flaade 1807) ude fra Fastlandet, — men dog nærmest, for at Napoleon kunde være dem kvit i Spanien, hvor han vilde have sin Broder Josef indsat som Konge. Trods Hemmeligholdelse var det sivet ud blandt de spanske Tropper, hvad der gik for sig i deres Fædreland, og de længtes da efter at komme

hjem og deltage i Frihedskampen mod Napoleons Anmaselse, — trods deres aftvungne, rigtignok betingede Eds-aflæggelse til Kong Josef efter Bernadottes Ordre. I al Hemmelighed og under Høkleriets Maske overfor de Franske og Danske planlagdes Flugt i lyssky Forstaaelse med Englænderne. Der maatte handles hurtigt og snarraadigt, forsigtigt og skjult, om Vovestykket skulde lykkes. Alle paa Langeland samlede spanske Tropper (9000 Mand foruden 230 Kvinder og Børn) førtes paa 8 engelske Krigsskibe og henved 100 ranede danske Transportfartøjer til Gøteborg, hvorfra en større engelsk Eskadre bragte dem hjem til Spanien, hvor Kong Ferdinand atter var bleven Landets Fyrste istedenfor Josef, og hvor de deltog i den for Napoleon skæbnesvangre Guerillakrig i hele Landet. $\frac{2}{3}$ af de 15,000 Spanioler lykkedes det at komme hjem, efterat de havde efterladt de fleste af deres prægtige Heste her i Landet (300 i Nyborg foruden 105 Muldyr, 25 i Svendborg og 200 paa Taasinge; — fra de spanske Hingste stamme „Knabstruper“). Resten af Spanioler — undt. enkelte, der forbleve skjulte el. syge i Danmark (Slægten Panduro) — blev haardt behandlede som Forrædere og sendtes til Nordfrankrigs Fæstninger som Slaver. Spaniolernes Flugt blev „et sydlansk Æventyr paa dansk Grund, et Heltedigt i Handling, dog ikke uden moralske Pletter (diplomatisk Løgn og Forstillelse, Smaatpyverier og Forførelse af letsindige Piger) og ikke uden tragiske Momenter“. Men de efterlod sig her i Landet — modsat de Franske — et hæderligt Minde om human Optræden; de vandt i Almindelighed deres Værter Hjerter ved barnlig Godhed, Livlighed, Nøjsomhed og Gudsfrugt, — ved altid at betale, hvad der var udenfor Reglementet, — ved at hjælpe dem i deres Arbejder, lege med deres Børn (f. Ex. H. C. Andersen som Lille) og synge for

dem til Tonerne fra deres medbragte Guitarer (Fra Spaniolerne optoges her i Landet den hidtil ukjendte Cigarrygning)*). Men for den danske Stat blev den samlede Udgift til vore 33,000 allierede Hjelpetropper i 14 Maaneder rigeligt 5 Mill. Rdl. holstensk Kurant, — uden at vi havde haft ringeste Nytte af dem! — Slutteligt et lokalt Minde om Spaniolerne i Ulbølle Kirkebog: „1824 døde i Bilidthuset Røgter paa Rødkilde Henrik Hansen, 73 Aar, som var i 1808 flyttet hertil fra Langeland med sin Familie efter Forarmelse ved Englændernes og Spaniernes (?) Plyndring, da det spanske Armékorps flygtede herfra med de engelske Skibe“. Hertil maa dog bemærkes, at vel udskreves der paa Langeland til Proviant paa Skibene 300 Køer, 600 Tdr. Rug og Havre, 200 Tdr. Ærter, 8000 Pd. Flæsk m. M.; men den ædle spanske General de la Romana gav rigeligt Erstatning for Alt. —

No. 15. Christian Hornemann Bredsdorff 1834—48.

Formandens yngste Søn og næst yngste Barn, f. 15.—9.—1802 i Vskj., undervist i 9 Aar af Farbroderen Chr. Johan, Stud. fra Roeskilde 21, Kand. 27 med knap I Kar., pers. Kapellan i Vskj. paa Sukcession 8.—2.—28, ordin. ²⁵/₄, Sognepræst 11.—7.—34, indsat af Faderen, død pludseligt 21.—1.—48 (samme Aar som hans Sognebørn Proprietærene Nik. Erichsen paa Skjærninggaard og Fr. Chr. Utke i Lindekilde —) i Ollerup Præstegaard, „hvor han var gaet over at besøge sine Venner“ (— tillige

*) Det spanske Sprog voldte mange Vanskeligheder i Omgangen og tidt Misforstaaelse. En spansk Officer kom ind i en Købmandsbo: „ich bezahle mit Pistolen“ (spansk Guldmønt); forfærdet løb Konen ud til Manden i Gaarden: „Der er En i Butikken, der vil skyde mig med sin Pistol!“

hans Frænder, da Præstekonen var hans Søsterdatter — „og samtale med dem om Christian VIII's Død 2 Dage forud“; — „medens han legede med Pastor Brandts 2-3-aarige Datter Marie, sank han død om“; — „ret et hjertensgodt Menneske og en udmærket Præst“ (Frøk. P. M. Lange 1902); — det Sidste dog neppe fuldt som Prædikant, da han — dog ikke i sine sidsté Præsteaar — læste sine Prædikener op; derimod messede han smukt. Hans nu 83-aarige Datter mindes ham som en „munter Mand, der i Aftenstunden legede med sine Smaa“, og i hans Kirkebog nævnes som „Præstens Plejedatter“ Caroline Johansen, der 1836 „kom hjem“ (!) fra Viborg, hvor hendes Fader var Stadsmusikanter, og som 1839 blev konfirmeret og 45 ægteviet i Vskj.; — ogsaa Carolines Broder konf. i Vskj. 46, samt Emma Eulalie (Matthisen), født paa Fødselsstiftelsen og konfirmeret i Vskj. 42, og Peter Th. Møller, en Murersvends Søn fra Kjbhvn., udsat af „For. til forladede Børns Frelse“ og konfirm. i Vskj. 39, tog Br. sig af som Plejebørn, — hvad der Altsammen vidner smukt om hans gode Hjerte. — Han og Hustru Elise Bolette Møller — f. 7.—2.—1813, Plejedatter af sin Onkel Toldinspektør, Justitsraad N. C. Møller i Roskilde — bleve forlovede i Vskj. Præstegaardshave og ægteviede i Vsk. Kirke en Fredag i Oktober 1834 af Brudgommens Farbroder i St. Jørgens ifølge kgl. Bevilling af 22.—9.—34: „Brudgommen har med Attest fra Hospitalsforst. Bonde, Kasserer ved Fyens Stifts gejstlige Enkekasse, 5.—9.—34 indsat 300 Rdl. Sølv i bemeldte Kasse, hvoraf Udbyttet for Tiden er 28 p. Ct. Attest, at Roskilde Domkirkes Betjente alle ere fyldestgjorte, er udstedt af Pastor Gad og andre Vedkommende“ (Kirkebogen). E. B. Bredsdorff, hvis Enkepension af Embedet blev 9 Tdr. Rug, 43 Byg og 12 Havre efter Kapitelstaxt samt 27½ Rdl.

i Penge (o. 188 Rdl.), døde 7.—4.—77, 64 Aar gl., i Kjbhvn. og blev begr. i Vskj., hvor hun ejede Kirken, som hendes Mand havde købt 1846 af Propr. Berg paa Skjoldemose († 1854), og som hun, efterat have haft Biindtægt af den, efterlod til sine 6 Børn, hvoraf Niels Christian f. 36, † 92, blev den bekjendte Skolebestyrer og Børneven i Kjbhvn., Johan Ulrik (f. 45, døbt af Biskop Faber) Landskabsmaler og Thomas Chr. Sofus, f. 47, Direktør for Flensborg Skibsværft; Døtrene Elna Cathr. Martine f. 38, Maria Karoline f. 40 og Louise Jak. Rasm. f. 42 bleve alle gifte med Frænder, henholdsvis Herredsfoged Becher i Fredericia † 1901, kgl. Operasanger Alexander Brandt fra Ollerup † 1910 og Chr. Fr. Leth, sidst Præst i Allerup og Provst.

I *Præstegaarden* bekostede Chr. Br. Omændring af de indre Rums Benyttelse, Loftsgipsning og nye Tapeter i flere Stuer, Nedbrydelse af en gammel Udbygning mod Nord (Mælkekammer) og Fornyelse af Gulve, Vinduer (dobbelte med store Ruder), Døre (dobbelte), Bagerovn og Skorstene, hvoraf den i Kjøkkenet „sat i Forbindelse med Komfur„, medens der tidligere var aabent Ildsted; dernæst Stentag over hele Stuehuset 1843—4. Fremdeles ombyggede han — paa Grund af manglende Husrum til Korn og Hø — 1839 den søndre, kun 9 Al. dybe Lade (med Korshus til Gaden) til to 15 Al. brede og Gaden c. 5 Al. nærmere Længer, hver paa 13 Fag og med en Gjennemkjørselsport, og kun forbundne midtvejs ved en Stakitport for Indkjørselen til Gaarden; i Længerne Kostald, Røgterkammer, Tærskeloer og Kornlader. Aaret efter ombyggede han den østre, hældende Længe (14 Fag) med Benyttelse af det gamle Tømmer og indrettede deri Faare-, Høse-, Brændsels- og Huggehuse, Hørkammer, Vognremise, Mælkekjælder, Rulle- og Konfirmand-

stuer. I den vestre Længe paa 16 Fag med 10 Alens Dybde var 3 Hestestalde, Foderlo, Karlekammer, Vognremise, Foderhus og Svinesti. 1838 havde Br. til delvis Dækning af Udgifterne faaet Embedslaan af Stiftsmidlerne paa 508 Rdl. i 10 Aar. Assurancesummen steg fra 3990 Rdl. i 1802 til 6200 (1898: 29,344 Kr.). —

— I den c. 2 Tdr. store Have foretog Br. betydelige Forandringer 1846—7 og lod en 6 Al. bred og 2 dyb Kanal grave i Haveengen (maaske tidligere med Tørvegrave) og opsatte over den „en chinesisisk Bro“. Markerne merglede han og Faderen. Driften var 1. Brak — 2. Raps (det blev et Ordsprog paa Fyen, at en Landmand maatte „rapse“ for at bestaa —) — 3. Rug og Hvede — 4. Vikkehavre til Staldfodring, samt Spergel, Ærter og Kartoffler (— først i Faderens Tid begyndte Dyrkning deraf udenfor Haverne, hvor de første skulle være lagte 1743 —) — 5. Byg — 6. Havre med Kløver — 7. Kløver i to Aar (— Rødkløverens Dyrkning paa Fyen begyndte først 1760. Da Godsejeren Abraham Lehn vilde have sine Bønder til at dyrke Kløver og forærede dem Frøet, kastede de det i Møddingen og narrede Lehn til at gaa og se efter paa Markerne, om det snart kom op —). Til Raps gaves fuld og til Byg halv Gjødning. Svingploven, „Tohesteploven“, og svensk Harve kom da i Brug (tidl. Hjulploven med flere Heste for). Til Gaarden laa godt 100 Tdr. L. (80 Ager, 10 Eng og 10 Underkov i „Smallehave“, „Hømaden“) med 12¹/₄ Td. H. efter gl. Matrikel, knap 14 efter ny (Ejendomsskyld 1909: 60,000 Kr.). Besætningen bestod af 6 Heste, 1 Plag og 1 Føl, 16 Malkekøer, 1 Tyr, 7 St. Ungkvæg og Levekælve, 1 Æsel, 6 Faar og 1 Vædder (Tidligere — omkr. 1677 — havde Præsterne gennemgaaende dobbelt saa mange Heste som Køer). Betjeningen udgjordes af 1 Avls-

karl med 50 Rdl. i Løn + 4 til Brændevin + 2 i Ducør, 1 Andenkarl (Kusk) med 40+4, 1 Havekarl med 40+13+4, 1 Røgter m. 28+3, 1 Dreng, 1 fast Daglejer m. 1 M. om Dagen + Kost + $3\frac{2}{3}$ Rdl., 1 Husjomfru, 1 Barne-pige, 1 Kokke- og 1 Bryggerspige m. hver 20 Rdl. + 1 Lpd. Hør, 1 Stuepige m. 18 + Hør. I det frugtbare Aar 1847 avledes i Præstegaarden c. 30 Traver Raps, 264 Byg, 203 Rug (Provsti-, St. Hans- og brabrandsk), 221 Havre, 77 Hvede foruden Blandkorn, Ærter og Vikker. Da Præstegaarden kunde sættes til c. $\frac{1}{33}$ af tiendepdende Jord i Pastoratet, regnede Br. ud, at der i Sognene var avlet 20 Gange saa mange Traver i 1847 (24,000) som i 1721 (1230) eller i altfald omtr. 10 Gange saa meget Korn, hvis Bindene antoges f. E. dobbelt saa store i sidstnævnte Aar og Traverne følgelig dobbelt saa giftige. Fra 1845 til hen i Halvtreserne var det ualmindelige gode Tider for Landmændene, med høje Kornpriser: Rug 14 Rdl., Byg 12, Hvede 16 og Havre 4—5. (Kjøbenhavns Torvepriser Maj 1839: Rug 4—5 Rdl., Byg 4, Hvede 8—9, 1 Lpd. Flæsk 2 Rdl., 1 Pd. Smør 24—28 Sk., 1 Snes Æg 12 Sk.). Korntienden (alm. bortakorderet) anslog Br. 1843 til $965\frac{1}{2}$ Rdl. (c. 270 Tdr. Byg); ved dens Betaling var det „Vedtægt“, at Tiendeyderne skulde have til Tiendegilde: i Vskj. Helligtrekongersdag 1 Td. godt Øl og 3 Kd. Brændevin og i Ulb. Fastelavnsmandag $1\frac{1}{2}$ og 4. Kvægtienden udgjorde 27 Rdl. (Præsten alene af Føl og Bier; ellers $\frac{1}{3}$ af Kalve, Lam og Kid); — Smaaredsel 50 Snese Æg („Paaskerente“) og 700 Kd. Mælk („St. Hans Rente“, til Midsommers- og Avredstider; hvoraf 100 Pd. Ost à 1 Rdl.; Leverandørerne fik Mjød og Hvedebrød); — Offer c. 300 Rdl.; — Tiende af Hør og Hamp og Bælgkorn (tidl. Præstens al-

ene), samt af Brød var forsvunden („Julerente“)*). Desuden oppebar Præsten 2 Rdl. af Hospitalet (S. 191), Embedsrente af en Bankaktie (c. 18 Rdl.) og af en lille Kapital for afstaaet Jord til den som Chaussé c. 1812 anlagte Landevej gennem Byen, samt 12 Rdl. i Betaling for at holde Dragonhest (—paabudt Præsterne 1774). Udgifter: Skatter 216 Rdl. og Embedsrenter af resterende Byggegjæld paa c. 229 Rdl. (oprindeligt 508; S. 227), af Embedsgjæld paa 400 Rdl. og af Indløsningssummen paa 500 Rdl. ÷ 36 (S. 84), samt Expenser 8—9 Rdl. Den som Gave tilstaaede Udvisning af Brænde fra Skjoldemose og Rødkilde Skove var ophørt ved Faderens Død; fra sidstnævnte Sted 40 Læs, hvad der havde bødet paa den ringe Afgift af Gaardens tiendepligtige Jord: 20 Rdl. aarligt ifølge gammel Akkord (S. 135)*) —

— I den Baroniet Holstenshus siden 1828 tilhørende Ulbølle Kirke (S. 88) foretoges en Hovedreparation 1847, da den meget gamle Allertavle med Egetræsramme og fint og smukt Snitværk og med to bemalede Fløjdøre for, paa hvis Indersider vare limfarvede Malerier af Moses med Lovens Tavler og Aron med Røgelseskar m. M., restavreredes „meget godt“. Snitværket, hvoraf Christusfiguren var „bedst proportioneret“, men nogle Bifigurer „temmeligt plumpe og smagløse,“ og som var „oversmurt med meget slet og plump Maling over den gamle, langt smukkere“, forestillede Korsfæstelsen, „hvorfra for mange Aar siden var borttaget to Figurer ved de to Røvere: en Engel og en Djævel, formodentligt bestemte til hver at tage sin Sjæl“; „foruden Hovedpersonen paa Tavlen en

*) Fra 1.—1.—1911 er al Præstetiende, som 1910 beløb sig til c. 1569 Kr., afløst med 70,630 Kr.

**) Præstekaldets Reguleringssum 1850: 1560 Rdl.; ved Lønningforandr. sat i første Klasse; 1920 nedsat til anden.

Figur nedenfor mellem det underste Snitværk, forestillende en Mand, som udbreder en Bogrulle, og to lignende Figurer have uden Tvivl været anbragte paa begge Sider af Manden, men ere borttagne“ (1847). — I Vskj. Kirke (Skjoldemoses) var Istandsættelsen foretagen langt tidligere, nemlig i No. 14's Tid 1817, da Gulvet forhøjedes, og det gamle Alter med Tavle samt den jevnaldrende Prædikestol fra 1656 (S. 67) borttoges af samme Mangel paa skaansom Pietet overfor det Overleverede, som kendes fra Kalkmaleriers Overhvidtning, Tagblys Salg for Vindings Skyld, historiske Ligstens Kløvning til Trappetrin, Inventariers Kassation som „gammelt Bras“. Det 1817 opførte runde Alterbord blev senere forandret til antik Form. Den tidligere, kunstneriske Prædikestol afløstes af en meget tarvelig. Som Alterbillede opsattes Eckersbergs originale, „udmærket smukke Maleri, forestillende Christus i Gethsemane Have“ og tilsvarende til det i Svendborg Frue Kirke, som ogsaa er egenhændigt, medens samme Billede i Nyborg Kirke fra 1852 er Kopi. Omkring Billedet, som „før hængte paa Væggen, bestod ved samme Lejlighed en Omgivelse malet af Præstens Søn“ (Jakob?). Under Billedet læses Bibelordet Matth. 26, 39, og i Sidelisterne vare to Skriftsteder (Joh. 20, 29 og Rom. 15, 13) og to tilsvarende Figurer: „Troen“ og „Haabet“, som senere ombyttedes med de to oldkirkelige Sindbilleder, som illustrere Joh. Aab. 7, 9: et Palmeblad og en Lilje, malede efter Landskabsmaler J. U. Bredsdorffs Tegning (se Billedet af Kirkens Indre bag i Bogen!), men desværre overmalede 1923, — for den ukritiske, barnlige Fromhed et Tab af Opbyggelse gennem Øjet, — ligesom da nogle Aar tidligere en buet Blikplade med Ordene: „Slægt efter Slægt skulle bringe

Dig Frydesange“ fjernedes fra Korbuen.*) — En Prydelse fra nyere Tid i Vskj. Kirke, hvor der for et Par Aar siden er indlagt elektrisk Ledning, foruden at Kakkelovnen er afløst 1922 af et Varmeapparat, er et fuld-
rigget Skib, forfærdiget 1895—98 af Skibstømrer i Kjøbenhavn. Simon Jensen Kirkegaard († 1908) og skænket af ham 1900 til hans Hjemstavns Kirke. Desuden have No. 19's Døtre givet til Kirken et Prydklæde ved Fonten og et glat Døbefad af Messing med tilsvarende Messingkande istedenfor et tidligere Tinfad (uden Figurer), Snedker Mortensen skænket to høje, syvarmede Løsestager af poleret Træ ved hans Hustrus Død 1906, og Lærerinde Kristiane Hansen broderet en ny Alterdug. Paa Kirkegaarden har Apotheker Sibbernsen 1921—22 ladet opføre efter Arkitekt Harald Nielsens Tegning et nyt, stilfuldt Ligkapel, som sammen med den gamle Kirkebygning og den spidsbuede, sent middelalderlige Kirkegaardsportal danner en arkitektonisk smuk Trehed; — midt i Lighuset er muret en Katafalk, hvori er indsat et Glas med indlagte Billeder af samtidige Mænd og Kvinder i Sognet. — I Ulbølle Kirke opsatte Kirkeeejeren paa Holstenshus 1872—3 — „uden at det udtrykkeligt var krævet“ af Kirkesynet — Otto Baches smukke Maleri, forestillende Christus med Barnet, og rimeligvis er da den ved sin Alder ærværdige Altertavle med Fløjdøre (S. 229) kasseret af Lysten efter Forandring og noget „Kjønnere“; — den synes sporløst forsvunden. Rødkildes Ejeres Pulpitur over Indgangsdøren (S. 165) borttoges 1867, imod at de som Vederlag fik det øverste Stolestade tilvenstre paa Gulvet,

*) Skriftord, Symboler, Allegorier og bibelske Billeder til den stumme Prædiken er der Lidt nok af i vore protestantiske Kirker (modsat i de katolske Tider), saa at, hvad der findes, bør bevares, selv om det just ikke har kunstnerisk Værd; Kirken er jo kun til Opbyggelse, ikke til Kunstnydelse.

hvilken Stol fratoges dem 1916 og gjordes ens med de øvrige. Degnestolen flyttedes 1862—3 fra Koret ned i Skibet. Sølvæske til Kirkebrødet er anskaffet 1868, Kakkelovn opstillet 1878—9 i Henhold til Lov 1873 om Kirkers Opvarmning, Daabskruset af Blik afløst af et af Enken Laura Krog (S. 154) 1886—7 skænket, som er pletteret, og et Lighus opført 1892 af Sognet. Et Orgelharmonium, som er opstillet paa det Pulpitur mod Vest, hvor der var 18 Stole for Kirkegængere, bekostedes 1897 for frivillige Gaver, og Kobberdøbefadet „med adskillige Figurer og Løvværk og i Midten en Bjørn eller deslige, som blæser i en Sækkepipe og har Sabel og Gehæng ved Siden“, ombyttedes 1898 med et nyt Kobberfad med en Fræmstilling i drevet Arbejde af Toget til Golgatha med Christus segnende under Korsets Byrde, medens en Mand forsøger med en Knippel at tvinge ham op og frem; i Baggrunden sees Jerusalem med Templet. Fra den sidste Snæs Aar ere 3 Mindekrandse af Søvegeblade: Lærer Jensens 1902, Læge Lunds 1910 og Baron L. Schaffalitzskys 1923, og, efterat der var installeret elektrisk Belysning i Kirken til Julen 1921, skænkede Partikulier i Vskj. (tidl. paa Margrethesminde) Christian Pedersen 1923, kort før sin Død, en smuk, tolvarmet Lysekroner af Malm. Efter Kirkens Overgang 1915 til Selveje foretoges 1916 for Menighedsindsamling og kommunalt Tilskud en Del betydelige Forandringer i dens Indre: Rettelse af Midtergangens skæve Retning i den indvendigt skæve Bygning, Fornyelse af Stolestadernes Forstykker og disses Prydelse med oldkirkelige Kors, Symboler og Monogrammer i Udskæring, Tilbagelæg-gelse af Stolenes Ryglæn (hvilke indtil 1863 kun fandtes paa Kvindesiden), Udvidelse af Sæderne ved en tilføjet Liste og Ombytning af løse Fodskamler (fra 1862—63)

paa Stengulv med Bræddegulv, Belægning af Gangen i Skib og Kor med Tæpper, Flytning hen til Kirkedøren af den gamle, jernbeslaaede Kirkeblok (med en svær Hænge-laas fra 1754; mrk. „N. B. — S. A. C.“) og Opstilling ligeoverfor den af en ny ligedan Blok med en ny, af Snedker i Ulbølle Jørgen Hansen forfærdiget Pendantlaas. Desværre nedtoges samtidigt Altertavlens Topstykke. 1918 — 19 udvidedes Kirkegaarden efter Salg af et af Holstenshus skænket Jordstykke mod Syd (se S. 88) og Kjøb af et andet mod Øst med paastaaende Hus (tidl. Musiker Hans Hansens Hjem), som nedreves; — en Forøgelse af Kirkegaardsarealet med $1\frac{1}{2}$ — 2 Skj. havde fundet Sted allerede 1874—5. —

1836 holdtes i Kirkerne Jubelfest for Reformationens Indførelse, og 1835, 39 og 45 visiterede Biskop Faber (Senere Bispevisitatserne ved Engelstoft 1851, 58 og 69 og 32 Aar efter ved Styhr 1901, derefter ved Balslev 1907 og 18).

— 1840 var *Folkemængden* 823 i Vskj. og 790 i Ulbølle, — mod 459 og 617 i 1801; — 1850: 869 og 860; — 1860: 930 og 880; — 1870: 1003 og 964; — 1880: 1043 og 910; — 1890: 926 og 930; — 1901: 943 og 969; — 1911: 964 og 1018; — 1921: 965 og 963. Ulbølle, som i gamle Tider var Hovedsognet med Præstegaard og Degnesæde foruden en Herregaard, og som er 367 Tdr. L. større i Areal og har 60 Tdr. H. mere end Vskj., havde saaledes ved Folketællingerne 1801 og 1890—1911 de fleste Beboere, — ligesom ved *Dyretællingen* 1893: 352 flere Husdyr end Vskj. (232 Heste, 1011 St. Hornkvæg — hvoraf 653 Køer —, 184 Faar og 390 Svin i Ulb. mod 200, 733 —, hvoraf 505 —, 253 og 276 + 3 Geder i Vskj.); — ved Tællingen 1921 dog kun 49 flere Husdyr i Ulb. end i Vskj., idet

Vskj. havde 250 Heste mod 261 i Ulb., 1111 St. Hornkvæg (deraf 674 Køer) mod 1209 (742), 52 Faar mod 70, 32 Geder mod 23 og 843 Svin mod 774; — Svine-nes Tal var i 1921 faldet fra 1547 i Vskj. og 1635 i Ulb. i Krigsaaret 1914, da det var steget fra 276 og 390 i 1893. Ved Tiendeafløsningen 1911 var Ulbølle ogsaa højest i Afløsningssum: 36,583 Kr. i Ulb. og 34,046 i Vskj. (1687: 45 Tiendeydere i Ulb. og 42 i Vskj.). — 1845 boede i Vskj. 51 Jordbrugere, 57 Daglejere, 22 Pensionister og Aftægtsfolk, 25 Almisenyndende, 14 Træskomagere(!), 14 Vævere(!)*), 5 Skræddere, 4 Tømrere, 3 Skomagere, 2 Landkræmmere, 2 Grovsmede, 2 Hjulmænd, 2 Sadelmagere, 2 med Næring af Søen og 1 Matros, 1 Snedker, 1 Bødker, 1 Maler, 1 Murermester, 1 Møller, 1 Kromand, 2 civile og 2 gejstlige Embedsmænd. 1890 levede i Vskj. 498 Personer og 591 i Ulb. af Jordbrug, 234 og 183 af Industri, 60 og 30 af Handel, 50 og 18 af immateriel Virksomhed, 53 og . . . af egne Midler, 20 og 45 af Fattigunderstøttelse, 19 og 15 af Fiskeri, 17 og 17 af Dagleje, 5 og 31 af Skibsfart. —

Skolevæsen (Forts. fra S. 218). 1841 approberede Kancelliet en ny Skoleplan for Vskj.-Ulb. som et samlet Skoledistrikt (ligesom der var èt Fattigdistrikt). De to Læreres Lønninger var indtil da i Vskj. og — i Parenthes — i Ulbølle: a. 6 Tdr. Rug og 10 Byg in natura (Igl.); — b. 125 (122) Lpd. Hø og 125 (152) Lpd. Halm; — c. 2 F. (6) Brænde og 24 Læs Tørv; — d. 28 (36) Snes Æg, 250 (200) Kd. Morgenmælk til St. Hans- og Mikkelsdag og Kvægtiende 5 (5) Rdl. (Alt ansat til 6⁸/₈ Td. Byg); — e. Offer og Akcidentser 80 (70) Rdl. (ansat til 14 Tdr. Byg); — f. Kirkesangerløn 10 (10) Rdl.

*) I Ringe en Snes Aar senere 9 Træskomagere og 18 Vævere, og dog „syntes de Sidste ikke at være tilstrækkelige“.

og g. Jordlod. 1841—42 forhøjedes Kornlønnen med 29 Tdr. Byg efter Kpt., med Fradrag af d., det halve af e. og 4 Tdr. til Lønning af et Kirkebud (som — efter 1814 — skulde besørge gejstlige Embedsbrevs Befordring, hvad fra 1785 havde paahvilet Degnene og Kirkesangerne selv, men helt ophørte c. 1850); — b. og c. efter Anordningen. I Anledning af denne Forhøjelse havde Præsten som Form. for Sogneforstanderskabét fremført, „at Vskj. var haardt tynget af sit Skolevæsen og begge Sogne meget trykkede ved deres Fattigvæsen“. — Ved Skolevisitats i Ulb. 1835 fandt Biskop Faber, at Lærer Anders Nielsen viste „tilbørlig Flid i sit Embede“, at Sang, Læsning og Religionsundervisning „gik an“, og „at der paa Skrivning og Regning var anvendt rosværdig Flid“; — men ved Visitats 1845, at „Skolen var simpel“. 1848 androg da A. N. om „paa Grund af tiltagende Alder og legemlig Svaghed (kronisk Hovedpine) at maatte holde Hjælpe-lærer“, hvortil tilstodes ham 20 Rdl. af Skolelærerhjælpekassen (Hjælpe-lærer Larsen i de to øverste Klasser, med 70 Rdl. i Løn og Alt frit i Huset; Semin. fra Jonstrup m. Udmærk.; flyttet til Ommel). Ved nævnte Visitats 1835 udtalte Biskoppen om Vskj. Skole: „Peder Nielsen er en meget flittig og samvittighedsfuld Lærer, kun maadeligt begavet, ret god Kirkesanger; Skolens Standpunkt kun maadeligt“; — ligeledes 1845: „daarlig Tone, for mange Forsømmelser, slap Disciplin, jaskede, smudsige Skrivebøger, Gjennemjaskning af Lærebogen, ingen Korlæsning“. Skolekommissionen (Skolepatronen, Sognepræsten og 1—2 Skoleforstandere) erkjendte det i det Hele, men tvivlede ikke om „Lærerens Flid og gode Vilje til at se Skolen i god Orden, samt om hans nødvendige Kundskaber“, og tilskrev Skolens ringe Tilstand „Mangel paa Gave til at holde streng Orden og Opmærksomhed

vedlige i saa stor en Skole“ og „Mangel paa Liv og Kraft i Undervisningen“; — „personligt som Menneske, Christen og Familiefader højst agtværdig“. Spørgsmaalet om Hjælpelærer drøftedes 1845—6. Men efter Provstens Forslag krævede Kancelliet 1847 Indretning af én Skolestue til i Vskj, Ansættelse af en ugift Andenlærer og Oprettelse af 4 Klasser med højere Undervisning i de ældste Klasser efter Tidens Krav (Siden 1845 undervistes i Landets Skoler ogsaa i Geografi, Retskrivning, Skriftlæsning og Stil og øvedes „indbyrdes Undervisning“ indtil c. 1850). En ny, grundmuret Bygning med 4 Fag til Skolestue og 2 til Forstue og med et Loftsværelse til Læreren opførtes da 1850 paa Skoleloddet lige overfor den gamle Skolebygning (paa den nuværende Forskoles Plads) saaledes at den ved Udvidelse kunde optage den ældre i sig, naar denne trængte til Ombygning. Lærer Nielsen fik 1 Td. Byg for afstaaet Jord. —

En stedlig, festlig Begivenhed i Chr. Br.'s Præstetid var *Kongebesøget* 1840. Mandag Aften 28. Septbr. i det Aar kom den nye, 54-aarige Konge Christian VIII med sin Gemalinde (med hvem han havde holdt Sølvbryllup 22. Maj) og med Kronprinds Frederik — Fyens nye Guvernør — tilhest gennem Vskj. By paa Rejsen fra Faaborg til Svendborg, hvor de hædredes med Fakkeltog m. M.. Fra Faaborg vare de Kongelige efter 3 Timers Op- hold og Overværelse af det nye Raadhus' Indvielse taget efter Kl. 7 (efter Solnedgang), fulgte af en Skare Bønder med tændte Fakler. I Vskj. var ved Kroen oprejst for dem en Æreport med kulørte Lamper; unge Karle med Lygter vare redet de Rejsende imøde ved Aaby Aa; Stedets Præst talte nogle Velkomstord; Sognefoged Hans Jensen i Bisgaard, der vel havde forestaaet Festarrangementet, fik overrakt en Kroningsmedalje (fra 28. Juni med

sidste Kongekroning i Danmark), som nu ejes af hans Dattersøn Grdmd. Carl Jeppesen i Søndermark. — Som Kronprinds havde Christian VIII som Guvernør (i 23 Aar fra 1816) i Fyens Stift (med Als og Ærø til 1819) foretaget aarlige Inspektionsrejser*) Fyen rundt (— hvorum Navnene „Christiansminde“ og Karoline Amalieluud“ ved Svendborg ere et Minde —) og energisk virket for hver Gren af Administrationen: Agerbrug og Industri, Landeveje og Havne, Handel, Retspleje, Kirke- og Skolevæsen, Arbejdsanstalter og Hospitaler; — han havde bl. A. erfaret, hvorledes den 1819—22 indførte, af Frederik VI yndede og af Provster og Præster anbefalede „indbyrdes Undervisning „med militær Dressur var paa Retur: Tabellerne hang almindeligt paa Skolevæggen som ubrugte Antikviteter; — da de vare ubrugelige i Ulbølle 1848, udsatte Forstanderskabet Anskaffelse af nye indtil videre, „da de sjeldent bruges og neppe kunne gjøre Nytte for det, de koste“. Den liberale Prinds hævdede paa Fyen Frihed for de „gudelige Forsamlinger“; — modsat i det øvrige Land. Paa Herregaardene kunde han blive bæret med overdaadige Dinèer, — sagtens ham som Gourmand ikke helt imod; — saaledes lød Spisesedlen hos Kmh. Holsten-Lehn paa Hvidkilde 1838 paa 19 Retter: 1. Kalkun- og Grønssuppe, 2. Vibeæg og Krebs, 3. Østers, 4. Ramquins (Ostekage) og Østerspostej, 5. Kalvesteg, 6. Skildpadde, 7. Lammekarbonade, Laks og Sild med Ærter og stuede Asparges, 8. og 9. . . . (?), 10. Kalvebristler med Kastanier, 11. Kalkun med Trøfler, 12. Rødspætter og Karper, 13. Marasquinobudding med Appelsinsavs,

*) Et Besøg undervejs i Vskj. — (naar ?) — er omtalt i Peder R. Møllers „Slægt efter Slægt“; men Skildringen er mere Historier end Historie og frister ideligt til at tvivle om Troværdigheden.

14. Urhøns, 15. Leverpostej, 16. Gelée, 17. Kage, 18. Is, 19. Dessert; dernæst lige saa mange Slags Vine som Retter. Paa Valdemars Slot hos Kmh. Juel en lignende Menu*).

Hvad de forhen almindelige *Aftægtsydelse*r i med Hensyn til Art og Maal fastsatte Naturalier omfattede, fremgaaer af fig. sammenstillede Uddrag af 6 Kontrakter, — 3 til Enkeltpersoner med mindre Beløb og 3 til to Forældre, — 2 fra Vskj (Blommelund 1846 og Damgaard 1863) og 4 fra Ulbølle (Assenshøj 1842 og 78, Allekilde 73 og Galbjerg 76). Fribolig i 2—4 Fag; — $\frac{1}{8}$ Skj. el. mindre Stykke Have og Frugten af 1—4 Træer el. 3 Skj. Æbler el. „fornøden Grønkaal og Kjøkkenurter, mindst 12 Hvidkaalshoveder og liden Andel i Træfrugt“; — 1 Faar m. Yngel fodret og græsset indtil Slagtetid el. 1—2 slagtede Lam paa „mindst 2 Lpd. hver“; — 2 fede Gæs og 6 Kyllinger el. 2 fede Ænder el. 8 Stegekyllinger el. O; — 4—16 Pd. Svinefedt og 2—6 Lpd. røget Flæsk el. isteden „en slagtet fed Gris el. en Side deraf, hver Del paa 10 Lpd.“; — alm. 1 Kd. nymalket Mælk dagligt om Sommeren og $\frac{1}{2}$ à 2 Kd. ugentligt i Vintertiden; — alm. 1—3 Lpd. Sommer- og 1— $\frac{1}{2}$ Vintersmør; — 1—2 Lpd. Sødmeleksost el. O; — 2—6 Snese Hønsæg el. O; — $\frac{1}{2}$ el. 3 Skj. el. 1 Pd. Salt el. O; — 1—24 Lpd. el. 1— $2\frac{1}{2}$ Td. Rugmel el. O; — 2—8 Lpd. el. $1\frac{1}{2}$ Td. Byggrubbemel el. O; — 1—12 Lpd. Hvedemel; — 2—4 Skj. Grubbegrøn el. O; — 1—4 Skj. Boghvede-

*) Godt 100 Aar tidligere — 1716 — serveredes en Dag til Kong Frederik IV's private Taffel 39 Retter til ca. 30 Rdl. med Vin og Øl, og trakterede Tordenskjold ved sine Banketter med 24 Retter Mad og 12 Slags gode Vine. Et ældre Exempel paa Fortidens umaadeholdne Spisen og Drikken er, at Frederik II's Børn skulde 1583 efter Faderens Ordre have i hans og Dronningens Fraværelse paa Jagt 8 Retter og Vin Middag og Aften. —

grøn; — 2—12 Skj. Kartofler („Krølle“); — 8—12 Pd. Lys el. 4—16 Pd. Tælle el. O; — 4—12 Pd. Humle; — 1—2 Tdr. Bygmalt el. O; — 8—32 Pd. uheglet el. renskaget Hør el. O; — „fornødent Brændsel“ el. 1—1½ Favn Bøge- el. Knippelbrænde og 2—5 Læs Tørv; — „2 Kjøreture til og fra Kirke“ el. 4 à 12 el. „flere“, „efter Ønske“; — Kost, Logis og Løn („20 Rdl. halvårligt,“) til en Pige til Opvartning el. O; — fri Brygning, Bading, Vadsk, Læge og Medicin; — „anstændig Begravelse“. I nogle Kontrakter ombyttes med el. tilføjes Et og Andet af Flg.: 1 Lpd. årligt el. 6 Pd. maanedligt Oxekjød, 4—8 Skj. Byg, 1 Skj. Havregryn, ½ og 1 Skj. Kogearter, 1 Læs Gulvsand, 1 Læs Gødning, 5,40 og 40 Rdl. i Penge, „6 Alen stampet, farvet el. graat Vadmel, 1½ Hvergarn, 5 Hør- og 5 fint Blaarlærred“, „hvert andet Aar et Sæt nye, blaa Vadmelklæder“, „Hvergarn til en Kjole hvert andet Aar og til et Forklæde hvert Aar samt 6 Alen Stampevadmel“. — Hermed kan sammenholdes, at to Sønner som Forpagtere af en jydsk Herregaard skulde 1867 svare til Forældrene bl. A. 6 Potter Mælk dagligt, 7 Favne Brænde og 30,000 Tørv årligt. —

No. 16. Carl Cramer 1848—60.

Søn af Præsten i Mern, Mag. og Dr. phil. P. Chr. C. (Søn af Klokkeren i Aarhus H. C. C. med den bekendte Regnebog † 1764) og Charl. Marie Hecqet, Broder til Præsten Joh. C. i Tolstrup og Præstekonen Charl. Rostrup i Tornby (separ.) og Fætter til 4 andre Præster, — f. 16.—10.—1796, Stud. fra Herlufsholm 1814, Kand. 25. m. I. Kar., Sognepræst i Vejlbj ved Grenaa 27 og i

Vskj.-Ulb. 2.—5.—1848 (— samme Dag Preusserne og Oprørerne drog ind i Nørrejylland —) og død 23.—7.—60 af Apoplexi; — ægteviet 10.—10.—27 i Fredensborg Slotskirke til Mariane Elisabeth Holm (vistnok født i Norge, † i Kjbhv. efter 70). De havde 4 S. og 1 D.; men Sønnen Carl Fr. og Datteren Elisabeth døde unge, og Sønnen Joh. Peter Chr., f. 32, medic. Student, hensov i Kjbhvn. 58, saa at der ved Skiftet efter Faderen kun var 2 Børn i Live: Frits Adolf Niels (f. 34, exam. jur. Branddirektør i Svendborg, † 1887) og Vilh. Rudolf, f. 39, Regimentsdyrlæge i Krigen 64, Sporvejsdirektør i Kjbhvn, † 1918, Fader til Kapt., Kmjunker, dansk Gesandt i Bangkok 1921 F. Cramer, som er gift med Baronesse Hermine Haxthausen. — Af Kirkebogens Af- og Tilgangslistes sees, at i de 8 Aar 1852—60 konditionerede 11 Husjomfruer i Præstegaarden og deraf 6 kun i $\frac{1}{3}$ Aar hver. En af dem, Proprietærdatter fra Tommerup, blev Anledning til støjende Scener i Huset, da der under Præstekonens Rekonvalescens i Februar 1850 var nægtet hende Frihed i 14 Dage. Hendes Fader, „kjendt over hele Fyen“, kom og lavede (— efter Cr.'s egen Beretning i Sogneforstanderskabets Protokol —) gjentagende Postyr i Præstegaarden med ærerørige Fornærmelser, Trusler og Voldsomheder, saa at Cr. maatte ty til Politimesterens Bistand, samt henstille til Ministeriet, om han skulde sagsøge Proprietæren for Krænkelser af hans Embedsære, i hvilket Tilfælde han begjærede fri Proces. Men selv „krænkede“ Cr., som forøvrigt var en „godhjertet Mand med udmærkede Evner“, sin Præstære ved Svaghed overfor Snapsen. At han havde paataget sig 1856, „uden Byrde for Kommunen“, Forsørgelsen af den fordrukne og uærlige Murer Joh. Veinrich Hansen, tidl. hans Kusk, skyldtes vel hans Godhed; — hans Enke „fritoges for

Forpligtelsen mod at betale 5 Rdl. til Fattigvæsenet i 10 Aar, medmindre hun eller Mureren døde forinden“. — Da Loven 4.—5.—55 udgik, løste flere Familier Sognebaand til Præsten Brandt i Ollerup, og Cr. — „sløvet i sin Interesse for Menigheden“, — nødtes til at tage Kapellan (fra 15.—6.—57), — og det blev den af ham „ilde lidte“ Nik. Thomas Joh. Jespersen, som havde giftet sig i Dec. 56 m. Nikoline Jensen og bosatte sig i Ulbølle i et Hus nær Møllen, fra 22.—7.—58 fungerende paa eget An- og Tilsvar, — tidl. Hjelpepræst i Gamburg og da Folketingsmand 55, senere ordineret Degn paa Romø 61 og 65 ansat af den tyske Regering som Sognepræst i Abild, † 78, Søn af en jydsk Præst, der „ikke var synderlig præstelig, men meget godmodig og en lystig Selskabsbroder“. —

— Cr. androg 1849 om at maatte holde Efteraars-konfirmation, hvad derefter blev fremtidigt fast Ordning. 1857 forsøgte han forgjæves Indførelse af Konventspsalmebogen fra 55 (— indført 1862 med 244 Stemmer for og 50 imod —), og Skolerne besøgte han flittigt, ialtfald i sine første Præsteaar (38 Gange i 1849). — Præstegaardsjorderne drev Cr. ikke selv, saa at han næppe havde arvet Jordbrugsinteresse efter Faderen, der havde „givet Anvisning til at inndele en udskiftet Bondegaards Jorder, søgt at hæve de vigtigste Hindringer for Agerdyrkingens Opkomst og arbejdet særligt for Hegn og derved for Markfred og for bedre Sædskifte og renere Sædekorn, men forøvrigt var mere theoretisk Landmand end praktisk“. —

Foraaret 1850 konfirmerede Cr. Fæstehusmand ved Rødkilde Skjel Mads Nielsen „Hornbo“'s ældste Søn Hans, uden at ane den stille og tilbageholdne Drengs berømmelige Fremtid, skjøndt denne havde i Ulb. Skole udvist

stort Talent for Tegning, Prentning og Regning. I nævnte Skole opbevares nu en af ham som 10 Aars Dreng i Fritiden udført nydelig Afprentning med Gaasfjeder og Krudtvand af hele Cramers Regnebog, som kun fandtes i Skolen i to Exemplarer, og en af hans smukke Tegnebøger, hvorpaa han har skrevet: „Læse lidet og tænke meget, tale lidet og høre meget er den bedste Vej til at forøge vore Kundskaber“. Efter et Besøg i Øster Mølle i Faaborg 1849 lavede Drengen hjemme en Mølle med Kron- og Ramhjul og Knager. Strax efter sin Konfirmation kom Hans ved sin Velynder, Godsejer E. H. Langes Protektion til Baumgarten-Burmeisters 4 Aar gamle Skibsværft i Kjøbenhavn. Kort efter den 14aarige Drengs Ankomst til Hovedstaden med en Pæreskude fra Faaborg, var Baumgartens nyfødte Datter Thora i Kirke, og Hans var med til Daabsfesten, var altid en velset Gjæst i Huset og blev 1873 Svigerson ved Ægteskab med Thora, som blev Guldbryllupsbrud 1923 kort før sin Død. Som Lærling havde han arbejdet flittigt og samvittighedsfuldt i Tegneskolen fra 6 Morgen til 6 Aften, hvorefter han deltog i Aftenundervisningen i Teknisk Institut. I Læreaarene konstruerede han 1853 i sin Fritid den Model til en Skibsdampmaskine, som staaer i hans Barndoms Skole som Gave fra ham og endnu kan gaa lige saa støt som fra først af. Senere blev han Leder af Tegneskolen og Konstruktor, og ham tilkommer en Del af Æren for Konstruktionerne til den ombyggede Knippelsbro 1867—9, til Kongeskibet Dannebrog, til den store russiske Kejseryacht „Standart“ 1896 og til mange Centrifuger (fra 1881; — ogsaa den, der findes i Ulbølle Mejeri). Efter 60 Aars flittige, dygtige og stille Arbejde har Hans Madsen trukket sig — dekoreret med en høj, russisk Orden — tilbage til et velfortjent Otium fra det Værft (nu „Bur-

meister-Wain“s), som i hans Læretid beskæftigede 40 Mand og ved hans Afgang over 3000 (Meddelt af Lærer Rendbæk i Ulbølle). —

— *Skolevæsen* (Forts. fra S. 236). I den 1850 opførte Skolebygning i Vskj. virkede indtil 1872 som Andenlærere i ældste Klasser (med Løn 130 Rdl., fri Bolig og Brændsel; fra 1856: 180 Rdl. og Skolepenge efter Lov 8.—3.—56): Mortensen (Lærersøn fra V. Aaby, † 53), Smith 53—55 (forfl. til Taasinge), Andreas Hansen 55—60 („meget duelig“; tysk Dragon i Oprørshæren 48, dansk Dragon i Odense; forfl. til Sjælland), J. Klindt 61—70 (derefter Førstelærer) og C. A. Wæver — Vever — konst. 70—72 (uden Examen, død 79 i Korshavn Skole begr. i Ulbølle ligesom Enken 89). Den stille og venlige, „meget flittige og temmeligt duelige“ Peder Nielsen vedblev at være Førstelærer (for yngste Klasser) til sin Død 69, 78 Aar gl., med Bistand af Hjælpelærere paa Grund af Sygdom (Rasmus Mikkelsen fra Ellehøj, Seminarist Møller 59—60 og nævnte C. A. Wæver 60—69. N.'s Svigersøn 74). — 1851 døde Anders Nielsen i Ulbølle 58 Aar gl. og efterfulgtes af Lars Hansen Winther fra 14.—7.—51 til 75. N.'s Enke flyttede med sine 6 umyndige Børn ind i et Hus ved Kirken m. 3 Sk. H., paa hvilket hun havde Fæstebrev, og fik foreløbigt 20 Rdl. i Huslejhjælp foruden den tidligere Embedspension af Skolefonden (hvorefter Korchs Enkes Pension udrededes af Hjælpekassen), samt 24 Rdl. af den tidl. Skolelærerhjælpekasse og 20 fra Lundegaards Stiftelse. Winther var født i Akkerup i Haarby Sogn 1805, dim. fra Skaarup 26, Huslærer paa Bjørnemose og Østrupgaard 26—33, Andenlærer i Hillerslev 33—39, i Mullerød 39—51, derefter i Ulbølle, død i Skaarup 2.—8.—84 og begravet i Ulbølle. Med Hustruen Karoline Chr. f. Rasmussen († i

Ringe 1890, 75 Aar) havde han 4 Sønner (1 Lærer i Vejle p. Fyen, 1 Landinsp. i Aalborg, 1 Maler i Allerup og 1 Sergeant) og 7 Døtre (2 ugifte og 5 gifte med Lærerne Nielsen i Trunderup, Jørgensen i Allerup og Iwers i Odense, Oversergeant Hans Andersen og Bager Mench i Ringe). — W.'s Skole i Ulbølle „lod meget tilbage at ønske“. Sogneforstanderskabet foreslog da 1855 en ny, selvstændig 2 Klasses Biskole med en Andenlærer. Allerede 1829 havde Amtsprovsten udtalt Nødvendigheden af en tredje Skole i Pastoratet for begge Sognes Beboere ved Stranden med over $\frac{1}{4}$ Mils Skolevej, hvorfor Skolen vel var tænkt lagt nær de to Sognes Fælledsskjel; men Skolekommissionen havde modsat sig det. Den „tredje“, fælleds Skole blev til 2, én for hvert Sogn, foreløbigt 1856 dog kun i Ulbølle Sogn, nemlig i Lillemark (bygget for 1145 Rdl.; Kommunelaan 17—1800 Rdl.) Enelærere her, som lønnedes med 180 Rdl., fri Bolig, 3 F. Bøgebrænde, en frivillig Offerdag og Skolepenge efter Lov 8.—3.—56 (Tillæg 1888 af 40 Tdr. Byg efter Kapitelst.), have været: 1. Jørgen Kristiansen „Nyløkke“ 1857, som flyttede Juni 65 til Agri paa Mols, hvor han strax frattraadte Embedet til Fordel for Seminarist Lund, som var hjemmehørende i Skolen og betalte 200 Rdl. for Afstaaelsen, hvilken Sum K., da han rejste til Amerika, deponerede i Faaborg Sparekasse med den Bestemmelse, at, hørtes der ikke fra ham i 50 Aar, skulde Kapitalen med R. og RR. tilfalde Lillemark Skole som Legat til Bedste for Embedets Indehavere (som nu oppebære 100 Kr. aarligt); — 2. Jonas Beldring 65—70, forfl. til Brøndbyøster; — 3. Hendrik Jensen 70—76, udkommanderet i 4 Maaneder 71 som Proviantskriver paa Fregatten „Jylland“, forfl. til Hovedskolen som Førstelærer; — 4. Niels Fr. Iwers 76—80, Kordegn

i Odense, g. m. Lærer Winthers Datter; — 5. Johan Jørgensen 80—88, vikar. Kirkesanger i flere Aar for Førstelæreren, g. 85 m. Filippa Johannesen fra Hundstrup Skole, forfl. til Ø. Skjern.; — og 6. L. N. V. Andersen 88—96, Winthers Dattersøn, forfl. til Taasinge (Forts. længere hen!). —

— *Kommunens* Udgift var 1851: til Fattigvæsenet c. 1146 Rdl., til Skolevæsenet c. 683 og i Kvægtiende c. 43; — 1855 henholdsvis 849 i Penge og 749 for Naturalier, 187 i P. og 1034 for N. og 41. — Hermed kan sammenholdes Passiver godt $1\frac{1}{2}$ Aarh. senere (1913—14): Fattigvæsen 6164 Kr.(!) ÷ 471 i Refusion, Tilskud til Hjælpekassen 900 ÷ 89 i Statstilskud, Spøgekassen 75, Foreninger 155, Alderdomsunderst. 5406 ÷ 219 i Refusion og 2557 i Statstilskud, Skolevæsen 9056 ÷ 400 fra andre Kommuner, Vejevæsen 2990 ÷ 35 for Vejgræs, Renter og Afdrag 1526 ÷ 553 fra Staten (Skole- og Vejevæsensgjæld 1.—4.—1914: 11,890), Tilskud til Amtsfonden 993, Bestyrelsesudg. 804, afløst Pligtarbejde 720, Kirkevarme 266, Ringerløn 115, Maskintilsyn 39, Brandvæsen 31. Aktiver: Skatter 24,583 (paa Hartkorn 6997, Ejendomsskyld 5146, af Formue og Lejl. 12,440), Vederlag for Statsskattens Optrækning 115, Degneindtægter 292 (Degnetrave, Nannest m. M.), Tilskud fra Staten 134 og Andet 1652. — Efter de to Sognes Adskillelse i to Kommuner 1921 lagdes Budgettet for 1922—23 i Vskj. (første Tal) og i Ulb. (andet Tal) saaledes: Indtægt 41,950 Kr. (Hartkornsskat m. 18,25 pr. Td., 4000 + Ejendomsskyld med 6,25 pr. 1000 Kr., 16,000 + Indtægts- og Formueskat 20,500) — og — 44,362 Kr. (H. m. 14,40 pr. Td., 4200, + E. m. 6,0 pr. 1000 Kr., 16,800 l. og F. 20,800). Udgift: Renter og Afdrag 6000 og

6000, Fattigvæsen, Sygekasse, Alderdomsunderstøttelse og Arbejdsløshedskasse 13,100 og 12,000, Skolevæsen 11,500 og 11,000, Vejvæsen 3000 og 3000, Administration 1625 og . . . , Skatteprocent 2,6 og 2,9. —

1852 vare de to Jordemoderdistrikter for Diernisse, Aastrup, Aaby, Hundstrup og Vskj.-Ulb. blevet til 3, hvoraf de sidste 3 Sogne udgjorde det ene, og 3 Aar efter købte Vskj.-Ulb. Kommune, saavidt vides, et gammelt Hus i Vskj. By til *Jordemoderbolig* og opførte 1863 et nyt, hvori Distriktsjordemoder Maren Sørensen f. Knudsd. i Birkeshøj (Enke 65) flyttede ind og efterfulgtes af Ellen Marie Andersen f. Andersen fra Ærø 1881 (Enke 90, † 1907, 71 Aar, Jordemoder andensteds og her i 46 Aar tils.) og Marie Hansen f. Madsen fra V. Aaby. Nybygningen, hvorpaa Kommunen skyldte 1818 Rdl., overtog Amtet 1868 i Henhold til den nye Landkommunallov § 49, saaledes, at Værdien af Hus, Jord, Instrumenter og Kakkellovne — ansat til 1447 Rdl. — afdroges i de 1818 Rdl., og Kommunen kun resterede med Differencen. 1914 er Huset afhændet af Amtet, da den daværende Jordemoder flyttede til privat Bolig — 1810 var Grunden lagt til Jordemodervæsenets nugældende Ordning. Dog var der allerede før den Tid en examineret Jordemoder, nemlig Hans Pedersens Kone Karen Pedersd. i Ulbølle († som Enke 1811, 74 Aar), og senest fra 1803 praktiserede gennem en lang Aarrække en af Prof. Saxtorph undervist Fødselshjælper: Muremester Ole Christiansen Aagaards Kone Johanne Sørensd. i Ulbølle (f. i Kjbhvn. og død 1828 i Vskj. som Enke og Almisselem, 92 Aar gl.). Hun afløstes 1818 af „beskikket Jordemoder i Ulbølle Distrikt“ Cathr. Marie Johansd. i Birkeshøj (f. i Angeln), der i Oktober kom fra Diernisse

med sin Mand Murer og Tømmermand Jens Hs. Kaalbjerg, efter hans Død 21 ægtede 22 Træskomand Mads Mortensen i Strandhuse og døde som „fhv.“ 1864, 75 Aar.

No. 17. **Verner Jasper Andreas Ramsing** 1860—71.

Søn af Hospitalsforst. og Borgerløjtnant i Ribe Peder R. og Marie Susanne Ussing, f. 10.—12.—1801 i Ribe, Stud. derfra 21, Kand. 28 m. II. Kar., pers. Kap. i Andst-Gj. 29, ordin. 22.—1.—29, Sognepræst i Andsager 34, i Darum-Bramminge 47, Provst 52, kaldet til Vskj.-Ulb. 29.—9.—60, død 8.—10.—71; — ægteviet 16.—1.—35 i Andst Kirke til Anne Margr. Borgen, D. af Major, Hospitalsforst. i Kolding Chr. Erh. B. (Provstesøn) og Anne Margrethe Birg. Borgen (Præstedatter), f. 3.—11.—1803 paa Lindbjerggaard i Ølgod Sogn, † 92, 88 Aar. Af deres 4 S. — foruden en Plejedatter, Provstindens Søsterdatter, Anna Mønster — blev Werner Adjunkt i Ribe, Carl Borgmester i Frederikshavn indtil 1912 og Etatsraad, Christian (yngst) Opvarmnings- og Ventilationsingeniør i Kjbhvn., Ministeriets Konsulent og tit. Professor, og Peder Adjutant ved Dannevirke og Dybbøl 1864 (— hvorfor Krigens Gang fulgtes med særlig Spænding i hans Hjem i Vskj. —), Oberstløjtn. 94, Gymnastikinspektør og Form. for Skytteforeningerne, † 1904, g. 66 m. Sofie Utke † 1915, D. af 1848 afdøde Propr. F. C. Utke i Lindekilde (S. 180). Da Sønnerne vare hjemmefra, hørte til Præstens Husstand kun „en Svigerinde, Plejedatteren og 3 Tyende, om Sommeren 4, stundom tillige en Daglejer“. Han, der i Marts 70 var „endnu sengeliggende efter 9 Ugers Sygeleje“ og havde „svækket Helbred“, fik fra 27.—1.—70 som uordineret

Medhjælper og fra 6.—8.—70 som Kapellan Rasmus Vilh. Aagaard, Lærersøn fra Stenstrup, Løjtn. 67, sidst Sognepræst i Ejlbj 88, † 1912, gift I. i Svendborg 74 m. Ramsings Plejedatter † 86, og II. 89 m. Vilh. Rasmussen. — Provst R. var i kirkelig Henseende „streng Skrifttheolog“, „dygtig og agtet“, saa at han paa sin Fødselsdag 68, da han kunde jubilere som 50 Aars Kandidat, fik en Vinkande af Menigheden som Erkjendtlighedsgave. I sine første, jydsk Præsteaar var han optraadt som Skribent, idet han havde indsendt 3 Bidrag til Tidsskrifter: om Hølesmedning i Ø. Horne Herred og om Vardeegnens Pottemageri 1838, samt om, hvorledes Vestjyllands Træmangel kunde afhjælpes (Erslevs Forfatterlex.) Præstegaardsjorden — undt. Have, Toft og en Tørvelod i Nørremark — havde han bortforpagtet til Møller D. Lau for 100 Tdr. Rug, 132 Byg og 20 Havre, 11 K. Mælk dagligt (Værdi 340 Rdl.), 4 Lam, 6 Læs Kløvehø og kommunale Kjørler. Samme Møller købte 1860 for 140 Kr. og bebyggede med en Vindmølle et lille Stykke Præstegaardsjord i „Præstegabet“, som senere blev ombyttet med et tilsvarende Areal i Langegyde, da Møllen blev nedbrudt. —

Skolevæsen (Forts. fra S. 245). 1867 fastsattes nye Reguleringssummer: Vskj. Førstelærerembede 648 Rdl. og Andenlæremb. 250, Ulb. Læreremb. 740 og Lillemarks 271. I 1871 opførtes efter Lærer Klindts Tegning og med hans Bidrag af 150 Rdl. en ny, „prægtig og i alle Maader tilfredstillende“ Skolebygning i Vskj. (— Ladebygning 72 —), og 1.—11.—72 toges Søndermarksskolen i Brug under en Lærer med Lønning som i Lillemark, hvorefter Andenlærerembedet i Vskj. By bortfaldt, og Klindt blev Enelærer i Hovedskolen. Enelærer i Søndermark blev Chr. Edv. Hansen, dim. fra Skaarup, † 27.—3.—1905, 61 Aar, g. m. Karen Kirstine Jensen († 89, 1

D.) og fra 93 m. Anne Kirstine Nielsen. Klindts Løn var 6 Tdr. Rug og af Byg $35+8\frac{1}{4}$ i Kvægtiende og Smaaredsel + 4 til Kirkebude, 10 Rdl. som Kirkesanger og c. 150 i Offer og Akcidentser + c. 19 i Skolepenge (efter Lov 8.—3.—56), Brændsel og Furage efter Anordning, Bolig og Skolejord ($7\frac{1}{2}$ Skj.). (Forts. senere!). —

— 1867 nedsatte Veterinær Rasmus Skov fra Ulbølle (se S. 156 og 175) sig i Vskj. som *Dyrlæge*, senere i 4—5 Aar (i Firserne) samtidigt med Veterinær Jens Brandt fra Ollerup Præstegaard, endnu senere assisteret af og ved sin Død 1908 efterfulgt af sin Søn Johannes Skov, som flyttede til Ulbølle (g. 98 m. Sigrid Markusen fra Fruens Lejde). Før 1867 praktiserede i kort Tid Dyrlæge Fabricius i Ourehus, og endnu tidligere søgte Landmændene Raad for deres syge Dyr hos examin. Dyrlæge og examin. og autoriseret Beslagssmed Hans Hansen i Ulbølle, „Kursmeden“, † 59, 71 Aar, Fader til Væveren og Musikeren med samme Navn og sammesteds, (S. 211). —

— Som Formand for Sogneforstanderskabet (— anordnet 1841, fra 1868 et „Sogneraad“ --), indtil Møller Lau afløste, udviste Provst R. administrativ Dygtighed og havde væsentlig Andel i Resultatet af Forhandlingerne om to nye kommunale Bygninger: *Fattiggaarden* 1864 og ovennævnte Skole 1871. Midt under Krigen byggedes i Foraaret 64 en Forsørgelses- og Arbejdsanstalt i Vskj. Hensigten var at skaffe Syge og Gamle bedre Forsørgelse, Børnene bedre Opdragelse og Kommunerne et velordnet og billigere Fattigvæsen. 1846 havde der været 51 faste Almisselemmer foruden 24 Fattige med lidt Hjælp, 200 fattige Husmænd og Indsiddere og 43 syge Tyende med Sygehjælp; — 1862 var der 52 understøttede Fattige (15 Mandfolk, 22 Fruentimmer og 15 Børn). Fattigskatten var stedse stigende: i 1841—2 $1\frac{1}{3}$ Rdl. pr. Td. H. (Varerne beregnede i Penge); men i Treserne 4 Rdl. pr.

Td. foruden 150 Rdl. af Formue og Lejlighed, samt Naturalpræstationer. Samtlige tidligere udlejede eller Kommunens 3 Huse i Vskj. og Ulb. beboende Fattige skulde tage Ophold i Anstalten og nyde Husly, Føde og Klæder imod Ydelse af Arbejde og Tjeneste efter Enhvers Evner (Hus- og Markgjerning, Sygepleje, Syning og Spind, Sivfletning). Enkelte vare strax villige til Indflytning i Okt. 64; Andre vægrede sig „for at bevare deres Frihed“ og enten afstod Understøttelse eller fandt sig i Nedsættelse. Ingen vilde i Begyndelsen arbejde; men „Skam og Kjedsomhed bragte dem til at bede om Arbejde“. „Flere erklærede ikke at have haft det bedre i deres eget Hjem, og efterhaanden kom almindelig Tilfredshed“. Anstalten var beregnet til 40 Personer (Bestyrerfamilien iberegnet); — Okt. 65 beboedes den af 17 Fattige (hvoraf en Pige først døde 1922 som 75aarig og som sidste faste Fattiglem i Gaarden), — 67 af 34 Individuer, 69 af 22, 70 af 25, 80 af 24, 83—89 af 15—17. Bygningerne og Inventariet (bl. A. 48 Senge) betaltes med 5810 Rdl.; — en jordlod paa 4—5 Tdr. L. til 3 Køer var indkjøbt for 550 Rdl. pr. Td.; — 60,000 Mursten hentedes i Egersund ved Flensborg Fjord til 8¹/₃ Rdl. pr. 1000 (Transport indbef.). Et Laan stiftedes paa c. 8000 Rdl. til Afbetaling i 25 Aar; — Restgjæld var 1870: 6000, som afdroges med 400 aarligt. 1865 var Udgifterne ved Anstaltens Drift 1074 Rdl. og Indtægten 146; 1868: 1617 Rdl. og 366; 1913—14: 536 og 222 Kr. (Fra 1872 Kronemønt.*

No. 18. Jakob Elisius Gjellebøl 1872—85.

Søn af Præsten i Stenløse David Gj. (hvis Fader Reier

* Jvf. Fængselspræsten Vilh. Muncks Kritik af Motiverne til den almindelige Opførelse af Fattiggårde omkr. 1870 i Clausens og Rist's „Memoirer og Breve“ XXXVI, S. 228.

Bergersen Gj. Domprovst i Stavanger, † 1803, var bondefødt paa Gjellebøl i Holand Præstegjæld i Norge) og Lucie Charl. Matzen og Broder til Præsten Carl Vilh. Gj. i Søllested og Præstekonen i Torup Laura Lucie Sommer; f. 19.—10.—15 i Vust, Stud: fra Horsens 34, Kand. 39 med I. Kar., Lærer ved Døvstummeinstituttet og Kjøbhvns Kommuneskoler 43 (da han 48 udgav et lille, 16 Skillings „Udtog af Verdenshist. til Skolebrug“), Kateket i Storeheddinge 49 og i Helsingør 57, Sognepræst i Præstø 59 og i Vskj.-U. 13.—1.—72 (Stormflodsaaret), entl. 11.—12.—85 og død 1.—2.—90 hos Datteren i Raabjerg Præstegaard; — en nidkær Præst, nærmest højkirkelig, med venlig Tilslutning til Vilh. Becks Indremission. I Præstø tilfaldt det G. som Stedets Sjælesørger at forberede Væveren „Balle-Lars“, der sad i Arresten dér og var dømt fra Livet; men den indesluttede eller vrangvillige Forbryder besvarede alle Præstens Ord højest med et Nik eller Hovedrysten og gav kun et bestemt Nej paa Spørgsmaalet, om han ønskede en anden Præst, hvorfor det Mundheld blev gængs, om hvad der forgjæves forsøges: „det er spildt som Guds Ord paa Balle-Lars!“ — G.'s Hustru Laura Eleonora Dorthea Momme, D. af Bataillonskirurg ved Kongens Regiment, Dr. med. Jul. Did. M., var født 2.—6.—20 i Gjentofte, ægteviet 19.—5.—44 i Frue Kirke i Kjøbhv. og døde 7.—3.—63 i Præstø. Af deres to Sønner døde en som mindreaarig i Præstø og Niels som Skolediscipel Nytaarsaften 75 i Hjemmet af Difteritis. Af deres 6 Døtre blev Lucie († 1922 efter oplevet Guldbryllup) g. m. Tømremester Chr. Madsen i Kjøbhvn, Julie Davide († 76) 75 m. Kapellan i Andst Peter Sølling Schousboe († som Sognepræst i Flødstrup 1904), Helga 80 m. Lærer i Vskj. J. Chr. Klindt, (se S. 248), Laura Petra 77 m. Forpagter Lange paa Fllntholm, Elise

Marie 79 m. Oberstløjtn. H. E. Flindt og Laura 89 m. Præsten Chr. Fr. Gandil i Raabjerg (entl. i Østerhæsinge 1907 af Helbredshensyn). I Vskj. Præstegaard opholdt sig Ingeborg Münster, som 88 ægtede Elimar P. Chr. Vendt, Gjellebøls Kapellan fra 30.—3.—83, derefter Sognepræst i Søndervissing og i Ulsø. —

I *Præstegaardens* Have beplantede Gj. c. 76 et Stykke med 10 Frugttræer (ryddede 1923 for Vejanlægs Skyld), ligesom hans Eftermand andre Stykker 1890—94 med 23 (efter 1900 en Snes nye) og af Toften solgte han i 72 1½ A. H. til Kroen for 162 Rdl. Eftermanden fraselgte 86 en lille Lod mod Nordost af samme Toft for 204 Kr. til Byggeplads, og 1919 afhændedes atter et mindre Stykke i Syd til Kroen som dennes Vederlag for afstaaet Jord til Kirkegaardens gjentagne Udvidelse. Flere Aar tilbage havde Kroen faaet ved Magelæg Præstegaardshavens sydøstlige Del til Krohave og Byggeplads (nuvær. Ladebygning). Præstegaardens Areal formindskedes yderligere 1889 og 97 ved Afhændelse af Hovedmarkens sydligste Del i to Parceller (600 Kr.) og 1907 ved Bortsalg af den tidligere bortforpagtede Udlod ved Stranden (Hømaen og Smallehave) — Skoven undt. — for 6500 Kr. 1921 er den resterende Præstegaardsjord — c. 94—95 Tdr. L. (1847 106) — udstykket til 3 Statshuslodder à c. 11 Tdr. (+ 1 i Nørremark paa ombyttet Jord, med kun 9 Tdr.), 5 Tillægslodder til 5 Husmænds Nabojord (+3 Tdr. i Nørremark), 7 Havelodder, Vester-møllens tilbyttede Lod paa 12 Tdr. og 14—15 Tdr. forblivende ved Præstegaarden ligesom Toften og Kratskoven ved Stranden (Skoven 1847: 10 Tdr., 1907: 5—6); samtidigt er Mosen i Nørremark, hvor tidligere blev skaaret 30 Læs Tørv aarligt, fraselgt. 1923 er Resten af Toften gennemskaaren af en efter almindelig Mening paa Stedet

unødvendig Vejmlægning tværs over den og gennem Havens sydøstlige Hjørne. —

I Gjellebøls Tid nedsatte sig i Juni 1873 den første *Læge* i Vskj.-Ulb. P. Emil Haugsted, efter at Læge Lange paa Ullemose havde praktiseret her 1869—71. H., født 47 i Odense og Kand. 71, g. m. Anna f. Farrer, byggede Lægeboligen Vest for Præstegaarden („Villa medici“ i Kirkebogen) efter først at have indlejet sig i Huset Ø. for Kroen. Han indsendte 93 til „Dansk Folkemuseum“ i Lyngby de eneste Gjenstande, som findes der fra Vskj.-Ulb.: en Lysbuk af Træ og en Armstol i Bondearbejde med flettet Halmsæde. Ved sin Bortflytning til Bredstrup i Jylland Dec. 96 afløstes han af William Jacobi, Kand. 94, Stifter af den lokale Sygeplejeforening, Formand for Centralfor. for Sygeplejevirkksomheden 1909, R. af Db. 13, med 25 Aars Jubilæum Dec. 21 og Sølvbryllup 22 med Louise Langkilde. I Ulbølle have flg. Læger boet og praktiseret: Storm-Nielsen 1894 (flyttet til Terslev 97), H. T. Lund fra Juli 97 til sin Død 8.—12.—1910 (Sølvmindekrands i Kirken), A. H. Scherbeck Marts 1911 og A. Schou-Jensen fra Nov. 1914. I Lægeboligen har tidligere været Kjøbmandsforretning og derefter Realskole. —

Postvæsen. 1848 afgav Sogneforstanderskabet Erklæring over et Forslag om Oprettelse af Brevsamlingssteder paa Postruterne, med Landpostbude. Begyndelsen blev gjort 1852 (— Aaret efter de første Frimærker —), og i det eller et af de nærmest følgende Aar blev da rimeligvis det Nye indført i Vskj. Kro (— hvis kjønne Bindingsværksbygning nu er fredet —), bestyret af den „hæderlige“ Kromand (siden 1820) Jørgen Andersens Enke (siden 45) Karen f. Trolle fra Gundestrup Mølle († 66) og Sønner Niels († 1901 ugift) og Christian († 1904 ugift) ved Datteren Caroline Andersen. Datteren

Christine døde 1907 som den sidste af 7 voxne Søskende og efterlod et Legat paa 2500 Kr. til Minde om hendes Forældre og til Anvendelse dels til deres Gravsteds Vedligeholdelse, dels til Bedste for 4 trængende Mænd og Kvinder i Vskj. Jørgen Andersen f. 1783 var Søn af privil. Kroholder Anders Christensen „Murermester“ † 1804, 72 Aar gl., hvis Enke Maren Jørgensd. † 26, 75 Aar. Før J. A. nævnes Hans Jørgensen Kromand † 1790, 58 Aar. — 1871—72 ophøjedes Brevsamlingsstedet til „ikke regnskabsførende Postexpedition“ med den — ved Byttehandel 72 — nye Kroejer Hans Jeppesen (fra Matr. Nr. 5, se S. 176 ; g. m. Christiane Rs., D. af Rasmus Dyre og Christiane Trolle i V. Aaby), som ejede Gaard i V. Aaby, som Postexpeditør og med hans i Ø. Skjerninge 55 fødte Datter Christine som privat Medhjælper 1.—7.—74 til 1.—11.—82. En tohjulet Enspændervogn med en stor, jernbeslaaet Lade med Jernlaas og medtagende indtil 3 Passagerer — „Mellemmadsposten“ kaldet i Vskj. — bragte Brevposten, indtil noget ind i Treserne en Diligence fra Nyborg til Assens kom til Vskj. ved Midnattid, medens den privatkjørende Christen Post fra Knarbjerg medtog Formiddagsposten. 1.—4.—82 afløstes Diligencen af Postkontrahent, nævnte, 1886 afdøde Hans Jeppesens og Christiane Rasmussens Søn Jeppe Jeppesens „Omnibus“, — „Dagvognen“ kaldet, som kørte to Gange dagligt til og fra Svendborg og fra 94 tillige til Faaborg, indtil Banetogene kom i Gang 1916. Et halvt Aars Tid efter Diligencens Ophør blev Postexpeditionen i Kroen „regnskabsførende“ („Postkontor“ fra 1902) og var indlejet i tre forskellige private Huse i Vskj. By, indtil Kontoret flyttedes til Banestationen, og det sidst benyttede Hus (Postm. Ydes private) kun blev Telefonstation. Postexpeditører efter H. Jeppesen vare S. Mikkelsen fra

21.—10.—82 til 1.—10.—83 (forfl. 20.—9.—83 til Ær-
øeskjøbing og dør Postmester 1902, gift 23.—11.—83
med ovennævnte Christine Jeppesen og entl. 1921 som
70aarig, R. af Db.), Petersen 1.—11.—83 til 85 (afsat)
og J. S. Yde fra 7.—11.—85 til 14.—5.—1907, Post-
mester fra 1.—9.—1902, forfl. til Aarup, f. 57, g. m.
Christine Petersen fra Lunde. Derefter (— efter v.
Wowerns Konstitution i 3 Maaneder) Postmestrene J. P.
Klyn (tidl. „Larsen“) fra 1.—9.—1907 til 1.—12.—15
(tillige Telefoncentralens Bestyrer, forfl. til Jellinge, f. 60
i Slagelse, g. m. Kamilla M. Rasmussen fra Maribo) og
(— efter H. P. C. Rasmussens Konst. i $\frac{1}{2}$ Aar) S. C.
S. Bang fra 1.—5.—16, tidl. Postm. i Karby, f. 71 i
Hals, g. m. Marie Herreborg fra Kjbhvn. Alle de 5 sidst-
nævnte Postmænd tillige Telegrafbestyrere (— første
Telegraf i Danmark 1854 —). Postbudene — private
indtil 1871—7 — statsansattes 1885. Postmester Bang
blev tillige Stationsforstander 1.—11.—1916, da Svend-
borg—Faaborg *Banen* aabnedes 25.—11.—1916 for Drift.
— $\frac{1}{2}$ Aarh. efter den første fynske Jernvej. I Banens
Forhistorie er 1908 afdøde Dyrslæge i Vskj. Rasmus
Skovs Navn fremragende, og dens Anlæg har Vskj.-
Ulb. Kommune Æren af at have sikret ved at tegne sig
for 160,000 Kr.,s Bidrag (ligesom Svendborg Amt),—
50,000 mere end Svendborg By, 90,000 mere end Faa-
borg og 2000 mere end Egense (60,000), Ollerup-
Kirkeby (35,000), Østerskj. (15,000), V. Aaby (35,000)
og Aastrup (13,000) tilsammen. —

1875 oprettedes en *Friskole* i Vskj.; — tidl. — fra 66 —
en privat Friskole i Grdmd. i Nygaard Hans Nielsens
Gaard Fruen Lejde i Ulbølle Langemark med hans Svi-
gersøn og Efterfølger i sidstnævnte Gaard Morten Mar-
kussen (S. 157) som Lærer. — Henholdsvis 1878 og

1880 døde den bekendte Komponist og *Musiker* (med et Orkester paa 10—15 Mand), Væver Hans Hansen i Ulbølle (Søn af „Kursmed“ Hans Hansen) og dennes Ven og Lærer i Violinspil, den endnu mere bekendte Digter og Grdmd. i Hundstrup Mads Hansen, hvis *Højskole* (— først i et kjøbt Hus ligeoverfor Præstegaarden 1868—70, dernæst i et nyopført Hus Vest for Gaarden —) med Lærer Anton Nielsen som Forstander (og Ejer af Skolen fra 74), og hvis 1859 stiftede og af Hans Hansen ledede Sangforening, samt Skytteforening „Palnatøke“ 1863 og „folkelige Læseforening“ havde Hjemstavn i Vskj. By, (— 1875—87 i egen Bygning, derefter til Leje i nogle Aar i Ulb. Forsamlingshus og fra 1903 i Vskj.'s). Baade Hans Hansen og Mads Hansen have faaet deres Levnedsskildrere: den Første i Højskoleforst. Kristensen-Randers („Svendborg Amts“ Aarbog 1917), den Anden i Forf. Peder R. Møller (selvstændig Bog 1881), — og for Begge er rejst Mindestøtter: for den Første i Ulbølle 1917, for den Anden i Vskj. 1885 ligeoverfor hans Forsamlingsaal, — Granitstene med henholdsvis Portrætmedaillon og Portrætbuste, begge Billeder i Bronze. Anton Nielsen flyttede sin Højskole ved Præstegaardshaven til Ollerup 1882, hvor der siden 1900 staaer et Mindesmærke for ham, og afhændede den 1884 til Niels Johansen (Grdmd. og Landstingsmand). —

No. 19. Jørgen Høegh Leunbach 1886—99.

Søn af Præsten i Elmelunde Anton Fr. v. L. (hvis Bedstefader Generalmajor C L. Povlsen adledes 1765 af Frederik V med Navnet v. Leunbach) og Hildur Gyrithe Høegh (Præstedatter fra Gjentofte) og Broder til Biskop

Chr. L., — f. 27.—1.—1842 i Katstrup Præsteg., Stud. fra Horsens 62, Deltager i Kapt. Aarøes flyvende Korps 64, Kand. 69 m. II Kar., Huslærer i Jylland, pers. Kap. i Sværdborg 72, Sognepræst i Hvilsted 76, i Lidemark 80, i Vskj.-Ulb. 13.—2.—86 og i Hesselager 24.—1.—99 (eneste fra Vskj. forflyttede Præst), død 24.—8.—1903. Hans Hustru Kassandra Vilh. Hjardemaal, D. af Plantage-ejer, Kjøbm. Chr. Math. H. og Frances Lucy Pinell, var født 19.—10.—45 i Vestindien og viedes i Hørsholm 14.—5.—73; — hun dannede en Syforening i Vskj. til Fordel for Santhalmissionen. Ved deres Sølvbryllup 1898 gav Sognebeboerne dem to Sølvkander, som 1903 skænkedes til Vskj. og Ulb. Kirker. Af deres 6 Børn døde en Søn som spæd og en anden er Læge siden 1912; 3 Døtre af 4 ere blevne gift: 1. 1903 med Adjunkt i Nykjøbing paa Falster J. W. W. Bach (afdød); 2. 1906 m. Læge Strodtmann i Everdrup; og 3. 1912 m. Provst, Dr. theol. Aage Becker i Snodstrup, nu i Ølstykke (hendes arkiviske Eftersøgning og Afskrivning skyldes en Del af det her Meddelte fra 16—18de Aarh.). —

1897 optog L. et Embedsloaen paa 7500 Kr. til 4 p. C. m. Afdrag i 20 Aar til Fornyelse af vestre Længe i *Præstegaarden*, af Grundmur og med Indretning af Stalde og Forpagterbolig. Denne og de øvrige Udbygninger nedbrændte 4.—12.—1921, og, da Statsinstantserne arbejde i langsom Tempo, blev der begyndt saa sent paa den paatrængende Gjenopførelse, at der hengik over 5 Fjerdingaar (!) efter Branden, inden Forpagteren kunde tage sine paa Marken udflyttede Bygninger i Brug til Folk og Fæ, og Brandtomten var ryddeliggjort (i 1923!). —

— I L.'s Præstetid her paa Stedet byggedes 1890 et privat *Forsamlingshus* i Ulb., der 1919 afløstes af en ny og statelig Aktiebygning, og Aaret før et *Apothek*. Paa

Initiativ af Dyrlæge R. Skov opnaaedes 1.—7.—1888 kgl. Bevilling til Anlæg af et Apothek i Vskj., som aabnedes Aarsdagen efter. Bygningen opførtes efter Tegning af Arkitekt Prof. Anton Rosen, som 1912 ogsaa leverede Tegninger til de to nye Yderdøre og Reliefferne i de to hidtil ubenyttede Blindinger. Privilegiets første Indehaver var den ubemidlede pharm. Kandidat Andreas Chr. Oskar Kaas (f. i Helsingør 1845), som — uden Sundhedskollegiets Samtykke — strax bortforpagtede til Kand. R. Konrad Langkilde fra Frederiksgave for 600 Kr., indtil Privilegiet fratoges K. ved kgl. Resol. 2.—8.—94, og Apotheket gik fallit, — vistnok det eneste i Landet, det er hædet. (Omsætning 1894: 6000 Kr., $\frac{1}{4}$ Aarh. senere over det Ottedobbelte). Ejendommen kjøbtes for 19,550 Kr. (med Inventar) af Kand. Fr. Madsen (g. m. Elise Holbech † 1900, 40 Aar), som blev Apotheker 17.—12.—94, flyttede 9 Aar efter til Sundbyøster Apothek p. Amager og solgte for 21,550 Kr. til Kand. A. E. Sibbernsen, som fik Apothekerbevilling 7.—5.—1903, og hvem Apothekets kortfattede Historie skyldes. Lige ud for Apotheket har Samme 1911 ladet en Broncestatue af Hebe efter Thorvaldsens Kunstværk opstille paa en Sokkel i en beplantet, til Kommunen skænket Halvrunding. „Det er første Gang — siger Dr. phil. Lorenzen i en lille Artikel „Kunst ved Landevejen“ i Illustr. Tid. 1910—11 — Hebe er støbt i Bronze i original Størrelse. Den staaer ypperligt mod den bladtætte Baggrund, — en forfriskende Hilsen til støvede Vejfarende. Det er den Slags Ting, der virker mod daarlig Smag“. — 1886—7 og 1910 opførtes to andre almennyttige Bygninger, — henholdsvis et *Andelsmejeri* i Ulbølle By, som afløste Grdm. Morten Markusens private i Langemark, og *Elektricitetsværk* i Vskj. By. —
— *Skolevæsenet* (— Forts. fra S. 249) udvidedes be-

tydeligt 1898 ved Nybygninger og Forøgelse af Lærerpersonale og af Undervisningsfag (med Fagfordeling). Lillemark Skole blev Forskole, og to nye Forskoler byggedes i Vskj. By og ved Ulbølle Mølle, — alle 3 med Forskolelærerinder med 600 Kr.'s Begyndelsesløn (forhøjet 1908 til 700) og med to Klasser. Ny Skole med Beboelse for en ugift Andenlærer med 700 Kr. til at begynde med (1908: 900) opførtes i Ulbølle ved Siden af den gamle, 1878 ombyggede, hvorimod der i Vskj. vedblev kun at være én Skolestue og kun Bolig for én Lærer i Bygningen fra 1871, indtil der 1906 byggedes Norden for et nyt Skolehus med 2 Klasseværelser (til 3 Klasser, med Hverdagsundervisning), og den gamle Skolestue omdannedes til Bolig for en Andenlærer med 700 Kr. i Begyndelsesløn. Ved Enelærer Hansens Død 1905 blev Skolen i Søndermark ogsaa en Forskole med en Lærerinde, saa at der nu var 2 Første- og 2 Andenlærere, 4 Lærerinder og 1 Friskolelærer i en Kommune med c. 2000 Mennesker med c. 250 Skolebørn (1841 c. 220; 1853: 248; 1921: c. 270). Særligt Ulbølle Skole højnedes ved to udmærkede Lærere til Førsterang i vid Omkreds. Førstelærernes Begyndelsesløn fastsattes 1901 til 1050 Kr. i Vskj. og 1100 i Ulb. (forhøjede 1908 til 1300) + Kirkebylærerløn 50 og Kirkesangerløn 100 ÷ Afkortning 580 i Vsk. og 637 i Ulbølle for Jordlod, Furage, Højtidsoffer og Akcidentser; — desuden Bolig, Brændsel og Have, anslaaet til 330 Kr. 1916 afløstes Furage og Jordlod, — 1920 Offer. — Førstelærere i Vskj.: 1. Joachim Chr. Klindt, Organistsøn fra Ringe, f. 1839, dimitt. fra Skaarup 60, Huslærer paa Ullemose 60—61, 61 Anden- og 6.—8.—70 Førstelærer i Vskj., Sangforeningens mangeaarige Dirigent og Sygekassens Medstifter og Form. i 29 Aar, entl. 1906, død i Svendborg 1920, 80 Aar;

g. 72 m. Henriette Christine Lau fra Vestermølle († 75, 23 Aar, 1 S.) og 80 m. Helga Gjellebøl fra Præstegaarden (2 D.).

2. Laurids Chr. Vald. Sørensen, Lærersøn fra Allerup, f. 1872, dim. fra Jellinge 92, Lærer i Tolstrup 93—95, i Herløv til 1903, i Holbæk til 1906, i Vskj. til 1908 og i Vejle, g. m. Elise Kirstine Haugstrup; 1 S. og 1 D.

3. Jens Chr. Jensen Kjærgaard, Gaardmandssøn fra N. Nissum, f. 1875, Mejerimedhjælper 91—98, dim. fra Skaarup 1903, Lærer ved Trunderup Friskole 1903—8, i Vskj. fra 1.—12.—1908; g. 1903 m. Joh. Dorthea Jørgensen Havelund; 2 S. og 1. D. — Andenlærere i Vskj.: 1. Sigvald Hansen, Væversøn fra Ulbølle fra 1.—10.—1906, f. 85, forfl. til Vigersted, † 1918. 2. Lars Peter P. Barløse, konst 1.—3.—1912, forfl. til Vittinge. 3. Joh. Jensen fra Ringe, fra 1.—10.—1914 til 20, forfl. til Sønderjylland. 4. Niels Dissing 21—23, forfl. til Karise; 5. Axel Larsen fra Karise 23. — Lærerinder i Vskj. Forskole: Christiane Hansen fra Langeland, indsat 7.—10.—98, (Jubilæum 1923) f. 73, — og i Søndermark Forskole: 1. Enke Kjerstine Hansen („Daugaard“) f. Jensen 1905—08, f. 74, forfl. til Vamdrup. 2. Ellen Riel f. 82, forfl. til Ullerslev. 3. Emilie Eriksen f. 91, fra 1917. —

Førstelærere i Ulbølle: 1. Henrik Jensen, Skovfogedsøn fra Langaa, f. 1848, dim. fra Skaarup 68, privat Lærer i Svendborg, Kommunalærer i Lillemark 70—76, i Ulb. Hovedskole 76; † 18.—10.—1902 af Tyfus (Mindekrands af Sølvblade i Kirken); g. m. Henriette Laura Jensen fra Gundestrup Mølle, † 89, 37 Aar; 2 S. og 1 D. (hvoribl. Skoleinspektør Julius Arvin paa Frederiksberg) 2. Jens Chr. Andersen Rendbæk, Gaardmandssøn fra Rendbæk i Saltum Sogn, f. 1870, Tømmerlærling 85—89, dim. fra Jellinge 94, Lærer ved Vraa Højskole 94, Andenlærer i Ildved 95—98, Enelærer i Strands paa Mols 98, Første-

lærer i Ulbølle 1.—5.—1903; g. 99 m. Marie Nielsen fra Nørreby Skole i Klinte S., f. 71; 3 S. og 2 D. ff. 1901—11. — Andenlærere i Ulbølle: 1. Joh. Jørgensen fra 1.—1.—1898 til 1906, f. 78 i Hillerslev Skole, forfl. til Odense. 2. H. P. Clausen fra Ærø til 30.—6.—1907, forfl. til Vedbæk. 3. N. L. G. Nielsen Brændholm fra Diernisse til sin Død 25.—5.—1911. 4. K. Nielsen Ravnmark til 1913, forfl. til Jennum. 5. Carl A. E. Thorvaldsen fra Odense til 1.—11.—1920, forfl. til Ejlby. 6. L. Larsen fra Decbr. 1921. — Lærerinder i Ulbølle Forskole: 1 Marie Jørgensen 1898—1903, forfl. til Brederød. 2. Julie Refsgaard Hansen fra Jylland til 1909, forfl. til Boeslunde. 3. Enke Kirstine Hansen „Daugaard“, + 1921, se Søndermark Skole! 4. Magda Christoffersen fra 1.—8.—21. — Lærerinder i Lillemark Forskole: 1. Franciska Lüthche fra Thy 1897—1904 (hvorefter gift). 2. Marie Hansen fra V. Aaby 1904—11, forfl. til Haarby. 3. Ellen Martiny 1.—1.—12. —

Tillæg (Stednavne).

Fra Landets Bebyggelse i den graa Oldtid stamme Sognavnene *Vesterskjerninge* („Skjerninge“ 1372, „scher-ninge“ 1556) og *Ulbølle*, vlbøllj 1556, Wlbølle 1645; paa Videnskabselskabets (1783) og Generalstabens Kort Ullebølle, ligesom det sønderjydske Ullebøl i Nybøl Sogn, — en Udvidelse, som aldrig høres i fynske Folkemunde; fynsk Udtale: „Ølbølle“, ligesom Øllebølle paa Lolland. — Det første Sognavn afleder Prof. Steenstrup af Skar, Skaar, Skæring o. Kløft („Skard“ endnu i Brug paa Bornholm); men Dr. O. Nielsen af Skerne, et oprindeligt Aanavn, „den klare“ („Skærsommer“ og „-torsdag“). De to Fortolkninger, der begge kræve j'ets Fjernelse efter nutidig Retskrivning, passe lige godt til de lokale Naturforhold, idet en Aa løber som Sogneskjel mellem V. og Ø. Sker-ninge i en dyb Hulning i Terrænet med ret bratte Skrænter paa begge Sider (Jvfr. Skarø, c. 1300 Skaarø, med mange Indhug; Balleskaar; Det brede Skaar; Scarnæ el. Scernæ c. 1300, nu Skjernede; Skjern; Skjerningehøj i Svanninge; Skjeringgaard i Jylland 1679; Skærbæk, -lund, -sig, -sø, -vad o. s. v.). Endelsen „—inge“ tilhører Landets ældste Stednavne (ved rindende Vand) og antyder den ældste faste Bebyggelse. —

Det andet Sognavns tvende Dele ere ulige vanskelige at tyde sikkert. „Bølle“ er her (— ligesom i Byllebyarghæ, Bøllebakke, -bæk, -mose, -vænge, Bøllund, Bylængghæreth c. 1300 —) neppe Bøl, Bol, Bel i Betydningen „Bolig“ (— med og uden foranstillet Personnavn: Sigmundebolæ c. 1300 ∴ Simmerbølle, Gunhildebøl 1245, Fogedbøl 1696, Munke- og Siversbøl, Nybole 1196 og Nybolæ c. 1300). Sandsynligere er det et Naturnavn, sammensat med en nærmere beskrivende Tilføjelse, som i Brethæ-, Hakæ- og Grøthæbøl c. 1300, Valsbøl 1255, Riesbøl 1371, Brunsbøl 1397, Klægsbøl 1450, Rubøl 1609, Bakke-, Bryde-, Dyb-, Ege-, Erte-, Hav-, Hov-, Hors-, Krogs-, Lej-, Maj-, Mose-, Nakke-, Pors-, Rand-, Røj-, Skov-, Ved-, Sønder- og Østerbøl, Aa-, Bæk-, Kjær- og Nørrebølling. Over 100 sønder- og henved 50 nørrejydske Stednavne ende med „Bølle“, 15 langelandske (— Øen har „15 Bøller, 15 Møller og 15 Kirkesogne“ —), en halv Snes paa Fyen og paa Lolland-Falster, ingen paa Ærø og Bornholm. Rimeligvis betegner „Bølle“ i de allerfleste af disse Stednavne, og da ogsaa i vort Sognavn Ulbølle, Jordsmon af en vis Beskaffenhed, — enten med Gunger, Hængedynd (og derfor bølgende, gyngende; Bølgemose og Gyngemose), — eller med Tuer (bøglet ∴ puklet; Bølle ∴ Bugle; „et Fingerbøl“; „Bøllebær“), — eller — maaske snarest — med Vandsamlinger („Vandbøl“ ∴ Dam, Pøl; jvfr. oldn. bol ∴ Sig, lav Mosegrund) Omkring Ulbølle By har aabenbart paa alle Sider været Moser og Sige i fjerne Tider, hvad Lavninger med Tørvejord tyde paa. Man sammenholde Mosebøl og -bølle, Ulvesbøl og Ugelbølle, Bjølbøl og Bølsbøl, Bølboehauge og Boelskov i Vskj. (som muligvis har afgivet Navn til „Bøjlsgaard“ ved „Bøjlesagre“ og „-hauge“ 1781 og „Bøjlsrende“) („Boelshauge“ ved Rødkilde maa dog vist-

nok afledes af Bol o. Tyr som Indelukke for Tyre). „Ulbølle“ vil da være enstydigt med „Ullemose“ i Ø. Skjer-ninge og i Nr. Broby og med Ulvemoseholm i Pejrup, — ligesom Mosebølle og Bølle-mose i Lunde, Brethæbøl c. 1300 og Bredmose, Albølle og -mose, Hvolbølle og -mose, Kassebølle og -mose, Horsbølle og -mose, Skovbølle og -mose, Villebøl og -mose. — Forstavelsen „Ul“ i „Ulbølle“ — med udvidede Former: Ulle, Ullum, Ugel, Ulk, Ulv, — findes i en Mængde Stednavne: Ullehøj og -bjerg og Ulrodsskift i V. Aaby, Ulbjerg og Uglebjerg i Vskj., Jern Widsagre 1682 i Ulbølle („siid og suur Jord“), Uldorp 1371 og Wllerup 1650 o. Ollerup, Ulthal 1514 og Ulvedal, Uluæscogh, Ulueruth, Ulburghæreth og Ugglæhæreth c. 1300, Ulvemose i V. Aaby, Uglemose i N. Broby, Ugle- el. Ullegraa Skov i Diernisse, Wlsuigh 1361, Wluebec, Wluærsløf, Wllriszis sige el. Wollfz Riis sige 1555, Ulkebolæ o. s. v. Der kan gættes paa Afledninger af oldn. vøllr o. Vold (Wollum 1340, nu Uldum; Wol- el. Wulberig, nu Ulbjerg; Volde- el. Ullemose i N. Broby); — eller af Old o. Fællod, Græsmark (Ulmer el. Olme Oure 1551 i Ulbølle; Personnavnene Olrik og Ulrik ere ens; Olsmose); — eller af Elletræer, Eller, ofte med Formen „Øller“; Ellerbøl og Øllebølle, Ellemose og Øllemose); — eller af Aal o. Engrender, Vandløb til Stranden (Ullfxager og Aalsagre 1600; Aalsøgaard 1805—16 i Ulbølle; Aalholm, Aalevad, Aalemark i Aastrup); — eller af Dyrenavnet Ulv, fyensk „Ull“, („der er Ugler i Mosen“ o. Ulve*); — eller af Gudenavnet

*) Ulvene havde Tilhold i eller ved Moser med Trævæxt; jvfr. Stednavnene Ulvegrov, -hullet, -kule o. s. v.; de ihjelbed meget, stort Vildt i Skovene og mange Husdyr hos Bønderne, t. Ex. 1695 alle en vendsysselsk Rytterbondes 5 Heste og Hopper i èn Nat; 1771 dræbtes den sidste hjemmehørende Ulv i Jylland; den, som blev skudt smsteds 1813, var en Strejfer fra Udlandet.

Ull (Ullvi) el. Personnavnet Ulf el. Uller (Ullemose i Ø Skjerninge hed 1563 Ullufmisse; Ullerup paa Mors hed 1502 Uldrup); i hvilket sidste Tilfælde „—bølle“ maa betyde Bolig. — Gamle ere mange Stednavne indenfor Vskj.-Ulb. Sogneskjel, hvoraf flere ere gaaet af Brug, og de fleste sammensatte med i Nutidssproget forsvundne Ord, — nedenfor anførte Tydningers Rigtighed forudsat. Alminden, Almindeskift og Almetoft af Almindung o. Fælled. Assenshøje af Aas, „Aaser“ o. Samling af Agre i en Retning (Aasdorp 1477, nu Astrup; Asthorp 1340, nu Aastrup; Asendeløs, nu Asløs, Assenhøj i V. Aaby) eller af Adskil o. Skjel (Adskilddorp 1440, nu Asendrup). Banne- el. Bouebjerg 1682 i Ulb. Nørremark af Bavn (Veddynger, som antændtes i Krigstid som Signaler; Bannebjerg 1360). Ballen- el. Bollenbjerg af Balle o. rund Høj el. af Bolle o. Bold, Kugle. Birke(s)høj af Træet Birk el. snarere af bierck o. Omraadet indenfor Markskjel („innen forn. stedzmarkeskeel, som almenth kalles bierck“; Byrkholm c. 1300; Birket; Bjærknæs o. Bjernæs; Bjærkelev; Birkebirk). Bisgaard af Bisp (Bispegods). Blommelund af Blomme o. Blomst. Brem(m)ermose af Bremerris o. Tornekrat („Brebær“ o. Brombær; jydsk „Lyngbrum“; Bremerhauge i V. Aaby; Bremerhus i Hundstrup; Bremerøgel). Brobjerg og Risbroe af Braad o. brudt Jord, og af Ris o. Krat. Brændestensagre af Brænde o. afbrændt Jord (Brændegaard, Brennekjær), og Bryndestykker af Brynde o. Brand („Halsbrynde“). Digre- el. Dejbjerg af oldn. digr o. stor, bred, tyk (Digerborg, nu Døreborg; Dighærnæs c. 1300, nu Diernisse; „en diger Skjeppe“, „diær Mælk“, „Digerolie“ o. Tjære, „Digerdøden“ o. Pesten; Olaf den Digre). Dejgnebjerg og Degnehauge af Dejn, Dyn o. Dynd, Eng (Dejsig, -vad, -posen). Drejmose af Drag o. smal Jordstrimmel (Dræyoø, Draghø c.

1300, nu Drejø; Drejet paa Ærø; Drejsslette 1367, nu Dreslette). Dotterne af Dot o. Tot („en Græsdot“; Dotmose). Egesagre af Eg o. yderste Kant af en Ager („it stykke Jord och en eeg“ 1570; „fra Eg til Ende“). Flammose af gld. Fladder o. Dynd, Pladder, el. af Flavv, Flatter o. Fladtørv. Fuglsang (over 50 Steder i Landet) af ful o. dyndet (Fuglsbølle, Fuglsig, -kjær, -sø), og Sænk o. Mosegrund (gld. „Kvegsenke“) el. Seng o. lavt Sted („en Flodseng“; Sængæløse 1171; Døu Sang). Girrehave (Girrebjerg i Sjælland) af Gir o. Slim paa Enge, Gyr o. Mose, Sump, jydsk Gurr (Gyris, Gurris, Gurre, Gysbæk) el. af isl. gird o. Gjord, Vidie („Girekæp“ til et Kar). Gjershøj af Gjærde el. af Gjære o. Flig, Kile el. af ger o. Morads el. af gærs o. Græs (Gjerthælef, Gerslev, -høj, -holt, -skov; Gjers Herred; „Gjerlandt“ 1404; Græsholt), Grimhøj og Grimskift af grim o. grum, stor el. af Grim o. sort Snavs, sværtet Mærke („at hugge Grimer i Skoven“; en „sortgrimet“ Ko; Grymetoft 1535; Grimstrup, -gaard, Villegrimsskift i Aastrup). Hannemose af handerst o. yderst, el. af Ham o. Vænge, el. af ham o. krum („Hambugt“ o. Knæled; Hanæwith c. 1300; Personnavnene Hemming og Henning ens). Holkesagre af Holk, Hulk, Hylk o. Vandhul, Brøndkiste, aaben Brønd (Holkegade i Faaborg; Holkedal; Hylke; Hølke). Hytteballe, Barnemose Hytte, Langhutte, Korshøj Hutte og Tau-mosehutte af Hot, Hut, Hyt o. lille Jordstykke (Pølehutte i V. Aaby). Huck 1682 o. Krog (Blaavandshuk). Kaadkilde (ved Dyndagre) af kaad o. yppig, vandrig, om fed, frugtbar Jord (Kaadkilde i Vissenbjerg; Kodbøl). Kastmose af Kast o. opkastet Dige el. Grøft („Tørveskær udi et sidt Kast“; Kastager, -bjerg, -bro, -holm, -kjær, -løse, -ø). Kasmose af Kas, Kase o. Dynge, Hob („en Kokase“; Kasmose ved Middelfart; Kasse-mose paa Sjælland). Kjelling-

toft af Kævling o. lille Mark. Klaugstoft, Klauenskjær og Klaunebjerg af Klov o. Kløft, Snevring („Klovbaand, -holt og -dyr“, Kløvesbanke). Kragmose af kroget („Kragetæer“, „Kragetræer“). Kukkeren af Kok, Kykke o. lille Dynge („en Høkok“, „en Møgkukke“; Kokholm, -spang; Kokkedal). Lindekilde af Lind o. sumpet Jord („lind“ o. blød, Lindebjerg i V. Aaby). Lunagre af Lune o. dyndet Vandhul i en Mose. Hors- og Hovslung, Lungeledet og Sønderlong af Lung o. Eng ved en Mose („Lungeslet“). Lobesagre, Eglelob og Loppelykke af Laab o. Vandløb eller af Lubber o. hvad der er i levret Tilstand („lubbet“ o. lasket; Lobbæk; Loppehøj i V. Aaby). Rytter Laaning af Laan, Laaning o. Kratskov (Laaninge; Laanum; Laanhus; Brolaaningshøj og De laadne Haver i V. Aaby). Maarekjærsagre af Maare, Mor o. Mellemting mellem Muld og Tørvejord („maarede Jorder“; „Mortørv“; „under sorten Mor“; Maarballe, -skov, -slet). Bryde- og Syltemade af Brud o. brudt og ryddet Jord, af Splt o. flad Strand, som Havvandet gaaer over („splt“ o. salt, brak; deraf „at sylte“; Sylten; Splttholm; Syltemose paa Avernakø), og af Ma, Mad, Maj o. sid Eng. Numme(n)gaard ved Anummen 1779 el. Annummerne, vistnok Forvanskning af gld. Ornum o. et fra Fælledsskabet undtaget Jordstykke (Arnum og Ornum i Sønderjylland). Putagre af Pøt o. en Smule Vand („Putter og skidne Huller“). Pengehørdet af Pænge o. Strimmel og Hørdet o. en Agerbenævnelser. Ringshøj og Ringstorn ved Ringsgaard og Ringstedhus af Ring, Ringel o. rund Stabel („en Ringel Tørv“; „at ringle et Tøjr“; Ringsholt, -bjerg; Ringsted og -kjøbing; Ringlebjerg og -vad). Ruhoel, Rueagre og Bryndestykker Rue af Rue o. Dynge, Tue („en Møgrue“). Røjlegaard og Stakket Røjle af Røgl o. Tue, Dysse, lav, langstrakt Bakke („at røgle Tørv“; Bremerrøgel; Røjlegaard i V. Aaby c. 1600 og

i Trolleborg). Rønnekjær af Røn o. langagtig Stendynge (Rønrogel) el. Rund o. Vandløb el. af Ren o. Rende („en Agerren“; Rindemose i V. Aaby; Rynæbyarghæreth c. 1300). Skalmemose af Skalm o. Kløft (Skalmstang, -strup, Skjelmshave i V. Aaby). Skibhøje Skift el. Skebøgsskift; jvfr. „Skibshøje“ om Langdysser og „Skifver“ o. lille Vandløb. Skrinhøjhus, jvfr. „Skryn o. Skrin paa Bagen“ o. pukkelrygget, „skrinrygget“. Slang-, Slaug- el. Slaenhjelm og Slaeahafve af Hjelm o. rund Forhøjning og af Slank o. Fordybning el. af Slag, Slaag o. Kløft (Hyalmesces o. Hjelmeslet; Hjelmsted; Øen Hjelm; Hjelmager, -holt, -kjær, -sø) (Slangæthorpe c. 1300 o. Slangerup) (Slaemose; Slauløse). Spaanhøj og Spangebæk af Spang, Spaang o. Gangbræt over Vandløb (Spaanhaverne i V. Aaby). Lange Spjeld o. Kile, smal Ager. Staalholm af Stol, Støl o. Kjær (Stolbjerg, Stolshave i V. Aaby; Staalevænge). Staverkilde af Stav, Stavr o. Stang, Pæl (Stavlund; Stavskjær, -hede, -holt; Staverlund, -skov; Stavre). Stagestykker af Stage (Witstagewath 1284, Højstaghøj 1638). Stejsbjerg af gld. Steg o. Stav, Stok („Stejgjærder“ o. Pælehegn). Stougaard i Ulbølle (nedlagt) af oldn. stuf o. inddiget el. -grøftet Jordstykke (Stovby, -bæk). Støttehøj af oldn. stod o. Stub, Træstød („Marchstodæ“ o. Skjelsten; Støttingsfald). Sækerund af Sæk o. Dynd („Hængesæk“) og Rund o. Vandløb. Svrøemosse, Svrre 1682, Svremose 1820 i Ulb., af oldn. saur, svrja o. sur Eng, Sump, Dynd („Surskov“ o. Sumpskov uden Olden; Søraa, -by, -skov). Særhullet jvfr. „Særmark“ o. ikke fælleds, og „Særmærke“ o. Engskjel. Tagmose og Tamose i Vskj. og Ta- el. Taumossebjerg 1682 i Ulbølle, „Tejmose“ 1843, af oldn. tag o. Blahtag, Tækkerør („thet thagkier“ 1404; Tagemosegaard 1604). Thee- el. Tæhøje af norsk teig, svensk teg o. Eng, Strimmel Jord el. af

Teje o Tave, Trævl, Sime („teymad“ 1490; Skoffthepe; Tejbjerg; Teghøj, -ager; Tegebjerg). Tøjemose af Tøje o. Tot („en Uldtøje“; Tøjegaard; 1619: „det Tøj, hvoraf Tejerne o. Simer laves“). Thorstofte, „Toestoft“ 1782, af Torn el. af Tord o. Skarn („en Torbist“; Torager, -dal, -lund, -løse). Brun-, Gor-, Guld-, Jern- og Lilletved samt Tuedene 1682 af oldn. brun o. Bryn, Kant („Skovbryn“, „Øjenbryn“) el. af oldn. brunr o. Brønd, Væld, — af Gor o. Mosejord (se Girrehavel), — af gl. gyl o. Pøl (Guldtved i Gislev og Gulfelt i Allested), — af Jern, Jader, Jæder o. Rand, Grændse, Hjørne (Hjarnethorp 1189; Hyær-næbuærgh 1300; Yærnløsæ o. Jernløse), — og af Thweet o. Jordstykke mellem to Skove, Vandløb el. dyrkede Jorder. Tyvebjerg, Tjufbjerg, Tyffuebjerg 1682 o. kløftet („Tyve“ el. „Tvege“ o. en tvegrenet Fork, „Høtyv“, el. tvekløftet Gren, en „Vogntyve“ o. Kløften mellem Kindingerne; Thyvelshøv). Tøstemose af (?) Tytst o. Vrietorn. Vemmenhøj af Hvam o. lille Indskæring fra en Dal (Hvammæ 1236; Vamdrup; Vemmenæs og -tofte; Vemmenhøj 1347 i Skaane). Wessel- el. Wieselpiben i Vskj. og Jernvejshuset i Ulbølle af Vese, oldn. veisæ o. Vase, sumpet Sted, — og af Peber, Pebel o. piblende Væld (Visebjerg, -mose; Vejsemose; Vissen- og Visselbjerg; Vesseltofte; Vesløs; — Munchepiben el. Pibengaard 1664 i Krarup; Pibkjær, -kilde; Pipslykke; Pibeholw, -mose; Piberlykke; Pibbelrende; Pebberholm 1520; Peblingesø). Vilads Røj el. Villeds Røye og Hvilestedet af Vilde o. Væld og Rud, Rød, Røj o. ryddet Jord (Villebølle, -mose; Vildholm, -kilde, -sund; Hvillebjerg paa Avernakø; Vilsbøl, -bæk; Tisvilde). Wolchersberg 1682 af (?) Valkejord, fin Lerjord til Valkning, „Sæbejord“. Vrangeholm af vrang, vranglet o. kroget, krum (Vrangbæk). Wættelykke af oldn. væta o. Væde, Vadested (Wættvethæ c. 1300, nu

Vædde; Wethingæ 1350). Æresager, Erritsager 1831 af Ærjæ o. Pløjeland; ærjæ, ærre, erie o. pløje anden Gang; „en Mands erie“, „Erridspenge“; Ærø hed c. 1300 Ærræ, Errye). Ærtebjerg i Vskj. og i Ulbølle af oldn. arda o. Knude, Ært. Æskemose og -bjerg af æsk o. smudsig („Dit æske Griis“). Æblemose af avel o. noget Rundt (deraf „Hagel“) el. af Abild o. Æbletræ („en Abildgaard), men ogsaa Graapil og -popler, Bævreesp, „Abeler“ el. „Abeliner“ („abildgraa“; Abildballe, -bjerg, -bæk, -holt, -skov, -sø; Globæble og Æblebæk i Aaby). Ørbjerg af Øre o. Grus. —

NOTER

VED LÆSNINGEN.

- S. 4, L. 17, slet: men ikke „—torp“.
- S. 12, L. 16, læs: 1528.
- S. 33, L. 17: „Degnen Hans 1589“; men i Degnelister baade 1588 og 94 kaldes Degnen i Ulbølle Anders (se S. 26).
- S. 54, L. 13—15: De nævnte to Foræringer vare ikke fra Nakkebølle.
- S. 99, Anm.: Endelsen —løse er et Navneord, der betyder Græsslette.
- S. 127, Anm. 1: Ullemose havde indtil Niels Lauridsens Død 1666 været ejet af Herredsfogedens Slægt i henved 200 Aar, idet Fogedens formentlige Tipoldefader Jens Hansen fik c. 1481 af Kong Kong Hans Brev paa, at Gaarden maatte forblive hos ham og hans Arvinger „til evig Tid“.
- S. 142, L. 28, læs: 78 Aar.
- S. 143, L. 2. Peder (Nielsen) Graae døde i Vskj. 1749, 79 Aar, og hans Hustru 1735, 64 Aar, — neppe — som der er ment — Forældre til Sognefoged Anders Graaes første Hustru Anne Pedersd., da Forløftningsmændene ved hendes Vielse i Vskj. 7.—10.—1742 vare Peder Nielsen af Pejrup og Rasmus Nielsen af Trunderup, og da hendes Efternavn som ugift og som gift vel ikke var ens.
- S. 143, L. 21: Peder Nielsen blev Borger i Svendborg 1667 og døde dér 1693.
- S. 143, Anm. 1 og 2: Efter Fru Magdalene Axelsens: „Slægten Thott“, 1917.
- S. 144, L. 26: sæt et og foran Ottinger.
- S. 152, L. 29, læs: Rasmus Christensen.
-

SAGREGISTER

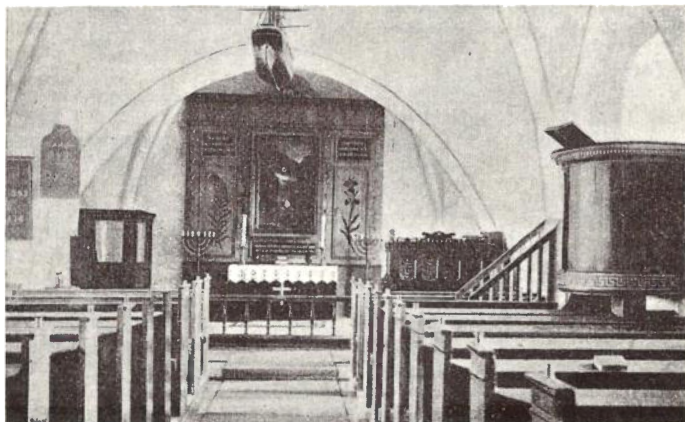
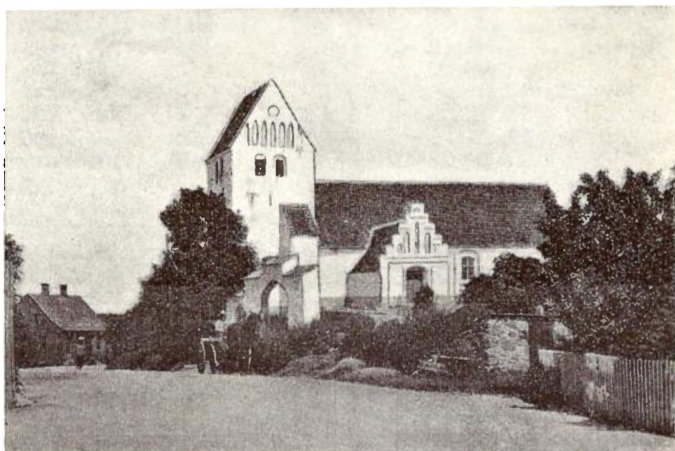
MED SIDETAL.

- Aflad, 12.
Aftægt, 238—9.
Alder, 107.
Almanak, 34, jvfr. Kalender.
Amtsprovster, 193, 215.
Apothek, 257—8
Aviser, 104—5.
Bagere, 190.
Bededage, 58, 141.
Begravelser i Kirken 40, 43, 45,
97, 121, 126, 127, 165, 189 (For-
bud 200).
Berberisrust 204.
Beretelse, 61.
Besætning, 115—16, 119, 125,
169—70, 227.
Bibel, 24.
Bindebreve, 131.
Biskopper og Bispevisitatser, 29,
31—4, 58, 63, 66, 122—3, 194,
233, 235.
Bogsamlinger, 24, 104, 134.
Bomuldsfabrikør, 190.
Bondehuse med Bohave, 12, 117
—20, 159.
Brande, 20, 59, 117, 148, 172, 209,
257.
Brændevinsbrænding, 173, 185.
Dagbøger, 50, 60, 63, 66, 84, 218.
Degne, 26, 211.
Hans (1589)?, 33.
Anders Hansen (1588 og 94), 26.
Jens Tuxen (1598), 26.
Joh. Schmid (1632 og 37), 63.
Just Iversen (1640), 61, 63.
Hans Clausen (1661), 69.
Anders Hansen 1691—1748,
137.
Mogens Berg 1748—61, 138.
Rudolf Bagger 1761—1806, 213.
Peder Korch 1806—29, 212—
14, 154.
Defefoged, 57.
Dinéer 237—8.
Domme, 108—9, 112, 163, 207.
Drab, 46, 70.
Drukning, 24, 139, 165, 207.
Dværgpige, 43.
Dyrlæger, 249.
Dyretælling, 233.
Dyrtd, 115.
Egekister, 97.
Elektricitetsværk, 258.
Enkekasse, gejstlig, 107.
Errits- (Plov-) penge 4, 144.
Fattiggaard, 249.
Fem- (og Tre-) vangsdrift, 106,
147.
Fiskal. Generalf., 90.
Landvæsenf., 147.
Folketælling, 233.
Forpagtning, 95, 169.
Forsamlinger, gudelige, 196, 237.
Forsamlingshuse. 256, 257.
Fundatser, 113, 191.
Fyenboere, 132—3.
Fælleddsskab, 105, 148.
Gaarde: Antal, 57, 142, 147, 149,
174—84.
Navne og Ejere, 149—58, 174
—84.
Salg og Frikjøb 29, 150—8,
167, 174, 183.
Rødkilde 35—45, 86—96, 146
—72, 180.
Margrethesminde, 168, 171.
Ringsgaard, 168—9, 172.
Ouregaarde, 90, 95, 135.
Thorstofte, 29, 138.
Fruens Lejde, 41, 156.
Jerntvedgaard, 158—9, 166.
Allekilde, 153, 159, 238.
Sønderlunggaard, 60.
Blømmelund, 118, 181, 238.
Ullemose, 79, 115, 127.
Hvidkilde, 95—6.
Bejerholm, 15, 96, 183.
Skjoldmose, 177, 190.
Egeskov, 46, 48, 190—1.
Løjtved, 15, 39, 85, 89, 96, 147,
166, 187.
Flintholm, 147, 166, 169.
Nakkebølle, 18, 49, 87—8, 94—
6, 183, 185.

- Pilegaard (Lejholm), 89, 96.
 Holstenshus (Finstrup), 86, 174.
 Brahetrolleborg (Rantzavsholm), 11, 41, 81, 86.
 Galge, 4.
 Gilder, 218–19.
 Gjenforeningsstene, 10.
 Gjæsteri, 3, 5, 58, 137, 144.
 Godshandel, 85.
 Grandestævne (By-, Sogne-), 62, 70.
 Gravskrifter, 43–4, 140, 165, 173, 207.
 Guldvurdering, 1, 114.
 Hartkorn, 114.
 Havne, ulovlige, 35.
 Henrettelser, 4, 35, 46, 53, 211.
 Herredsfogeder, 5–6.
 Herredsfane og -segl, 6.
 Hexe, 51–57.
 Hoveri, 161, 167, 174.
 Hospitaler, 15, 100, 191.
 Ihjelligning, 66.
 Indbyrdes Undervisning, 236–7.
 Indfæstning (Stedsmaal), 27, 86, 114, 152, 158, 174.
 Indløsning (Præstegaardens), 83–4.
 Indmuring, 40, 48, 88.
 Jagt, 106, 151.
 Jernbane, 255.
 Jordebog (Valdemar II's), 3.
 Jordemodervæsen, 246.
 Jordskælv, 17.
 Kaffe, 131.
 Kalender, 116.
 Kapellaner, 65, 121, 224, 241, 248, 252.
 Kartofler, 227.
 Kilder, 10.
 Kirker, 11–14, 71, 87–8, 226.
 Kirkebøger, 106, 134, 206–11.
 Kirkeinventar, 13–14, 24, 32–3, 42–5, 67–70, 106, 186, 229–33.
 Kirketugt, se Skrifte.
 Klokketøbere, 32, 69.
 Klostre, 11, 20.
 Komet, 65.
 Kommunekassen, 245.
 Konfirmation, 122.
 Kongebesøg, 236.
 Konstruktør H. Madsen, 241.
 Korttegner Svart, 6.
 Krige: Grevens Fejde., 17–23.
 Syvaarskrigen, 34.
 Svenskekrigen, 71–81, 99.
 Spaniolerne, 221–4.
 Kunstdrejer Simonsen, 211.
 Kunstsøying, 49–50.
 Kursmed H. Hansen, 249.
 Kvægpest, 140–42.
 Landbrugskriser, 116, 142, 208 (modsat 228).
 Landgilde, 28, 83, 95, 114, 144, 166.
 Landmiliti, Landeværn, 6, 71, 98, 144.
 Legater, 53, 54, 113, 170, 186, 254.
 Lejermaalsbøde, 86.
 Lipkapel, 231.
 Ligstene, 44–5, 74, 127.
 Ligtog, 92.
 Læger, 253.
 Lønninger, 46, 101, 213, 216, 228, 234, 239, 259.
 Matrikel, 114, 144.
 Matrikelskort over Vskj., 174.
 Medhjælper (Præstens), 145, 207.
 Mejeri, 258.
 Mindestøtter, 256.
 Misvæxt, 79, 90, 115 (modsat 115, 228).
 Monstrum, 84–5.
 Mord, 8, 46.
 Musiker H. Hansen, 256.
 Møller: Vestermølle, 23, 33, 47, 86, 127–9, 184 (dens Vindmølle, 248).
 Rødkilde M., 147.
 Ulb. Vindmøller, 33, 155–6.
 Papirmølle, 182.
 Oljemølle, 128.
 Lindevads M., 33, 73, 89.
 Navne: Fornavne, 97.
 Efternavne, 143.
 Stednavne, 262–70.
 Navnedage, 131.
 Oldengjæld, 86.
 Oldtidsminder, 7–10.
 Overtro, 35, 56, 141.
 Parykker, 131.
 Patronat, 26, 71.
 Pension, 121, 136, 213, 225.

- Pietisme, 122—3, 196.
 Planter, sjældne, 204.
 Plove, 227.
 Postvæsen, 253—5.
 Priser, 19, 79, 116, 139—40, 141, 146, 169, 208, 228.
 Provsteretter, 107—12.
 Provstevalg, 73.
 Præster: Lach, 16.
 Thomsen, 24.
 J. Tuxen, 24.
 N. Tuxen, 57.
 Herrested, 58.
 Kullerup, 58.
 Struch, 58.
 Krag, 64.
 Wielandt, 96.
 v. Haven, 120.
 Behmann, 125.
 Cruckov, 130.
 Th. Bredsdorff, 187.
 M. Bredsdorff, 192.
 Chr. Bredsdorff, 224.
 Cramer, 239.
 Ramsing, 247.
 Gjellebøl, 250.
 Leunbach, 256.
 Præstevalg, 25, 65.
 Præstekaldet, 134—36, 227—9.
 Præstegaarden, 27, 28, 59, 83, 105, 122, 189, 204, 226—7, 252, 257.
 Psalmebøger, 24, 117, 126, 197, 241.
 Pund (Kornmaal), 23, 135.
 Raps, 170, 227.
 Relikvier, 13.
 Rødkløver, 227.
 Sagefald, se Lejermaalsbøde.
 Sagn, 9, 12, 15, 24, 73—5, 89, 100, 114, 146, 171.
 Sandemænd, 74.
 Selvmord, 139, 207.
 Skatter, 22, 34, 57, 73, 80, 136, 229.
 Skibsbro, 147, 168—9.
 Skifter, 116, 124, 126, 130, 138, 140.
 Skolevæsen, 215—8, 234—6, 243—5, 248—9, 258—9.
 Skoleholder, 216.
 Skolelærere, 217, 243—5, 248, 259—61.
 Skolelærerinder, 259—61.
 Friskole, 255.
 Højskole, 256.
 Skovtvyveri, 173.
 Skrifte, aabenbart, 47, 48, 66, 129.
 Skyldsætning, 114.
 Sognebaandsløsning, 241.
 Sognefogeder i Ulb, 138.
 Sognefogeder i Vskj, 142, 175—8, 181—2, 210.
 Sogneraad, 249.
 Smitsot, 24, 45, 103, 125, 206.
 Smugleri, 35, 95.
 Stavnsbaand, 173—4.
 Strandhuse, 41, 82—3, 113, 136.
 Stæfnebøn, 129.
 Stævninger, 34, 60, 82, 90.
 Synodeartikler, 29—30.
 Synsforretninger, 82, 90.
 Sædskifte, 170, 227.
 Teglværk, 147.
 The, 131.
 Thing, 4, 80.
 Thingbøger, 5, 28, 80.
 Thinghørere (Stokkemænd), 4.
 Thingskrivere, 5.
 Tiender, 41, 46, 87—8, 96, 134—5, 147, 186—7, 229, 234.
 Træer, gamle, 16, 112, 193.
 Tydskere, 211.
 Udflytning, 148—9.
 Udskiftning, 148, 174, 189.
 Udøbt, 103.
 Ulve, 264.
 Usædelighed, 48, 122, 211.
 Uvej, 34, 77.
 Vaabener, 37, 37, 40, 42, 45, 143.
 Vaccination, 205.
 Voxbørn, 52.
 Vurderinger, 118—20, 164, 166, 185.
 Vægtene, 17, 145, 190.
 Vævere, 234, Kniplingsvæver, 190.
 Zeigermeister, 69.
 Ørtug, 41, 90.

BILLED-BILAG

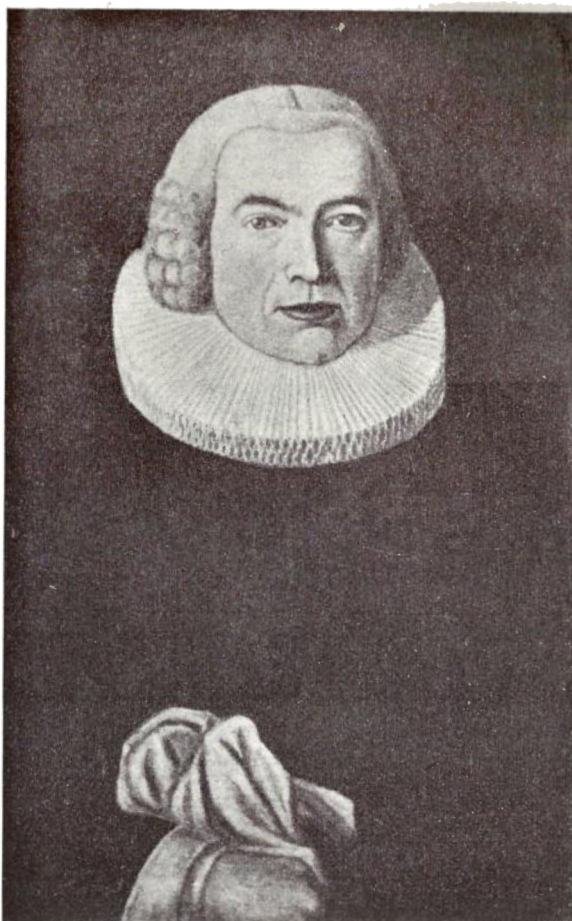
Vesterskjærne Kirke.

Ulbølle Kirke.

Præstegaarden for 1921.

Præsten Thomas Bredsdorff. (S. 187).

Præsten Thomas Bredsdorffs Hustru. (S. 187).

Provst Morten Bredsdorff. (S. 192).

Provst Morten Bredsdorffs Hustru. (S. 195).

Vesterskjerninge Hovedskole.

Ulhølle Hovedskole.

Anton Nielsens Højskole. (S. 256).

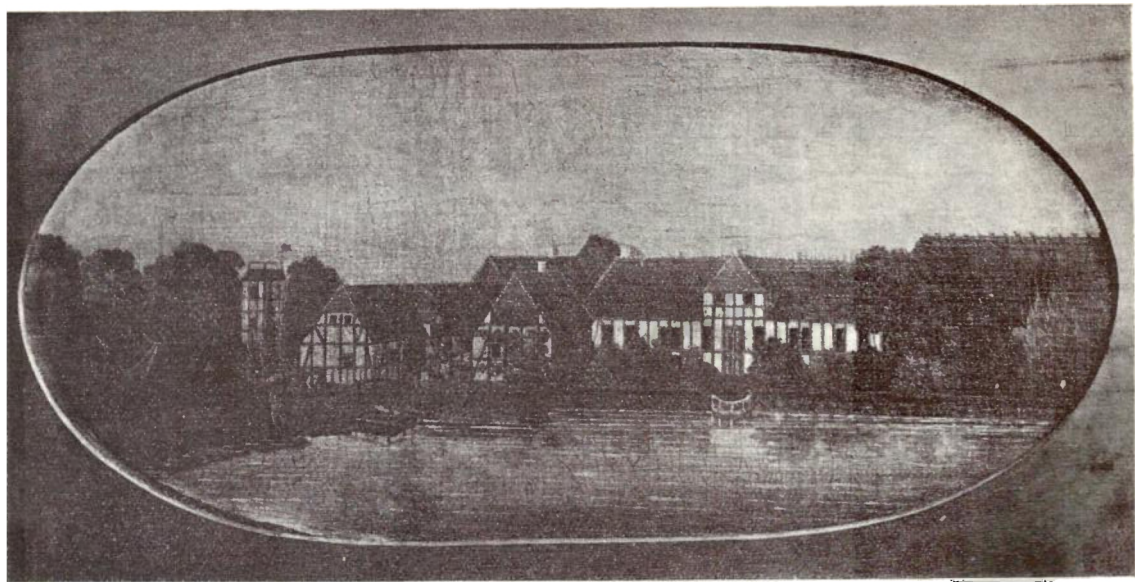
Anton Nielsen.

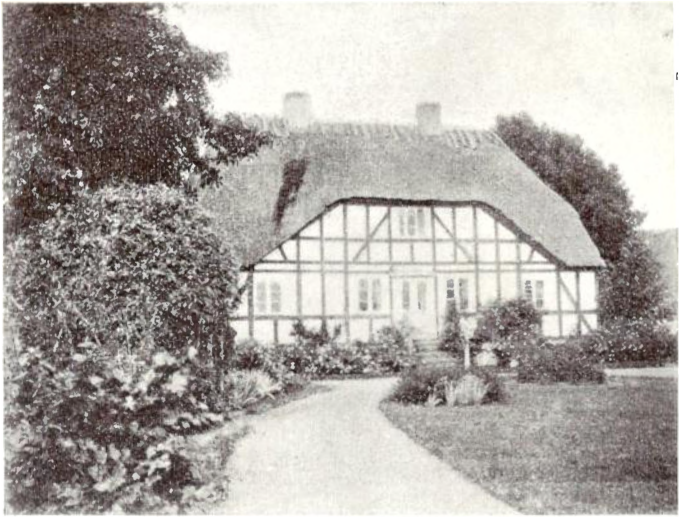
**Musiker Hans Hansen,
Ulbølle.**

Mads Hansen.

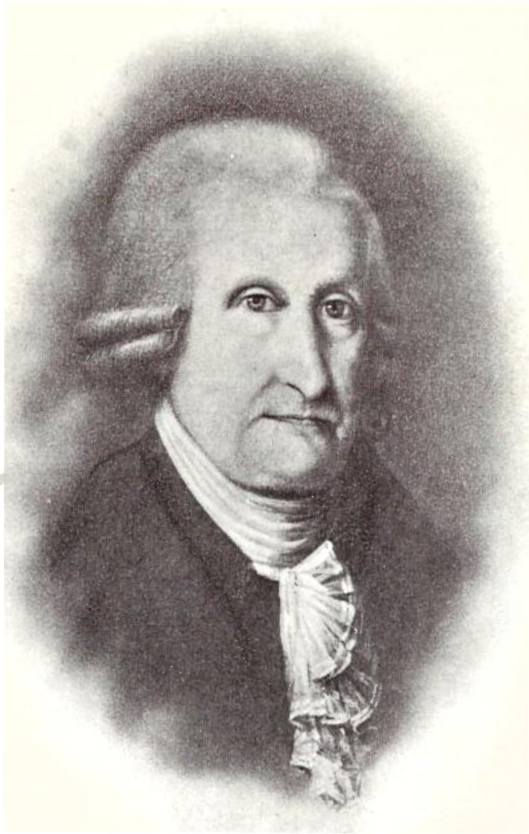
Rødkilde, som først (efter gammel plan) og nu.

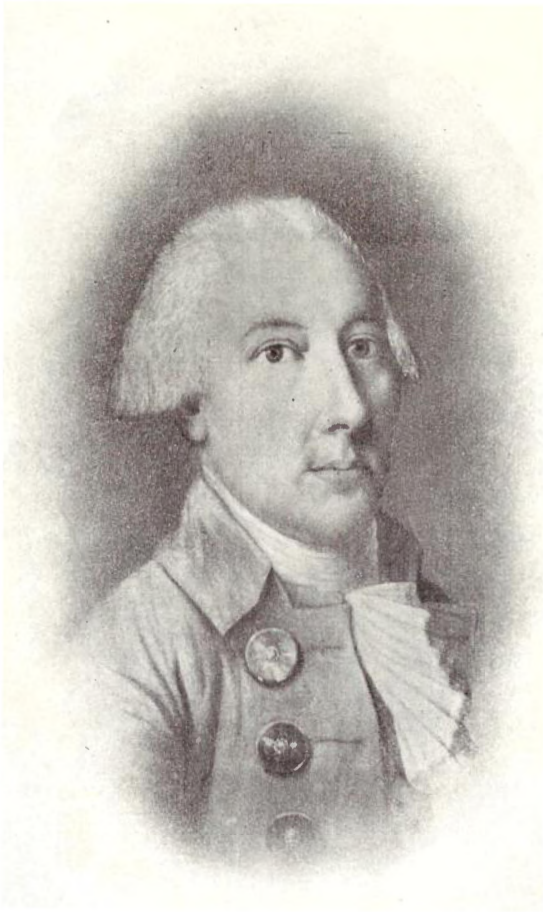
Ringsgaard fra Havesiden. (S. 168—9).

Margrethesminde fra Havesiden. (S. 168 og 171).

Jens Lange til Rødkilde. (S. 146).

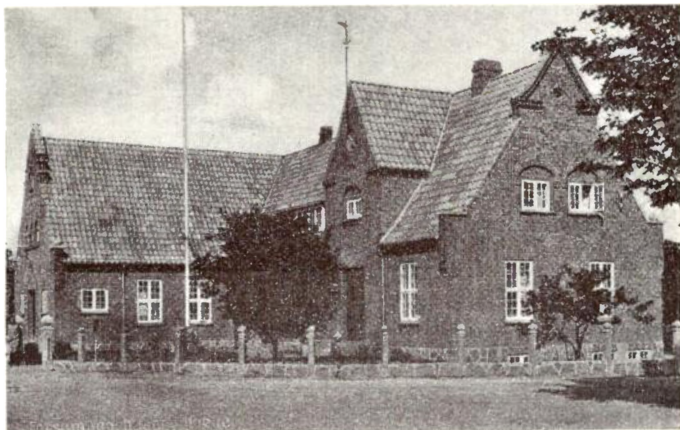
Johan Lange sen. til Rødkilde i Bryllupsdragt 1782. (S. 166).

Johan Langes Hustru i Brudedragt 1782. (S. 168).

Erik Harding Lange til Rødkilde. (S. 169).

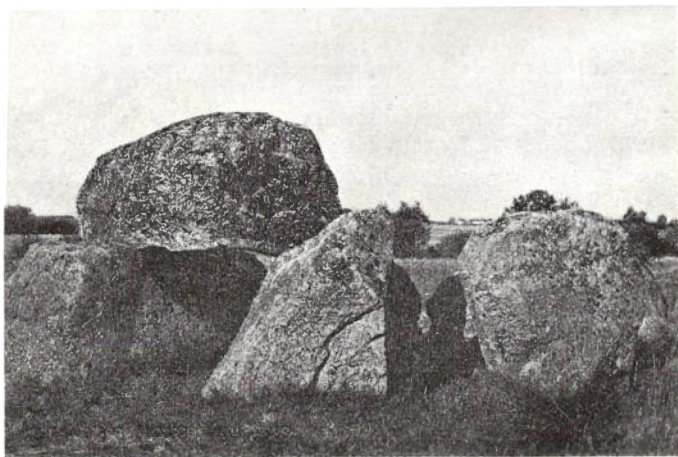
Ulbølle Forsamlingshus. (S. 257).

Jernvedgaard. (S. 159).

gaard med vændrede Vægge i Vskj. før 1919. (S. 117 og 179).

Hannemose Gravkammer. (S. 7).

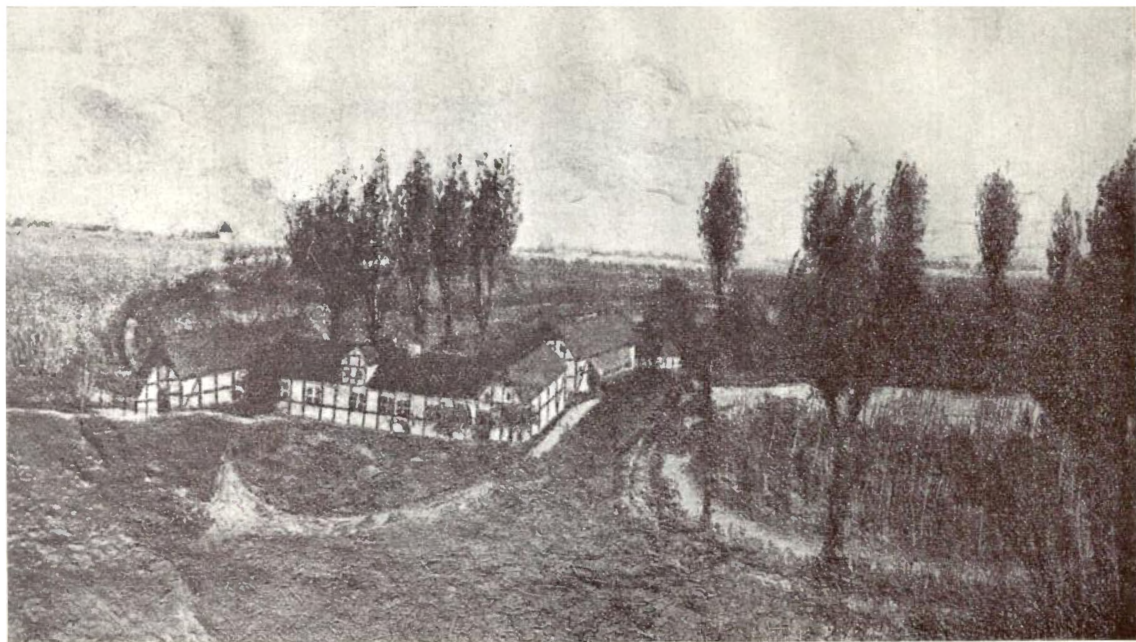
Kort over Vskj. 1781 efter Fotografi 1924. (S. 184).

Skjerninggaard 1916. (S. 142).

Vesterskjerninge Kro. (S. 253).

Vestermølle, seet fra Øst, efter Maleri 1846. (S. 127—8).

Kammerraad Lau. (S. 128).

Dyrlæge R. Skov. (S. 175, 255 og 258).

Vesterskjerninge Apothek med Gjenforeningssten. (S. 10).

Vesterskjærninge Apothek med Statue af Hebe. (S. 258).